THE NGUNDA GĨKŨYŨ DICTIONARY

“GĨTAŨRI GĨKŨYŨ”

NA

NGŨITHU WA NDATHŨ.

THE NGUNDA GĨKŨYŨ DICTIONARY

“GĨTAŨRI GĨKŨYŨ”

Na Ngũithu wa Ndathũ.

Muoroto:

Nĩ gũtaũra, kũrangĩra, gũtheremia, kũgitĩra ona kũiga rũthiomi rũũrũ na njĩra ya kĩĩrĩu. Rũthiomi nĩ thagama ya rũũrĩrĩ ya kũgererwo nĩ njĩarwa ciaruo ikuuĩte ũndũire wao nĩguo ũtũũre ũthegeaga ota ũrĩa Ngai Mũũmbi endaga hĩndĩ ĩrĩa ombaga rũũrĩrĩ rũu na handũ ha rũu we wendaga kana ũkarwĩrirĩria. Ningĩ, nĩrũkoragwo rũtangĩhota gwĩthema mũikarĩre waruo ona rũrigicĩirio nĩ thiomi ingĩ ona ingĩkorwo irĩ na hinya ũrĩkũ. Gũtirĩ onaũ ũngiuga ena ma atĩ nĩoĩ rũthiomi ruothe; nĩkĩo nii mwene, kĩroto gĩakwa nĩ gwĩka ũrĩa wothe ingĩhota harĩ ũtuĩria mũkindĩrĩku wĩgĩĩ rũthiomi rũũrũ, njũĩ atĩ onawe nĩũĩ atĩ nĩ harĩ handũ hatigaru.

Na hau nĩho onawe ũrĩ: reke tũnyitanĩre tũtirĩrĩre rũthiomi rwitũ twendete rũtanamerio nĩ icio ingĩ ng'eni. *Mũcĩĩ no Mwene*.

KĨONEKI:

Gĩtaũri Gĩkũyũ no kĩhote kũruta wĩra mũnene wa gũteithĩrĩria ethi ũũgĩ marĩ thĩinĩ wa ikundi kana arĩ o mũũndũ kĩũmbe kũringana na itua rĩake. Gĩtũmi nĩ tondũ, gũtirĩ ũndũ ũngĩrema mũũndũ atuĩte itua. Iroto ciake ona ingĩhĩngĩcwo nũũ kana nũũ, no mũhaka igakinyanĩra matukũ-inĩ make. Ihĩngĩca iria cionekaga no cia imera niini.

Mũgĩkũyũ woothe handũ arũma, oĩ atĩ kĩhumo gĩake nĩ Mũkũrwe-inĩ wa Nyagathanga ũrĩa ũrĩ Gaturi thĩinĩ wa rũgongo rwa Mũrang'a bũrũri wa Kenya.

Reke rũthiomi rũũrũ rwitũ rũtuĩke kĩmũrĩ gĩa gwetha thaayũ kinya harĩ ndũũrĩrĩ iria ingĩ.

1430Hrs on 20th April 1995

Karung'e Village, Mathioya, Kenya

Ihoto Cia Wandĩki©2010

Ihooto ciothe nĩ ngitĩre. Gũtirĩ gĩcunjĩ ona kĩrĩkũ kĩa ibuku rĩrĩ kĩagĩrĩirwo nĩ gũtũmĩrwo hatarĩ na rũtha rwa mwene na njĩra ĩrĩkũ kana ĩrĩkũ. Ũngĩenda gũtũmĩra gacunjĩ o gothe ga Gĩtaũrĩ Gĩkũyũ, no mũhaka wĩtĩkĩrio na maandĩko kuuma kũrĩ mwandĩki.

Ngaatho:

Ngaatho cia mwanya ngũcokeria mũtumia wakwa Mũthoni wa Ngũithu. Na ciana ciitũ Maina, Kibe, Wanjikũ, Ndathũ, Mobutu. Nĩũndũ wa gwĩtĩkĩra kũnyũmĩrĩria na kũnyita mbaru wandĩki-inĩ wa ibuku rĩrĩ.

Ndingĩriganĩrwo nĩ wĩra wa bata makĩria ũrutĩtwo nĩ H.M. Gathiitũ nĩũndũ wa gwĩtĩkĩra kũnyita mbaru kĩmeciria na kĩmbeca tondũ tiga nĩwe, wĩra ũyũ ndũngĩhotekekete. Hamwe na Sabina Chege wa Coro Fm, ũrĩa wetĩkĩrire gũtũmĩra mahinda make, gũthooma na kũbarĩrĩra wandĩki wa ibuku rĩrĩ.

Thũmbĩ ya ũhootani nĩngũhumba aandĩki njorua a kambuni ya It Is Written Publishers nĩũndũ wa wĩra mũnene marutĩte wa gũcaba na kũharĩrĩria Gĩtaũri Gĩkũyũ gĩkĩ kinya mũico wa kĩo. Nao nĩ Njogu wa Njagĩ, Ngure wa Ngũgĩ, Kipkoech Arap Chumba na arĩa othe mahutĩtie itemĩ wĩra- inĩ ũyũ me rungu –inĩ rwa kambuni ĩyo.

Ndingĩhota kũgweta o mũũndũ o wothe ũhutĩtie itemĩ thĩinĩ wa wandĩki wa ibũkũ rĩrĩ no nĩ ndamũcokeria ngatho nyingĩ mũno na Mwene Nyaga aro mũrathima.

'Kũrĩ nyũmba ya mũũmbi, acaria a ũũgĩ na makĩria arĩa manjĩtaga guka'

MĨGAMBO:

A	a	E e	I i	O o	U u	Ĩ ĩ	Ũ ũ
B	ba	be	bi	bo	bu	bĩ	bũ
	bwa	bwe	bwi	bwo	bwu	bwĩ	bwũ
C	ca	ce	ci	co	cu	cĩ	cũ
	cwa	cwe	cwi	cwo	cwu	cwĩ	cwũ

D d ĩno ĩtũmagĩrwo yambĩrĩirio na nyaambi '**N**'

G	ga	ge	gi	go	gu	gĩ	gũ
	gwa	gwe	gwi	gwo	gwu	gwĩ	gwũ
H	ha	he	hi	ho	hu	hĩ	hũ
	hwa	hwe	hwi	hwo	hwu	hwĩ	hwũ

J **j** rora '**d**' hau igũrũ.

K	ka	ke	ki	ko	ku	kĩ	kũ
	kwa	kwe	kwi	kwo	kwu	kwĩ	kwũ
M	ma	me	mi	mo	mu	mĩ	mũ

mba mbe mbi mbo mbu mbĩ mbũ

mbwa mbwe mbwi mbwo mbwu mbwĩ mbwũ

N na ne ni no nu nĩ nũ

nda nde ndi ndo ndu ndĩ ndũ

Ndwa ndwe ndwi ndwo ndwu ndwĩ ndwũ

nga nge ngi ngo ngu ngĩ ngũ

ng'a ng'e ng'i ng'o ng'u ng'ĩ ng'ũ

ngwa ngwe ngwi ngwo ngwu ngwĩ ngwũ

ngw'a ngw'e ngw'i ngw'o ngw'u ngw'ĩ ngw'ũ

Nja nje nji njo nju njĩ njũ

Njwa njwe njwi njwo njwu njwĩ njwũ

Nwa nwe nwi nwo nwu nwĩ nwũ

Nya nye nyi nyo nyu nyĩ nyũ

Nywa nywe nywi nywo nywu nywĩ nywũ

R ra re ri ro ru rĩ rũ

Rwa rwe rwi rwo rwu rwĩ rwũ

T	ta	te	ti	to	tu	tĩ	tũ
	tha	the	thi	tho	thu	thĩ	thũ
	Thwa	thwe	thwi	thwo	thwu	thwĩ	thwũ
	Twa	twe	twi	two	twu	twĩ	twũ
Y	ya	ye	yi	yo	yu	yĩ	yũ
	Ywa	ywe	ywi	ywo	ywu	ywĩ	ywũ

Menya wega (mw): ciugo iria ciothe itũmagĩrwo harĩ rũthiomi rwa gĩĩgĩkũyũ ikoragwo ithondeketwo na tũmĩgambo tũmwe ta tũu tũrĩ haaha igũrũ. Tũmwe twatuo, tũtitũmĩragwo kaingĩ ona gũtuĩka tũrĩ thĩĩnĩ wa mũtaratara wa gĩĩgĩkũyũ.

Thĩĩnĩ wa ndemwa iria itũmagĩrwo kwandĩka: **a b c d e (f) g h i j k (l) m n o (p) (q) r (s) t u ĩ ũ (v) w (x) y (z).**

Ici hingĩre ititũmĩkaga thĩĩnĩ wa gĩĩgĩkũyũ. No nĩ harĩ na ingĩ igĩrĩ ciongagĩrĩrwo nacio nĩ **ĩ** na **ũ**.

Thĩĩnĩ wa rũthiomi rũũrũ nĩ harĩ na ikĩro cia gũteithĩrĩria kwaria na mũtaratara ũrĩa wagĩrĩire ta ici irĩ haaha mũhuro.

Namo marũũri macio nĩ :-

. Karĩkĩro; gekĩragwo harĩa ndũmĩrĩri ĩrũ gamĩtie na ĩkaheana ũhoro mũgima.

? Kĩũria; gĩkagĩrwo harĩa ndũmĩrĩri ĩkwendekana kũmenyeka.

, Gatithio gekĩragwo harĩa harĩ na kahurũko mwarĩrie-inĩ.

; Gatigithio kanini.

() Kĩhingo.

= Nĩũndũ ũmwe na.

+ Rũũri rwa gũtara.

- Rũũri rwa kũruta.

÷ Rũũri rwa kũgaya.

X Rũũri rwa maita.

! Kĩgũthũko gĩtũmagĩrwo harĩa harĩ na watho kana kĩmako.

Tũũhoro twa bata:

Mĩgambo ĩrĩa mĩtũmĩre ……. 260 (+)

Ng'aambi ……..……..7

Nyambi ……...……..13

Kũrora kiugo; rora kĩambĩrĩrĩria gĩa kiugo na hau mũhuro ũcarie kiugo kĩrĩa ũrenda kũringana na mũtũmĩrĩre wakĩo.

Kĩonereria; caria kiugo 'mwaganu'. Kĩambĩrĩrĩria gĩa kiugo nĩ 'agana' wona agana ũcoke hau mũhuro ũrore kiugo 'mwaganu'.

Kiugo 'mwenderie': caria kĩhumo gĩa kiugo- nĩkĩo 'endia', rora thĩinĩ wa 'e', wakĩona, rora hau mũhuro na nĩ ũgũkĩona.

Ciugo imwe iria irĩ ho:

[A](#) [B](#)

Aca Baa Bĩra Ceeha Cong'era Ema

Acia Baaba Bũrũri Cehũra Cora Emba

Acũhia Bara Bũrũbũrũ Cekeha Coro Eene

Aga Baara Bũũthi Ceki Coora Enenia

Agagia Baca Buuti Cendũka Cua Enda

Agu Baga Bũiya Cenga Cuuba Endia

Agura Bagete Cengecia Cuca Enga

Ahĩra Banga [C](#) Ceng'ũ Cucu Enja

Ahũra Baanga Caca Ceema Cuuha Era

Aka Bangi Caba Cera Cuka Eterera

Akia Barabaria Cabaci Ceera Cuuka Etha

Amba Bata Cabi Ceero Cuumĩ Eretha

Ambarara Bathi Caci Ceetha Cura Enyenya

Amũra Bathũka Cahĩrĩra Ceethi Cuuria Enyera

Amwe Barũthi Caii Ciara Cĩĩhĩ Enyũra

Ambata Batithia Cama Ciciha Cĩrĩ Erũha

Ambamba Bambana Camania Ciringa Cĩtĩ Agana
Bakũ Caamba Ciringi Cuha **G**

Ana Bangiri Camũra Cira Cũũhĩ Gaca

Ananga Baya Canga Ciira Cũũnga Gacaũ

Andama Bebera Cangarara Cia Cũna Gacĩi

Andũ Bece Cangaya Cibi Cũnũra Gacengera

Anga Beregenya Canja Cimba Cuunga Gagaya

Anja Bendera Canjamũra Cina Curu Gaaka

Ara Betũra Canũka Cinda Cũtha Gakogi

Arahũra Borora Cararũka Cinga Cũthĩrĩria Gamba

Aria Biringi Caria Cinũra Cũthũ Ganda

Arama Bubuca Carĩka Cocora Garũra
Arĩ Bucia Carũra Cooka **E** Gata

Ata Buta Camũra Como Ea Gaathi

Atha Buuta Caati Coona Ega Gathima

Athi Buĩria Caaya Conoka Egeeka Gaya

Atũra
Awa
Aũra

Butha
Buruga
Bura

Caũra
Cece
Ceci

Cogotha
Cooho
Cong'iha

Egetha
Eha
Eheria
Ehuta
Eka

Gaatha
Geithia
Geka
Gema
Genda

Gera
Geria
Getha
Giria
Gia
Giriĩka
Gooca
Goka
Gucia
Guma
Gunda
Guĩka
Guoko
Guoya
Guthũra
Guũria
Gĩa
Gĩcandi
Gĩcango
Gĩcere
Gĩcii

Gĩta
Gĩtara
Gĩtarũ
Gĩtarũrũ
Gĩtooka
Gĩtono
Gĩthama
Gĩthaka
Gĩthaku
Gĩthukĩ
Gĩthiita
Gĩthiitũ
Gĩthetha
Gĩthana
Gĩthayo
Gĩthendũ
Gĩtheri
Gĩtĩ
Gĩtĩa
Gĩtĩo
Gĩtang'a

Haha
Haca
Hagaria
Hagĩra
Hagũra
Hahama
Haica
Haka
Hakiri
Hakũra
Hama
Hamba
Haanda
Hangaĩka
Hangarara
Hang'a
Hang'i
Hangĩra
Haraambe
Harũka
Hara

Heenia
Hene
Hengere
Heta
Hianyũ
Hunyĩrĩra
Hiha
Hindigo
Hinga
Hiinga
Hika
Hinya
Hihinya
Hiũria
Hiũka
Higo
Higĩ
Hiti
Hitha
Hobana
Hoca

Gĩciri
Gĩcoro
Gĩcũni
Gĩkabu
Gĩkama
Gĩkonde
Gĩko
Gĩkonyo
Gĩkuumbo
Gĩkwa
Gĩĩra
Hoota
Hotha
Hoya
Huuha
Huka
Humeke
Hukuhuku
Huumba
Huna
Huniĩ
Hunja
Hunya
Hura
Huria
Huruta
Gĩthima
Gĩthigĩi
Gĩtũngo
Gũa
Gũma
Gũra
Gũtha
Gũrũka
Gũtũ

H

Hũmĩ
Hũũna
Hũrũra
Hũra
Hũũra
Hũtha

I

Ia
Ibaati
Ibuba
Ibuku
Iga
Igana
Iganĩ
Hari
Haara
Hata
Haata
Hatĩka
Haya
He
Heha
Heeha
Hekarũ
Henia
Ihũngũ
Ihĩĩ
Ihiga
Ihũgo
Ihu
Ihuti
Ihũrũra
Ikai
Ikara
Ikia
Ikiu
Ikandu
Ikunũ
Ikũmbĩ
Ikoro
Hoha
Hooha
Hoka
Homa
Hona
Haanga
Honge
Hangĩra
Hora
Hoora
Hota
Irigiri
Irũa
Ita
Itu
Ira
Iru
Itua
Itiema
Itara
Itiki
Itega
Itina
Itũũra
Itĩrĩra
Itĩĩri

Huyo
Hĩa
Hĩba
Hĩka
Hĩmbĩria
Hĩnda
Hĩndĩ
Hĩnga
Hĩra
Hĩta
Hĩtĩa
Hĩtũka
Hũa
Hũnga
Hũgũra
Hũũhi
Hũũma
Kahinda
Kama
Kamata
Kamba
Kambĩ
Kamũra
Kamũya
Kaanda
Kaandũ
Igati
Igeca
Igego
Igi
Igĩrĩ
Igoko
Igongona
Igoti
Igua
Igutu
Igũa
Igũrũ
Ihera
Ihinda
Ihoro
Ihũa
Ihũha
Kinya
Kihĩra
Kira
Kiro
Koma
Komoria
Komba
Koona
Konja
Ima
Imba
Inama
Indo
Inooro
Ingĩ
Ingĩra
Inji
Injiri
Ira
Iraka
Irathĩro
Iruka
Iria
Iriũko
Iriga
Irigithathi
Kĩenja
Kĩgaathi
Kĩĩga
Kĩga
Kĩgũmba
Kĩhango
Kĩhuti
Kĩhũni
Kĩihũri
Ihatha
Ithabu
Ithaga
Ithagu
Ithenya
Itheri
Itherũ
Iyũra
Iyĩra

K

Kaana
Kaaha
Kahiũ
Kabati
Kabuuti
Kahĩĩ
Kĩrimũ
Kĩrũndo
Kĩruka
Kĩrumi
Kiũria
Kũba
Kũga
Kũmba
Kũũna

Kara
Kaara
Karara
Karĩng'a
Karĩgũ
Kora
Kaya
Ke
Keka
Keki
Kemba
Kenda
Kena
Kenya
Kenga
Kenyũria
Kera
Keera
Kerũra
Kia
Kima
Kinda
Kimbo
Maara
Mata

Koroga
Korora
Kua
Kuua
Kuunga
Kunya
Kura
Kuruma
Kurura
Kuruha
Kĩaga
Kĩama
Kĩana
Kĩara
Kĩĩga
Kĩganda
Kĩgunyĩ
Kĩbatũ
Kĩbango
Kĩboya
Kĩbobo
Kĩbii
Kĩbuuti
Mota
Moya

Kĩrema
Kĩmira
Kĩmurĩ
Kĩnanda
Kĩnena
Kĩnda
Kĩndũ
Kĩng'ang'a
Kĩnyũrũri
Kĩra
Kĩratũ
Kĩremba
Kĩrengereri
Kĩro
Kĩronda
Kĩrogo
Kĩroto
Kĩroko
Kĩroruho
Kĩrugũ
Kĩruru
Kĩrĩro
Kĩrĩgũ
Mũkuru
Mũkuruguthu

Kũũra
Kũũnga
Kũnja
Kũra
Kuuma
Kũya
Kĩrore
Kĩnandũ
Kĩririkano

M

Mai
Maaĩ
Mabuthu
Njĩki (macini)
Maguta
Mahũngũ
Mambo
Meni
Mandarwa
Manga
Mangũ
Mara
Mbuĩ
Mbugi

Matata
Mathaara
Makano
Makuĩre
Mayũ
Makindi
Makuogo
Mama
Mambarita
Mambura
Mana
Maninia
Manda
Mandang'a
Manga
Marebeta
Meciria
Mema
Memerekia
Mena
Menja
Menya
Menyũra
Mera
Meru
Momora
Mondo
Monyo
Munge
Munda
Munju
Munya
Muuma
Mĩa
Mĩnaĩ
Mũcau
Mũcene
Mũhaka
Mũhare
Mũiriĩtu
Mũkawa
Mũguongo
Mũharatĩ
Mũhũra
Mũũndũ
Mũnduru
Mũtaro
Mũtutu
Mũro
Mũrata
Muthĩriĩgũ
Mweke
Mwera
Mweri
Mwago
Mwatũ
Mwaka
Mwaki
Mwanya
Mwamba
Mwano
Mũirũ
Mũico
Mũrurumo
Mũrũme
Mũtĩ
Mũrungu
Mũtibatĩ
Mbaara
Mbaũ
Mbeeca
Mboora
Mbeũ
Mbere
Mbiira
Mburemu
Mbutu
Mbũgũ
Mbũtũ
Mbuthi
Mbĩgĩga
Mbĩrĩra
Mbũĩ
Mbũgĩ
Mbarara
Mwahũ
Mwere
Mwera

N

Naa
Naĩ
Naga
Nana
Naana
Negena
Nene
Noga
Nora
Noora

Meetha
Minja
Mita
Moca
Monda
Nũi
Nũgĩ
Nda
Ndaa
Ndaka
Ndama
Ndaamĩ
Ndara
Ndarwa
Ndaĩ
Ndawa
Ndambĩ
Ndaci
Ndaũ
Ndia
Ndigana
Ndigwa
Ndiira

Mũhunguru
Mũnyago
Mũtaro
Mũnanda
Mũnara
Ndua
Ndundu
Nduundu
Nduma
Nduri
Nduumo
Nduumbũ
Ndutu
Ndĩa
Ndĩra
Ndĩira
Ndĩrĩ
Ndũti
Ndũgũ
Ndũnyũ
Ndwano
Ndangwa
Ndwara

Mbimbi
Mbirika
Mbomu
Mbura
Mbuu
Ng'ara
Ng'aara
Ng'ano
Ng'aragu
Ng'atha
Ng'ong'ora
Ng'athũra
Ngwa
Ngwai
Ngwacĩ
Ngwaro
Ngwati
Ngee
Ngemi
Ngerima
Ngero
Ngeta
Ngenye

Nuha
Nuuna
Nunga
Nuku
Nuthu
Ngonyo
Ngono
Ngoro
Ngotho
Nguo
Nguha
Ngũnga
Ngũrũ
Ngũũka
Ngũkũ
Ngũkũma
Ngumo
Ngundi
Ngunyĩrĩĩrĩ
Nguraro
Ngurunga
Nginĩiya
Ngĩnji

Ndite
Ndigi
Ndinĩ
Ndirica
Nditi
Nding'ũri
Ndiũĩ
Ndiihũ
Ndooro
Ndore
Ndoo
Ndoogo
Ndooho
Ndotono
Njaaga
Njagatha
Njagĩ

Njaama
Njamba
Njambi
Njambũya
Njangiri
Njanji
Njano
Njara

Nga
Ngai
Ngaaĩ
Ngagati
Ngamba
Ngando
Nganjo
Ngara
Ngarari
Ngarũro
Ngari
Ngata
Ngatha
Ngathĩ
Nyegenya
Nyira
Nyingira

Nyita
Nyuranyura
Rami
O
Ogeka
Ogotha
Oha
Oke

Ngĩa
Ngĩo
Ngiki
Ngima
Ngindi
Nginga
Ngiri
Ngita
Ngobe
Ngoci
Ngoi
Ngoima
Ngome
Ng'ombe
Rama
Ramata
Ramũria

Raha
Ragũra
Ringia
Randũra
Ranga
Rangi
Ranji
Rara

Ngĩrĩrĩmba
Ngĩo
Ngũĩ
Ngũũri
Ngũũro
Ng'eni
Ng'enda
Ng'ea
Ng'ongo
Ng'otha
Ng'ũra
Nja
Njacĩ
Njaga
Rinda
Ringa
Rira

Riiri
Ririma

Rigia
Ria
Riita
Ritũha
Rithathi

xx

Njobe
Njoya
Njoku
Njata
Nyananga
Nyaka
Nyamũ
Njeci
Njegeke
Njenga
Njeera
Njarumi

Njeti
Njinga
Njoka
Njoma
Njong'i
Nyura
Nyege

Nyee
Nyongo
Rũgambi
Rũgego
Rũgiri
Rũgucio

Ona
Onga
Ongoya
Ongerera
Onja
Onjoria
Ora
Ororoa
Orota
Onoria
Ota
Omboka

Omora

R

Raba
Rabuta
Raca
Racia

Racũria
Raiha
Rũthanju
Rũthwago
Rũthuku
Rũthĩa

Rarama
Rata
Ratia
Ratiri
Rega
Rehe
Reke
Rekera
Rekia
Rema
Renga
Renji

Rera
Rerema
Reri
Riba
Rica
Riga
Riigũ

Riha
Riika
Tarũra
Tata
Taata
Taatha

Riitho
Riĩra
Roga
Rooka
Rora
Rori
Rota
Rua
Ruruma
Ruma
Runya
Rware

Ruga
Ruo
Ruoya
Rũa
Rũciinĩ
Rũbũwa
Rũbora

Rũga
Rũgama
Tua
Tuba
Tubu
Tuga

Rũgongo
Rũgĩrĩ
Rũgũrũ
Rũhengere
Rũharo
Rũhonge
Rũhoora
Rũhuho
Rũheni
Rũhĩ
Rũhĩa
Rũhiũ
Rũgia
Rũka
Rũkũngũ
Rũkwaro
Rũha
Rĩma
Rĩngĩ
Rĩra
Rĩa
Rĩu
Rwamba
Rwambũ
Rwariũngũ
Rwathatha
Rwaru
Rwembeya
Rwere
Rwĩga
Rwĩmbo
Taũra
Tawa
Te
Teba
Tawa
Teha
Tema
Teera
Terema
Teta
Tiga
Tiiha
Tiira
Tiiria
Tira
Tiriha
Tuuha
Tuka
Tuma
Tumbũra
Tumu
Tunga
Tungata
Tunya
Tura
Tuura
Turuma
Turia
Turuma
Turũkia
Turunga
Tutha

Rũma
Rũnda
Rũnga
Rũra
Rũũrĩrĩ
Rũrigi
Rũrĩmĩ
Rũnyanjara

T

Tara
Taara
Taaha
Taha
Take
Taama
Tamba
Tooga
Toma
Tombo
Tobora
Tondora
Tonga
Tonya
Toro
Tuuma
Tuĩria
Tĩĩa
Tĩna
Tĩĩra
Tĩĩri
Tiririka
Tũgũga

Rũri
Rũrenda
Rũrũngana
Rũrua
Tũra
Tũũra
Tũrũ
Thai
Tha
Thaa
Thabina
Thaca
Thaga
Thagiri

Thaaha

Thahabu
Thaaka
Thakame
Thaama
Thamara
Thaambia
Thana
Thani
Thaano

Tanga
Tanda
Tanya
Tararĩka
Thea
Theca
Thegetha
Thegenya
Thegi
Theka
Theende
Thendi
Thenga
Thenya

Thera

Therera
Thetha
Thiia
Thiga
Thigana
Thigari
Thigira
Thika
Thima

Tooria
Toroka
Tota
Tothora
Thiitha
Thiithi
Thiĩ
Thitũra
Thoo
Thoga
Thogora
Thogotha
Thooma
Thoni

Thonda

Thoora
Thua
Thuuma
Thumbũra
Thuna
Thuuna
Thuria
Thuura
Thuti

Tũhũ
Tũma
Tũnda
Tũnga
Thũnũ
Thũũmba
Thũmbĩ
Thũngo
Thũndia
Thũngĩ
Thũtĩ
Thũrima
Thũũya

U

Uga
Uha
Uma
Umbũra
Umbĩka
Una
Ura
Uruga
Ururia

Thanda
Thanga
Thang'a

Thara
Tharia
Tharara
Tharĩka
Thaata
Thathaiya
Thaathi
Thaya
Thaayũ

Thimba
Thinga
Thiing'a

Thinũria
Thira
Thiora
Thiri
Thirima
Thiirĩ
Thirĩka
Thita
Thitanga

Thutha
Thuutha
Thuthĩra

Thĩo
Thĩa
Thĩgia
Thũa
Thũra
Thũũra
Thĩnja
Thũgũna
Thũka

Uthi
Ungumania

Ũ

Ũa
Ũira
Ũgita
Ũgo
Ũũgĩ
Ũgita
Ũũgũ
Ũka

Ũũkĩ
Ũkũmũ
Ũma

Ũme
Ũmba
Ũmbũka
Ũni
Ũnda
Ũnga
Ũngũrũria
Ũnũra

Ĩha
Ĩka
Ĩmwe

Ĩra
Ĩtha
Ĩta
Ĩthĩha
Ĩrĩga
Ĩtia
Ĩtĩkia

Y

Ya
Yandi

Yaya

Ũra
Ũraga
Ũrata
Ũũru
Ũrugarĩ
Ũrĩrĩ
Ũria
Ũrirũ
Ũrũra

Ũta
Ũtha
Ũtharia
Ũthũ
Ũthoni
Ũthuri
Ũtumia
Ũhoro
Ũnũha

Ĩ

Ĩga

W

Wanga
Waara
Wariĩ
Waru
Wathe
Wathi
Watho
Waya

Wega
Wehe
Woe
Womboku
Wororo
Wĩhũge
Wĩra
Wĩrire
Wĩthĩ
Woni

Menya wega:

Ici no ciugo imwe cia iĩa iĩ thĩinĩ wa ibuku rĩrĩ. Nĩ harĩ ingĩ itarĩ hau igũrũ na no ikĩrĩ thĩinĩ warĩo. Nĩ harĩ na ciugo ingĩ ciandĩkagwo o ũndũ ũmwe ona gũtuĩka mũtaũkĩre ti ũmwe. Nacio icio no cioneke harĩ iria ikoragwo na mwandĩkĩre ũhanaine. Iria ingĩ nacio itirĩ ngũrani mũgwetere tiga no mũtũmĩrĩre-inĩ.

Ririkana atĩ ‘ ĩ ‘ yũkaga mbere ya ‘ ũ ‘

A a

(a) b c d e f g h i……

A ….Ndemwa ya mbere harĩ iria ciandĩkaga: ĩrĩ iiki yonagia andũ nĩ a akũ kana nĩ a wĩra ũrĩkũ: ũingĩ wa 'mũ' harĩa harĩ na mũũndũ na maũndũ make: ĩtongoretie gĩĩko yonanagia mũũndũ wa kerĩ agĩĩka gĩĩko kĩu. No yonanagia mũũndũ wa gatatũ agĩĩka. Ĩtũmĩrĩtwo na kĩgũthũko, yonanagia kũgega nũũndũ wa gĩĩko kĩna. Ningĩ no yonanie andũ ana kana arĩa agwete hana. Rega ũndũ mũna; nĩ ĩrũgamagĩrĩra handũ harĩa andũ matagwetetwo; ĩrĩ ng'ambi ndaihu yonanagia gwĩtĩkĩra.

Aara – andũ a bata na marĩ igweta na ngumo, mũũndũ wa maũgĩ.

Ae ….arute makoro kana anyihanyihie ũtungu na njĩra ya kweheria na kĩndũ kĩũgĩ ta rũhiũ; *Aya* - ĩka ũguo; *Mwai* - ũrĩa ũrutaga wĩra ũyũ wa kwaya; *Mwaĩrwo* - ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ; *Wai* - ũũgĩ wa kwaya; *Mwaithia* - ũrĩa ũrutithagia wĩra ũyũ; *Mwaĩre* nĩ ũrĩa kĩndũ ta kĩu gĩacũhĩtio; ũingĩ wa mwai nĩ *Aai*.

Ai - rega; aca

Aanja – maciaro ma kĩũria kana macokio.

Abo - gĩtũmagĩrwo ta mwĩhĩtwa nĩ njiarwa cĩa Gĩkũyũ na njĩra ya kwĩgiritania na mũhĩrĩga ũrĩa mũũndũ makĩria wa nja aciarĩĩrwo. *Abo ngarĩ ĩrĩa itũ ĩ* - kĩonanagia atĩ ehĩta na mĩtugo o hamwe na mĩikarĩre ya mũhĩrĩga ũcio.

Aca - rega; kararia. Kaingĩ kĩonanagia atĩ nĩ harĩ na ũndũ kana gĩĩko, ciugo iria itanetĩkĩrĩka.

Aceera - andũ a mũhĩrĩga wa aceera.

Acia - reke; njĩtĩkĩria njĩke; heana mwanya wa gĩĩko gĩĩkwo.

Acũhia - rora ae; ĩka ũguo: *Nĩndĩracũhia* - nĩnĩ ndĩreka ũguo kahinda gaka: *Nĩtũra* - tũreka ũguo tũrĩ aingĩ; *Nĩnga* – ngeka ũguo ihinda rĩũku; *Nĩndĩracũhirie* - nĩ kahinda gathiru; *Mwacũhia* - nĩ mwĩki wa gĩĩko; ũingĩ nĩ acũhia; *Mwacũhĩrie* - nĩ njĩra na mũtaratara wa gwacũhia; *Mwacũhĩrio* - nĩ ũrĩa ũtũmaga wacũhia woneke; *Acũhanĩria* - nĩ kwaya hĩndĩ ĩmwe kana o mũũndũ acũhĩrie ũrĩa ũngĩ;

Aga - korwo ũtarĩ na; hatirĩ kĩndũ kĩna; *Nĩndaaga* - ndinona,hatirĩ; *Nĩtwaaga* [ithuĩ]; *Nĩngaaga* - kahinda gagũũka; *Nĩtũũkaaga* [ithuĩ]; *Nĩũkaaga* - indo icio itikoneka kahinda goku ; *Nĩndaaga* [nii] - kahinda gaaka; *Nĩũragire* [we]; *Nĩaragire* - mũũndũ wa gatatũ; ũingĩ - *Nĩmaragire*; andũ aingĩ thĩĩnĩ wa gakundi gaaka nĩmaraciagire; *Mwagi* - nĩ ũrĩa ũtacionaga [ũnini]; *Aagi* [ũingĩ]; *Agithia* - ĩkĩra kĩgiriĩrĩria itikoneke, *Mwagĩre* - ũrĩa indo ta icio itonekaga; *Mwagĩre* - ũrĩa wagi wonekaga; *Wagi* - nĩ ũrĩa, kĩrĩa gĩtarĩ ho.

Agaga – tangĩka, hangaĩka, thĩnĩka, hagagia; *Agagia* – thĩnia, agithia ũhurũko na njĩra ciothe; *Nĩngũkwagagia* - agithia ũhurũko mũtũrĩre-inĩ kinya o ngoro-inĩ; *Mwagagania* - nĩ ũrĩa wagithagia mũũndũ,

andũ ũhoreru; *Mwagagio* - nĩ ũrĩa ũimagwo ũhoreru wa ngoro; *Mwagagĩrie* - nĩ ũrĩa wagagu ta ũcio wonekaga; *Wagagu* - nĩ mũtugo ũcio wa kũgĩa na mũkarĩre ũtarĩ na thaayũ.

Agana – ĩka ũũru , kuuga, gwĩka mĩtugo mĩũru ĩtaringanĩte na mũtũũrĩre; *Agania* – tũma mũũndũ ũngĩ agĩe na mĩtugo mĩaganu; *Mwaganu (i)* – mwĩki maũru macio; *Kwagana* – ĩka mawaganu macio; *Waganu* – ciĩko icio itarakenia andũ arĩa angĩ.

Agana – rega kuonana nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Mwagano* - nĩ mũtugo ũcio wa kwaga kuonana.

Ago - [ũingĩ] - aya nĩ arĩa makoragwo na wara wa kũragũra magĩtũmĩra mbũgũ; Kaingĩ matũmagĩra mbũgũ kuumbũra kĩrĩa kĩĩhithĩte kana o ũrathi wa mahinda mokĩte; *Mũgo* [mũũndũ] - ũnini wa ago; *Ũgo* - nĩ wara ũcio.

Agu - riika rĩmwe rĩa tene mũno rĩa Agĩkũyũ; *agu na agu* - nĩ hĩndĩ ya tene mũno na ĩtoĩkaine.

Agora - aria maũndũ matagĩrĩire na matarĩ na bata; *Mwaguri* - mwaria wa maũndũ ta macio; *Mwĩyagurio* - nĩ mwarĩrie ta ũcio; *Wĩyagurie* - aria maũndũ ta macio.

Ahĩra – thĩnĩkĩra ũndũ mũna, ĩka ũndũ ũcio na njĩra ya ũkoroku makĩria wa kũrĩa; *Ahĩri* (ũingi), *Mwahĩri* – (ũnini); *Mwahĩro* – mwĩkĩre wa maũndũ ta maya na mũtaratara ũtarĩ na ũkindĩrĩku.

Ahũra - ruta harĩ nyina

ũtakũgarũrĩra mũthiĩre kana mũtũrĩre; *Ahũrithia* - teithĩrĩria, tũma wahũri woneke; *Ahũrĩra* - ahũra nĩũndũ wa; *Mwahũri* [ũnini], *Ahũri* [ũingĩ], *Ahũrĩrwo* [ũingĩ] - arĩa matũmaga kwahũrwo; *Mwahũrithia* - nĩ ũrĩa ũtũmaga wĩra ũyũ ũrutwo; *Kwahũra* - nĩ kũruta wĩra ũyũ.

Aka[1] - nyitithania indo nyingĩ hamwe kũringana na wendi wa mwaki; *Akithia* - rutithia wĩra ũyũ; *Akĩra* – aka nĩũndũ wa; *Akĩrwo* - rutĩrwo wĩra wa mwako; *Mwaki* - nĩ ũrĩa wakaga [ũnini], *Aaki* [ũingĩ]; *Mwako* - ũrĩa wĩra ũcio ũrutĩtwo na ũkarĩka; *Mĩako* - mawĩra macio [ũingĩ]; *Mwakithia* - ũrĩa ũrutithagia wĩra wa mwako; *Mwakĩre* - nĩ njĩra na wara wa mwako; *Akũra* - tharia, nina mwako ta ũcio.

Aka[2] - andũ a nja marĩ aingĩ, nga cia andũ: *Mũka* - nĩ mũtumia mũhiku kũrĩ mũthuuri ng'ania; *Ũka* - nĩ mũtugo ũcio wa gũtuĩka mũũndũ wa nja, ta kũgĩa na nyondo cia kuongwo, ciĩga cia ũciari cia nga.

Ake - gĩa na andũ, kĩonereria; aka ake nĩ ana; ũria rũtha nĩguo mũũndũ ũngĩ ake.

Akia - tũma mwaki ũgĩe na wakane, ingĩrĩra mũũndũ eeke ũndũ ũtarĩ mwega; *Mwakia* - nĩ ũrĩa wĩkaga maũndũ ta macio meerĩ; *Mwakĩrie* - njĩra ya gwĩka maũndũ ta macio; *Akĩrĩria* - nĩ kuongerera hinya maũndũ macio; *Mwakithia* - nĩ mũũndũ ũrĩa wambagĩrĩria mwaki ta ũcio.

Akwa- gĩa na, makĩria andũ; ũnini wacio nĩ 'mũ' naguo ũingĩ nĩ 'a'. Kĩonereria: mũirĩtu wakwa – airĩtu akwa. *Hakwa* - gĩa na handũ haku. *Rĩakwa* - ũgĩi wa indo makĩrĩa iria ciambagia na 'I' na ũingĩ wacio nĩ 'a', kĩon. Irigũ rĩakwa (ũnini); marigũ makwa (ũingĩ). *Wakwa* - ũgĩi wa indo iria ciambagia na 'mũ' thĩinĩ wa ũnini na ũingĩ wacio ũgakorwo ũrĩ 'mĩ'. Kĩon. mũrigo wakwa ũtuĩkaga mĩrigo yakwa, 'wa' ya ũnini ĩgarũrũkaga ĩgatuĩka 'ya' ũingĩ-inĩ. Iria nacio itakoragwo na ũingĩ nĩ igarũrũkaga igatuĩka 'ya' ũnini-inĩ na ũingĩ-inĩ igatuĩka 'cia', kĩon. Ndũũma yakwa - ndũũma ciakwa.

Amani - thaayũ, ũhoreru wa kĩũteti bũrũri-inĩ, korwo na wĩtĩkio mũiganu na mũrũmu harĩ ũndũ kana muoroto mũna.

Amba1 – gĩa mbere na njĩra ciothe, tongoria: *Ambĩrĩria* - nĩ gwĩka ũndũ mbere ya arĩa angĩ oothe: *Mwambĩrĩrio* – ũndũ ũrĩa ũkoragwo ũrĩ mbere; *Kĩambĩrĩria* – ĩka ũndũ kana hĩndĩ ya mbere ya ũndũ ta ũcio kuoneka; *Mwambĩrĩria,* ũrĩa wĩkaga ũguo hĩndĩ ya mbere; *Ambĩrĩrithia* – tũma kwambĩrĩrie; *Mwambi* – mũtũmi kwambĩrĩrio; *Nyakĩambi* - nĩ mũtumia wa mbere kũhika mũcii; *Ambũra* – tharia kĩambĩrĩria.

Amba2 - anĩka ũnyit-ithanĩtie na nyambo; *Nyambo* - nĩ mĩtĩ ĩrĩ na mĩthia mĩũgĩ ya kũnyitĩrĩra kĩrĩa kĩambe. *Ambithia* – tũma wambi woneke; *Mwambi* – ũrĩa wambaga; *Mwambwo* - ũrĩa wambagwo; *Wambani* – njĩra na mũtaratara wa kwamba.

Ambamba – ikara ũtarĩ na thaayũ wa mũtũrĩre na ũkorwo ũtakindĩirie handũ hamwe; *Ambambĩra* – ambamba nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Mwambambo* – mũtugo ũcio; *Mwambambĩre* - nĩ ũrĩa mũũndũ ta ũcio aikaraga akĩangangaga handũ na handũ atarĩ na ũkindĩrĩku; *Mwambambi* – mwene mũtugo ũyũ.

Ambarara – wĩyoe na igũrũ wongerere ũraihu, oya na igũrũ ũtagũtigithania na nyina; *Mwambararo* – mũtugo ũcio wa kwĩoya na igũrũ; *Mwĩyambarario* – kwĩoya na igũrũ na mwĩnenehio ũtarĩ na bata kana umithio ona ũrĩkũ; *Wĩyambararie* – wĩnenehie tũhũ.

Ambata – thĩi na igũrũ, kuhĩrĩria matu; *Ambatia* – ongerera bata, oya na igũrũ ũige handũ hatũgĩru kana hambatatĩru; *Ambatĩria* – nenehia bata; *Ambatĩrithia* – tũma ũnene, wongerereku woneke; *Ambambatia* - oya na igũrũ o hanini; *Mwambatia* – ũrĩa woyaga na igũrũ; *Mwambatĩrio* – ũrĩa ũtũmaga wambatĩru woneke; *Mwĩyambatĩrio* - nĩ mwĩtĩo ũtarĩ na bata ona hanini.

Amũra – gaya imwe ũtige iria ingĩ; *Mwamũrania* - mũruti wa wĩra ũyũ; *Nyamũro* – kĩrĩa kĩrĩkĩtie kũgayũkanio; *Wamũri* - nĩ wĩra ũyũ na kũgaya; *Wĩyamũre* – wĩrute gatagatĩinĩ ka arĩa angĩ. Njatũkano noyo nyamũrano kana o ngayũkano.

Amũrĩra – gaya nĩũndũ wa, *Amũrĩrwo* – gaĩrwo kĩrĩa kĩrĩ gĩaku.

Amũria – nyita ũcokie mwena na mwena ũtige njĩra gatagatĩ. *Amũrĩria* –

ĩka ta hau igũrũ nĩũndũ wa; *Mwamũrĩrio* – ũrĩa ũtũmaga kwemũrio; *Mwamũrwo* - nĩ ũrĩa ũrutagwo gatagatĩ ka arĩa angĩ na agatuĩka wa mwanya. *Wamũri* - nĩ ũruti wa wĩra ũcio.

Amwe – gakundi karĩ mwanya ka andũ; *Ũmwe* – mũũndũ arĩ wiki, njĩra ya gũtara indo iria ciambĩrĩirio nĩ 'mũ' ta mũũndũ ũmwe. *Mũũmwe* - kĩndũ gĩtangĩgayũkana, mũũndũ kana kĩndũ gĩtarĩ mũiru. *Ũrũmwe* – ũnyitanu, ngwatanĩro, gũkorwo ũrĩ hamwe na njĩra ciothe atĩ hatirĩ kĩgayũkania gatagatĩinĩ ka arĩa marĩ na ũrũmwe; Kĩon. ũrũmwe wa bũrũri ũyũ nĩguo ngo iitũ. *Imwe* – ikundi cia mũthemba ũmwe na irĩ na mĩtugo ĩhanaine na ciambagĩrĩirio nĩ 'i, ng, nd, ny' ta ngwacĩ imwe, njaũ imwe. Hĩndĩ ciothe ikoragwo thĩĩnĩ wa ũingĩ. *Ĩmwe* – ndari ya mbere; ndari icio nĩ **1 2 3 4 5 6 7 8 9 0**. *Rũmwe* – kĩndũ kĩmwe na kĩngĩamũkana na njĩra hũthũ ta rũũru rũmwe.

Ana[1] – Anĩrĩra, ruta mũgambo ta wa ngo'mbe; *ania*- ihinda rĩu mũgambo ũcio ũroima. *Anĩrĩra* – ruta mũgambo mũnene wa kũmenyithania, andĩka ũrĩa ũkwenda kũmenyithania; *Mwanĩrĩri* – mwĩki ũguo; *Mwanĩrĩrwo* – mũmenyithio wa wanĩrĩiri kana ndũmĩrĩri. *Mwania* – nĩ ũrĩa wĩkaga ũguo.

Ana[2] – inya kana harĩa ndari ĩno ĩratara andũ. Ũnini wakĩo nĩ 'mũ' harĩa harĩ na andũ; *Inya* – ndari ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka ithatũ na ithano (3 4 5); *Ĩna* – ĩtũmagĩrwo kuonania ndari ya indo iria ciothe ciambĩrĩirio nĩ 'mũ' na ũingĩ wacio nĩ 'ma' 'mĩ' kana 'a'.

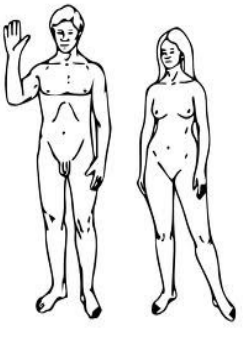
Ananga – thũũkia, nyarira , îka ũũru, mũthũũkia nowe mwanangi kana mũgeri ngero; *Wanangi* - nî ũthũũkia kana ũgeri wa ngero.

Anda – hihinya mũgongo na njîra ya gũkuua mũrigo mũritũ; *Mwande* – mũgongo ũcio mũigĩrĩire mũrigo mũritũ; *Mwandwo* - nî ũrîa ũigĩrĩirwo mũrigo ta ũcio; *Andana* – o mũũndũ aigĩrĩire ũrîa ũngî mũrigo wa kũmũhihinya mũgongo.

Andama[1] – twarana na; *Maandamano* - twarana hamwe nĩũndũ wa gĩtũmi na muoroto ũmwe; *Andamani* – nî arîa mekaga ta hau igũrũ.

Andama[2] – ũria na gĩtĩo wĩnyihĩtie nĩguo mũirĩtu etĩkĩre gũkũhikĩra; *Mwandamani* – mwĩki ũguo; *Mwandamwo* – ũrîa ũragio etĩkĩre; *Andamĩra* – ũrĩria na gĩtĩo; *Mwandamanĩre* – njîra na mũtugo wa kwandamana; *Wandamani* – uhani

Andũ – (ũingî) Nyamũ îrî thakame hiũ îthiaga na magũrũ merî, îkĩraga nguo, îgatũmĩra mwaki, na îgatũmĩra indo cia haaro na maũndũ mangî maingî megîî ũmũũndũ ta marîa nii nawe twĩkaga; *Mũũndũ* (ũnini); Andũ nî makoragwo marî a njamba, nĩo arũme,

nao a nga nĩo aka na mahaana ta ũũ: njamba irî marîtwa macio kũringana na ũkũrũ: *Kaana* nî gaciarwo o ũguo, gakarũmĩrĩrwo nî *kahĩî*, *kĩhĩî*, *mwanake*, *mũthuuri* na nowe ũtuĩkaga *awa* kana *baaba* ona

guuka; Naguo mwena wa atumia *karĩgũ* kana *kairĩtu*, *mũirĩtu*, *mũhiki*, *mũtumia* arĩkia kũhika agatũka *kang'ei*, aciara, kana o riika rĩake, kana aruithia atũkaga *nyakĩnyua*, *Nyakĩambi* – nĩ mũtumia ũrĩa wambaga kũhika mũciĩ; nake *ngatha* nĩ ũrĩa ũmenyagĩrĩra mũthuuriwe wega. *Ũmũũndũ* – kũgĩa maũndũ ma mũũndũ, mĩtugo ona kinya mũikarĩre. *Mũũndũ mũrũme* – njamba ya mũũndũ; *mũũndũ wa nja*, *mũũndũ mũka* nĩ nga cia mũũndũ.

Andũka – therema, gĩa na waramu; *Andũkia* – gĩa ũtheremi kana ũnene wa mĩhaka yaku; *Mwandũko* – mũtheremere ta ũyũ wa kwĩyongerera maũndũinĩ na kwĩnenehia makĩria; *Mwandũkĩre* - ũrĩa ũnene ta ũyũ ũkoragwo ũhaana.

Anga[1] – kwaga ũũma, maũndũ matakinyanĩrĩte weega nĩguo metĩkĩrĩke, nganja na mathangania.

Anga[2] - ũhoro wa rĩera kinya mũtindĩre warĩo.

Angĩ – gĩkundi kĩa andũ kĩrĩ hamwe; *Ĩngĩ* – kĩonanagia kĩndũ kĩrĩ handũ giiki makĩria iria ciambĩrĩirio nĩ 'Nd? Nj, Ng, Ngw na mb' na ũingĩ na ũnini wacio no ũmwe. Imenyakaga nĩũndũ wa mũtũmĩrĩre wa rũthiomi. *Ũngĩ* – mũũndũ kana indo iria itonekaga ta mũtugo kana mũtũrĩre.

Angĩra – hang'ĩra na ũnyite ageni na gĩtĩo; *Mwangĩrwo* – mũnyitwo wa ũgeni; *Mwangi* – mũnyitani wa ũgeni na njĩra ĩno ya gĩtĩio; *Mwanganĩro* – mũnyitanĩre ũyũ wa ũgeni na gĩtĩio.

Anja – Ambĩrĩria, korwo

ũrĩ mbere na gwĩka ũndũ.

Ara[1] – harĩria, thondeka.

Ara[2] – mũgegere kuonania kĩmako.

Ara[3] – aragania, thondeka ũrĩrĩ nina tũthũngũri; *Kwara* – mũtugo ũyũ wa gũkorwo kũrĩ na riũa, gũthondeka ũrĩrĩ.

Ara[4] – ruta ũtheri kuuma riũa-inĩ; *Aria* – ruta hinya wa ũtheri riũa-inĩ, haaha no Ngai ũrĩ ũhoti ũyũ. *Mwaria* - nĩ ũrĩa ũtũmaga riũa rĩare; *Kwara* - nĩ hĩndĩ ĩrĩa kũrĩ na ũtheri wa riũa; *Mwarĩre* – ũrĩa riũa rĩrutĩte ũtheri kana rĩarĩte.

Aragania – eheria tũmahiga, tũhumbu ona kana tũindo tũngĩ nĩguo haragane makĩria tĩĩri-inĩ; *Mwaragania* - mũruti wa wĩra ũyũ; *Mwaraganĩrio* - nĩ ũrĩa ũtũmaga wĩra ta ũyũ ũrutwo; *Waragania* – nĩ gũkorwo wĩra ũyũ ũrĩ mũrute.

Arahũra – ũkĩria, cokia ciĩko muoyo; *Arahũka* – ũkĩra kuma toro gĩa na ciĩko muoyo-inĩ; *Araha*- hurũka ũhoreire makĩria rĩrĩa kũrĩ na riũa. *Arahia* – hurũkia kahinda-inĩ ka mũthenya; *Mĩaraho* - nĩ gatagatĩ ka mũthenya ta thaa thita kinya thaa inyanya; *Mĩarahũko* – thuutha wa thaa inyanya; *Kĩaraho* - nĩ harĩa harahagwo; *Mwarahũri* –nĩ ũrĩa ũkĩragia; *Mwarahi* - nĩ ũrĩa warahaga; *Mwarahania* – nĩ ũrĩa warahaga na ũngĩ hamwe.

Aranĩria – o mũũndũ arĩrie ũrĩa ũngĩ; *Kwarĩria* – tũmĩra ciugo kana ciĩko kũheana ũhoro.

Arama – ongerera warĩi; *Aramia* - nĩ kuongerera war-

ĩĩ; *Aramĩria* – aramia nĩũndũ wa; *Aramania* - ongerera bata wa ũrĩa ũngĩ; *Mwaramĩrie* - njĩra ĩrĩa waramu wonekaga nayo; *Waramu* – mũkũrĩre, wongerereku ta ũyũ.

Arara – hutia maita maingĩ o kahora kahora.

Aria – tũmĩra kanua kuuga kana kũruta mũgambo; *Arĩrĩria* – ũrĩa waragia handũ ha; *Arĩria* - heana ũhoro; *Aaria* - Aheani ũhoro; *Mwaria* – ũrĩa waragia; *Mwarĩrio* - nĩ ũrĩa ũheagwo ndeto kana ũhoro; *Mwarĩrĩria* – nĩ mũũndũ ũrĩa waragia handũ ha andũ angĩ; *Mwario* – nĩ mĩgambo ĩyo ĩkoragwo ĩkiuma kanua ka mũũndũ; *Mwarĩrie* –nĩ ũrĩa mũũndũ akoragwo akĩaria na mũgambo wake; *Mwariama* – mũũndũ ũrĩa waragia ma theri na atakũhenania; *Mwaria njarie* - mũcokeri wa iria njarie; *Mwaria gorwe* – mwaria ndeto cia gĩconoko; *Mwaria ciene* – ũrĩa ũũĩ o kwaria ciene; *Wĩyarie* – heana ũrĩa ũũĩ kĩmũũndũ.

Arĩrĩrio – ciiriirwo kana ciaku ciario ũtarĩ ho; *Mwarĩria* - mũheani ũhoro.

Arĩ – gĩa na, korwo hana; *Marĩ* – gĩai na, korwo handũ hana; *Mũrĩ* – gĩai na, indo ici ikorwo irĩ ciao; *Ũrĩ* – gĩa na, korwo ũrĩ handũ hana.

Arũka - ambĩrĩria gwĩka ũndũ mũna hĩndĩ ya mbere; *Arũkĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Arũkithia* – ruta watho, athana nĩguo kwarũkwo; *Mwarũki* – mwĩki ũguo; *Mwarũkĩrwo* – ũrĩa wĩkagĩrwo ũguo; *Mwarũkanĩro* – ĩkanĩra ũguo hĩndĩ ĩmwe; *Warũkanĩri* – korwo hamwe o mũũndũ akĩarũkĩra ũrĩa ũngĩ.**Ata**[1] – ĩkĩra mwĩtĩo,

o mũũndũ akĩarũkĩra ũrĩa ũngĩ.

Ata[1] – ĩkĩra mwĩtĩo, mwĩyono, Mwĩyĩkĩrĩro, mwĩyũngũrũrio ũtarĩ na kĩene kana gĩtũmi; *Mwĩyato* – mwĩtĩo ũtarĩ na gĩtũmi kana kĩene.

Ata[2] – atũra ihĩndĩ; *Atia-* gĩĩko kĩu; *Mwatia* – mwĩki wa gĩĩko kĩu; *Mwatĩrie* – watũri ũcio; *Ata* – ĩkĩra mwĩtĩo, mwĩyono, mwĩyĩkĩrĩre, mwĩyũngũrũrio ũtarĩ na kĩene kana gĩtũmi; *Mwĩyato* – mwĩtĩo ũtarĩ na gĩtũmi kana kĩene.

Atĩ – kiugo gĩkĩ kĩonanagia kwenda kũmenya kana kũigua wega.

Atĩa – kĩũria gĩa kuonania wendi, ũrĩa maũndũ ma-hana.

Atha – tũmĩra hinya, ũũgĩ, wara kana o njĩra ciothe cia kuona atĩ ũrĩa ũkwenda nĩ wekĩka nĩ mũũndũ, andũ kana o nyamũ.

Athani – (ũingĩ) – mwathani (ũnini) mũruti wa watho kana mũtwarithia wa watho; *Mwathanĩre* – ũrĩa watho ũyũ ũtwarithagio na njĩra ĩrĩa yothe ĩngĩtũmĩrwo; *Watho* – maũndũ marĩa ma-thondeketwo nĩ mũũndũ, andũ kana o ikundi nĩguo matwarithie maũndũ mĩtugo kana o mĩtũrĩre yao na njĩra ĩrĩ na mũtaratara ũrĩa mangĩyendera o ene. Ũyũ nĩguo ũnyitithanagia ikundi ta ici hamwe na mwerekero ũmwe na kuonania o ũrĩa ũmwe wao endaga gwĩkĩrwo na ũrĩa we angĩenda gwĩkĩr-wo. Gũikarania na gũtũrania hamwe na thaayũ; agĩtĩaga ũmũũndũ wa mũũndũ na indo ciake. Watho ũkorag-

wo ũigĩtwo harĩ mũũndũ kana o gĩkundi kĩa andũ.

Athi[1] – rũũĩ rũnene Kenya rumĩte irĩma-inĩ cia Ngong'u na rũkeitĩrĩra iria-inĩ rĩa Mombatha.

Athi[2] – atongoria ahĩti, aguĩmi; *Mwathi* (ũnini) - mũhĩti wa gĩthaka kĩiyũire nyamũ na gĩtarĩ kĩhĩte mũno.

Athwo – aheo kana arutĩrwo watho, arĩa mathagwo; *Mwathwo* (ũnini); *Mwathi* – ũrĩa wathanaga na gĩtĩo harĩ mũũndũ mũtĩĩku; *Athanĩra* – athana handũ ha, rũgamĩrĩra mũũndũ, andũ angĩ handũ ha mwathanĩre. *Kwĩyatha* – kũgĩa na wendi wa gwĩka ũrĩa watho ũhaana mũũndũ atakũringĩrĩrio nĩ watho: Gĩkundi kĩu kĩrĩ na hinya wa gũthondeka na kũgarũra watho ũcio; *Mwĩyathi* – ũrĩa wĩkaga ũrĩa ekwenda na rĩrĩa ekwenda, harĩa hothe angĩendera na hatarĩ na mũũria. Ningĩ ndageke ũndũ ũngĩrakaria ũrĩa ũngĩ.

Atũra – rutania maita maingĩ na kĩndũ kĩũgĩ ta rũhiũ, ithanwa kana o moko, gaya; *Atũrĩra* – rutania nĩũndũ wa; *Atũrania* - rutania indo mwanya mwanya nĩguo kĩndũ kĩikarie; *Mwatũri* – ũrĩa watũraga; *Mwatũrĩrwo* - ũrĩa ũtũmaga watũri woneke; *Watũri* - njĩra ĩno ya gwatũra; *Mwatũrithia* - mũrũgamĩrĩri wa ũgai kana watũri; *Rwatũ* - kĩndũ kĩrĩa gĩatũre kĩrĩ giki; *Njatũrano*, *Ngayano* - njĩra ĩyo ya kũgayana na kĩhoto.

Aũra – ruta matego, ruta mĩrigo mĩkuue nĩ mũũndũ ũngĩ nĩgetha ahũthĩrwo nĩ mũrigo ũcĩo akuĩte, iga mũrigo thĩ, mũkuue nĩ mũũndũ ũngĩ; *Mwauri* – (*mwaũra*) ũrĩa waũraga mũri-

go ũcio; *Mwaũrwo* - ũrĩa ũrutagwo mũrigo ũcio; *Mwaũra andũ* - mũtunyani wa indo ciene na hinya. *Mwaũrani* - mũrutani wa mũrigo; *Njaũro* – mũrigo ũcio; *Aũrania* – rutithia mũrigo ũcio mũkuue; *Mwaũra* – mũruti wa mũrigo.

Awa - ithe kana baaba wa mũũndũ.

Aya - onania, orota andũ arĩa marĩ ho; Kĩon – 'andũ aya nĩ a rũciaro rwa Agĩkũyũ'; *Ũyũ* (ũnini) - ta hau igũrũ ona gũtuĩka atĩ gĩtũmagĩrwo na kuonania indo iria ciambagĩrĩrio nĩ 'mũ'; Kĩonereria - 'mũtĩ ũyũ wahandirwo nĩ awa'

Bb

B - ndemwa ya kerĩ harĩ ndemwa, a, (**b**), c, d, e, f, g, h..

Baa[1] – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ mbura rĩrĩa ĩkuura mabati-inĩ.

Baa[2] – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ ng'ondu rĩrĩa ĩkwania ĩkĩanĩria mwana wayo – kagondu.

Baaba[1] – Ngai mũmbi.

Baaba[2] – ithe wa mũũndũ. Kiugo gĩkĩ gĩtũmagĩrwo makĩria nĩ ciana igĩta mũciari wao wa mũũndũ mũrũme; Kĩon - ciana iria njiarĩte cinjĩtaga baaba, awa; *Baaba guo* - ithe waku, thoguo; *Baaba wa kĩahũ* - ũyũ nĩ baaba ũrĩa ũthambĩtie nyina wa ciana thutha wa ithe ũrĩa – wa – ma gũkua; *Baaba mũkũrũ* - na akorwo nĩ mũkũrũ kũrĩ thoguo; *Baaba mũnini* - mũũndũ mũrũme ũrĩa (ũciarĩtwo) arĩ mũnini, thutha kũrĩ thoguo nĩ gukaguo

na cũguo; *Baaba wa mũgate* - baaba kĩũmbani ũrĩa ũmbĩte nyĩna wa ciana inĩ na ĩthe, ũyũ agera-gia mũno gũcikenia na indo ciothe; Kĩon – mũgate; *Baa-ba cukari* - gĩkĩ nĩ kĩũmbani kĩrĩa kĩũru tondũ kĩendete tũiriĩtu tũrĩa tũnini na kĩmategaga na mbeca, kana okĩrĩa mbeca ingĩgũra.

Baaba Mũtheru - ũyũ nĩ mũtongoria wa ndini ya gatoreki ũrĩa ũikaraga mũcii wa Vatican ũrĩa ũrĩ thĩinĩ wa Italy.

Baara - rora wega na kinyi; *Baaria* - rora wega mũũndũ wa bata mũna; *Mũbaari* - ũrĩa ũbaaraga kana ũroraga; *Mũbaarĩre* - njĩra ya kũrora wega kana o kũbaara; *Mũbaarĩrĩri* - ũrĩa ũkoragwo akĩbaarĩra; *Mũbaarwo* - ũyũ nĩ ũrĩa ũroragwo wega; *Ũbaari – m*ũtugo ũyũ wa kũrora wega.

Bacĩrĩra - me-nyerera wega makĩria; *Bacanĩrĩra* - o mũũndũ abacĩrĩire ũrĩa ũngĩ; *Ũbacĩrĩri* - ũmenyereri mwega; *Ũbacĩrĩrĩku* - mũtugo ũcio wa gũkorwo na ũmenyereri mwega kana o kĩndũ gũkor-wo kĩrĩ kĩmenyerereku; *Mũbacĩrĩri* - ũrĩa ũmenyagĩrĩra kana aka-bacĩrĩra.

Baca - hĩngĩcania mũthiire kana o mũtugo; *Bacia* - te ikinya, mũthiire kana o mũtugo ũmenyerete, thũkia ikinya rĩa rwĩmbo; *Bacania* - ĩka ta hau igũrũ**;** *Bacithia* - tũma mũkinyũkĩrie wa rwĩmbo wage kũiguithania wega mũinĩre-inĩ; *Kĩbacia* - mũũndũ mũrũme ũrĩa ũbacagia rwĩmbo; *Wakĩbacio* - mũũndũ mũka mũbacia waruo; *Ũbacia* - Mũtugo ũyũ wa gũthũkia mũinĩre wa

nyĩmbo.

Baga - ikara na guoya thĩinĩ wa mũtũrĩre; *Bagabaga* - wĩhũge hĩndĩ ciothe ona hatarĩ gĩtũmi kĩiganu; *Bagabagia* - tũma wĩhũge ta ũcio woneke; *Mũbagabago* - mũikarĩre ta ũcio wa guoya ũtarĩ na gĩtũmi kĩiganu; *Mũbagabagĩre* - ũrĩa mũikarĩre ta ũcio ũkoragwo ũhana hĩndĩ yaguo; *Mũbagabagi* - ũrĩa ũkoragwo agĩikara mũikarĩre ta ũcio.

Bagete - kĩndũ ũgwati, mĩrura, gĩcunjĩ kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ka itina na kĩĩga kĩa ũciari.

Bagite - mũrata, wathiomo.

Bakũ – rega kũrũma wega, handũ hatarĩ na kĩhooto, maheeni na ma mathaara.

Bambana - hũrana, ng'ang'ana, cindana, giana kinya hĩndĩ ya mũthia ũhotane kana ũhotwo.

Banga[1] - rũhiũ rũgĩ mwena ũmwe na rũnene rũtũmagĩrwo na gũtema kana kũruta mawĩra mangĩ ta macio.

Banga[2] - thondeka mũtaratara wa wĩra kana o wa indo ũrĩa ciagĩrĩirwo nĩ gũkorwo irĩ; *Bangũra* - tharia kana ũharaganie ũrĩa ũrĩ ho na ũrĩkĩtie kũguanĩrwo; *Bangũrithia* - tũma mũtaratara ta ũcio ũninwo; *Bangithia* - thondekithia mũtaratara ũrĩa wagĩrĩirwo nĩ gũkorwo ũhana na ũrũmanĩrĩire; *Mũbango* - mũtaratara, mũthondekere ũcio; *Mũbangi* - ũrĩa ũbangaga kana agathondeka mũbango; *Mũbangĩre* - mũtugo na mũigĩre wa mũbango; *Mũbangũri* - ũrĩa ũtharagia mũbango.

Banga[3] - iga hamwe indo irĩ gakundi; *Kĩbango* (ũnini) - kĩigo ta kĩu kĩrĩ hau igũrũ; *Ibango* (ũingĩ).

Bangi - ria rĩmeraga mũgũnda rĩkoragwo rĩrĩ iruru, mũthemba wa mbakĩ, rora mĩtĩ.

Bangiri – icũhĩ cia gwĩkĩra moko. Ithondekagwo na cuuma, mĩtĩ.

Bara - njĩra nene ĩgeragwo nĩ ngaari, barabara, njĩra.

Barabaria - ĩka kaũndũ kana, ũndũ wa gũtũma ũiguĩke ũrĩ ho, ambĩrĩria ũndũ nĩgetha ũmenyeke, atĩ ũrĩ ho; *Mũbarabario* - mũtugo ũcio wa kwĩiguithĩria; *Mũbarabaria* - ũrĩa ũbarabaragia.

Baraganya - gĩcunjĩ kĩnene gĩa thĩ gĩtarĩ na mahuti, gĩkoragwo na mũthanga, werũ, rũrĩĩ.

Barũthi - mũrũgamĩrĩri wa gĩkundi harĩ kĩrĩa kĩngĩ, mũtũmwo wa thirikari akĩrũgamĩrĩra thirikari ĩyo kũrĩ thirikari ĩngĩ; Kĩon - Kenya nĩ ĩrĩ na barũthi bũrũri wa China.

Bata - gĩa na wendo wa, igua ũkĩenda ũndũ mũno; *Batara* - gĩa na wendo wa kĩndũ kana ũndũ mũna ũrĩa ũgũtũma wendi waku ũhinge; *Batarithia* - tũma bata woneke; *Mũbatari* - ũrĩa ũkoragwo na bata; *Mabata* - maũndũ marĩa mũũndũ akoragwo akĩenda mahinge; *Mũbatarĩre* - njĩra ĩrĩa bata ũcio ũkoragwo ũkĩendekana nayo.

Batabata - itĩka riiko na ihenya; Bata ibatabataga mwene, hũra hũra mathagu.

Bathi[1] - mwanya, mweke,

kiumanĩte na gĩthũngũ; kĩonekanire kana kiumĩte thĩinĩ wa rũthiomi rwa gĩkũyũ hĩndĩ ya wĩhũge, kana mbaara ya Mau Mau (1953 – 1960). Hĩndĩ ĩno Gĩkũyũ, Embu na Mĩrũ arĩa matũraga bũrũri wa gatagatĩ matingĩathire kuuma itũũra kinya rĩrĩ rĩngĩ matarĩ na bathi kuuma kũrĩ athani. Rĩu kana hĩndĩ ĩyo gĩgĩtuĩka, 'he mwanya hĩtũke'.

Bathi[2] - ithandũkũ rĩa cuuma rĩkĩragwo mwaki wa makara, thitima kana o ũngĩ nĩgetha rĩhote kũnyorokia nguo kana kũnina mĩgũtha.

Bathũka - kwaria ciugo cia mwĩtĩo ũtamenyereire wega ũrĩa ũrenda kuuga, gũtahĩka ciugo ũtarĩ na muoroto kana ona cio itarĩ njeega mbere ya andũ, aria maũndũ oro ũguo; *Mũbathũkĩre* - mwarĩrie ũyũ.

Batithia - he rĩtwa rĩerũ kana rĩngĩ; *Batithania* – heana rĩtwa rĩerũ kana o rĩngĩ; *Batithio* – heo rĩtwa ta hau igũrũ; *Batithĩrio* – herwo rĩtwa; *Batithania* – heana rĩtwa rĩerũ; *Mũbatithia* - nĩ mũheani wa rĩtwa ta rĩu; *Mũbatithio* – ũrĩa ũheagwo rĩtwa; *Mũbatithĩrie* – njĩra ya kũbatithania.

Bawa - kiugo gĩkĩ kiugaga hinya na kĩamenyekire makĩria mweri ĩmwe (01-08 -1982) hĩndĩ ĩrĩa mbũtũ cia rĩera-inĩ ciendaga kũgarũra thirikari ya Kenya na hinya.

Baya - humba, guĩka, ĩkĩra nguo kana o mathaga; *Mwĩbaĩre* – Mwĩhumbĩre kana o mwĩkĩrĩre wa nguo kana mathaga; *Mwĩbai* - mwĩĩkĩri wa nguo kana mathaga; *Mũbaywo* – mwĩkĩr-

wo wa mathaga kana nguo; *Mũbaithia* – ũrĩa ũtũmaga kwĩbaywo; *Mũbayanĩre* – mwĩkanĩrĩre wa mathaga kana nguo.

Bebera - unanga tũcunjĩ tũnini tũnini, unanga nĩguo wanange kĩndũ ta rũgiri; *Beberanga* - ĩka ta hau igũrũ maita maingĩ maingĩ na ihenya na ũtamenyereire; *Beberana* - unangana nĩ ũndũ wa ihenya rĩtarĩ na gĩtũmi; *Mũbeberi* - ũrĩa ũbeberaga; *Mũbeberwo* - ũrĩa ũtũmaga kũbeberwo; *Ũbeberi* - unangi ta ũcio wĩ hau igũrũ; *Mũbeberere* - mwanangĩre ũyũ.

Bece - inegene rĩtarĩ na gĩtũmi ona kĩrĩkũ; *Mũbecekere* - mũnegenere ta ũcio; *mũbeceki* - mũnegeni ũtarĩ kĩrĩa kĩramũnegenia; *Beceka* - negena o ũguo tũhũ.

Bececece - irio njororo ta gĩtoero ikoragwo irugĩtwo wega na mĩrĩo mĩingĩ nĩ ũndũ wa mũgeni wa gĩtĩo.

Bendera - gĩtambaya gĩtĩkĩre kĩhaana rũũri rwa mũthemba mũna. Rũũri rwa kwĩmenyithania ũrĩa mũũndũ kana bũrũri ũhana kũringana na mũikarĩre wa kwĩyatha.

Beregeca - rũnga wega ũkĩrutaga indo iria itagĩrĩire harĩ nyina; *Beregecũra* - ruta icunjĩ icunjĩ ta cia ngũ; *Mũberegecũri* – mũruti wa icunjĩ ta ici; *Iberegecũ* – icunjĩ icio; *Mũberegecũrĩre* - ũrĩa icunjĩ irutagwo.

Beregenya - thondeka, iga wega na njĩra ĩrĩa ya-gĩrĩire; *Mũberegenyere* - mũthondekere ta ũcio mũgwete hau igũrũ; *Mũberegenyi* - ũrĩa ũthondekaga ta hau igũrũ; *Mwĩberegenyo* - mwĩthondeko ta ũcio nĩguo

ũkorwo ũrĩ handũ hega ta harĩa wendaga.

Betũrũ - maguta makoragwo na hinya wa gũtwara njĩki ya maũndũ matiganĩte (macini).

Biringi - kamũtĩ kana cuuma thegethe irima thĩinĩ rĩrĩa rĩrutaga mũgambo mũnenehie na mĩrukĩ.

Boi - mwaki wa athuuri wakagio thome, kĩhingoinĩ kĩa mũciĩ. Haaha nĩho andũ ethĩ mataragĩrwo nĩ athuuri mahurũkĩte na atumia makona kahinda ga gũthara mwaki.

Boma - mũciĩ mũirigĩre na ũrĩ na mahiũ.

Borora - itĩrĩra, ĩkĩra indo thĩinĩ wa kĩndũ; *Kĩborororoko* – ndurumo kana harĩa maaĩ meitagĩrĩra kana makagwa marĩ maingĩ makĩria rũũĩ -inĩ.

Botia - ũria ciũria itarĩ na bata.

Bucia[1] – inainia maaĩ marĩ kanua kana o thĩinĩ wa kĩndũ kĩngĩ ta cuuba; *Bucabucia* – ĩka ũguo maita maingĩ.

Bucia[2] - hinga riitho ũkĩhingũraga maita maingĩ; *Bucĩria* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Bucabucia* – hingahinga maitho; *Bucithia* – tũma ũbucia woneke; *Ũbucia* – kũhinga na kũhingũra maitho maita maingĩ.

Bubuca - uma magego ma iria nĩguo magũtũũra mone ha kũmerera; *Bubucia* - inainia magego maya ma iria; *Bubucĩra* - umĩra magego maya handũ hana; *Mũbubucĩre* – ũrĩa magego maya makoragwo makiuma; *Bubucia* - ruta magego macio

ma iria hĩndĩ yakinya; *Bubuca* - uma; ruta magego maya.

Bucuna[1] - rakara, nuna.

Bucuna[2] - gũrũka, thũka meciria.

Buku - mũũndũ mũrũme ũtakoragwo na hinya wa nguĩko kana ũtahotaga kũruta mbegũ na njĩra nginyanĩru.

Bura - tinia honge cia mũtĩ ũrakũra; *Burĩra* – ruta wĩra ũyũ nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Maburo* – mahuti marĩa maburĩtwo; *Mũburi* - mũruti wa wĩra ũyũ; *Ũburi* – ũũgĩ na wĩra wa kũbura mĩtĩ.

Buruga - kũingĩrĩra na gũthĩnia mũtũrĩre wa ũmũtugo; *Mũburugi* - mũruti wa wĩra ũyũ; *Burugana* – ingĩrana ũtarĩ na muoroto kana mũtaratara ta wa rũũru rũrathe nĩ njũkĩ.

Buta - munya njoya cia nyoni; *Butabuta* – munya na ihenya; *Butĩra* – munya nĩũndũ wa, munyĩra handũ hana; *Kwĩbutabuta* – nyoni kwĩmunya njoya ciayo ka-hora kahora; *Mabuto* – njoya icio irĩ munye.

Butha - ora, ruta mũrukĩ mũũru nĩũndũ wa nyama gũtuĩkanga na kũrĩo nĩ igunyũ; *Buthia* - nungia, oria, ruta mũrukĩ mũũru; *Mũbu-thia* (Mbuthia) - ũrĩa ũbutha-gia, mwaria ũũru; *Buthĩra* - orera handũ, nungia handũ; *Buthu* - mũtugo ũcio wa gũkorwo na mũrukĩ mũũru.

Buthibuthi - hũũra ũtakũmenyerera ona hanini.

Buuta - huura eheria kĩrĩa kĩandĩke na kĩndũ nĩguo rangi wa kĩambĩrĩria won-eke; *Buutwo* – tigithio wĩra; *Mũbuutani* - mũtigithania wa

wĩra; *Mũbuutwo* - nĩ mũtigithio wa wĩra; *Ũbuutani* – mũtugo ũcio wa gũtigithania wĩra.

Buĩria - turũkia, thĩi o kahora kahora kinya wage kuoneka rĩngĩ; *Mũbuĩria* - mũthii, mũgendi ta ũcio; *Mũbuĩrio* – mũtugo ũcio wa gũthiĩ na kwaga biũ.

Bĩra - tukania maaĩ na kĩbĩri; *Kĩbĩri* – mũtĩ mũrũngarũ ũrĩ na tũmĩtĩ tũkĩraniĩte mũthia-inĩ ũmwe tũrĩ tũkuhĩ na mũtĩ ũcio mũraya wathiũrũrũkio, maaĩ magathiũrũrũka; *Mũbĩri - ũ*rĩa ũbĩraga; *Bĩrĩrĩkia* - thiũrũrũkia maita maingĩ na ihenya; *Kĩbĩrĩrĩki* - kĩrĩa gĩkoragwo gĩgĩthiũrũrũka maita maingĩ na ihenya inene, Kĩon: 'Ndege ĩno nĩ ya kĩbĩrĩrĩki.'

Bũca - ragũra, ikia mbũgũ.

Bũiya - rora gũrũka, thũũka kĩongo, rwara mũrimũ wa meciria ũrĩa ũtũmaga mũũndũ eke maũndũ matarĩ ma kĩmũũndũ; *Kĩbũiya* - rwĩmbo rwa aanake; *Kũbũiya* - gũkorwo na meciria ta macio; *Mũbũĩre* - ũgũrũki ũcio ũrĩa ũhaana, nĩ kũrĩ wa haaro kana o maũndũ mangĩ maingĩ kũringana na mũgũrũki we mwene.

Bũngia - atha, gũtongoria maũndũ, na mwerekero waku kũringana na hinya na wendi waku; *Kwĩbũngia* – kwĩyatha kana gũkorwo na wĩyathi waku na ũrĩa mũtangĩgayana na kĩũmbe ona kĩrĩkũ.

Bũrũbũrũ - rora rithathi, tũmĩguĩ tũnini twa cuuma tũrorete na mbere tũhaana ta mbira njeke. Ciikĩragwo thĩinĩ wa mũcinga na ikagũthwo na hinya nĩ cuuma ĩngĩ, yoima na hinya

ũcio na mũraramo mũnene ĩtigaga ikorogoca rĩa cuuma ĩngĩ ĩhaana ta mũhuko ĩtagwo kĩano. Yarathũka, ĩtigaga mũgambo na ndogo na thuutha.

Bũrũri - gĩthaka kĩa rũrĩrĩ rũmwe, mĩhĩrĩga mĩingĩ yohanĩtio nĩ itũmi na, yathĩkagĩra mũthamaki ũmwe, watho ũmwe na thirikari ĩmwe; Kĩon - bũrũri ũyũ witũ wĩtagwo Kenya, wathagwo nĩ mũthamaki ũmwe, ũgatũmĩra mbeca ĩmwe na bendera ĩmwe, icirĩro rĩmwe rĩrĩa rĩtuaga ũrĩa ũgwathwo na ũrĩ na muoroto o ũmwe. Nĩ ũrĩ na mĩhĩrĩga mĩingĩ ya andũ na o mũhĩrĩga rũthiomi rwayo, ona gũtuĩka thiomi igĩrĩ - gĩthũngũ na gĩthweri - nĩcio njĩtĩkĩrĩku kĩmĩhĩrĩga na gĩthirikari.

Bũti - karatathi kana o kĩndũ gĩothe gĩtĩkĩrĩku kĩwatho na kĩrĩ na hinya wa mwanya wa gũthuura, gũcagũra kana ona kwamũra mũtongoria kana muoroto o wothe ũrĩa ũngĩkorwo na nganja gatagatĩ ka maũndũ kana andũ; *Kĩbũti* - gĩĩko gĩkĩ gĩa kwĩyamũrĩra maũndũ gũtarĩ kũingĩrĩrwo kĩmeciria nũũ kana nũũ nĩguo ũhingie wendo wa wĩathi wa ũmũũndũ.

Cc

C - ndemwa ya gatatũ harĩ iria ciandĩkaga marũa. a, b, **(c)**, d……..

Ca – kiugo gĩĩkĩ gĩtũmagĩrwo harĩ kũhe ngui watho nĩguo ĩtĩkĩre kũruta wĩra kana o kũgita na kũrũa na thũ.

Caba - andĩka na ngaari ya kwandĩka, njĩki (macini) ĩrĩa

ĩrutaga wĩra ũcio wa gũcaba; *Cabithia* – andĩkithia, ũria wandĩkĩrwo; *Mũcabi* – ũrĩa wandĩkaga; *Mũcabĩre* – ũrĩa maandĩko ta macio mandĩkagwo; *Mũcabĩrwo* – mwandĩkĩrwo wa maũndũ ta macio; *Ũcabi* – wĩra ũcio wa gũcaba.

Cabaci – mũgate wa mũtu wa ngano ũrugagwo ũrĩ wa gĩthiũrũrĩ na wĩ mũceke ta warĩi wa ithangũ.

Cabi – njĩki (macini) ĩthondeketwo ya kũingĩra thĩinĩ wa cuuma ĩngĩ kana o kĩndũ kĩngĩ (kuburi) nĩguo yeherie ũnyitanu wa ihingo nĩguo irekanie; *Macabi* (ũingĩ wa cabi).

Caca[1] - atũranga tũcunjĩ tũcunjĩ; *Cacia* – ruta wĩra ũcio; *Cacĩria* - ruta wĩra ũcio nĩũndũ wa; *Mũcacia* - mũruti wa wĩra ũcio; *Ũcacia* - watũrangi ta hau igũrũ; *Mũcacĩrie* – njĩra ya gwatũranga.

Caca[2] - thũũka biũ makĩria haaro-inĩ.

Caci – nyũmba ya kũhoerwo Ngai nĩ arũmĩrĩri a ndini ya akiricitũ.

Cacu - hĩnja, aga hinya, tuĩka mũnyuko.

Cagaca – gĩa na maaĩ maingĩ matukanĩte na tĩĩri; *Mũcagaco* – mũtugo ũcio wa kũgĩa na maaĩ maingĩ matukanĩtio na tĩĩri; *Mũcagacĩre* – ũrĩa maaĩ ta macio makoragwo maikaranĩtie na tĩĩri.

Cahĩrĩra – ĩka ũndũ kahora kahora na ũmenyereire makĩria; *Cahanĩrĩra* – o mũũndũ amenyerere ũrĩa ũngĩ na njĩra ĩrĩa yagĩrĩire; *Mũcahanĩrĩri* – mwĩki ta hau igũrũ; *Ũcahĩrĩri* – mwĩkĩre

ũcio.

Cai – maaĩ mahiũ matukanĩtio na macani kana o indo ingĩ ta icio cia kũnyua. Rĩanĩra kana gũikarania hamwe nĩ ũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Mũcai* – mũtĩ ũrĩa ũtuagwo macani.

Cama – cũna na rũrĩmĩ nĩguo ũigue mũcamo wa kĩndũ kĩna; *Camia* – ongerera mũcamo kana cama; *Camĩra* – cama handũ ha; *Camĩrwo* – gĩa na cama ũkĩrĩte; *Mũcamo* – ũrĩa kĩndũ kĩu kĩracama; *Mũcami* – ũrĩa ũcamaga; *Mũcamĩrwo* – ũrĩa ũiguaga cama; *Mũcamithia* – ũrĩa ũrutaga mũcamo; *Mũcamanĩro* – o mũũndũ gũcamĩra ũrĩa ũngĩ.

Camania – onana ũthiũ kwa ũthiũ, tũngana, gomana, ũka hamwe kĩmeciria; *Camanithia* – ĩtana, tũma mũcemanio woneke; *Acemania* – arĩa othe mokaga hamwe nĩ ũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Mĩcemanio* (ũingĩ) - andũ marĩ hamwe nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Mũcemanio* – kĩgomano kana o harĩa indo, andũ ngũrani mangĩcemania.

Camba - mũgũnda wĩgĩte ũrĩ wiki: igĩrĩrwo igenyo cia ũrĩa wĩkĩte kana o ũtekĩte nĩũndũ wa andũ gũkũmena: ndeto ciaku kwario iria itarĩ cia ma; *Cambania* – o mũũndũ aarie cia ũrĩa ũngĩ na njĩra ĩtagĩrĩire; *Cambĩra* – camba ũrĩ, kana nĩũndũ wa; *Gĩcambio* – gĩĩko ta gĩkĩ; *Mũcambania* – ũrĩa ũrutaga wĩra wa gũcambia arĩa angĩ; *Mũcambio* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũcambania* – wĩra ũyũ wa gĩcambanio.

Cambũrĩra – ũgita, thiĩ na mbere kũrĩ thũ na ũcamba mũnene kũregana na woni

kana wendi wao; *Cambũrĩra-na* – o mũũndũ acambũrĩre ũrĩa ũngĩ na hinya wake wothe kũringana na mũng'ethanĩro wao; *Mũcambũrĩri* - nĩ ũrĩa wĩkaga gĩĩko kĩu; *Mũcambũrĩrwo* – ũrĩa ũkoragwo hatĩka-inĩ ya ũcambũrĩri; *Ũcambũrĩri* - nĩ gĩĩko kĩo kĩene.

Camũra[1] – gũtha na gacamiũ, kana gathanju kanini; *Camũrwo* – gũthwo kana ũringwo handũ hana na gacamiũ; *Camũrĩra* – gũtha nĩũndũ wa, kana ũrĩ handũ hana; *Camũrithia* – tũma ũcamũri woneke; *Mũcamũrani/ mũcamũri* – (ũnini) ũrĩa ũcamũraga; *Acamũri* (ũingĩ)

Camũra[2] – therũkia na maaĩ na mwaki; *Camũrĩra* – camũra ũrĩ handũ hana kana nĩũndũ wa; *Camũrithia* – tũma ũcamũri woneke; *Mũcamũrithia* – ũrĩa ũtũmaga gũcamũrwo kana mũrũgamĩrĩri wa ũcamũri; *Mũcamũrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga gũcamũrwo; *Mũcamũrĩre* – njĩra ya gũcamũra nayo; *Ũcamũku* – njĩra ya gũkorwo kũrĩ gũcamũke.

Cang'ang'a – Mũceneneko, heana ndeto itarĩ na njĩra, mũhuhu; *Mũcang'ang'ĩko* – ndeto ta icio.

Canga[1] – ruta mbeca, indo gũteithĩrĩria ũndũ ũrĩa ũrendeka. Ũteithia wa indo kana o meciria; *Cangithia* – rutithia wĩra ũcio; *Cangĩra*- Rutĩra wĩra ũcio mũcango kana mũhothi, canga handũ ha; *Cangithia* – rutithia wĩra ta ũyũ; *Cangĩrwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ; *Mũcango* – ũteithio ũrĩa ũrutagwo hĩndĩ ya wĩra ũyũ; *Mũcangithia* – mũtwarithia wa mũtaratara ũyũ na mbere; *Ũcangithia* – kũrutith-

ia wĩra ũcio.

Canga² – ũrũra, uma haaha ũthiĩ handũ hangĩ ũtarĩ na bata mũna; *Canga canga* – ĩka ũguo maita maingĩ; *Cangia* – ũrũria hatarĩ na gĩtũmi kĩiganu; *Ũcangacangi* - nĩ mũtugo ũcio wa kũrũra; *Mũcangacangi* – mũrũri.

Cangarara – ara na ũtheri mũingĩ mũno ta wa riũa kana mweri; *Mũcangararo* – mwarĩre ta ũcio.

Cangaya – maka, gega, gĩa na kĩeha, gĩa kĩmako thĩinĩ wa ngoro; *Mũcangayo* – mũmakĩre ta ũcio ũrĩ haaha.

Canja¹ – ĩkĩra rũũri rũkuoneka; gera.

Canja² – tihia rũũa nĩguo wĩkĩre ndawa (mũthaiga); *Canjana* – ĩkĩra ndawa ta ĩyo mwĩrĩ-inĩ; *Mũcanjwo* – mwĩkĩrwo wa ndawa; *Mũcanjani* – nĩ mũruti wa wĩra ũyũ; *Njanjo*- mũheanĩre ũyũ wa ndawa.

Canjamũra – kenia na ciĩko kana ciugo cia mathekania iria ciĩkĩraga ngoro ikeno irĩ na mwĩhoko; *Canjamũka* – kena nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya iria iheaga mwĩrĩ ũhurũko.

Canũka – mahũa gũtumũka nĩ getha mambĩrĩrie kũruta kĩro, gĩa na meciria mararuta wĩra wega, rũhia, kenerera ũndũ mũna.

Canũra – ingĩria gĩcanũri thĩinĩ wa njuĩrĩ nĩguo o rũcuĩrĩ rwĩrũgamie rũrĩ rwiki: ruta wĩra ũrĩ wiki na meciria maku matarĩ na kĩndũ kĩramahinga kana o kũgiriĩrĩria ta mahũa rĩrĩa

makũruta mbegũ; *Canũrĩra* – canũra nĩũndũ wa; *Canũrana* – o mũũndũ ohĩgie ũrĩa ũngĩ kana o acanũre ũrĩa ũngĩ njuĩrĩ; *Canũrwo* – ũhĩgie kana o ũcanũrwo njuĩrĩ; *Canũka* – ũhĩga kana ũmenye ũndũ ũhaana ta ũhithĩtwo; *Gĩcanũri* – kĩrĩa gĩcanũraga kaingĩ gĩthon-dekagwo na tũmĩtĩ tũingĩ tũrũngarũ tumĩte harĩ mũtĩ ũmwe; *Mũcanũri* - mũruti wa wĩra wa gũcanũra; *Mũcanũrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũcio.

Carahani - njĩki (macini) ya gũtuma ĩtwaragwo nĩ hinya o wothe ĩtumaga na uthi na cindano.

Cararũkũ – aria ũtaũrĩte maũndũ mothe mega kana o mooru na akaaria ma theri hatarĩ gũtigia ona kĩ.

Caria – tũmĩra maitho, moko, meciria kana o njĩra ciothe nĩguo wone kĩrĩa ũrenda: etha, maatha; *Mũcaria, mwethi, Mũmathi* - nĩ ũrĩa wĩkaga kana akaruta wĩra ũyũ wa gwetha; *Carĩria* – caria handũ ha; *Carĩrio* – ũrĩa ũtũmaga gũcario; *Mũcarĩrio* – nĩ ũrĩa ũcaragĩrio; *Mũcaria* – mwethi kana mũmathi; *Ũcaria* – njĩra ĩyo ya kũmatha; *Carania* – o mũũndũ acarĩrĩrie ũrĩa ũngĩ.

Carĩka – rũgarũga na igũrũ, kĩndũ ta mbegũ ku-uma harĩ nyina na kũhurun-jũka nĩũndũ wa ũrugarĩ wa riũa; *Carĩkia* – tũma kũgĩe na mũcarĩko; *Carĩkania* – teithania gũcarĩka; *Mũcarĩko* – mũtugo ũcio wa gũcarĩka; *Mũcarĩkĩre* – ũrĩa mũcarĩko ta ũcio ũgĩaga; *Mũcarĩkia* – mũruti wa wĩra wa gũcarĩkia.

Carũra – tembũranga

nguo kana wehanĩrĩrie tũcunjĩ twa taama mũnyitanu ũtuĩke tũcunjĩ tũcunjĩ; *Carũrĩra* – carũra ũrĩ, ambĩrĩria kuuma kana ũcarũre nĩũndũ wa; *Carũrania* – ĩka ũguo ũtarĩ na mũgambo kana mũtaratara wagĩrĩire; *Mũcarũkĩre*, *mũtarũkĩre* – ũrĩa nguo kana matonyo make marĩkĩtie gũtembũka kana gũcerũka; *Mũcarũri* – ũrĩa ũtembũrangaga nguo kana matonyo make.

Cati – nguo ya mũũndũ mũrũme ya kũhumbĩra mwĩrĩ kuuma njohero kinya ngingo.

Caũka – thera biũ; *Mũcaũkĩre* – mũtherere ta ũyũ; *Mũcaũkia* – mũtheria kana mũthambia.

Caũra – ũnũra kĩronda, ruta gĩkoni kĩronda-inĩ.

Caya – ruta mũgambo wa ruo kana mĩnoga; *Cayithia* – teithĩrĩria gũcaya kana kũhoera mũcai ũhoreru wa ngoro na mwĩrĩ hĩndĩ ĩrĩa arĩ na thĩna ta wa gĩkuũ kana o mũtino; *Cayĩra* – caya nĩũndũ wa; *Cacaĩka* – ikara ũgĩcayaga mahinda maingĩ nĩũndũ wa; *Cayanĩra* – o mũũndũ aikare agĩcayagĩra ũrĩa ũngĩ kana akĩmũrĩrithagia nĩũndũ wa; *Mũcayo* – mũtugo ũcio wa gũcaya; *Mũcaĩrwo* – ũrĩa ũcayagĩrwo.

Cece – thĩ o kahora kahora kana mũthiire ũtarĩ na ihenya ona kana mĩtũkĩ.

Cee – thira hinya o kahora, horera oro ũguo na kwaga riri wa ũndũire.

Ceeci - mũthemba wa igoti wĩtagio nĩ thirikari nĩguo wĩtĩkĩrio gwĩka ũndũ mũna harĩa hoothe thirikari ĩngĩenda.

Ceeha – Nyihia mahuti, bura honge nĩguo ũtigie marĩa ũkwenda.*Cehera* – ceha nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Cehithia* – rutithia wĩra wa gũceeha; *Mũceehi* - mwĩki ũguo; *Mũceehithia* - nĩ mũrutithia wa wĩra ũcio; *Mũceeherwo* - nĩ mũrutĩrwo wa wĩra ũcio; *Mũceehere* – mũrutĩre wa wĩra ũyũ; *Ũceehi* – wĩra ũcio.

Ceera – uma gĩikaro kĩmwe ũthiĩ kĩngĩ na ũcoke o kĩo; *Ceerera* – thiĩ gĩikaro kĩngĩ gwa kahinda kanini na ũcoke; *Mũceeri* – mũthii ta ũcio; *Mũceererwo* – ũrĩa ũthiaga kuonwo gwa kahinda; *Ceeria* – ruta nyamũ, mũũndũ handũ ũtware hangĩ kuonia na ũcokie o gĩikaro kĩa mbere; *Ceererwo* – andũ moke gwaku na macoke mainũke kwao; *Mũceerere* – mũtugo ũcio wa ũceeri; *Ũceeri* – mũthiĩre ũyũ; *Ceranĩra* – o mũũndũ kana nyamũ gũceerera ĩrĩa ĩngĩ.

Cehũra – Andũ a nja arĩa marĩ na mĩtugo ya kwendia mĩĩrĩ yao, maraya kana o mwarĩ teka. Maheirwo rĩĩtwa rĩrĩ nĩũndũ wa kwenda kũrĩa mĩgate ya ngano mũno; cabaci ici macehũraga maithori magaitĩka nĩ mũrĩo.

Cekeha – nyihanyiha kĩmũigana, ruta ũnene, ũritũ ũte mũigana wa tene ũgĩe na ũrĩa mũnini; *Gũcekeha* - nĩ gũkorwo ũrĩ mũceke; *Mũceke* – ũrĩa ũrĩkĩtie gũcekeha; *Cekehithia* – tũma ũceke woneke; *Ũceke* – kwaga warii kana ũnene ta ũcio.

Ceki - karatathi getĩkĩrĩku kĩwatho na kaheaga mũũndũ hinya wa kũruta mbeeca kana gũkũũrania

mbeeca kuuma harĩ mũũndũ kana o ngwatanĩro na.

Ceema – thiĩ kahora mũno na wĩhithĩte nĩguo ũkinye harĩ kĩndũ ũtakũiguĩkana; *Ceemera* – cema ũrĩ mwena mũna kana ũrĩ handũ hana; *Mũceemi* - nĩ ũrĩa ũcemaga; *Mũceemwo* – nĩ ũrĩa ucemagwo; *Mũceemano* – mũtugo ũyũ wa gũcemana; *Mũceemere* – njĩra ya gũcemana.

Cendũka[1] – ehera o hani-ni thĩinĩ wa gĩikaro kĩmwe ũthiĩ kĩngĩ gĩtarĩ na ũkuruhanu na kĩa mbere na wĩke maũndũ matarĩ na ũnyitanĩri na ma gĩikaro kĩa mbere; *Mũcendũki* – mwĩki wa gĩĩko ta gĩĩkĩ; *Acendũki* (ũingĩ); *Mũcendũkĩre* – njĩra ĩno ya kwĩyeheria na wara.

Cendũka[2] – ehera o hani-ni; *Mũcendũki* – ũrĩa weheraga ta ũguo arĩ na ũhinga.

Cendũka[3] – kerũra, ehera o hanini ũheane kahinda; *Mũcendũki* – ũrĩa wĩkaga ta hau igũrũ; *Gwĩcendũra* – kwĩyeheria na kwenda gwaku.

Ceng'ũ – hingũra biũ; *Ceng'ũra* - ĩka guo na riigĩ, mũrango ũikare ũrĩ mũhingũku; *Mũceng'ũri* – mũhingũri wa riigĩ ta rĩrĩ.

Cenga[1] – henia na njĩra ya wara ta ũrĩa ahũũri a mũbira matunyanaga mũbira makĩgirania; *Mũcengere* – wara ũcio wa kũhenania na magũrũ.

Cenga[2] – mahuti kana tĩĩri mũhinyu mũno ũrĩa wonekaga ithima-inĩ iria ikoragwo thanjĩ-inĩ na makoragwo na rangi wa gĩtĩĩri.

Cengecia – inainia magũrũ moike ta hĩndĩ ya

kũina rwĩmbo; *Mũcengeco* – mũinainĩrie wa magũrũ; *Mũcengecerie* – njĩra ya gũcengecia.

Ceni – nyororo ngundĩke makundo maingĩ ma gĩthimo kĩiganaine kĩa bata mũna ta gũthima.

Cenia – nyihanyiha ta ũrĩa mbura nene ĩkaga hĩndĩ ĩrĩa ĩroira ĩnyihanyihaga na ĩgacoka ĩgathiĩ ona mbere, hũgia; *Mũcenerie* – ũrĩa ĩthiaga ĩkĩnyihanyihaga ĩgĩcokaga.

Cenji - kĩndũ gĩtarĩ gĩthiu na mbere kĩmĩtugo; *Mũcenji* – mũũndũ ũrĩa mĩtugo yake ĩrĩ thuutha kĩmũtũrĩre.

Cenjia - garũrĩra kuuma ũndũ mũna o kinya ũrĩa ũngĩ.

Cenjithia – tũma ũgarũrũku woneke; *Cenjeria* – garũrĩra hana kana ng'ania, garũrĩra kuuma haaha gũthiĩ harĩa; *Cenjania* – ruta gĩkĩ haaha na ũcokie harĩa kĩrĩa kĩngĩ kiuma; *Mũcenjia* - ũrĩa ũrutaga wĩra ũyũ wa kũgarũrĩra; *Mũcenjerie* – njĩra ya kũgarũrĩra nayo; *Ũcenjithia* – mũtugo na wara wa gũcenjia.

Cera – hũũra mahiga thuutha wa gũciimba nĩguo tĩĩri ũhũthe nĩguo kũhandĩke tĩĩri ũrĩ mũhoro; *Cerera* – cera handũ ha, ũrĩ; *Cerithia* – tũma gũcerwo; *Mũceri* – mũruti wĩra ũyũ; *Mũcererwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũceri* – mũrutĩre wa wĩra ũyũ.

Cere – Kamũgambo kana inegene rĩtarĩ inene.

Cero - nyũmba ya kũhingĩra andũ aganu nĩguo marangĩrwo nĩ watho.

Cetha – thaaka, îka maũndũ na itherũ, korwo thĩĩnĩ wa mũthako.

Cethi – îno nĩ cuuma îkoragwo îrĩ njũgĩ na mũthia mwarîĩ wa kwaya mĩtĩ, thiia. Cuuma îno îtũmĩragwo gũthegetha mĩtĩ marima.

Cia – ũgĩi nĩ waũ. Hĩa ici nĩ *cia* mbogo.

Ciara[1] – mahĩndĩ mat-ambũrũkĩte kuuma rũhĩĩnĩ kana ikinya-inĩ na ma-teithagĩrĩria gwĩka cĩiko; *Ciara* (ũingĩ) *Kĩara* (ũnini) – kana harĩa haikagio mahuti marĩa matarĩ mega.

Ciara[2] – ruta mwana ma-tumbĩ, mbegũ thĩĩnĩ wa mwĩrĩ kana o indo ingĩ kwĩyongerera mũigana; *Ciar-ithia* – teithĩrĩria ũciari; *Ciari-thania* – tũma indo ngũrani iciarane; *Ciarĩra* – gĩa na mwana nĩũndũ wa, ũrĩ hana; *Ciarĩrĩra* – ciara mwana ũngĩ thuutha wa; *Ciarana* – thĩĩ na mbere gũciara; *Ciaranĩra* – ciara hĩndĩ ĩmwe; *Ciarĩrĩrwo* – mwana ũrĩa ũtongoretie kũrũmĩrĩrwo nĩ ũngĩ; *Iciara* – kũgĩa na mwana; *Iciarĩro* – harĩa haciaragĩrwo; *Maciarĩro* – gĩko kĩrĩa kiumaga hĩndĩ ya gũciara; *Mũciari* (Ũnini) *Aciari* (Ũingĩ) - ithe kana nyina wa mwana; *Mũciarithania* – ũrĩa ũciarithanagia; *Njiarwa* - kĩrĩa gĩciarĩtwo nĩ aciari a thakame ĩmwe; *Rũciaro* – njiarwa ta ici; *Ũciari* – wĩra ũyũ wa gũciara; *Kĩĩga kĩa ũciari* – kĩrĩa kĩrutaga na kĩnyitanagĩra harĩ ũciari.

Ciarĩ – indo na hĩndĩ ĩmwe mwene cio arĩ ũngĩ; *Irĩ* - kahinda gaka mwene nĩ.

Cibi – kũũra na ihenya mũno ta ũrĩa kanyoni gekaga gakĩingĩra gĩthaka-inĩ kamakĩtio; *Cibĩka* - ũra ta

hau igũrũ.

Cici – aga kuona wega; *Wacici* - nĩ ũrĩa maitho make matonaga wega.

Ciciha – mbura kuura kanini kanini handũ ha kahinda karaya na ĩrĩ na tũmatata tũnini; *Cicihĩra* – ura ũkiurĩra, handũ kana kĩndũ; *Rũcicihũ* – kabura ta kau; *Mũcicihĩre* – murĩre wa mbura ta ĩyo; *Mũcicihĩrwo* - nĩ ũrĩa uragĩrwo nĩ rũcicihũ; *Wacici* – mũũndũ ũrĩ na matongo maitho.

Cii – thira hinya o kahora hatarĩ na ihenya, hoerera.

Ciimba (ũingĩ) *Kĩimba* (ũnini) – mĩĩrĩ ĩrĩkĩtie gũkua.

Ciira – ngarari cia gũcaria ũhoro wa ma, ngarari ta icio rĩrĩa ĩrathĩi na mbere; *Cirithia* – kũruta wĩra ũyũ wa gũciira; *Ciirĩrĩra* – kararania handũ ha, nĩũndũ wa, thondeka ciira na hitho nĩũndũ wa; *Ciirĩrĩrwo* – ciira waku ũthondekwo nĩ mũũndũ ũngĩ; *Mũciiri* – mũũndũ ũrĩa ũciiraga; *Mũciirithania* – ũrĩa ũthitangaga ciira kana o agathikĩrĩria nĩguo acarie kĩhoto; *Mũciirithio* – nĩ ũrĩa ũkoragwo athitangĩtwo na akĩenderwo akaane kana etĩkĩre mahĩtia (thitango); *Mũciiranĩrĩri* – mũciiri handũ ha mũũndũ ũngĩ.

Cimba – tũmĩra icembe gũtema tĩĩri ũkĩgarũranagia: kĩnyau kĩnene rora mũrũthi; *Cimbĩra* – cimba nĩũndũ wa, thikĩrĩra na icembe; *Cimbũria* – eheria tĩĩri na icembe; *Cimbũrĩria* - ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Cimbĩrĩra* – thikĩrĩra na icembe; *Cimbĩrwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ nĩ mũũndũ kana andũ; *Cimbania* – ruta wĩra ũyũ oro ũguo kana ũtarĩ na mũbango; *Mũcimbi* (ũnini)

Acimbi (ũingĩ) - mũruti wĩra ũyũ; *Mũcimbirwo* (ũnini) *Acimbi* (ũingĩ) - arutĩrwo a wĩra ũyũ; *Mũcimbanĩri* – mũruti wa wĩra ũyũ handũ heene; *Mũcimbithania* – mũteithĩrĩria wa icimba; *Mũcimbithia* – mũrutithia wa wĩra wa icimba; *Icembe* - Mũthemba wa cuuma mwarĩĩ na thĩ na ũrĩ na nyitĩro ũtũmagĩrwo gũtema tĩĩri; *Icimba* – wĩra ũcio wa gũtũmĩra icembe na kũgarũrania tĩĩri; *Macembe* (ũingĩ) *Icimba* , *njiimbo* – wĩra ũcio wa gũcimba.

Cimbica – rũgarũga nĩũndũ wa gĩkeno.

Cina - tũmĩra mwaki kwananga kana o gũthondeka; *Cinĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Cinĩrĩra* – nyitithania na mwaki, ongerera ciugo nĩguo ũũru ũthereme; *Cinanĩra* – o mũũndũ acinĩre ũrĩa ũngĩ: cinai mũrĩ hamwe; *Cinithia* – rutithia wĩra ũyũ; *Cinithĩria* - rutithia wĩra ũyũ nĩ ũndũ wa mũũndũ ũngĩ; *Cinana* – o mũũndũ acine ũrĩa ũngĩ kana indo nyingĩ irĩ hamwe ikĩgwatania mwaki; *Gĩcini* – kĩrĩa gĩcinaga; *Gĩcinĩrĩri* – kĩrĩa kĩongagĩrĩra mwaki; *Gĩcinani* – kĩrĩa gĩcinanaga; *Mũcini* – ũrĩa ũcinaga; *Mũcinanĩri* – ũrĩa ũcinaga handũ ha, kana nĩũndũ wa; *Mũcinĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra wa gũcinwo; *Mũcinithia* - nĩ mũrutithia wa wĩra ũyũ wa ũcini; *Ũcini* – wĩra ũyũ wa gũcina.

Cinda[1] – mũthemba wa mũtĩ watũragwo mbaũ hũthũ.

Cinda[2] – tongoria, hotana, korwo ũrĩ mbere ciĩkoinĩ; *Cindana* - ruta wĩra wa gũcaria mũtongoria kana o mũhotani; *Cindanĩra* –

hotana nĩũndũ wa; *Cindĩra* – hotanĩra, cindanĩra handũ; *Cindwo* – hootwo, aga ũcindi; *Cindithia* – tũma ũhotani wage nĩũndũ wa itũmi na; *Mũcindi* - nĩ ũrĩa ũhotanaga gĩĩko-inĩ kĩna; *Mũcindani* – ũrĩa ũkoragwo ciĩko-inĩ ici cia gũcindana; *Mũcindĩrwo* - nĩ ũrĩa ũhotani wonekaga nĩ ũndũ wake; *Macindano* – ciĩko ici cia gũcindana; *Njindanĩro* (kĩheo) - kĩrĩa kĩheagwo ũrĩa ũhotanĩte macindano macio; *Ũcindi* – ũhotani thĩĩnĩ wa macindano.

Cinga – mũthemba wa njĩki (macini) ya gũtuma nguo na mauthi mohanie hamwe.

Cinũra – aria ciugo itarĩ njega cia kũrakaria mũũndũ ũngĩ kana cia gũtũma aigue ũũru ngoro-inĩ. Ciugo ici nĩitũmaga mũũndũ aigue ũũru na akenda o nake kwĩrĩhĩrĩria; *Cinũrana* – aranĩria ciugo ta icio; *Mũcinũrani* – mũtũmĩri wa ciugo ici; *Mũcinũrwo* - nĩ mwĩrwo wa ciugo ici; *Njinũ* – ciugo ta ici igĩtũmĩrwo; *Njinũrĩra* – njĩrĩra mũũndũ ciugo ici handũ hakwa; *Njinũro* – ciugo ici rĩrĩa ikwĩranwo.

Cio – onania hinya wa ciugo; Kĩon. '*Ciugo ciake cio nyene inungĩte haaro.*'

Cira – inaina, aga kũrũma wega harĩ nyitĩro; *Ciria* – tũma ũciri woneke; *Cirĩria* – ciria nĩũndũ wa, ũrĩ hana. *Mũciria* – ũrĩa ũciragia; *Mũciro* – njĩra ĩyo ya ũciri; *Mũciria* – mũinainia kana mũciria; *Gĩciri* – kĩrĩa gĩkoragwo gĩgĩcira; *Icirĩro* – harĩa haciragĩrwo.

Ciri – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ mbeeca cia cuuma ikĩgũa na no ũrutagwo nĩ

indo cia kũina ta ibege kana njingiri.

Ciringa – gũtha gũtha nĩguo matigari moime; *Ciringĩra* – ciringa nĩũndũ wa; *Ciringithia* – tũma gĩĩko gĩĩkĩ kĩoneke; *Gũciringa* - gwĩka ta hau igũrũ ũkĩgũthithania icinga nĩguo thaandĩ cioneke; *Gwĩciringĩra* – kwĩrutanĩria gwĩka ũndũ; *Gũciringithania* – gũthithania icinga; *Iciringa* - nĩ gwĩka ta hau igũrũ ihinda-inĩ rĩmwe; *Mũciringi* - nĩ ũrĩa wĩkaga ũguo; *Mwĩciringĩre* – njĩra ĩno ya kwĩrutanĩria mũno nĩguo wĩciringe; *Ũciringi* – wĩra ũyũ.

Ciringi – mbeeca ya cuuma ĩtũmagĩrwo bũrũri-inĩ na ĩkoragwo ĩgayanĩtio maita ikũmi (mang'otore), marĩa o kĩmwe (kĩng'otore), nakĩo kĩgayanĩtio maita merĩ (ndururu), ĩrĩa nayo ĩgayanĩtio maita matano (tũheera). Tũheera tũtũ (thendi) igana rĩmwe natuo tũtuĩkaga ciringi ĩmwe.

Ciĩ – gĩa handũ hana, irĩ kũndũ, makĩria indo.

Ciĩngorome – imone cia maitho.

Ciũra – ũnũra, ũa kana ũrute ikoro kana o igoko; *Ciũra* (ũingĩ) – kanyamũ ka magũrũ mana gaikaraga thĩ nyũmũ kinya maaĩ-inĩ karekagia matumbĩ manyitanu ta mũgathĩ wa ciũma. Mũthiire wako nĩ wa kũrũgarũga; *Kĩũra* (Ũnini).

Cocora – hihinya o hanini hanini nĩguo irio iria irĩ nda ihũthe na ciĩtĩkĩre gũthiĩ mara-inĩ irĩ horo kana irĩ nyoroku; *Cocorwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ; *Cocorithia* – rũtithia wĩra ũyũ; *Cocorithia* – ĩkithia ta haha igũrũ; *Cocorana* – o mũũndũ acocore ũrĩa ũngĩ;

Cocorera - rutĩra wĩra ũyũ handũ hana; *Mũcocori* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũcocorwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũcocorani* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũcocorere* – njĩra ĩrĩa wĩra ũyũ ũrutagwo nayo; *Ũcocori* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũcocora.

Cogotha – ũgita, ingĩrĩra mũũndũ, nyamũ nĩguo marakara moneke na hiihi haaro yoneke; *Cogothana* – o mũũndũ ogite ũrĩa ũngĩ; *Cogothera* – ũgita ũrĩ, nĩũndũ wa; *Mũcogothi* – ũrĩa ũgitaga; *Mũcogothwo* – ũrĩa ũgitagwo; *Mũcoogothere* – rũgiti kana njĩra ya gũcogotha; *Ũcogothi* – mũtugo na njĩra ĩno ya kũgita.

Coho – kahinda gatarĩ kanene.

Comahu – kĩĩga mũno na ũremwo nĩ kũrutithia mericia wĩra.

Como – uma na ihenya; *Comora* – ruta kĩndũ thĩĩnĩ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Comoka* – kwĩruta, kwĩyeheria na ihenya; *Comorera* – rutĩra nĩũndũ wa; *Comorothia* – rutithia thĩĩnĩ wa kĩndũ kĩna na ihenya; *Comoranĩra* – o mũũndũ acomore nĩũndũ wa ũrĩa ũngĩ; *Mũcomori* – ũrĩa ũcomoraga; *Mũcomororerwo* – ũrĩa ũtũmaga ũcomori woneke; *Njomoro* – kĩrĩa gĩcomoragwo; *mũcomokere* – ũrĩa kĩndũ ta kĩu gĩcomokete, ũrĩa kĩracomorwo.

Coona – tuma na uthi na cindano kana mũkuha; *Coonithia* – tumithia; *Mũcoono* – mũtumĩre; *Mũcooni* – mũtumi wa indo ta nguo; *Mũcoonerwo* – ũrĩa ũtumagĩrwo; *Mũcoonithia* – nĩ mũtumĩrwo kana o ũrĩa ũrutaga watho wa ũtumi; *Ũcooni* – wara na ũũgĩ wa gũtuma.

Cong'e – mũthemba wa mahũrũra ũkurumaga na mbegũ ciaguo ikoragwo na kona ithatũ na ihaana ta mĩigua. Mahuti maguo macamaga cumbĩ.

Cong'era – ĩka, uga maũndũ ma kuongerera nĩguo ũũru woneke; *Cong'erana* - ĩkai ũguo ũũru ũthereme; *Mũcong'eri* – nĩ ũrĩa ũrutaga wĩra ũyũ.

Cong'iha – tuĩka ndũti; rega gũkenia maitho ma eroreri; *Mũcong'i* – njong'i, ndũti, mũũndũ ũtarakenia maitho ma andũ; *Ũcong'i* – mũtugo ũyũ wa kwaga ũthaka.

Conga – icũhia, aya ũmenyereire; *Congithia* – tũma wĩra ũyũ ũrutwo; *Mũcongi* – mũruti wĩra ũyũ; *Mũcongerwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ; *Ũcongi* – wacũhia na wai ũyũ.

Congoirana – rakarania kinya haaro yoneke; *mũcongoirano* – mũhaarano ũyũ wa kũrehe haaro.

Conora – tũma mũũndũ aigue thoni kana eone ta atagĩrĩirwo nĩ gwĩka kana akorwo ekĩte gĩĩko ta kĩu mbere ya andũ; *Conoka* – igua ta ũtagĩrĩire kana ũtagĩrĩirwo nĩ gũkorwo wĩkĩte, ugĩte ũguo; *Conokera* – igua thoni nĩ ũndũ wa gĩko kana ciugo; *Conokithia* – tũma mũũndũ aconoke; *Mũconoki* – ũrĩa ũconokaga; *Mũconokerwo* – mũheo wa gĩtĩo kana ũrĩa ũtũmaga mũũndũ aconoke; *Njono* – cĩĩko itarĩ njega iria itũmaga mũũndũ aconoke.

Coo – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ gĩtomboya gĩkinyĩtwo.

rimwe.

Cora – kurura mĩhari; *Corera* – kurura mĩhari nĩũndũ wa, ũrĩ handũ; *Corothia* – tũma mĩkururo ĩcorwo; *Corerera* – cora mũkururo ũgĩrĩire harĩ ũngĩ; *Mũcori* – ũrĩa ũkururaga mĩhari; *Mũcorere* – ũũgĩ wa ũcori; *Mũcorere* – njĩra ya

Coro

ũcori; *Mũcorerwo* – ũrĩa ũkururagĩrwo; *Mũcoro* – mĩkururo kana mĩbango mbere ya wĩra; *Ũcori* – ũgĩ na wara wa ũcori; *Mũcore* – mũkururo ta wa njagĩ kana wambũi mũrĩndũ.

Corithia – kũya rwĩmbo kana ũtongorie; *Mũcorithia* – mũkũi wa rwĩmbo; *Ũcorithia* - nĩ ũkũithia wa rwĩmbo.

Coro – rũhĩa rũnene rũtũire irima mũthia-inĩ rĩrĩa rĩkagĩrwo mĩrukĩ nĩguo mũgambo ume. *Thongori* onayo no coro.

Cua – thera biũ atĩ hatirĩ rangi ũngĩ tiga o ũrĩa wa kĩambĩrĩria.

Cuba – kĩnya gĩa icicio theri.

Cuca[1] – nogia o ũguo tũhũ; *Cucĩka* – ikara na rĩera rĩa kũnogerera oro ũguo tũhũ ũtarĩ wĩra ũrutĩte; *Mũcucĩko* – mũtugo ũyũ wa kũnoga tũhũ; *Mũcucĩkĩre* – ũrĩa mũũndũ aiguaga anogete tũhũ.

Cuca[2] – tukania mbeembe na mbooco kana indo ngũrani ngũrani.

Cucu[1] – mũthemba wa matunda ũrugagwo. Rĩkũraga ta mũthemba wa mbũthũ.

Cucu[2] – theremia mũcene kana ũhoro ũtarĩ na bata o na hanini.

Cucuria – caria ũndũ na kinyi; thuthuria kana ũtuĩrie; *Mũcucuria* - nĩ mũtuĩria; *Mũcucurio* - nĩ mũtuĩrio

Cugucania – ikia na mĩena yothe ũtarĩ na mũtaratara.

Cuuha – nyita handũ igũrũ magũrũ matakinyĩte thĩ kana o kĩndũ kĩngĩ: cuuria, ning'ina, rigoya, hingara.

Cuka[1] – gĩcunjĩ kĩa nguo gĩtarĩ gĩtume.

Cuka[2] – kundĩka kana ũrame njuĩrĩ; *Mũcuki* - *Mũcukwo* – mũramwo wa njuĩrĩ; *Ũcuki* – wĩra ũyũ wa gũthondeka njuĩrĩ.

Cuka[3] – uma thuutha wa gũkinya harĩa, kũrĩa ũgũthiaga; kinya tĩĩri ũtigane na kĩu gĩgũthiaga; *Cukithia* – tũma mũũndũ oime harĩ kĩndũ kĩrathiĩ kana o kĩrũgamĩte handũ hamwe ta ngathĩ; *Gĩcukĩro* – rĩumĩro rĩrĩa mũũndũ arĩkia rũgendo kana gũikara igũrũ.

Cuumĩ – ke na ndũkoe, gerekereria kũheana ũtekwenda; *Cuumĩka* – gĩa na wendi wa kũheo na ndũheo; *Cuumĩkia* – wĩtue nĩ ũkũheana na ndũheane; *Cuumĩkĩra* – gĩa na ngoro ya kũenda indo iria ũtarĩ nacio; *Cuumĩkia* – geria kũheana ũtekwenda; *Cuumĩkania* – o mũũndũ gũcumĩkia ũrĩa ũngĩ; *Mũcuumĩkĩri* – ũrĩa ũcumĩkagĩra indo ciene; *Njuumĩkanio* – mũtugo ũyũ

ũrĩa ũkoragwo agĩcuuha; *Mucuuhĩrĩrwo* – ũrĩa ũkoragwo enyitĩrĩirwo nĩ mũcuuhi; *Ũcuuhi* – ũũgĩ wa gũcuuha.

Cuuka – heana ũhoro wa mũũndũ atarĩ ho; aria ndeto cia mũũndũ ũngĩ ũtarĩ mwĩtĩkĩrie nĩ mwene; *Cuukana* – o mũũndũ aarie cia ũrĩa ũngĩ, thuura mũũndũ na njĩra ya gũikia mĩtĩ atarĩ ho; *Mũcuukani* – mwĩki ũguo; *Mũcuukwo* – mwĩkwo ũguo; *Ũcuuke* – gĩa na maũndũ matarĩ mega thĩĩnĩ wa andũ marĩa mangĩtũma ũkorwo ũgĩcuukwo; *Njuukũ* – ndeto ta icio; *Njuukano* – mũtugo ũyũ kũheana ndeto ta ici.

Cuuria – oherera kĩndũ handũ igũrũ nĩguo gĩkorwo rĩerainĩ; *Cuurũria* – ohora kuuma igũrũ; *Mũcuuria* – ũrĩa ũcuuragia; *Mũcuurĩrie* – njĩra ya gũcuuria; *Mũcuurio* – rũrigi rũrĩa ruohereirwo gatagatĩ ka itugĩ igĩrĩ.

Cĩhĩ – kĩndũ kĩnini biũ atĩ gĩtingĩnyiha hangĩ.

Cĩng'a – kũhatĩrĩria kinya konainĩ ya thĩna; *Mũcĩng'ano* – mũhatanĩrĩrio ũyũ.

Cĩnjĩ – njangiri nini ya mũirĩtu ĩtaiguaga aciari ake, na yũrũraga ĩtarĩ na mwerekero.

Cĩrĩ – mũgambo wa iria rĩgĩkamwo; *Cĩrĩkia* - ruta mũgambo ta ũcĩo ũgĩkama kana ũkĩhihinya kĩndũ kĩrĩ na maĩ thĩĩnĩ; *Mũcĩrĩkia* – mwĩki ũguo; *Mũcĩrĩko* – mũgambo ta ũcio rĩrĩa ũroima.

Cĩtĩ - mũciĩ mũnene mũno thĩĩnĩ wa bũrũri na ũkoragwo na andũ aingĩ mũno na mawĩra maingĩ ma mĩthemba mwanya mwanya.

Cũgia – oya na igũrũ maita maingĩ, rũgarũgia o kahora kahora; *Mũcũgia* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Cũgio* - rutĩrwo wĩra ũyũ; *Mũcũgania,mũcũgia* – mũruti wa wĩra ũyũ wa gũcũgia; *Mũcũgĩrie* – njĩra ya gũcũgia.

Cũha – geria gũthaitha mũũndũ agwĩke wega rĩrĩa atekwenda; *Mwĩcũhi* – mũthaithani; *Mwĩcũhwo* – ũrĩa akoragwo agĩthaithwo; *Mwĩcũhithia* – ũrĩa ũgeragia gũthaitha mũũndũ, ũũngĩ nĩguo etĩkĩre kũmwenda.

Cũna – hutia na rũrĩmĩ ũigue mũcamo, thambia na rũrĩmĩ; *Cũnana* – o kĩndũ gũcũna kĩrĩa kĩngĩ; *Cũnithia* – tũmĩrithia rũrĩmĩ gũcũna, heana kĩndũ o hanini; *Cũnĩra* – cũna ũrĩ kana nĩũndũ wa; *Mũcũni* – ũrĩa ũcũnaga; *Njũnwo* – kĩrĩa gĩcũnagwo; *Mũcũnĩre* – njĩra ĩyo ya gũcũna; *Mũcũnio* – ũrĩa ũcũnithagio; *Mũcũnania* – ũrĩa ũcũnithanagia; *Ũcũni* – wĩra ũyũ wa gũcũna.

Cũng'ũti – njamba nene na ĩrĩ na hinya wa haaro.

Cũnga – gĩa na toro wa mahinda; koma ũgĩũkĩraga maita maingĩ; *Mũcũngi* – ũrĩa ũikaraga agĩcũngaga; *Mũcũngĩre* – nĩ njĩra ĩrĩa mũũndũ aikaraga agĩcũnga-ga nayo; *Gwĩcũngithia* – gũkorwo ũgĩtua atĩ nĩ ũracũnga, koma na mawara.

Cũnjũma – nyita na hinya, rũmia

Cũnũra – eheria makoro (ũnũra); *Cũnũrĩra* – cũnũra nĩũndũ wa, ũrĩ; *Mũcũnũri* (*mũnũri*) – ũrĩa ũcũnũraga; *Mũcũnũrĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũcũnũrithania* – mũteithĩrĩria wa ũcũnũri; *Macũnũro* – kĩrĩa kĩũnũre kana gĩkeherio harĩ nyina

(mũnũro) ; *Ũcũnũri* – wĩra ũyũ wa kũnũra.

Cũnũrũrũkia – cũnũra kĩndũ ũtigithũkanie na nyina ta rũũa kana ikoni rĩa mũtĩ.

Cũrania – geria gwĩciiria ũrĩa ũgwĩka kana ũrĩa ũkwenda; *Mecũrania* – meriríria; *Mwĩcũranĩrie* – mwĩciríirie wa maũndũ hĩndĩ ya mbere meciria-inĩ.

Cũrũhũra – tinia mĩthia yothe o rĩmwe; *Mĩcũrũhĩ* – mĩthia ta ĩo ĩtarĩ na mũbango kana mũtaratara wĩgwete.

Cũtha - gũtha na kamũcamio (*cũthũra*); *Mũcũthũri* – mũgũthi na gacamiũ; *Mũcũthũrwo* – ũgũthwo na; *Ũcũthũrani* – ũhũrani wa gũtũmĩra gacamiũ.

Cũtha – haka maguta, thirima maguta, mota.

Cũtha – ringa na gacamiũ kana gathanju gaceke; *Cũthũra* – gũtha mũno na gĩcamiũ; *Cũthana* – hũrana na njamiũ.

Cũthĩrĩria – ikara ũrorete handũ hamwe ũtekweheria maitho; *Cũthanĩrĩria* – ikarai mũroranĩte mahinda moothe; *Mũcũthanĩrĩrio* – mũikarĩre ũcio wa gũikara andũ, nyamũ iroranĩte; *Ũcũthĩrĩria* - mũikarĩre ta ũcio.

Cũthĩrĩria – rora na maitho ũtegwĩka ũndũ ona ũrĩkũ; *Cũthĩrĩrio* – ikara ũroretwo nĩ mũũndũ ũngĩ ategwĩka ũndũ ũngĩ tiga o gũkũrora na kuona ũrĩa ũreka; *Cũthanĩrĩria* – rorana na maitho; *Mũcũthĩriria* – mũrori na maitho akiríte ki; *Ũcũthĩrĩria* – ũrorani ũcio wa

maitho matherí hatarĩ ũndũ ũngĩ ũrekwo tiga o kũrorana.

Cũthũ – mũthemba wa nyoka ũgũthaga na gĩcuthĩ.

Cũũcũ – nyina wa aciari a mũũndũ arĩ wa nga; *Gacũũcũ* – mwana kana mũũndũ ũrĩa ũmwĩtaga cũũcũ; *Gacũkũ* – mwana wa gacũũcũ; *Gacũkũrũ* - mwana wa gacũũcũ.

Cũũga – rũũga kahora kahora ũikarĩire kĩrĩa ũrarũga nakĩo; *Cũũgacũũga* – ĩka ũguo maita maingĩ; *Cũũgia* – rũgia kahora kahora maita maingĩ ũtarĩ na ihenya; *Cũũgio* - rutĩrwo wĩra wa gũcũũgio; *Cũũgĩria* - cũũgia nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Cũũgania* – o mũũndũ acũũgie ũrĩa ũngĩ; *Mũcũũgania* - mũruti wĩra ũyũ; *Mũcũũgio* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ; *Mũcũũgĩre* – njĩra ya gũcũũgania; *Mũcũũgacũũgo* – mũrũgarũgĩre ta ũyũ mahinda maingĩ.

Cũũhĩ – karima kanini na gaceke gakoragwo mũromoinĩ wa nyũmba ya huko karĩa yũragĩra hĩndĩ ya ũgwati; njĩra ya kũrĩra hĩndĩ ya thĩna.

Cũwa – thiĩ na mwĩtĩo ũhiũhĩte na ũtagũteng'era; *Cũwacũwa* – mũthiĩre ũyũ wa mwĩtio ũhana wa mwĩĩro na ũhotani.

Ee

E – ndemwa ya gatano harĩ iria ciandĩkaga marũa - - a b c d (**e**) f g h

E – onania harĩa mũũndũ arĩ; Kĩonereria - Kibe arĩ (e) thukuru.

Ea – ruta na moko ndooro

ĩrĩ maaĩ-inĩ kana kĩndũ gĩtondoru na gĩtukanĩte na maaĩ; *Eera* – ruta wĩra ũyũ wa kwea; *Kwea* - kũruta wĩra ũcio; *Mwei* – ũrĩa wĩkaga ta hau igũrũ; *Mweere* – ũũgĩ ũyũ wa kwea; *Wei* – wĩra ũyũ wa kwea.

Ee – ĩtĩkia ũhoro ũrĩa ũraheo; No ĩrũgamĩrĩre ĩĩ.

Eega – andũ matarĩ na ũũru na maiyũrĩtwo nĩ ũgima wa mwĩrĩ; *Wega* – mũtugo ũyũ wa gũkorwo na gĩkeno na ũgima wa mwĩrĩ; *Mwega* – mũũndũ ta ũcio ũrĩ haaha igũrũ; *Mawega* – maũndũ ta macio marĩ hau igũrũ; kĩonereria - ũrĩ mwega? (ũrĩ na ũũru kana mahĩtia o na marĩkũ) - ici nĩ ngeithi iria itũmagĩrwo hĩndĩ ciothe. Macokio nĩ 'ndĩmwega' (ndirĩ na ũũru ona ũrĩkũ); *Kwega* – kũndũ gũtarĩ ũũru ona ũrĩkũ, kũiyũire wega, ikeno ona thaayũ. Kaĩngĩ nĩ gĩtũmagĩrwo ta ngeithi rĩrĩa mũgeithania ekwenda kũmenya ũhoro wa atũũri a kũndũ kinya o kuo kwene. Macokio nĩ 'kwega' akiuga atĩ kũu gũtirĩ na ũũru. Ningĩ no ongerere kiugo 'tiga' rĩrĩa kũngĩkorwo na ũndũ ekwenda kuuga na akiuge; *Agĩra* – gĩa na wega mũtheri; *Agĩria* – gĩa na itũmi cia kuongerera wega kana o kũnina ũũru ũrĩa ũrĩ kuo; *Agĩranĩra* – kũranĩra hamwe na gũikarania na thaayũ ona wendo; *Mwagĩru* – ũtarĩ na mahĩtia; *Mwagĩria* – ũrĩa ũtũmaga mawega moneke; *Mwagĩrĩrio* – ũrĩa ũtũmaga wega wethwo.

Ega[1] – rumana, ĩtana ciugo itarĩ njega na cia thoni; *Egana* – ĩrana ciugo ta ici cia ũra thoni; *Mwegi* – mũrumani; *Mwegwo* – ũrĩa ũrum-

agwo.

Ega² – ruta mbegũ kana mego kĩnya thĩinĩ kana maciaro ma rũngũ; *Mego* – mbegũ na indo iria ikoragwo thĩinĩ wa rũngũ; *Mwegi* - nĩ ũrĩa wegaga; *Mwegere* – njĩra ya kwega; *Mwegerwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ; *Wegi* – ũũgĩ na wara wa kwega.

Egemania – giritania na, twarana na, nĩũndũ wa itũmi na; *mwegemanio* – mwĩgiritanio na mũtwarano ũrĩ na umithio harĩ mwĩgiritania.

Egetha – ruta rĩera na kanua kuuma na nda; *Kĩegetha* – rĩera rĩu hĩndĩ ĩrĩa rĩroima; *Rwegetha* – mũtugo ũcio wa kwegetha.

Eha – acũhia magego nĩguo magĩe na mwanya wa kuongerera ũthaka; *Mwehi* – ũrĩa wacũhagia magego ta macio; *Mwehwo* – ũrĩa ũkoragwo ehetwo magego macio; *Wehe* – njarũmi, mwanya ta ũcio kana wa gũciarwo naguo; *Mwehere* - wara wa kweha magego.

Eheria – eheria haaha ũtwarе harĩa; *Eherio* – rutwo haaha ũtwarwo handũ hangĩ; *Ehereria* – ruta kĩndũ harĩ kĩrĩa kĩngĩ kĩratigwo ho; *Eherania* – ruta kĩndũ harĩ o kĩndũ nĩguo kĩndũ gĩkorwo kĩrĩ giiki; *Mweheria* – ũrĩa ũrutaga kĩndũ harĩa kĩrĩ agatwara hangĩ; *Eheranĩra* – korwo haraya na kĩrĩa kĩngĩ; *Ehera* – uma haaha; *Mwehererе* – njĩra ya kwehera; *Mwehanĩrĩro* – o kĩndũ kweherera kĩrĩa kĩngĩ.

Ehuta – ehera mwanya woneke; *Ehutia* – eheria nĩguo hagĩe na mweke kana mwanya; *Mwehutia* – mweheria; *Mwehutĩrio* – ũrĩa

wehagĩrĩrio; *Mwehutĩrie* – njĩra ya kwehutia.

Eka[1] – gĩcunjĩ gĩa tĩĩri gĩkoragwo na mũigana wa yandi njigananu (4840 square yards). Eka ciambĩrĩirie kũgĩa ngumo gũkũ gwitũ itũũra rĩa Karung'e 1957 hĩndĩ ya wihũge. Thĩinĩ wa location ya Gĩtugĩ ĩrĩa yakoragwo Kangĩma Division. Tũcunjĩ tuothe tũrĩa mũũndũ arĩ natuo; twacokanĩrĩirio na tũkĩigwo handũ hamwe na tũgĩtuĩka mũgũnda ũmwe. Nĩgwacokire gũkĩgaywo ihinda rĩa keerĩ mwaka wa 1963. Kũu nĩkuo rĩu mũgũnda tene na tene.

Eka[2] – ikara ũkĩrutaga rĩera na kanua kuuma nda makĩria rĩrĩa mũũndũ ahũnĩte; *Gweka* - nĩ gwĩka ũguo; *Gwekeka* – gũikara ũgĩkaga ũguo mahinda maingĩ; *Mwekere* – njĩra ĩrĩa mũũndũ ekaga nayo; *Mweki* – ũrĩa wekaga.

Ema – cema kahora ka-hora nĩguo wone njĩra; *Emũria* – nyita mwena na mwena makĩria kĩĩga kĩa nga kĩa ũciari; *Kĩemo* – handũ hathondeke wega gatagatĩ ka mahuti nĩ nyamũ atĩ nĩho mũcii wayo; *Mwemũria* – ũrĩa wemũragia; Emũka – hingũka o rĩmwe; *Wemũria* – mũtugo ũyũ wa kwemũria.

Emba[1] – hora kahora ka-hora ta ũrĩa mwaki wĩkaga makara magĩtuĩka mũhu; *Embania* – hitha mũtego na mahuti; *Embembania* – gacũmbĩrĩ, gathũrũmũũndũ.

Emba[2] – thirĩrĩkĩra o ka-hora ta mwaki ũkĩhora, cekeha o kahora kinya ũthire hatarĩ na ihenya.

Embu – mũhĩrĩga ũrĩ hakuhĩ na mwena wa

irathĩro wa Kĩrĩnyaga na wĩtainwo na Aagĩkũyũ o hamwe na Amĩrũ. Merĩkanaga atĩ nĩ amwe na Aagĩkũyũ tondũ ona rũthiomi nĩ maiguithanagia.

Enda – gĩa na bata wa; *Endi* – arĩa mendaga; *Endwa* – arĩa mendetwo; *Endithia* – tũma hagĩe na ngoro ya wendi; *Endera* –endera ũngĩ, gĩa na gĩtũmi gĩa gũtũma hagĩe na wendo; *Endeka* - gĩa na gĩtũmi gĩa gũtũma wendwo nĩ; *Kĩende* – kĩrĩa kĩendetwo; *Mwenda* (*mwendi*) ũrĩa wendaga; *Mwendwo* – ũrĩa wendagwo nĩ; *Mwendwa* – ũrĩa ũrĩkĩtie kwendwo nĩ; *Mwendere* - njĩra na mũtugo wa kwenda kana kũgĩa na mũtugo ũyũ wa kwendana; *Kwĩyendithia* – gwĩka ciiko cia gũtũma wendwo nĩ; *Wendi* – kĩũndũ gĩkoragwo ngoro-inĩ ya kĩndũ kĩrĩ muoyo kĩrĩa gĩtũmaga kĩigue atĩ nĩ kĩbatarĩtio nĩ kĩndũ, ũndũ makĩria ya indo iria ingĩ cio-the; *Wendo* – mũtugo ũyũ wa kũbatario kana kũbatarania.

Endia – kũrania indo na iria ingĩ nĩũndũ wa baita kana nĩguo wone mbeca; *Eendia* - arĩa marutaga wĩra wa kuonjorithania indo; *Endithia* - teithĩrĩria wendia; *Enderia* - kararania thogora na mũgũri; *Enderio* – gũra kuuma harĩ mwendia; *Endanĩria* – o mũũndũ agũre kuuma harĩ mũũndũ ũrĩa ũngĩ; *Mwendia* - ũrĩa wendagia; *Mwenderio* – mũgũri kana ũrĩa wendagĩrio indo cia thogora; *Mwenderie* - ũũgĩ na wara wa kwendia kana o ũmenyo wa wonjoria; *Wendia* - wĩra ũcio wa wonjoria.

Ene – arĩa marĩ na, agĩi indo; *Mwene* – mũgĩi ũmwe, ũrĩa ũrĩ na; *enenia* – ũrũria ũtheri na gĩcinga njĩra

yoneke; *Mwenenia* – mwĩki ũguo; *Mwenenerie* – njĩra ya gũcaria ũtheri ũrĩa ũkwenda.

Enenia – ĩkĩra ũtheri wa gĩcinga, gĩa na mwanya wa gwĩka; *Njeneni* – kĩrĩa kĩrehage mĩanya ĩno ya ũtheri.

Enga – tũmĩra kĩndũ kĩũgĩ ta mũkuha, rũhiũ gũcaria njĩra handũ hatumanu; *Engi* (ũingĩ) *Mwengi* (ũnini) – mwĩki ũguo; *Mwengere* – njĩra ĩyo ya gwĩka ũguo; *Kwenga* - kũruta wĩra ũyũ wa kwenga; *Mwengo* – ũrĩa wengagwo; *Wengi* – wĩra ũyũ wa kwenga.

Engeya – thĩi kahora na mwĩtĩo wa mũthemba; *Mwengeyo* – mũthiĩre ũcio; *Kĩengei* – kĩrĩa kĩengeyaga ta mbata kĩengei.

Engwa – narĩ; ona hanini; gĩtũmi kĩnini biũ.

Enja[1] – tinia njuĩrĩ; *Enjera* – tinia njuĩrĩ nĩũndũ wa, ũrĩ; *Enjenja* – tinatinia njuĩrĩ; *Enjithia* – tũma njuĩrĩ ĩtinio; *Kwenja* – gũtinia njuĩrĩ yothe kana o ĩmwe; *Kwenjana* – o mũũndũ enje ũrĩa ũngĩ; *Mwenji* – ũrĩa wenjanaga (mwenjani); *Mwenjwo* - ũrĩa wenjagwo; *Mwenjere* - njĩra ya ũtinia wa njuĩrĩ; *Wenji* – ũũgĩ na wara wa wenjani; *Kĩenji* – kĩrĩa gĩtũmagĩrwo kwenja njuĩrĩ kana rwenji; *Kĩenje* – kĩrĩa kĩrĩkĩtie kwenjwo.

Enja[2] – tũmĩra kĩndũ kĩrĩ na mũthia gũthondeka irima; *Enjera* – thondeka irima nĩũndũ wa; ũrĩ hana; kinyĩra kĩndũ kĩi irima na njĩra ya kwenja; *Enjenja* – enja o hanini; *Enjithia* – teithĩrĩria wenji; *Kwenjera* – kũruta wĩra ũyũ; *Mwenji* – mũruti wĩra ũyũ; *Mwenjeri* – ũrĩa wenjagĩra; *Mwenjerwo* – ũrĩa ũtũmaga wenji woneke;

Wenji – wĩra wa kwenja guo mwene.

Enyenya – inaina kahora kuuma gĩtina-inĩ igũrũ; *Enyenyia* – inainia; *Enyenyeria* – inainĩria o kahora kahora; *Enyenyania* – inainania; *Mwenyenyo* – mũinaino ta ũyũ; *Mwenyenyi* – ũrĩa ũinainaga ta ũũ; *Mwenyenyere* – mũtugo ũyũ wa kũinainia; *Mwenyenyia* – mũinainia; *Wenyenyia* – ũinainia ta ũyũ.

Enyera – teng'era na ihenya; *Mwenyeri* – mũteng'eri; *Mwenyero* – ihenya.

Enyũra – unania maita meerĩ makĩria kĩndũ kĩrĩagwo; *Enyũranĩra* – o mũũndũ enyũrĩire ũrĩa ũngĩ; *Kĩenyũ* – gĩcunjĩ kĩmwe gĩa kĩrĩa kĩgayanĩtio ta hau igũrũ; *Mwenyũri* – mũgai wa cienyũ; *Mwenyũrĩrwo* – mũheo wa cienyũ; *Wenyũri* – unania kana ũgai wa cienyũ.

Era – gũa na mwena o ũgĩthiaga; *Ererekia* – gũithia na mwena mũna na ndũkagũithie biũ; *Erereka* - geria kũgũa na mwena mũna; *Erekera* – thiĩ na mwena mũna, gera njĩra ya, ambĩrĩria gwĩka ũndũ; *Erekeria* – roria na mwena mũna, onia njĩra na; *Mwerekere* – (mwerekero) njĩra ĩrĩa ĩroretwo kana o muoroto na ciĩko kana o mecũrania ona meciiria ; Werekeru – ciĩko, meciria iroretio mwĩhokoinĩ ũrĩa ũrĩ na kĩrĩgĩrĩro.

Erera – thiĩ na njĩra ũtarĩ na mwĩhoko kana o kĩrĩgĩrĩro, cangacanga; *Ereria* – tũma mũthiire ta ũcio woneke; *Ererera* – itũmi iria itũmaga wereri woneke; *Mwereri* – ũrĩa ũrũraga atarĩ na mwĩhoko; *Mwerero* – mũtugo ũyũ wa kũrũra o ũguo; *Njereri* – kairia gako-

ragwo riitho karĩa konekaga ta karorũra kuo; *Caria* – etha ũtarĩ na ihenya kinya wone kĩrĩa ũkwenda.

Eretha[1] – ĩranĩra kĩndũ kahora kahora ũtarĩ na ihenya; *Mweretho* – mũthiire wa kahora kahora ũkĩrũgaga o hanini hanini; *Mwerethi* – mũthii ta ũyũ.

Eretha[2] – uga ndemwa ĩmwe kwa ĩmwe nĩguo wandĩke kiugo; *-N-g-a-i*; *Erethera* – andĩka ndemwa ĩmwe ĩmwe nĩũndũ wa, andĩkĩra mũũndũ ũngĩ ta ũguo; *Mweretho* – mwandĩkĩre ta ũyũ.

Erũhia – ongerera muoyo ũngĩ, haka rangi kana ũgemie nĩguo kĩndũ kĩoneke ta kĩrĩ kĩerũ kana ũrĩa kĩahanaga mbere; *Erũha* – gĩa na muonekere mwerũ; *Erũhĩra* – erũha nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Kwerũ* – kũndũ kũrĩ na ũkengi mwerũ kana o maũndũ merũ; *Werũ* – ũkengi ũyũ kana o ũndũ mũgeni, gĩthaka kĩrĩ na nyeki na mĩtĩ mĩnini; *Kwerũ* – gĩcegũ kĩa mbũri kĩrĩa gĩkoragwo nyũmba kana thingira.

Erũka – enda mũno na kwĩriirĩria gũkĩru, kũrĩo nĩ thuti cia mwanya; ruta na kanua makĩria thuutha wa kũhũũna.

Eta – geria gwĩka ũndũ mũritũ.

Eterera – rũgama, tithia kahinda kanini nĩguo gĩĩko kĩna kĩhinge; *Etereria* – ĩka ũndũ mũna nĩguo ũgũre ihinda nĩguo gĩĩko kĩna kana ũndũ mũna ũhinge kana ũkinye; *Etanĩrĩra* – o mũũndũ eterere ũrĩa ũngĩ; *Etereri* (ũingĩ)- *Mwetereri*

(ũnini) – arĩa maikaraga o metereire nĩguo ihinda rĩna rĩkinyanĩre na gĩĩko kĩna; *Gĩeterero* - gĩĩko gĩkĩ gĩa gweterera kĩrĩa kĩroka; *Mwetererwo* – ũrĩa ũkoragwo etereirwo; *Mwetanĩrĩri* – mũruti wĩra wa gweterera; *Mweterere* – njĩra ya gweterera; *Wetereri* – ũkirĩrĩria ũyũ nĩguo ũndũ mũna ũhinge kana ũkinye.

Ethana – carania nĩ ũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Ethera* – caria ũrĩ, nĩũndũ wa; *Ethi* – (ũingĩ) *Mwethi* (ũnini) - acaria kana amathi; *Ethithia* – teithĩrĩria gwetha, caria tondũ wa; *Ethanĩra* – o mũũndũ acarĩrie ũrĩa ũngĩ nĩũndũ wa; *Mwetherwo* – ũrĩa ũcaragĩrio; *Mwethwo* – ũrĩa ũkoragwo agĩethwo kana agĩcario nĩũndũ wa; *Mwethere* – njĩra ya gwetha nayo; *Wethi* – ũũgĩ wa gũcaria, kũmatha ona gwetha.

G g

G – ndemwa ya mũgwanja; a b c d e f **(g)** .....

Ga – kiugo gĩkĩ gĩtũmagĩrwo na kũnyihia mũigana wa indo iria ciambagĩrĩrio nĩ:- gĩ, n, i, ta gĩtarũrũ - gatarũrũ, njaũ – gacaũ, itimũ-gatimũ; thuutha wa gĩĩko kĩonanagia, atĩ gĩĩko kĩu no kĩrathiĩ na mbere ona we mwene ũtarĩ ho; kĩonereria andĩka – andĩkaga (mũũndũ ũngĩ no arandĩka) kaingĩ gĩtũmagĩrwo harĩ mũũndũ wa kerĩ. Kĩongereirwo harĩ gĩĩko mũthia-inĩ rĩrĩa mũũndũ wa mbere (nii) kĩonanagia ũrĩa gĩĩko kĩu gĩkĩkaga hĩndĩ ciothe. Ningĩ nĩgĩtũmagĩrwo ta ũnini wa, kana kũnyihia 'gĩ'.

Gaca[1] – ĩtĩkĩra atĩ mũrĩgo ũcio kana thĩna ũcio nĩ wa

kũrema na nĩ ũkwenda ũteithio, kũrigwo nĩ kĩũria kĩrĩa ũrĩtio:- Gwata ndaĩ – Ndĩ njamba yakwa ĩtarĩ ũritũ. Wakorwo nĩ ũũĩ, ũgacokia. Wakorwo ndũũĩ ũkaheana hinya wa gũcokia. Mũcokia nake agacokia. Ndigũkũgaca mũno tondũ ũrĩ wa ndũgũ na agacokia 'mwaki'.

Gaca² – gĩa na mũcamo ũtarĩ wa kũrĩo – makĩria irio cia mĩri ta ngwacĩ; *Gacithia* – tũma irio ta ici ithũũke na ciage kũrĩka; *Mũgaco* – mũcamĩre ũcio; *Mũgacĩre* – njĩra ya ũgacu.

Gaca³ – indo cia mũthemba wa cuuma kana ikama gũcenjia rangi wacio nĩũndũ wa maaĩ kana rĩera rĩrĩ na ũigũ.

Gacaũ – kaana ka ndĩa nyeki iria nene ta mbogo kana ng'ombe; *Njaũ* – gacaũ gakũrakũra; *Wanjaũ* – rĩtwa rĩa arũme arĩa marĩ na njaũ.

Gaceng'a – mũrimũ mũũru wa kũnina mahiũ.

Gacii – karigũ kanini gaka gatarĩ gakũrũ wega.

Gaciĩ – karũĩ kanini, gathima.

Gacoka – gĩcoka kĩnini, gĩkĩ nĩ kĩĩga kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ga kĩgokora na kĩande na makĩria nyama ĩyo ĩimbaga.

Gacengera – gacunjĩ ka nguo kanini gatarĩ na bata, karaka, gatangari.

Gagaya – aga mũcamo ũrĩa wama kana mũbango; *Mũgagayo* – mũcamo ũcio kana o mũbango, mũtaratara ta ũcio; *Mũgagayanio* – mũthĩnanio ũtarĩ na gĩtũmi kana harĩa ũroima.

Gagũra – he irio kana o kĩndũ gĩa kũnyua mũũndũ kana o nyamũ rũciinĩ; *Gagũrwo* – ĩkwo ta hau igũrũ; *Ngagũro* – irio iria iheagwo mũgeni aroka mũciĩ kana o ikĩheo mũrari mũciĩ ũcio; *Mũgagũrani* – mũheani wa ngagũro; *Mũgagũrĩre* – njĩra ya kũgagũrana nayo; *Ũgagũri* – mũtugo wa kũheana ngagũro.

Gaaka – kĩonanagia ũnini wa kĩndũ kana handũ; Kĩonereria - 'gacaũ gaaka koimĩrĩra karĩma-inĩ gaaka.' Kĩndũ gĩtarĩ bata na kĩire maitho-inĩ ona meciria-inĩ; Kĩon - Gathuuri gaka karĩ njaga koimĩte kũ?

Gakogi – gacuthĩ ka mbũri; *Gĩkogi* – kĩrĩa kĩnene.

Gamba – ania, ruta mũgambo mũnene ta wa ng'ombe; *Gambia* – rutithia mũgambo; *Gambĩra* – ruta mũgambo ta ũyũ nĩũndũ wa; *Mũgambi* – ũrĩa ũgambaga; *Mũgambĩre* – mumĩre wa mũgambo harĩ o kĩndũ mwanya mwanya; *Mũgambo* – ũrĩa ũiguagwo na matũ na wonekaga indo ciagũthana; *Kĩgamba* – kĩrĩa kĩrutaga mũgambo ta ngengere kana kĩbege; *Rũgambi* – Cuuma ya kũruta mũgambo ĩgũthithanĩtio na ĩngĩ. *Mũgambĩre* – ũrĩa mũgambo wa kĩndũ mwanya umaga; *Mũgambia* – ũrĩa ũtũmaga mũgambo ume.

Ganda – irio hĩu kwaga mũcamo nĩ kwaga gũtũmĩrwo hĩndĩ ĩrĩa yagĩrĩire; *Gandia* – tũma irio igande; *Mũgando* – mũcamo ũcio; *Mũgandĩre* – ũrĩa mũgando ũyũ ũhaana na ũraiguĩka; *Ũgandu* – mũcamĩre wa mũgando ta ũyũ.

Gariũra – iga na mwena mũna na ũikare o ũkĩigaga hatarĩ gĩtũmi; *Mũgariũri* – mwĩki ũguo; *Mũgariũrwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo.

Garũra – kũrania mũthiĩre wa mũũndũ kana kĩndũ kana o ũndũ; *Garũrũka* – tiga kũrora na mwena ũcio ũrorete na ũrore ũngĩ; gĩa na muoroto ũngĩ tiga ũrĩa wa kĩambĩrĩria; *Garũrĩra* – tiga mũthiĩre ũcio ũgĩe na ũngĩ; *Garũrania* – garũrĩra mũikarĩre wa ũndũ kana kĩndũ; *Mũgarũ* – ũrĩa ũtarĩ mũrũgamo mũrũmu, iga na mwena ũcio ũngĩ; *Mũgarũri* – ũrĩa ũrutaga wĩra wa kũgarũra; *Mũgarũro* – kĩrĩa kĩrĩkĩtie gũciarithanio na indo ihanaine na gĩgatuĩka kĩndũ kĩngĩ kuuma harĩ a manyina; *Mũgarũranio* – ũũgĩ ũyũ wa kũgarũrania; *Mũgarũrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũgarũrũku woneke; *Mũgarũrithia* – ũrĩa ũtũmaga kũgarũrwo; *Ngarũro* – mahuti matũgũte makaigwo hamwe; *Ũgarũrũku* – woneki wa ngũrani ya maũndũ tiga marĩa makoragwo ho kana marĩa mamenyere na magoka mangĩ merũ; Kĩon - kuuma bũrũri ũyũ wagĩa na ciama nyingĩ cia ũteti, nĩkũgĩte na ũgarũrũku mwathanĩre-inĩ; *Ũgarũrũkanu* – mũtugo ũyũ wa ũgarũrũku.

Garama – ikara ũgarũrũkĩte na mwena.

Gararĩra – thakara, gema, naga kana wongerere ũthaka.

Gata[1] – garũra na mwena ũngĩ, hiũria mũthiĩre; *Gatania* – garũra njĩra ũthiĩ na mwena ũngĩ; *Gatana* – o kĩndũ kũgata kĩrĩa kĩngĩ na kũgarũra mũthiĩre wakĩo;

Kwĩgata – kĩndũ gũtũmĩra hinya wakĩo nĩguo kĩgate kĩo kĩene; *Gatithia* – tũma ũgatĩku woneke; *Ũgatĩku* – gĩĩko gĩkĩ gĩa kwĩgata; *Mũgatithia* – ũrĩa ũrutaga wĩra wa kũgata mũthiĩre.

Gata[2] – tinia marũa ma gwĩtĩkĩria ũtuike ũmwe wao kana wa arĩa marenda gwĩka ũndũ; *Gatĩra* – gũrĩra mũũndũ ũngĩ marũa ta macio; *Gatithia* – endia marũa ta macio; *Mũgati* – ũrĩa ũgũraga marũa ta maya; *Mũgatithia* – ũrĩa wendagia marũa maya; *Mũgatĩre* – njĩra ya kũgũra kana kũgata marũa maya; *Ũgati* – mũgũrĩre wa marũa maya; *Mũgatanĩri* – mũgũri handũ ha mũũndũ ũngĩ.

Gaya – amũra, nengera o mũũndũ kana kĩndũ igai rĩakĩo rĩrĩa rĩagĩrĩire kuuma harĩ indo nyingĩ; *Gaĩra* – amũrĩra nenganĩra; *Gaĩrwo* – nengerwo igai rĩaku; *Igai* (ũnini) - kĩrĩa kĩrĩ gĩaku kuuma harĩ indo ciene kana o cianyu; *Magai* (ũingĩ); *Mũgai* – mũheani kana mũgaĩrwo; *Mũgaĩrwo* – mũheo wa igai; *Mũgayania* – ũrĩa mũhe kana ũrĩ na hinya wa kũgaya; *Mũgaĩre* – wĩra ũyũ wa kũgaya; *Mũgayania* – mũheani wa magai ona gũtuĩka to mũhaka akorwo nĩwe mwene magai; *Mũgayanio* – mũtugo ũyũ wa ũgayania.

Gaatha – nyita rũrigi mũthia na mũthia nĩguo ũgucie makĩria, ongerera hinya wa ũndũire; *Gathĩra* – ĩka ta ũguo ũrĩ kana handũ ha; *Gathana* – o kĩndũ kĩgucĩe kĩrĩa kĩngĩ nĩguo kĩnyite makĩria; *Gathithia* – tũma ũgathi woneke kana wĩkĩke; *Gathũra* – regeria ũgathĩku kana ũnyitanyitũre ũgathĩku; *Mũgathi* – ũrĩa ũgathaga; *Mũgathwo* – ũrĩa ũgathagwo; *Mũgathũri* –

mũregeria.

Gatha – cokia ngaatho makĩria kũrĩ Ngai; *Mũgaathi* – ũrĩa ũcokagia ngaatho; *Mũgaathwo* – ũrĩa ũcokagĩrio ngaatho; *Mũgaathĩre* – mũcokerie wa ngaatho ; *Ũgaathi* – gũcokia ngaatho kana kũgooca Ngai.

Gathĩka – ohania indo ngũrani hamwe; Mũgathĩko – muohanĩrie ũyũ; Ngathĩka – harĩa indo ta ici inyit-ithanagĩrio; Mũgathĩki – muohania wa indo ici.

Geca – rĩa ũninĩte biũ na ũkoroku mũnene; *Mũgeci* – mũtumia wa mũtugo ũyũ; *Kĩgeci* – mũũndũ mũrũme wa mĩtugo o ĩno.

Gega – maka nĩũndũ, wa gĩtũmi kĩna; *Gegeara* – ikara ũmakĩte; *Gegia* – tũma mũũndũ amake; *Kĩgego* – kĩmako ta gĩkĩ; *Mũgegere* – mũtugo na njĩra ĩno ya kũgega; *Gegania* – ĩka ũndũ wa gũtũma mũũndũ ũngĩ amake kana agege; *Kĩgege* – ũrĩa amakaga o ũguo hatarĩ na gĩtũmi kĩiganu.

Geithia – tũmĩra kanua, moko, kana o cionereria ingĩ kũmenya ũrĩa mũũndũ, andũ maikarĩte, matũire ka-na mahana na ũrĩa marĩ na mahaana kĩmwĩrĩ, kĩmũtũrĩre na kĩmũikarĩre; *Geithania* – o kĩũmbe gũtũmĩra njĩra ĩmwe ya ici kũmenya ũhoro wa kĩrĩa kĩngĩ kana ũrĩa gĩikaire kĩmwĩrĩ kana o kĩmathĩna; *Mũgeithio* – ũrĩa ũgeithagio; *Mũgeithania* – ũrĩa ũgeithan-agia; *Ngeithi* – ciiko kana ciugo ici irĩ haha cia kũgeithania; *Mũgeithanĩrie* – njĩra cia kũgeithania; Kĩonereria - ũrĩ mwega? (ũnini) macokio:- ĩĩ ndĩmwega. No hangĩkorwo

nĩ harĩ na ũndũ ũkwenda kuuga ũrĩ mwega kana mũũru, wongagĩrĩra kiugo 'otiga' ũgĩcoke ũheane ũrĩa gũkĩrĩ.

Waigua atĩa? -Macookio- aca gũtirĩ na ũũru.

Ũrĩ mũhoro " ĩĩ ndĩ mũhoro

Ũingĩ: mũrĩ ega " ĩĩ tũrĩ ega

Mwaigua atĩa? - Macokio tũtirĩ na ũũru

Mwĩ ahoro " ĩĩ tũrĩ ahoro.

Ngeithanĩria – Geithania handũ hakwa; *Ngeithia* – menya ũrĩa nĩĩ njikarĩte; *Geithĩka* – ĩtĩkĩra kwamũkĩra ngeithi kuuma kũrĩ; *Geithio* – oya ngeithi kuuma kũrĩ; *Geithanĩria* – geithania handũ ha.

Geka[1] – ruma, aria ciugo itarĩ na thaayũ na irendera mwĩrwo ũũru kana kũmwagithia kĩrathimo; *Gekana* – ĩrana ciugo ta icio; *Gekithia* – tũma ciugo ta icio ciĩranwo kana cierekerio mũũndũ; *Gekwo* – ĩrwo ciugo ta ici; *Mũgekani* – muugi wa ciugo ici; *Mũgekwo* – mwĩrwo wa ciugo ici; *Mũgekere* – njĩra ya ũgekani kana o ya gũtiga kĩrumi; *Ũgekani* – mũtugo ũyũ wa kũgekana.

Geka[2] – Keka, onania hinya nĩ ũrambĩrĩria gũthira ta rĩrĩa mũtĩ ũragũa ũgĩtemwo; *Mũgekere* - ũrĩa mũtĩ ta ũyũ ũgekaga; *Ũgeku* – njĩra ya gũthira hinya.

Gema[1] – thakara, rũngara, ongerera wega wa muonekere; *Gemia* – ongerera ũthaka kana ũrũngarũ; *Gemeria* – gemia nĩũndũ wa; *Mũgemia* – mũruti wa wĩra wa ũgemia; *Mũgemio* - kĩrĩa kĩgemagia kana mũrutĩrwo

wa wĩra ũyũ; *Mũgemerio* – ũrĩa ũtũmaga ũgemu wo-neke; *Ũgemu* – ũthaka, ũrũngarũ.

Gema[2] – ngwatanĩro ya Gĩkũyũ, Embũ na Mĩrũ; *Mũgema* – mũrũmĩrĩri wa gema.

Geenda – ceera, thĩĩ haaha na harĩa na thuutha mũtheri ũgacoka o harĩa mũũndũ akoragwo oimĩte kana o kĩhumo; *Geendania* – twarana na andũ kana mũũndũ mũrĩ na muoroto ũmwe kana o mĩoroto ngũrani ya rũgendo; *Geendera* – thĩĩra njĩra na kana handũ ha; *Mũgeendi* – mũthii kana o mwĩki ta hau igũrũ; *Rũgeendo* – mũtugo ũyũ wa ũgendi; *Ũgeendi* – mũtũrĩre na mũikarĩre wa ng'endo.

Genda – ng'athia, ngũrũ kana kũruta ũrũme ũtarĩ na gĩtũmi.

Gera[1] – thima, tara kinya harĩa ũkwenda, ĩkĩra njano kũringana na ũmenyo waku; *Gerana* – thimana, gerana na mũigana wa ithimo; *Gerera* – thimĩra, thima nĩũndũ wa; *Kĩgeri* – kĩrĩa gĩthimaga; *Mũgeri* – mũthimi, mũtari; *Mũgererwo* – mũthimĩrwo kana mũgererwo; *Mũgerano* – mũthimano kana mũtara-no wa mũigana wa hinya kana indo; *Ũgeri* – ũũgĩ na ũmenyo na kũgera kana o gũthima.

Gera[2] – thĩĩ ũhĩtũkĩire handũ; *Mũgeri* – mwĩki ũũ.

Gera[3] – tara, thĩĩra njĩra na; *Gerithia* - twarĩra njĩra na.

Geria – thĩĩ na mbere gwĩka ũndũ ũrĩ na hinya ũtekĩte mbere.

Gereria – kuuĩra handũ; ĩka ũguo ũrĩ, nĩũndũ wa; *Gerania* - tuĩria ũũgĩ kana ũmenyo wa mũũndũ, nyamũ na njĩra ya ciũria kana mĩtego ĩrĩ na ihĩngĩca nĩguo ũiganĩre na macokio marĩa ũngĩkorwo ũkĩenda; *Kĩgeranio* – mĩtego ta ĩno yagũtuĩria ũũgĩ na ũmenyo wa kĩũmbe; *Mũgerania* - mũthimi wa ũũgĩ kana hinya wa kĩũmbe; *Mũgerio* – ũrĩa ũthimagwo meciria kana hinya nĩũndũ wa.

Gere – maũndũ ma mwanya kuuma harĩ marĩa mangĩ.

Gerekania – ringithania, iganania, huanania maũndũ kana indo ikuhanĩrĩirie; *Mwĩgerekanio* – mũtugo ũyũ wa gwĩkuhanĩrĩria na; *Mwĩgerekania* – ũrĩa wĩkaga ta haaha; *Mũgerekanio* – mũringithanio kana mũiganio wa indo ta ici ikuhanĩrĩirie kĩmũmbĩre kana o kĩmũtũrĩre.

Getha – ruta maciaro mũgũnda thuutha wa gũkũra, oya irĩhi nĩũndũ wa wĩra mwega; *Gethera* – getha ũrĩ, ĩkĩra magetha handũ, teithia mũũndũ ũngĩ kũgetha; *Getherwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ wa kuoerwo magetha; *Gethithia* – teithĩrĩria kũgetha, heana wĩra wa kũgetha; *Gethanĩra* – o mũũndũ agethere ũrĩa ũngĩ; *Magetha* – maciaro ma irio; *Mũgethi* – ũrĩa ũgethaga; *Mũgetherwo* – ũrĩa ũgethagĩrwo; *mũgethere* – njĩra ya kũgetha nayo; *Igetha* – gĩko gĩkĩ gĩa kũgetha irio o rĩmwe; *Kũgetha* – kũruta wĩra ũyũ.

Gia – thĩinia, giũra, nyamaria, nyarira, onia ũũru ũtarĩ na gĩtũmi na ũiyũirwo nĩ mathĩna; *Giana* – thĩnania; *Gianĩra* – thĩnania nĩũndũ wa itũmi itarĩ na bata; *Gĩra*

– gia ũrĩ, handũ ha; *Gĩrwo* – cio nĩũndũ wa itũmi na; *Mũgiani* – ũrĩa ũgianaga; *Mũgiwo* – mwĩkwo wa ngero ici; *Mũgianĩre* – njĩra na mĩtugo ĩno ya kũnyamarania tũhũ.

Giginya – tunya na hinya, thara hahama.

Giria[1] – rega kũneana, imana, rega kũneana kĩrĩa kĩrendekana; *Girĩrĩria* – giria kĩndũ, ũndũ nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Girĩria* – ĩka ũguo ũrĩ; *Girania* – o mũũndũ eke tahau igũrũ nĩguo ũrĩa ũngĩ age gũteithĩka; *Girĩka* – gĩa na itũmi mwanya cia gũtũma ũgirio.

Giria[2] – huura, eheria kĩrĩa gĩtekwendekana kuuma harĩ kĩrĩa kĩngĩ; Kĩon - Giria ngoi ĩyo mai macio; *Kĩgiria* – kĩhuuri; *Girania* – ehanĩrĩria, teithũrana; Kĩon - Girania ndegwa ici itikarũe; *Mũgiria* – mũhuuri, mwehe-ria; *Kĩgirio* – kĩrĩa kĩgiranagio; *Ũgirania* – wĩra ũyũ wa kũhuurana.

Girĩka – rĩra ũgĩtithagia na ũkiumaga ngoro; *Girĩkĩra* – rĩra nĩũndũ wa kĩndũ kana ũndũ; *Girĩkithia* – teithĩrĩria kũgirĩka kana ũrĩrithie mũũndũ nĩũndũ wa tha; *Kĩgirĩko* – kũgirĩka tondũ wa; *Mũgirĩki* – ũrĩa ũgirĩkaga tondũ wa (ũnini); *Agirĩki* (ũingĩ); *Mũgirĩkĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kĩgirĩko kĩoneke; *Ũgirĩki* – mũtugo ũyũ wa kũrĩra.

Girio – rega kũneo kĩrĩa ũrenda nĩũndũ wa itũmi na; *Kĩgiria* – gĩtũmi gĩa kũgiria kĩndũ kana ũndũ wĩkĩke; *Kĩgirĩrĩria* – kĩrĩa gĩtũmaga ũndũ ũreme; *Mũgiria* – ũrĩa ũregaga na; *Mũgirio* – ũrĩa ũtaneagwo; *Ũgiria* – itũmi ici cia kũgiria; *Ũgirania* – wĩra

ũyũ wa o gĩkundi kũgiria kĩrĩa kĩngĩ; *Mũgiro* – ũndũ ũrĩa ũgiragio kana ũkareganwo naguo.

Gooca – gaatha, kenia na ciugo cia gĩtĩo, cokia ngaatho ũkenete ũkĩganaga wega wa ũndũ; *Goocera* – ĩka ũguo ũrĩ, nĩũndũ wa; *Goocithia* – tũma ũgoci woneke kana gĩtũmi gĩa gũcokia ngaatho; *Goocana* – ĩka ũguo nĩũndũ wa itũmi cia wega; *Mũgooci* – mwĩki ũguo; *Mũgoocwo* – mwĩkwo ũguo; *Mũgoocere* – mũtugo wa kũgoca; *Ũgooci* – wara na ũmenyo wa kũgoca.

Gocogoco – njĩra ya haaro, inegene rĩtarĩ na gĩtũmi, ngũĩ ĩtaramenyeka kĩambĩrĩria kana gĩtũmi gĩtaramenyeka.

Goka – una kahora ũtagũtinia, konya, thiora, konja kana gonya.

Gondora – gũtha na hinya wothe.

Gokania – unania kahora kahora; *Gokera* – gonya nĩũndũ wa; *Mũgoki* – mũgonyi, mũthiori kana muni o kahora kahora.

Goko – tuĩka ũrĩa ũtarĩ nĩũndũ wa mwĩtĩo, kĩnyũrũri; *Gokoiya* – njĩra ĩno ya kũnyũrũria.

Gogota – kuua na hinya, titika.

Goroma – rarama, mũgambo wa nyamũ ĩrakarĩte.

Guca – tiga nĩ hanini, gĩtũmi kĩnini mũno.

Guucia – nyita ũgucie (ũrehe) na kũrĩa ũrĩ; *Guucithia* – teithĩrĩria kũgucia; *Guucĩria* – ĩka ũguo ũrĩ,

nĩũndũ wa; *Guucĩrĩria* – rehe na kũrĩa ũrĩ kahora kahora, tũmĩra maũgĩ nĩguo ũkuhĩrĩrio nĩ; *Guucania* – o mũũndũ agucie na hake; *Guucanĩria* – guciai hĩndĩ ĩmwe; *Guucithia* – teithĩrĩria kũgucia; *Kũguucia* – tũmĩra hinya kana wara wa kũrehe na kũrĩa ũrĩ kana hakuhĩ nawe; *Mũguucia* – mwĩki ũguo; *Mũguucio* – ũrĩa wĩkag-wo ta ũguo; *Ũguucia* – ũũgĩ wa kũgucĩrĩria.

Guuka – ithe wa thoguo kana mũthuuri wa cũũguo, gukaguo.

Guma – ruta mbuu nĩũndũ wa gũikara ũgunyu-inĩ; *Gumia* – tũma kĩndũ kĩgume; *Mũgumĩre* – ũrĩa kĩndũ ta kĩu kĩgumĩte; *Mũgu-mo* – mũtugo ũcio wa kũgu-ma.

Guna – teithia; *Maguna andũ* – kĩrĩa kĩgunaga andũ hĩndĩ ya thĩna; *Gunana* - teithanĩrĩria na njĩra ciothe; *Gunithia* – tũma ũteithio woneke kuuma mĩena na mĩena; *Gunĩka* – teithĩka kuuma na nja; *Mũguni* – mũteithania; *Mũgunwo* – mũteithio; *Mũgunano* – mũteithanio wa andũ othe; *Ũguni* – ũteithio (*Moguni* - ũingĩ)

Gunda – garũra rangi ũtekwenda makĩria kuuma harĩ wa ũndũire ta wa magego na ũkagĩa na ũngĩ; *Mũgundo* – mũtugo ũcio wa kũgunda; *Kũgunda* – gũĩko kĩo kĩene.

Gura – rũhiũ rũhaana raũ rũtũmagĩrwo na kuora kana gwĩkĩra rũũri.

Gurumũka – uma toro, arahũka, ũkĩra na ihenya.

Guĩka – menya mũũndũ wa nja kĩmwĩrĩ, ingĩria kĩĩga

kĩa ũciari kĩa njamba thĩĩnĩ wa kĩa nga, thica; *Gũĩkana* – ingĩrania cĩĩga ici; *Gũĩkana* – thĩĩ na mbere kũruta wĩra ũyũ; *Gũĩkithia* – mũũndũ wa nja kwĩĩkithia ũũ o ũguo harĩ mwĩyenderi; *Gũĩkĩra* – thica ũrĩ kana nĩũndũ wa; *Gũĩkwo* – mũũndũ wa nja kũrutĩrwo wĩra ũyũ; *Mũgũĩkani* – njamba ĩrĩa ĩthicanaga; *Mũgũĩkwo* – nga ĩrĩa ĩgũĩkagwo; *Mũgũĩkĩre* – njĩra ya nguĩko o hamwe na mĩtugo ĩno; *Nguĩko* – wĩra ũyũ na maũndũ maguo moothe.

Guoko – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa kiumĩte mũthia-inĩ wa kĩande kĩrĩa gĩkoragwo na ciara ithano irĩ na ndwara. Kĩĩga gĩkĩ nĩkĩo gĩteithagia mwĩrĩ kũruta mawĩra ta kũnyita; *Gũcokia guoko* – cookia ngaatho.

Guoya[1] – igua atĩ ndũngĩhota gwĩka ũndũ ũtarĩ mũrwaru nĩũndũ wa kwaga ũmĩrĩru; *Kĩguoya* – ũrĩa ũkoragwo atarĩ na ũmĩrĩru.

Guoya[2] – njuĩrĩ ĩrĩa ĩkoragwo ĩhumbĩrĩte mwĩrĩ wa mũũndũ kana nyamũ; *Kĩguoya* – njuĩrĩ ta ĩyo ĩrĩ nene handũ hana mwĩrĩ-inĩ.

Guũria – humbũria, eheria kĩgirĩrĩrĩria nĩguo honeke itheri; *Guũrĩrio* – ehererio nĩguo wone mwanya wa gwĩka ũndũ wega; *Kĩguũrĩrio* – kwehererio kĩrĩa kĩhumbĩrĩte kana kĩhithĩte nĩguo ũmenye na hau mbere hehithĩte; *Ũguũrĩrio* – ũmenyo ũyũ.

Guthũra – umbuthũra, titimũra, teng'eria na ihenya; *Guthũrana* – teng'erania, o mũũndũ ahĩke ũrĩa ũngĩ na mĩtũkĩ; *Guthũrwo* – guthũrwo kana ũhĩkwo maũndũ-inĩ; *Mũguthũkĩre* – njĩra ĩno

ya kũguthũka kana kũũra na ihenya; *Guthũka* – ũra, teng'era, thiĩ na ihenya mũno kana ihenya ũhiũhe; *Guthũkia* – twara na ihenya mũno; *Guthũkanĩra* – thiĩ na ihenya o rĩmwe; *Mũguthũki* - ũrĩa wĩkaga ũguo; *Ũguthũki* – mwĩkĩre ũyũ wa kũguthũka.

Gĩa – kĩonanagia kĩndũ na mwene, kana o wĩra ta ũrĩa kĩndũ ta kĩu kĩngĩrutithio wĩra; kaingĩ gĩtũmagĩrwo na ciugo iria ciambagĩrĩria na "g, kana k" ũingĩ wakĩo nĩ gĩai; *Gĩithia* – tũma hagĩe na, teithia mũũndũ ũngĩ agĩe na; *Mũgĩi* – ũrĩa ũgĩaga na; *Mũgĩire* – njĩra ya kũgĩa na; *Ũgĩi* – mũtugo ũyũ wa kũgĩa na indo.

Gĩatũ – mũtumia ũkoragwo na wendi wa arũme makĩria.

Gĩca – haka rangi ũtukanĩtio na maguta wa gũthakaria mwĩrĩ.

Gĩcandĩ – rwĩmbo rwa athuuri rũinagwo na thimo, marebeta ona maũndũ maingĩ marĩ na ũtaaro mũhithe. Nĩrũkoragwo na ũmenyo mũnene mũno wa rũthiomi.

Gĩcango – bangiri, gĩcũhĩ gĩa cuuma gĩthiũrũrũkagĩrio guoko kana o kũgũrũ.

Gĩcere – gĩcunjĩ kĩa rũciaro rwa rũngũ gĩtarĩ na mũbango kana mũtaratara ona gĩtirĩ ũrĩa kĩrĩ, kĩenyũ kĩmwe gĩa kĩndũ ta kĩu gĩkuangĩte kana gĩkenyũkanga.

Gĩcebe – nyũmba ya nyoni ta ngũkũ ya guotera riũa irĩ o kĩaga.

Gĩcii – irigũ rĩtarĩ ikũrũ wega

Gĩciri – rũhiũ rũtarĩ rũhangĩre; harĩa kũgũrũ kwa nyamũ kũnyitanĩire na nyama.

Gĩciĩko – nguo ya mũũndũ wa nja ya na thĩ, mũcati, mũthuru kana mwengũ.

Gĩcigĩrĩra – gĩthama, thĩ nyũmũ ĩthiũrũrũkĩirio nĩ maaĩ.

Gĩcoro – mai na mathugumo ma nyamũ matukanĩte.

Gĩcungi – gĩtambaya kĩrĩ tũmarima tũnini tũnini twa kũrekereria kana o gũcagũrania indo iria nini mũno ihĩtũke na kũrigĩrĩria macungo matikahĩtũke; Kĩoneneria - cunga mũtu ũyũ wa mbeembe na gĩcungi gĩkĩ nĩguo ũhe ngũkũ macungo.

Gĩcũhĩ – rũũri rwa kuonania ũrĩa kĩndũ kana nyamũ ĩhaana. Mũtumia ahika nĩ ekĩraga gĩcũhĩ gĩa kuonania atĩ we ti mũirĩtu rĩngĩ.

Gĩcũni – gĩkũnja kĩa ndigi, kana kamũti koherere ndigi mũthia-inĩ ga kũhũra mbira na ihĩĩ.

Gĩcanũri – kahengere karĩ na nyitĩro gekĩrĩtwo mĩtĩ mĩingĩ mĩceke ya gũcanũra indo ta njuĩrĩ.

Gĩcũĩro – nyũmba ndaihu na igũrũ, mũthonge.

Gĩcũnũnũ – mũrimũ wa ũtharia ũgwatanagio hĩndĩ ĩrĩa arũme na andũ a nja monana kĩmwĩrĩ. Mũrimũ ũyũ ũnyitaga o ciĩga cia ũciari irĩ ciiki.

Gĩka – gĩcunjĩ kĩa mũtĩ kĩũmũ kĩrĩa gĩthegethagwo na mũtĩ ũngĩ nĩguo mwaki woneke.

Gĩkabu – kĩondo gĩtume na mahuti ta thanjĩ kana o indo ingĩ ta icio cia gũkĩra-nia.

Gĩkama – tĩĩri mũcine na ũkomithio biũ, cuuma.

Gĩkeero – coro, mũtũrirũ mũceke nyitĩro-inĩ na kaar-ama na mũthia-inĩ ũteithagĩrĩria kuongerera mũgambo nĩguo ũnenehe.

Gĩkonde – rũũa rwa nyamũ o yothe rũrĩa rũhumbĩrĩte mwĩrĩ wayo; *Mũkonde* – gĩcunjĩ kĩa rũũa makĩria kĩrĩ nyitĩro-inĩ.

Gĩkore – guoya mũnene ũrĩa ũkoragwo mũthia-inĩ wa gĩcuthĩ kĩa nyamũ.

Gĩcuthĩ nĩ nyama njeke kana o mũtĩ mũceke na ũrĩ na nyitĩro ndaihu na mũthia ũmwe ũgakorwo na guoya kana o ndigi makĩria cia kũhuura.

Gĩko – kĩrĩa gĩothe gĩkoragwo harĩa hatagĩrĩire kana hata kwendeka. Ningĩ no gĩkorwo nĩ kĩrĩa gĩothe gĩtarakenia mũũndũ me-ciiria-inĩ maake. Indo ndũmĩre na itarĩ na bata rĩngĩ.

Gĩĩko[1] – nyoka kana nyamũ yathĩ ĩrĩ ũrogi mũingĩ mũno.

Gĩĩko[2] – kanyũngũ gekĩre mũtũrirũ ga kũnyua mbakĩ ya hĩhio.

Gĩĩko[3] – mũthiire wa kũruta wĩra o wothe; *Ĩka* – ruta wĩra; *Mwĩkĩre* – njĩra ĩno ya kũruta wĩra o wothe na hinya umanĩte na mũũndũ kana kĩndũ; *Mwĩki*

– ũrĩa wĩkaga ũndũ kana agatũmĩra hinya o wothe kũhingia ũndũ; *Wĩki* – mũtugo ũyũ wa gũtũmĩra hinya nĩguo ũndũ mũna ũhinge.

Gĩkere – kĩĩga gĩkoragwo igũrũ wa thũng'wa na mũhuro wa iru rĩa kũgũrũ kwa mũũndũ.

Gĩkonyo – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa mwana arĩaga nakĩo arĩ nda ya nyina. Kĩndũ gĩcuhĩrĩire nda-inĩ ya nyamũ.

Gĩkumbo[1] – kĩĩga kĩonekaga mũmero-inĩ wa mũũndũrũme rĩrĩa araria gĩkĩambata na gĩgũkũrũka

Gĩkumbo[2] - maaĩ magĩtherũka na makiuma na hinya mũingĩ handũ irima-inĩ.

Gĩkwa – ngwacĩ nyũmũ na ĩkoragwo na mahatha na mĩrĩo yayo ĩkoragwo na mũigua; *Makwa* – mahuti mayo; *Gĩkwa kĩa Ngoma* – mĩtwari kana mĩrĩo yakĩo ĩhaana o ya gĩkwa tiga atĩ ndĩrĩ ngwacĩ.

Gĩkwĩro – gĩcunjĩ kĩa mũtĩ kĩũgĩ mwena ũmwe na mwena ũcio ũngĩ ũkoragwo ũrĩ mũtuhu wa kũhũrĩra nĩguo mwatũrĩre ũhũthe.

Gĩkunguĩ – mahũrũra makũraga mũgũnda na marĩagwo nyeni no matunda mamo matirĩagwo. Nyeni ici ikoragwo na rwamba.

Gĩĩra – thĩĩ woe kĩndũ ũcokie harĩa ũkumĩte kana ũtware handũ; *Gĩĩrana* – oyana hamwe kwerekera njĩra ĩmwe; *Gĩĩrania* – thĩĩ ũkuanie maũndũ makĩria marĩa mooru; *Gĩĩrĩra* - gĩĩra nĩũndũ wa; *Mũgĩĩri* – ũrĩa ũgĩraga; *Mũgĩĩrĩrwo* – ũrĩa ũgĩragĩrwo; *Ũgĩĩri* – njĩra,

ũũgĩ na wara kũgĩĩra.

Gĩta – mũrimũ wa wĩtĩkio atĩ kũrĩ mũũndũ ũrĩ mata marogaga.

Gĩtara – nyũmba ya nyoni, mwako ũcurĩtio kana ũtanyitanĩte na thĩ.

Gĩtarũ – mĩtĩ mĩohanie hamwe kana mwako wa mũthemba o wothe ũrĩa ũreraga maaĩ-inĩ kana ũgatwarwo nĩ maaĩ na njĩra ya kweheria maaĩ na mũtĩ ũhaana ta mũiko.

Gĩtarũrũ – mũthemba wa thaani ĩthondeketwo na ndigi kana mahuti ona mĩtĩ mĩceke na ĩkoywo na igũrũ ĩkĩrĩka na ĩkoragwo ĩgĩtũmĩrwo na kũhuha hĩndĩ kana o indo ingĩ ta icio.

Gĩkeero (gĩteero) - mũtũrirũ ũrĩ na kanua karĩĩ na mũceke na thĩ ũtũmagĩrwo kũhĩtĩrĩrĩria indo iria ndweku ta maaĩ nĩguo ciingĩre harĩa irenderwo ĩtagũĩtĩka.

Gĩti – rora kĩino

Gĩtiti – mũthemba wa gĩtarũrũ kĩnini.

Gĩtoka – mũthemba wa mahũa mahaana ta makongo, ũkoragwo na mathangũ maraihu na marĩ na ma-rangi

maingĩ na mathaka mũno, mũhaka. Kaingĩ nĩmahandagwo mũhaka-inĩ kũgayania mĩgũnda ngũrani.

Gĩtono – kĩana kĩa ngigĩ o ũndũ kĩambĩrĩrĩria kũgĩa na mathagu.

Gĩthama – gĩcigĩrĩra, handũ hacigĩrĩirio nĩ maaĩ mĩena yothe, thĩ nyũmũ maaĩ-inĩ.

Gĩthaka[1] – gĩcigo kĩa bũrũri gĩtarĩ kĩrĩme kĩrĩa gĩĩkoragwo na mahuti, mĩtĩ na o indo ciothe iria imeraga na cia ũndũire.

Gĩthaka[2] – thuutha wa mwatũ.

Gĩthaka[3] – gatagatĩ ka nja na nyũmba; ciana cia mũtumia ũmwe na nyũmba ciacio.

Gĩthukĩ – gĩcunjĩ kĩa mũtĩ kĩrĩa gĩtigagwo mũtĩ watemwo.

Gĩthũri[1] – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩ mũhuro wa ngingo na igũrũ wa nda kana gatagatĩ ka nda na ngingo na kĩrĩ mahĩndĩ marĩ na hinya ma kũgitĩra cĩĩga cia mwĩrĩ ta ngoro, mahũri na gĩkoragwo mbere ya mũgongo.

Gĩthuri[2] – kĩrĩma gĩtarĩ kĩnene, kĩambato.

Gĩthita[1] – kĩĩga kĩa njamba kĩrĩa kĩingĩraga thĩĩnĩ wa kĩa nga hĩndĩ ya nguũko. Kĩĩga gĩkĩ kĩa ũciari, nĩkĩo gĩkoragwo na kĩingĩragia mbegũ cia ũciari thĩĩnĩ wa kĩa nga.

Gĩthita[2] – kĩmengemenge, gĩthuru, thuutha wa ndũrũme ũrĩa ũkoragwo na maguta na nokĩo kĩgĩrimagwo.

Gĩthiitũ – gĩĩkĩ nĩ kĩndũ gĩthondeketwo na mawara ma ũgo na gĩtuĩkaga atĩ nĩ kĩrĩ na hinya wa kũhonia, kũgitĩra kinya ona kwananga; *Gathiitũ* - karĩa kanini; *Ithiitũ* - Ũingĩ

Gĩtheetha – kĩonereria kĩa ũũru ũrĩ njĩra na won-

ekaga na itũmi mwanya mwanya ta kĩrĩro kĩa ndundu. Kaingĩ mũũndũ kana o nyamũ no ĩke ũndũ ũtarĩ wa ũndũire na thuutha ũndũ mũna ũtarĩ wa ũmũtugo ũcoke woneke; *Theetha* – tũma ũũru ta ũũ woneke; *Mũtheethi* –(gĩtheetha) ũrĩa, kĩrĩa gĩtũmaga ũũru ta ũyũ woneke; *Ũtheethi* – mũtugo ũyũ wa gũtheetha.

Gĩtheri – mbeembe hĩu itukanĩtio na mbooco irĩ nduge.

Gĩthana – iria rĩa nyamũ rĩa mbere yaciara o ũguo. Ici ikoragwo irio cia bata mũno cia kũrera mwana wayo; *Thana* – giria kinya kĩndũ ũtarĩ na bata nakĩo.

Gĩthayo – kĩgũta, mũũndũ ũtendete kũruta wĩra ona ũrĩkũ; *Thaya* – igua ũtekwenda kũruta wĩra ona kana gwĩka atĩa ũtarĩ na gĩtũmi kĩiganu; *Ũthayo* – mũtugo ũyũ wa kũmena na kwaga kwenda wĩra; *Thaya* – oha, tũmĩra ndigi kũnyiitithania indo nyingĩ kana kũrũmia indo icio hamwe; *Mũthai* – mũohi kana ũrĩa ũnyiitithanagia na ndigi; *Mũthaĩre* – muohere kana njĩra ya gũthaya; *Mũthaywo* – ũrĩa wohagwo; *Mũthayanio* – mũohere ũtarĩ na mũtaratara; *Thaũra* – ohora; *Mũthaũri* – mũohori; *Thathaũra* – ruta wĩra wa kuohora makundo kana kuonania wega ũrĩa ũndũ mũna ũhana na njĩra ĩkũiguĩka; *Ũthaũri* – wohori kana ũruti wa ndigi iria ciohete.

Gĩthendũ – gĩcunjĩ kĩnini kiumaga harĩ mũtĩ ũgĩtemwo kana ũgĩatũrwo; *Mũthendũri* – mũruti wa ithendũ; *Thendũra* – ruta ithendũ.

Gĩtĩ[1] – kĩndũ gĩthondeke na mĩtĩ, cuuma kana o indo ingĩ ta icio na gĩgekĩrwo magũrũ makuhĩ kana o maraihu na gĩtũmagĩrwo na gũkarĩra.

Gĩtĩ[2] – hinya ũnengeretwo mũũndũ nĩ mũingĩ kana mũũndũ kũringana na mwĩkĩre wa maũndũ mao kana ma mwene.

Gĩtĩgĩ – mũthemba wa irigũ ũrĩagwo meru kana ũkarugwo na ũkahĩhio.

Gĩtĩĩa – kĩohe kĩa nyeki, nyeki yohetwo hamwe.

Gĩtĩĩo – wendi wa kwaga kũhĩtĩria mũũndũ ona ũrĩkũ na kũrũgamĩrĩra ũmũũndũ na njĩra ĩtarĩ na ũcuke; Kĩonereria - Ciana cia itũũra nĩ ihete mũthuuri ti Ngunda gĩtĩĩo mũno tondũ ndarĩ mũũndũ ahĩtagĩria; *Mũtĩĩku* – ũrĩa mũhe gĩtĩĩo; *Tĩĩana* – heana gĩtĩĩo; *Tĩĩa* – he gĩtĩĩo; *Mwĩtĩĩo* – kwĩhe gĩtĩĩo gĩa tũhũ, kwĩyũnũra kana o kwĩgatha mana; *Mwĩtĩi* – mwĩki ta haaha igũrũ; *Mwĩtĩĩyanĩre* – o mũũndũ gwĩtĩĩra ũrĩa ũngĩ hatarĩ gĩtũmi; *Gwĩtĩĩa* – gwĩcara, njacĩ, ngumuthũ.

Gĩtũti – thaburia ngũrũ na ndũrĩkangu.

Gĩtang'a – gĩtonga kĩa mahiũ.

Gĩthima – kĩambĩrĩria kĩa maaĩ kana harĩa hatherũkaga maaĩ ma mbere.

Gĩthigĩi – mũtĩ kana cuuma ĩharũkagio thĩinĩ wa ĩngĩ.

Gĩtari – mũirĩtu ũtari kĩharĩro kana mĩtugo mĩega

Gĩcĩcĩng'a – gathĩrĩria ũndũ na kĩnyũrũri makĩria

ũndũ mũũru.

Gĩtagagĩrĩra – kĩrumi kĩa mũingĩ.

Gĩcĩrĩtĩ – wana wa airĩtu mĩtugo-inĩ ya wana.

Gĩcurũtũ – bunjo, inegene rĩtarĩ na gĩtũmi.

Gĩtingĩti – kĩanda kana gĩtuamba kĩruru wega.

Gũa – uma igũrũ ũkinye thĩ na ihenya makĩria ũtakwenda; *Gũanĩra* - gũa hamwe ta ũrĩa matunda moimaga igũrũ makagũa tĩĩri -inĩ marĩ hamwe; *Gũithia* – rekia o rĩmwe kuuma igũrũ kinya thĩ, ruta ihaki, tũma mũũndũ aage gũkinya njano cia ũhotani; *Gũithania* - rekania thĩ oro ũguo ũtarĩ na mũbango; *Gũithĩria* – rekia kĩndũ igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Mũgũi* – ũrĩa ũgũaga; *Mũgũĩrwo* – ũrĩa ũgũagĩrwo nĩ; *Mũgũithĩrio* – ũrĩa ũgũithagĩrio; *Mũgũithia* – ũrĩa ũgũithagia; *Mũgũithĩrie* – njĩra ya kũgũithia; *Ũgũithia* – mũtugo ũyũ wa kũgũithia kana o kũrekereria kĩndũ kiume igũrũ kĩgwe thĩ, kĩage gũkinya njano cia ũhotani.

Gũma – geria gũkuua mũrigo mũnene gũkĩra hinya waku; *Gũmĩra* – geria kuongerera mũrigo mũritũ harĩ ũngĩ mũritũ; *Mwĩgũmi* – ũrĩa ũkuaga mũrigo ta ũyũ; *Mũgũmĩrwo* – ũrĩa ũritũhagĩrwo nĩ mũrigo ta ũyũ; *Mwĩgũmo* – mwĩgerererio wa gũkuua mũrigo ta ũyũ ũtangĩhota.

Gũmĩra – atha na hinya na hatarĩ kĩhooto, thĩĩnia, nyarira.

Gũnyara – gĩa na mĩkũnjo, cokanĩrĩra, nyitana.

Gũra – kũũrania mbeeca na indo; *Gũrania* – gũra indo

ici hamwe; *Gũrĩra* – gũra nĩũndũ wa; *Gũranĩra* – o mũũndũ agũrĩre ũrĩa ũngĩ (makĩria airĩtu); *Gũranĩria* – gũra indo nyingĩ hamwe; *Gũrana* – hikania, o kĩndũ kĩgũre kĩrĩa kĩngĩ, thogora wa ngurario; *Gũrĩrĩra* – gũra wongerere harĩ iria ũgũrĩte; *Gũrithia* – tũma ũgũri woneke kana gĩtũmi kĩa ũgũri; *Gũrithania* – o mũũndũ ateithĩrĩrie ũrĩa ũngĩ ũgũrinĩ; *Mũgũri* – ũrĩa ũgũraga; *Mũgũrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kũgũrwo; *Mũgũrani* – mũhikania; *Mũgũrwo* – mũũndũ wa nja ũrĩa ũhikagio kana akagũrwo; *Mũgũrĩre* – wara na ũũgĩ wa gũkũrania indo gĩathĩ-inĩ; *mũgũranĩro* – ũrĩa mũũndũ agũragĩra ũrĩa ũngĩ indo ciake; *Mũgũranĩrie* – gũra indo ũtukanĩtie kahora kahora; *Mwĩgũrĩri* – ũrĩa ũgũraga indo nĩũndũ wake kĩũmbe; *Ũgũri* – ũmenyo wa kwendia na kũgũra indo gĩathĩ-inĩ; *Ũgũrithia* – itũmi iria itũmaga indo igũrwo; *Ũgũranĩri* – wendo wa mũũndũ kana andũ wa kũgũranĩra indo.

Gũrũka – thũũka kĩongo, mũrimũ wa meciria ũtũmaga mũũndũ eke maũndũ marĩ ngũrani na ũndũire, bũcũna, gera rĩera-inĩ na mathagu; *Mũgũrũki* – mũũndũ mũthũku kĩongo; *Gũrũkĩra* – gũrũka ũrĩ; *Gũrũkia* – tũma ũgũrũki woneke; rekereria kĩndũ kĩũmbũke na kĩgere rĩera-inĩ; *Ngũrũki* – nyamũ ĩrĩa ĩkoragwo na ũgũrũki; *Gũrũkanĩra* – gũrũka hĩndĩ ĩmwe; *Mũgũrũkĩre* – ũrĩa mũũndũ kana nyamũ a*(ĩ)* koragwo na ngoma kana ũgũrũki; *Kwĩgũrũkia* – gwĩtua mũgũrũki kana wa ngoma, ũrũme wa maheni atĩ nĩguo wĩtigĩrĩke; *Ũgũrũki* – mũtugo ũyũ wa kũgĩa na ngoma kana ũgũrũki.

Gũtha – tũmĩra hinya kũringa, gũcamũra (*gũtamũra*) kana kũhũũra rita rĩmwe: Ikia hinya ũrĩ thĩĩnĩ wa kĩndũ nĩguo ũkinye handũ; *Gũthana* – hinya ũcamanie ũrĩ mwena wa mũng'ethanĩro; *Mũgũthi* – ũrĩa ũheaga wa kwambĩrĩrĩria kana o ũhoti wa gwĩka ũguo; *Mũgũthwo* – ũrĩa ũgũthagũo; *Kĩgũtha* – mũtumo ũigana ta rũhĩ rwa mũũndũ na ũkaraihio ndigi iria mwena ũmwe wĩkĩrĩtwo kĩana na ũcio ũngĩ ũgatigwo ũguo wa gũikia mahiga. Ihiga rĩkĩragwo rũhĩ-inĩ rũu na ndigi icio igathiũrũrũkia ihiga na rĩkarekererio. *Mũgũtha* – handũ hatarĩ hanyoroku rũũa-inĩ kana tama-inĩ; *Igũtha* – iringa kana ũrĩa handũ hagũthĩtwo; *Gũthithania* – tũma indo ihũrane kana iringane; *Gũthanĩria* – gũtha indo nyingĩ hamwe; *Ũgũthi* – mũtugo ũyũ wa kũgũtha.

Gũtũ - kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩtũmagĩrwo na kũigua na gĩkoragwo mwena wa na nja wa riitho gatagatĩ ka rũthĩa.

Gũturu – kũndũ kwĩ hithanĩtie gĩthaka-inĩ.

H h

H h – ndemwa ya kanana harĩ iria ciandĩkaga marũa:- a b c d e f g **(h)** i …….

Ha – onania handũ, ruta wĩra igũrũ rĩa.

Ha ha ha uu – gũtheka hĩndĩ ya gĩkeno makĩria atumia.

Haaha[1] – handũ harĩa ndĩ (tũrĩ)

Haaha[2] – gorokera irio, gĩa na wendo mũkĩru wa

irio; *Mũhaaho* – mũgorokere; *Mũhaahu* – ũrĩa ũgorokagĩra irio na njĩra nene; *Mũhaahĩre* – njĩra ĩno ya kwenda irio; *Ũhaahu* – mũtugo ũyũ wa kũgorokera irio.

Haara[1] – ũngania indo kahora kahora hatarĩ na ihenya; *Mũhaari* – Mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũhaarĩre* – ũrĩa indo ta ici ciũnganagio.

Haara[2] – ũgita, gĩa na itũmi cia haaro; *Haarana* – ũgitana; *Mũhaari* – mũgiti; *Haaro* – maciaro ma kũhaarana kana o kũgitana, mbaara, ngũĩ ona mbĩtĩka.

Haca – kũnja o hanini ũtegũtinia; *Hacĩra* – kũnja nĩũndũ wa; *Hacũra* – kũnjũra nĩũndũ wa; *Rũngaria* – cokia harĩa ha ndũire; *Hacana* – o kĩndũ gũkũnja kĩrĩa kĩngĩ; *Hacania* – kũnjania oro ũguo; *Hacithia* – tũma kũhacĩka kuoneke kwa ũndũ kana kĩndũ; *Kwĩhaca* – kwĩima kĩrĩa kĩrĩ na bata kana o kĩndũ kĩo kĩene gwĩkũnja o ũguo; *Mũhaci* – ũrĩa ũhacaga; *Mũhacwo* – ũrĩa ũhacagwo; *Mũhacwo* – ũrĩa ũgiragio kĩndũ; *Mũhacĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kũhacwo; *Ũhaci* – njĩra na mũtugo ũyũ wa kũhaca.

Hagaria – tũmĩra kĩndũ ta cuuma kana ihiga kuongerera ũũgĩ wa indo cia cuuma kana rĩũmba; *Hagarania* – tũmĩra indo cio nyene kuonganĩrĩra ũũgĩ wa indo kana o meciria; *Hagarithia* – giritithania kĩndũ na kĩngĩ nĩguo kĩũhĩge, norithia; *Hagaranĩria* – o mũũndũ anorere ũrĩa ũngĩ; *Mũhagaria* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũhagarĩrio* - Mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ wa kũnina ũtuhu; *Ũhagaria* – wara wa kuongerera ũũgĩ wa indo ta icio.

Hagĩra – igĩrĩra nyũngũ igũrũ rĩa mwaki nĩguo ĩruge irio kana ĩkarange; *Ihagĩra* – gĩĩko gĩkĩ gĩa kũhagĩra; *Mũhagĩri* – ũrĩa ũhagĩraga irio ta icio; *Mũhagĩrĩrwo* – mũtũmi kana mũteithio wa ihagĩra; *Ũhagĩri* – wara na ũmenyo wa kũhagĩra irio.

Hagũra – gũithia thĩ kĩndũ gĩakĩre handũ igũrũ wa kĩngĩ nĩguo kĩere kana kĩgũe na mwena ũmwe kana kĩrĩ gĩothe kĩhutie tĩĩri kana gĩte mũiganano wakĩo wa kĩambĩrĩrĩria; *Hagũka* – gũa thĩ kana ũte mũnyito wa mũtũrĩre; *Hagũrania* – gũithania kĩrĩa kĩhagĩke; *Hagĩka* – igĩrĩra kĩndũ igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ nĩguo kĩnyitĩrĩrwo; *Hang'ũra* – ng'aũrania, hagũra, turũrania; *Mũhang'ũko* – mũikarĩre ta ũyũ ũtahaana na ndũtarĩĩ; *Mũhagũri* – mwĩki ũguo; *Mũhagũrwo* – ũrĩa ũhagũranagio; *Ũhagũri* – mũtugo ũyũ wa gũikara ũkĩgũithagia.

Hahama – tunyana na ũgirĩrĩrie andũ arĩa angĩ atĩ nĩguo wĩteithie ũrĩ wiki; *Hahamĩra* – njĩra ĩno ya kũhinyĩrĩria arĩa angĩ ũmatunye wĩteithie; *Hahamana* – tunyana o mũũndũ na ũrĩa ũngĩ; *Mũhahami* – mũtunyani; *Mũhahamwo* – mũtunywo na mũhinyĩrĩrio; *Ũhahami* – ũtunyani na ũhinyanĩrĩria.

Hahata – ũngania indo ciothe kinya iria itarĩ ciaku; *Mũhahati* – mũngania wa indo ta icio; *Ũhahati* – mũtugo ũcio wa kũũngania indo kinya ciene.

Hahũra – makia kana wĩke ũndũ ũtarĩ wa mũtugo na ũterĩgĩrĩirwo nĩ kĩũmbe kĩngĩ; *Hahũka* – igua guoya na wage ũmĩrĩru o rĩmwe;

Habũrana – o kĩndũ kĩmakie kĩrĩa kĩngĩ; *Habũrithia* – tũma kũgĩe na ũhahũku; *Mũhabũki* – ũrĩa ũhahũkaga; *Mũhabũrwo* – ũrĩa ũhahũkaga nĩũndũ wa kũmakio; *Mũhabũkĩre* – mũtugo ũyũ wa kũhahũka; *Mũhabũkanio* – mũtugo ũyũ wa gwĩkĩrana guoya na kũmakania nĩguo hagĩe na ũgarũrũku wa mũikarĩre o rĩmwe; *Ũhabũku* – mũikarĩre ũyũ wa kũhahũka.

Haica[1] – ambata, thiĩ na igũrũ, ongerera njano cia mũtũrĩre; *Haicia* – ambatia, twara na igũrũ; *Haicithia* – twarithia na igũrũ; *Haicĩra* – kinyĩra kĩndũ kĩrĩ na igũrũ; *Haicwo* – ambatwo; *Mũhaici* – ũrĩa wambataga, akahamba kana akahaica; *Mũhaicwo* – ũrĩa ũhaicagwo.

Haica[2] – guĩka, njamba ya nyamũ kũguĩka ya nga nĩguo ĩgĩe ihu makĩria rĩrĩa ĩrĩ na mũrukĩ; *Haicana* – nyamũ gwĩka ta hau igũrũ hĩndĩ ĩrĩa ĩrĩ na mũrukĩ kana mũgwato; *Haicithia* – tũma nyamũ ĩhaice ĩrĩa ĩngĩ, njĩra itarĩ cia ũndũire cia gũciarithia nyamũ; *Mũhaico* – kahinda karĩa nyamũ ikoragwo na mũgwatano; *Mũhaicĩre* – ũrĩa nyamũ ihaicanaga; *Ũhaici* – wĩra ũyũ wa kũhaica.

Hairũ – korwo thĩna-inĩ, mũnyamaro-inĩ kana o ũgwati-inĩ mũnene.

Haka[1] – ongerera rangi nja ya ũthiũ nĩguo wongerere kana ũhure rangi ũcio ũrĩ ho, thirima; *Ihaka* – wĩra ũyũ wa kũhaka maguta kana rangi ũgarũre muonekere; *Hakana* – o kĩũmbe kĩhake kĩrĩa kĩngĩ maguta kana o rangi; *Mwĩhaki* – ũrĩa wĩhakaga indo ta icio; *Mũhakwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Hakĩrwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ

wa kũhakwo; *Ũhaki* – wĩra ũyũ wa kũhaka.

Haka² – ruta kĩheo nĩguo wĩkwo ũndũ ũtaringanĩte na mũtugo, cokia ngaatho, thirima maguta mwĩrĩ; *Hakana* – o mũũndũ kũhaka ũrĩa ũngĩ; *Hakĩra* – haka igũrũ rĩa; *Hakĩrwo* – mũũndũ ũngĩ ahakane handũ haku, nĩũndũ wa itũmi na; *Hakanĩra* – ruta ihaki nĩguo mũũndũ ũngĩ ekwo ũndũ wa mwanya ũtarĩ wa kĩhooto; *Mũhaki* – mũruti ihaki; *Mũhakwo* – mũheo kana mwoi wa ihaki.

Hakiri – gĩa na ũũgĩ wa gwĩka maũndũ maku na njĩra yaku we mwene, hinya wa gũtua itua riaku ũtarĩ na ũteithio kuuma na nja.

Hakũra¹ – eheria rangi ũcio mũhake; *Mũhakithia* – mũrutithia wa wĩra ũcio; *Ũhaki* – wĩra ũyũ wa kũhaka.

Hakũra² – nina, eheria hinya wa njamba wa ũciari na njĩra o yothe; *Kĩhakũrĩro* – harĩa ha-hakũragĩrwo; *Mũhakũri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Ũhakũri* – wĩra ũyũ.

Hakũra³ – oya, ũngania kuuma thĩ ũgĩkĩraga handũ hangĩ; *Ihakũrĩro* – harĩa indo ciĩkĩragwo ciahakũrwo; *Mũhakũri* – mwoi wa; *Mũhakũrĩrwo* – ũrĩa woyagĩr-wo; *Ũhakũri* – wĩra ũyũ wa kũhakũra.

Hama¹ – nyũmba ya gĩtambaya; gĩtambaya kĩũmũ gĩteithagia kũgita kana kũgiriĩrĩria riũa kana mbura.

Hama² – thaama, uma ũtũũro waku ũthiĩ ũngĩ gũtũũra kana o gwa kahin-da; *Kĩhamahama* – gũikara

ũkĩgarũragĩra ũikaro.

Hamba[1] – haica, tamba, ambata mũtĩ igũrũ; *Mũhambĩre* – njĩra ya gũtamba; *Ũhambi* – ũtambi ta ũyũ wa gũthiĩ igũrũ.

Hamba[2] – tamba, kũra, therema

Hambarica – nyita na hinya wa mwanya.

Haanda – ingĩria tũĩri-inĩ na ũthike indo ta mbegũ kana o mũtĩ; *Haandanĩra* – handa hĩndĩ ĩmwe; *Haandania* – handa oro ũguo; *Haandĩra* – handa nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Haandĩrĩra* – ongerera indo ingĩ harĩ iria meru, ongerera mũtĩ wa kuongerera ũrĩa ũngĩ hinya kana o kĩndũ kĩngĩ nĩguo kĩrũme makĩria; *Ihaanda* – wĩra ũyũ wa kũhanda; *Kũhaanda* – gũthika mbegũ kana o mũtĩ wa kũnyitĩrĩra; *Mũhaando* – indo hande hĩndĩ ĩmwe; *Mũhaandĩre* – njĩra ya kũhanda; *Mũhaandĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ wa kũhanda; *Ũhaandi* – mũtugo wa ihanda.

Hang'a – ĩka maũndũ na ihenya ihenya ũtagũte mahinda; *Hang'ania* – teithania mĩhang'o; *Hang'anĩra* – o mũũndũ ahang'ĩre ũrĩa ũngĩ; *Mũhang'o* – mũtugo ũyũ; *Mũhang'i* – mwĩki wa maũndũ ta ũũ; *Mũhang'ĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ kana o ũrĩa ũtũmaga mĩhang'o ĩno yoneke.

Hang'i – icũhĩ cia matũ iria ciikĩragwo makĩria nĩ aka nĩũndũ wa kuongerera ũthaka; *Hang'ũra* - ruta hang'i matũ.

Hangaĩka – thĩnĩka, nyamarĩka, ikara ngoro ĩtarĩ na thaayũ nĩũndũ wa

mathĩna matarĩ na gĩtũmi; *Hangaĩkithia* – agithia thaayũ na itũmi hatarĩ; *Hangaĩkĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Mũhangaĩkĩre* – njĩra ya gwĩka ũguo; *Mũhangaĩki* – mwĩki ũguo; *Ũhangaĩki* – mũikarĩre ũrĩ na wagagu.

Hangaragata – tũhiga tũnini tũnini twa kĩgera.

Hangarara – ũrũra ũtarĩ na gĩtũmi kĩiganu kana muoroto; *Mũhangararo* – mũtugo ũyũ; *Kĩhangarara* – mũrũri ta ũyũ.

Hangĩra – ĩkĩra nyitĩro; *Hangũra* – ruta nyitĩro; *Ihangĩra* – wĩra guo mwene; *Mũhangĩri* – ũrĩa ũhangĩraga; *Mũhangũri* – mũruti wa nyitĩro; *Mũhangĩrĩrwo* – mũtũmi wĩra ũrutwo; *Ũhangĩri* – mũtugo wa kũruta wĩra ũyũ; *Mũhangũko* – mũikarĩre ũtarĩ na ũkindĩrĩku.

Hara[1] – kunya na ndwara na ũtihie rũũa; *Mũhari* (*mũharani*) - ũrĩa ũkunyaga; *Mũharwo* – mũtihio kana mũharwo; *Rũhara* – harĩa hatihie.

Hara[2] – ruta mbiro na kĩndũ makĩria kĩndũ kĩa hĩhio: ruta ngũcĩ iria itakwendekana nĩguo ũnyoroku ũgĩe; *Harana* – indo kũharana cio nyene; *Kĩhari* – kĩrĩa kĩharaga; *Mũhari* – mwĩki wa gũko; *Mũharĩrwo* – mũtũmi kũharwo; *Ũhari* – wĩra wa kũhara; *Kĩhara* – harĩa hahare; *Mũhare* – kũharĩka icigo icigo.

Hara[3] – ruta mai matweku mahaana maaĩ; *Harwo* - ĩka ũguo; *Mũharwo* – ũrĩa ũrutaga mai ta maya; *Mũharĩrwo* - nĩ ũrĩa ũmĩagĩrwo mai ta macio nĩ mũharwo; *Rũharo* – mai macio.

Haragania – hurunja kĩndũ o kĩndũ kĩikarie kĩrĩ giiki; *Haragania* – ruta wĩra ũyũ; *Mũharagania* – mwĩki ũguo; *Mũharagano* – mũikarĩre ũyũ; *Ũharagania* – gĩĩko gĩkĩ gĩa gũthamania kana kwananga ũrũmwe.

Harambee (*hara mbere*) - mwĩtano wa kũnyitithania rũrĩnĩ rwa bũrũri wa Kenya nĩguo makorwo na ũrũmwe, wendo na thaayũ nĩguo maake bũrũri na njĩra ya kũnyitana hamwe na gũkinya mbere.

Harata – iganania tĩĩri na ũnine tũmahiga nĩguo hanyoroke, aria ũhoro wa ma; *Mũharati* – mwĩki ũguo.

Harĩria – ambĩrĩria gwĩka ũndũ nĩguo ũndũ mũna wĩkĩke, thondeka mbere hanini nĩguo kĩambĩrĩria kĩgĩe; *Kwĩharĩria* – gwĩka ũndũ wa gũtũma ũngĩ wambĩrĩrie; *Mwĩharĩria* – ũrĩa ũthondekaga ũndũ wa gũtũma eterere ũrĩa ũgũka atarĩ na wagagu kana kĩeha atĩ ũgĩũka akoragwo awetereire; *Mũharĩrio* – ũrĩa ũharagĩrio nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Kĩharĩro* – kũgĩa na mũtaratara mwega wa maũndũ; *Wĩharĩrie* – thondekera ũrĩa ũgũka na ũweterere na ũmĩrĩru na ũkindĩrĩku.

Harĩruya - gĩkuruhanĩte na ndini cia kĩyahundi kĩrĩa kĩonanagia ũgoci na ũkumia wa Ngai o hamwe na ũgaathi.

Harũka – uma igũrũ ũthiĩ thĩ; *Harũkia* – ruta igũrũ ũgũithie thĩ; *Harũkĩra* – ingĩrĩra, gerera njĩra njikũrũku kana ĩrĩ na kĩharũrũko; *Harũkania* – gũa hamwe kuuma igũrũ hĩndĩ ĩmwe; *Harũrũka* – uma

igũrũ ũthiĩ na thĩ; *Ikũrũkia; Harũrũkia* – ikũrũkia kuuma igũrũ, rekereria kuuma na igũrũ; *Harũrũka* – igũa ta rĩrĩ; *Kĩharũrũko* – handũ hainamu ta mwena-inĩ wa kĩrĩma; *Mũharũ(rũ)ki* – ũrĩa ũharũkaga; *Mũharũkia* – mũruti wĩra wa kũharũkia.

Hata –(*Remera*) regera, remera gatagatĩ ka indo nyingĩ, kĩgiria kĩa ũhĩtũki mũhũthũ; *Hatithia* – tũma kĩndũ kĩremere harĩ iria ingĩ kana ũndũ ũgĩe na hinya gwĩkĩka; *Hatũra* – eheria iremithia nĩguo hagĩe na ũhĩtũki mũhũthũ; *Hatania* – itũmi iria iratũma indo, maũndũ maremere kana mahate; *Hatanĩra* – remeria hamwe; *Hatĩka* – tindĩka kuuma mwena na mwena wĩkĩre gatagatĩ, hihinya na mĩena yothe; *Hatĩrĩria* – hinyĩrĩria handũ kamwena-inĩ, geria kũnina kĩhooto kĩa mũũndũ ũngĩ na ungumania; *Hatanĩrĩria* – o mũũndũ agerie kũhinyĩrĩria ũrĩa ũngĩ na njĩra ya kũnina ihooto ciake; *Mũhati* – ũrĩa ũhataga; *Mũhatĩrĩrio* – ũrĩa ũhinyagĩrĩrio maũndũ-inĩ; *Mũhatĩrĩria* – mwĩkĩri wa iremithia; *Ũhatanĩrĩria* – wonganĩrĩri wa iremithia

Haata – tũmĩra kĩhaato kweheria gĩko kana kĩrĩa gĩtarendekana handũ; *Haatĩra* – haata nĩũndũ wa; *Haatanĩra* – o mũũndũ ahaatĩre ũrĩa ũngĩ; *Haatĩrĩra* – haata ũtagũtheria; *Haatĩrĩria* – haata ũtwarĩte handũ hamwe; *Kĩhaato* – ihaato (ũingĩ) mahuti ona kana njohe hamwe cia kweheria gĩko; *Mũhaati* – mwĩki ũguo; *Mũhaatanĩri* – ũrĩa ũhaataga handũ ha; *Ũhaati* – wĩra ũyũ.

Haya – tũmĩra hinya wa mĩrukĩ kũruta kĩndũ kĩremeru mũmero; *Haithia* – tũma

igũrũ ũthiĩ na thĩ; *Ikũrũkia; Harũrũkia* – ikũrũkia kuuma igũrũ, rekereria kuuma na igũrũ; *Harũrũka* – igũa ta rĩrĩ; *Kĩharũrũko* – handũ hainamu ta mwena-inĩ wa kĩrĩma; *Mũharũ(rũ)ki* – ũrĩa ũharũkaga; *Mũharũkia* – mũruti wĩra wa kũharũkia.

Hata –(*Remera*) regera, remera gatagatĩ ka indo nyingĩ, kĩgiria kĩa ũhĩtũki mũhũthũ; *Hatithia* – tũma kĩndũ kĩremere harĩ iria ingĩ kana ũndũ ũgĩe na hinya gwĩkĩka; *Hatũra* – eheria iremithia nĩguo hagĩe na ũhĩtũki mũhũthũ; *Hatania* – itũmi iria iratũma indo, maũndũ maremere kana mahate; *Hatanĩra* – remeria hamwe; *Hatĩka* – tindĩka kuuma mwena na mwena wĩkĩre gatagatĩ, hihinya na mĩena yothe; *Hatĩrĩria* – hinyĩrĩria handũ kamwena-inĩ, geria kũnina kĩhooto kĩa mũũndũ ũngĩ na ungumania; *Hatanĩrĩria* – o mũũndũ agerie kũhinyĩrĩria ũrĩa ũngĩ na njĩra ya kũnina ihooto ciake; *Mũhati* – ũrĩa ũhataga; *Mũhatĩrĩrio* – ũrĩa ũhinyagĩrĩrio maũndũ-inĩ; *Mũhatĩrĩria* – mwĩkĩri wa iremithia; *Ũhatanĩrĩria* – wonganĩrĩri wa iremithia

Haata – tũmĩra kĩhaato kweheria gĩko kana kĩrĩa gĩtarendekana handũ; *Haatĩra* – haata nĩũndũ wa; *Haatanĩra* – o mũũndũ ahaatĩre ũrĩa ũngĩ; *Haatĩrĩra* – haata ũtagũtheria; *Haatĩrĩria* – haata ũtwarĩte handũ hamwe; *Kĩhaato* – ihaato (ũingĩ) mahuti ona kana njohe hamwe cia kweheria gĩko; *Mũhaati* – mwĩki ũguo; *Mũhaatanĩri* – ũrĩa ũhaataga handũ ha; *Ũhaati* – wĩra ũyũ.

Haya – tũmĩra hinya wa mĩrukĩ kũruta kĩndũ kĩremeru mũmero; *Haithia* – tũma

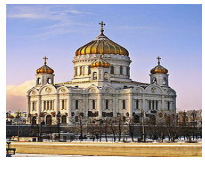
rũhayo ruoneke; *Mũhai* – mwĩki ũguo; *Mũhaĩre* – njĩra kana mũtugo wa kũhaya naguo; *Mũhayo* – mũgambo ũyũ na gĩko kĩo kĩene.

He[1] – nengera kĩndũ gĩaku: Ruta kĩndũ gĩaku ũnengere mũũndũ ũngĩ na kwenda: Garũrĩra ũgĩi kuuma kũrĩ mũũndũ ũmwe kinya kũrĩ ũrĩa ũngĩ; *Heana* – nengerana indo ciaku kũrĩ mũũndũ ũngĩ, heana ũgĩi; *Kĩheo* – kĩndũ ta gĩkĩ gĩkiuma moko-inĩ maku gĩthĩi moko-inĩ ma ũngĩ nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Mũheo* – mwoi wa kĩheo; *Mũheani* – ũrĩa ũheanaga; *Mũhe* – mũnengere kĩheo; *Mũheanĩre* – njĩra ya kũheana nayo; *Mũheithia* – mũteithia wa kũheana.

He[2] – kũrĩ na ũndũ kana kĩndũ handũ hana: He na kaũndũ ũrahitha: Kĩon. - haaha *he* na hiti.

He[3] – ruta mĩrukĩ o rĩmwe mahũri-inĩ.

Heha – gĩa na ũrugarĩ mũnini kũrĩ ũrĩa wa ũndũire; *Hehia* – ongerera heho; *Hehera* – heha ũrĩ hana nĩũndũ wa; *Heherwo* – korwo na heho ĩtarĩ ya ũndũire; *Hehania* – o kĩndũ kĩhehie kĩrĩa kĩngĩ; *Mũhehere* – njĩra ya kũheha nayo; *Hehia* – ongerera heho; *Mũhehia* – muongereri heho; *Hehio* – ongererwo heho; *Kĩhehia* – kĩrĩa gĩtũmagĩrwo kũhehia; *Heho* - rĩera rĩrĩ na ũrugarĩ thĩ ya ũrĩa kwagĩrĩire kĩndũire; *Hehũra* – nyihia heho kana wongerere ũrugarĩ; *Hehũrana* – onganĩrĩra ũrugarĩ kana ũninane heho; *Ũhehũrani* – mũtugo ũyũ wa kũninana heho; *Kũhehũka* – gũkorwo

ũgĩthirwo nĩ heho.

Heheneka – aria mũcene, mũhuhu kana ũhoro ũtarĩ mũkinyanĩru; *Mũheheneki* – mwaria wa ndeto, ta icio; *Mũhehenekerwo* – mũheo wa ndeto ta icio.

Heke – mĩhuko ĩrĩa ĩkoragwo ĩcuhĩte gĩtina-inĩ kĩa njamba gĩa kĩĩga kĩa ũciari na ĩkoragwo na mbegũ igĩrĩ iria icuhagia mũhuko ũcio. Mbegũ ici nĩcio cigũtagia itumbĩ rĩa nga hĩndĩ ĩrĩa macamania rĩrĩa nga ĩrĩ na mũrukĩ kana ihinda rĩa kwenda kũigũta.

Hekarũ - kanitha ũtũmagĩrwo nĩ arũmĩrĩri ya ndini ya Kĩyahundi, ihoero kana nyũmba ya Ngai.

Henia – ruta ũtheri o rĩmwe, rangi ũgũkengakenga kana ũtheri ũcio ũkuoneka mahinda kwa mahinda.

Heenia – aria ũhoro ũtarĩ mũkinyanĩru, ũtarĩ na wa ma; Kĩon - Kanyau gaitũ karekagia matumbĩ matatũ o kiumia; *Henania* - Korwo ũkĩaria ta hau igũrũ nĩũndũ wa; *Henio* – heo ũhoro ta ũyũ nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Henereria* – tũmĩra maheeni gwĩta kana kũrehe hakuhĩ nawe kana ona kĩndũ kĩngĩ; *Henanĩrĩria* – o mũũndũ kana kĩndũ kũhenereria kĩrĩa kĩngĩ nĩgetha gĩkuhĩrĩrie harĩ kĩo; *Kĩheenia* – kĩrĩa gĩtũmagĩrwo nĩguo maheeni moneke; *Maheeni* - ũhoro ũtarĩ ho, ũtarĩ wa ma, ũtangĩkinya, ndeto itarĩ nginyanĩru kana itangĩtuĩrĩka tondũ ona njĩra ya kũrũmĩrĩra ndũrĩ; *Mũhenania* – ũrĩa ũheanaga ũhoro wa mũthemba ũyũ; *Mũheenio* – mũheo wa ũhoro ũtarĩ na njĩra kana ũtarĩ na kũrĩa ũrĩ;

Mũhenanĩrie – njĩra na wara wa kũhenania.

Henũka – oneka oro rĩmwe, ũtheri kana ruo ũkĩoneka kana ũgĩũka na ihenya na ũgacoka ũkora o rĩo; *Heneria* – ĩta na cĩko mũũndũ kana kĩndũ kĩrĩ handũ hangĩ nĩguo gĩgũkuhĩrĩrie kana gĩthĩ harĩa ũrenda hatagũtũmĩrwo mĩgambo; *Mũhenũkĩre* – mũtugo ũyũ wa gũũka na gũthĩ o rĩmwe; *Mũhenũko* – njĩra ĩno ya gwĩka ũguo.

Hene – Kĩĩga gĩkoragwo thĩĩnĩ wa kĩĩga kĩa ũciari kĩa nga kĩrĩa kĩonanagia gathũrũmũũndũ ka mũrĩo hĩndĩ ya nguĩko.

Hengere – rũbaũ rwa gwacũhio kuuma mũtĩ-inĩ; *Kĩhengero* – kĩrĩ kĩnene.

Hengero – rũbaũ rũicũhĩtio rũrĩ gĩthiũrũrĩ rwa kũhinga mwatũ.

Herekia – thirĩkia, aria maũndũ ma kũrakaria mũũndũ; *Kĩhereko* – mwaria wa maũndũ ta maya.

Heta – nyihia ũraihu kana ũninanine warĩ; *Hetithia* – tũma ũnyihia ta ũyũ wo-neke; *Mũheti* – Mwĩki ũguo; *Mũhetwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo; *Mũhetere* – njĩra na wara wa kũheta; *Kũheta* – gwĩka ũguo.

Hetũra - Ruta harĩa indo ciingĩhĩire na ũtige imwe ho iria ciagĩrĩire; *Mũhetũri* – mwĩki ũguo; *Mũhetũrĩre* – njĩra ya ũhetũri; *Ũhetũri* – mũrutĩre wa wĩra ũcio.

Hianyũ – mahiga kana magĩkĩya ma mũgũnda mwerũ; *Hunyĩrĩra* – cimbĩrĩra kana ũrĩmĩre ria mũgũnda; *Kĩhunyĩrĩri* – ũrĩa ũrĩmaga na njĩra ta ĩno kana ageka maũndũ o ũguo

atakũmahinyia ũrĩa kwagĩrĩire; *Mũhunyĩrĩri* – mũrĩmi wa kũrĩma agĩthi-kanagia ria; *Mũhunyĩrĩro* – Mũrĩmĩre ta ũyũ.

Higĩ – kamũtĩ gacũhie mwena ũmwe ga gũthecere-ra tĩĩri-inĩ karĩ ga gwatha mũthiĩre wa rũrigi ruoherere harĩ ko.

Higo – kĩĩga gĩkoragwo thĩĩnĩ wa mwĩrĩ kĩrĩa gĩteithagĩrĩria gũthambia thakame na gĩkagayania ma-thugumo thĩĩnĩ wa nyamũ ciothe kĩhana mbooco igĩrĩ nyitanu.

Higũra – inamia, gũithagũithia mwena ũmwe; *Higũka* – gũa na mwena ũmwe; *Higũkĩra* – gũa na mwena ũrĩ, gwĩra kĩndũ kĩrĩ kana ũkomere kĩndũ kĩrĩ rungu thuutha wa kũgũa; *Mũhigũki* – mũgũi; *Mũhigũkĩrwo* – mũgwĩr-wo; *Higũrĩra* – gũithĩria, gũithia nĩũndũ wa; *Mũhigũri* – mwĩki wa gĩĩko; *Mũhigũrĩr-wo* – mwĩkĩrwo wa gĩĩko gĩkĩ; *Ũhigũri* – ũrĩa kĩndũ kĩhigũkaga kuuma harĩa kĩigĩrĩirwo.

Hiha – Ruta maaĩ thĩĩnĩ wa kĩndũ kĩrĩ na maaĩ na njĩra ya kũhihinya; *Hihana* – rutana maaĩ macio; *Hihĩra* – hiha ũrĩ, handũ ha kana nĩũndũ wa; *Hihi* – kĩrĩa kĩhi-haga; *Mũhihi* – mwĩki ũguo; *Mũhihwo* – ũrĩa ũhihagwo; *Mũhihĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũhihĩre* – njĩra ya kũhiha; *Ũhihi* – wĩra ũcio.

Hii – mũgambo ũrutagwo nĩ iniũrũ hĩndĩ ya kũmira kana rĩrĩa rĩhingĩte.

Hiihi – korwo nĩ njũũĩ, gĩa na nganja.

Hika – mũirĩtu kuuma kũrĩ aciari ake na agathiĩ

gũtũrania na mũũndũ ũngĩ ta mũka kana mũtumia wa mũũndũmũrũme ũcio kana o mũtumia ũngĩ; *Hikĩra* – ĩtĩkĩra kwĩrutĩra ta hau igũrũ; *Hikania* – caria mũtumia mũikaranagie nake kũringana na mũtugo wa ũndũire wa kũruta rũracio; *Hikanĩra* – hika hĩndĩ ĩmwe; *Hikanĩria*- hikia nĩũndũ wa, hikia hamwe; *Hikia* – ĩka ũũ; *Ihika* – gĩko gĩkĩ kĩa mũirĩtu kũgĩa na mũthuuri; *Mũhiki* – mũirĩtu ũrĩa ũrĩkĩtie kũhika; *Mũhikania* – mũthuuri ũrĩa ũrĩkĩtie kũhikania; *Mũhikithania* – ũrĩa ũrutaga wĩra wa kũnyiitithania mũhiki na mũhikania; *Ũhiki* – mũtugo ũyũ wa kũhika na kũhikania, gũĩko gĩkĩ kĩa ũhiki; *Hikũka* – Tigana na mũkũhikia wĩikarie, gĩcookio.

Hindigo – kamũtĩ gatirimbaru (rwambo) koogĩ na mũthia ũmwe na gatirimbaru na ũcio ũngĩ, kaingĩragio irima itũire mwatũ mwenainĩ, ga kũhinga kana kũhingũra hengero (*nguñĩko ya mwatũ*); *Rũhindigo* – (ũnini).

Hinga[1] – nina njĩra, rũgamia gũĩko; *Hinganĩra* – o ũmwe kũhingĩra ũrĩa ũngĩ; *Hingĩra* – giria njĩra kana mũthiĩre nĩũndũ wa; *Hingĩrithia* – tũma mũũndũ, kana kĩndũ kĩage wĩyathi wakĩo wa mũthiĩre ũrĩa wa ũndũire; *Hingũra* – Eheria iremithia ciothe nĩguo hagĩe na mweke wa gwĩka ũndũ; *Mũhingi* – ũrĩa ũhingaga kana agekĩra iremithia cia mĩthemba o yothe; *Ihinga* – gũĩko gĩkĩ gĩa kũnina njĩra kana muonekere, ithaka niini irĩ na mahuti na marĩa magiragia wone na hau mbere, gĩthaka kana o kĩhinga; *Kĩhingo* – kĩrĩa gĩtũmagĩrwo kũhinga kana o

kũgiria njĩra; *Mũhingi* – mũgiria wa njira kana o ũrĩa ũgiragĩrĩria maũndũ moneke kana mekĩke; *Mũhingĩrwo* – ũrĩa ũkoragwo agirĩtio wĩathi wake; *Ũhingi* – wĩra ũyũ wa kũhinga; *Ũhingũri* – wĩra wa kũhingũra kana kwambĩrĩria ũndũ.

Hinga[2] – mũũndũ wendete gwĩka maũndũ make na hitho kana nduma na atakũmenyeka akĩmeka tondũ wa ungumania; *Hingara* – ikara oro ũguo ũkĩoneka ta ũtarĩ ũndũ ũũĩ kana ũramenya; *Ũhinga* – mũtugo ũyũ wa kũhitha maũndũ kana kũmeka kĩungumania.

Hingiritia – heana kĩheo na ngungo nĩguo kĩhooto kĩhithwo; *Mũhingiritio* – mũheo wa kĩheo kĩu; *Mũhingiritania* – mũheani wakĩo; *Ũhingiritania* – ma-haki maya.

Hinya[1] – ĩkĩka ũndũ ũrĩkĩte, mũtu kana tũcunjĩ tũrĩa tũnini mũno tũtangĩhinya hangĩ; *Hinyia* – thĩa tũcunjĩ tũnini tũnini tũtuĩke mũtu kana rũkũngũ; *Hinyĩria* – hinyia ũrĩ, nĩũndũ wa; *Mũhinyia* – mwĩki ũguo; *Mũhinyĩrio* – mwĩkĩrwo ũguo.

Hinya[2] – kĩrĩa gĩkoragwo thĩinĩ wa kĩndũ o gĩothe kĩrĩa kĩheanaga ũhoti wa gwĩka kana wa kwambĩrĩrĩria kũruta na gũtwarithia gĩko na mbere; *Hinya mwĩki* - hinya ũcio wa kũruta wĩra o wothe; *Hihinya* – cokanĩrĩrĩria hamwe na hinya wa kuuma mĩena yothe werekeirie na gatagatĩ; *Hihinyana* – cokanĩrĩra hamwe; *Hihinyania* – cokanĩrĩrĩria hamwe na njĩra ya gũkuhanĩrĩrithia indo hamwe; *Hihinyĩra* – hihinya igũrũ rĩa; *Mũhihinyi* – mwĩki

ũguo; *Mũhihinywo* - mwĩkwo ũguo kana agakorwo akĩhatĩrĩrio.

Hinyĩrĩria – ĩka maũndũ marĩa matagĩrĩire ma kũnina wĩathi wa mũũndũ kana o kĩũmbe gĩothe; *Mũhihinyano* – mũtugo ũyũ wa andũ kũhinyanĩrĩria o ene; *Ũhinyanĩrĩria* – mũtugo ũyũ wa andũ kũhinyanĩrĩria o kana kũhatanĩrĩria o ene.

Hira – ĩkĩra thĩinĩ, twara; *Mũhirani* – mũtwari kana o mũnenganĩrĩria; *Mũhirwo* – mwĩkĩrwo kana mũnengerwo; *Ũhirani* – wĩkanĩri kana ũnenganĩrĩria.

Hitha – eheria maitho-inĩ, ũmenyo-inĩ kana o handũ hangĩ hatangĩmenyeka; *Hithania* – geria kũhitha harĩ iria ingĩ; *Hitho* – kĩrĩa kĩhithe makĩria ũũgĩ kana ũmenyo ũrĩa ũũĩkaine nĩ mũũndũ kana andũ anini ota ũrĩa kwahoteka; *Hithũria* – umbũria hitho ta ĩyo, rehe ũmenyo ngoroinĩ cia andũ; *Hithĩra* – hitha nĩũndũ wa, handũ ha; *Hithanĩra* – o mũũndũ age kuona kĩrĩa kĩhithe; *Ihitha* – mũtugo ũyũ wa kũhitha; *Mũhithi* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũhithwo* – ũrĩa ũtũmaga kĩndũ kĩhithwo kana akaimwo ũmenyo; *Kwĩhitha* - kwĩruta maitho-inĩ ma ũrĩa ũragũcaria; *Mũhithĩrwo* – mũigĩrwo; *Mwĩhithanĩre* – ũrĩa mũũndũ ehithaga ũrĩa ũngĩ; *Hithĩrĩra* – hithahitha nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya nĩguo ũndũ kana mũũndũ ndakamenyeke;

Humbĩra - kunĩkĩra kana ũguĩkĩre.

Hiti – nyamũ ndĩa nyama ĩhaana ta ngui ĩrĩ magũrũ makuhĩ ma thuutha na ĩrĩaga nyama o yothe; *Hiti wa mũtĩrĩ* – Mũhĩrĩga wa hiti

ũrĩa wa tũhũ kũrĩ hiti ciothe.

Hiũha – Thiĩ na ihenya ũtegũteng'era; *Hiũhahiũha* – hĩka hĩka magũrũ kana o mũthĩire; *Mũhiũhĩre* – mũthiire ũyũ; *Hiũhia* – rehe na ihenya makĩria, ongerera ũrugarĩ; *Mũhiũhia* – mũrehi wa na ihenya; Kĩon - Kĩonje kĩrumaga mũhiũhia; *Mũhiũhĩrio* – mũrutĩrwo wa wĩra ta ũyũ; *Mũhiũhio* – kĩrĩa kĩhiũhagio rĩrĩa kĩbataranĩtie (makĩria irio na maaĩ).

Hiũka – thiĩ o rĩmwe ta mũtego; *Hiũkia* – gũtha na hinya na ihenya ta rũheni, gũthana na mĩtũkĩ; *Ihiũkia* – igũtha ta rĩu; *Mũhiũkio* – mũgũthwo; *Mũhiũkania* - mũgũthani; *Mũhiũkĩre* – mũthiire ta ũyũ; *Mũhiũki* – ũrĩa ũthiaga na ihenya ta rĩu; *Mũhiũko* – muonekere wa narua na o rĩmwe.

Hiũria – thiũrũrũkia kuuma mwena ũmwe kinya ũrĩa ũngĩ; *Hiũrahiũria* – ĩka ũguo ũgĩcokagĩra; *Hiũrania* – twarana na njĩra cia maũgĩ kana o cia gĩthiũrũrĩ; *Mũhiũrĩrie* – ũrĩa mũthiũrũrũko ũyũ wonekaga; *Mũhiũria* – mwĩki ũũ; *Mũhiũrio* – ũrĩa wĩkagwo ngero ĩno ya gũthiũrũrũkio; *Ũhiũrania* – ũrĩa maũgĩ ta maya matarĩ na bata matũmagĩrwo.

Hobana – gomana o rĩmwe handũ hamwe na ihenya.

Hobania – kora na mĩtũkĩ gũtarĩ na ũharĩrĩku.

Ho – onania harĩa kĩndũ kĩrĩ kana handũ hana; *Hothe* – mĩena yothe.

Hooe – he rũtha rwa kũhoya; *Hooere* – hoya handũ ha, nĩũndũ wa; *Hooithia* – tongoria mahoya,

tũma mahoya mathiĩ na mbere; *Hooya* – ũrĩa kĩndũ kuuma kũrĩ ũrĩa ũrĩ nakĩo etĩkĩre kũgarũrĩra ũgĩ wakĩo kuuma harĩ we kinya gĩtuĩke gĩaku; *Ihooya* – kĩũrĩa kĩrĩa mũũndũ aroria enyihĩtie, wendi ũyũ; *Mũhooi* – mwĩki wa gĩĩko; *Mũhooywo* – ũrĩa ũkoragwo na kĩrĩa kĩrahoywo; *Mũhooyanĩre* – njĩra cia kũhoya nacio; *Mũhooyano* – gũikara andũ o ene makĩhoyanaga; *Ũhooi* – mĩtugo ĩno ya gũikara andũ makĩhoyanaga.

Hoca – konja, kũnja, gonya, haca o hanini; *Hocerera* – wĩyune o hanini; *Hocithia* – tũma kũhoceka kuoneke; *Mũhoci* – ũrĩa ũhocaga; *Kĩhoci* – kĩrĩa kĩhocaga; *Mũhocere* – njĩra ya kũhoceka.

Hooha - ikara ta arĩ kũũma ona gũtuĩka ti kũũma; *Hoohia* – tũma kũhoha kuoneke, gĩa na rangi ũroneka ta ũyũ mũcine nĩ riũa makĩria mũtĩ; *Hooherera* – ũmanĩrĩra na njĩra ta ĩyo kana kuoneka ta ũringĩkĩte na ũkaga hinya; *Mũhoohio* – kĩndũ kĩige handũ nĩguo gĩtũmĩrwo thuutha-inĩ; *Mũhoohere* –njĩra ĩrĩa kĩndũ ta kĩu kĩonekaga nayo.

Hoka – gĩa na kĩrĩgĩrĩro atĩ ũndũ mũna nĩ ũgũkinya kũringana na wendi waku; *Hokera* – iga mwĩhoko waku harĩ mũũndũ ũngĩ; *Hokana* – o mũũndũ kwĩhoka ũrĩa ũngĩ; *Mwĩhoko* – kĩrĩgĩrĩro ta gĩkĩ; *Mwĩhoki* - ũrĩa ũkoragwo na ma atĩ ũrĩa etereire no mũhaka ũgakinya; *Mwĩhokerwo* – ũrĩa ũkoragwo ahetwo wetereri ũyũ wa atĩ arũgamĩrĩire ũndũ ũcio no ũgakinya; *Wĩhokeku* – mũtugo ũyũ wa gũtuĩka atĩ maũndũ kana indo irĩ harĩ mũũndũ mũna irĩ na ũtũũro ũtarĩ na nganja.

ũyũ wa gũcokanĩrĩra na gatagatĩ hamwe.

Homa[1] – mũrimũ wa gũita kĩmira na rĩngĩ na rĩngĩ ũtũmaga mũũndũ arware kanua na akaremwo nĩ kwaria wega na ũtuĩkaga atĩ kaingĩ nĩ ndariri cia mũrimũ ũngĩ.

Homa[2] – kũra kahora kahora ũrĩa gũtagĩrĩire, kĩrĩa kĩhomu; *Homia* – tũma mũkũrĩre ũyũ wa kahora woneke; *Homora* – Tũma mũkũrĩre ũrĩa wagĩrĩire woneke; *Homanĩra* – homa hĩndĩ o ĩmwe; *Kĩhoma* – mũkũrĩre ũyũ.

Hokora – oya indo irĩ thĩ, ũngania, haara; *Mũhokori* – mwoi ta ũyũ; *Ũhokori* – woi wa mũthemba ũyũ ũtagũtigia kĩndũ thĩ.

Hombana – tumana, ũka hamwe ũcokanĩrĩire na gatagatĩ; *Ũhombani* – mũtugo

Hona – igua wega thuutha wa kũrwara kana mwĩrĩ gũcokerera ũndũire waguo thuutha wa ndwari; *Honania* – heana ndawa kana mũthaiga wa kũingata mũrimũ; *Mũhonia* – mwene mũrimũ; *Mũhonania* – mũheani wa ndawa kana o ũteithio wa kũingata mũrimũ; *Mũhoni* – ũrĩa ũrĩkĩtie kũhona; *Mũhonere* – ũrĩa mũrimũ ũthiraga o kahora; *Honia* – tũma mwĩrĩ ũcokwo nĩ hinya na ũgima waguo wa ũmũtugo; *Kĩhonia* – ndawa, mũthaiga wa gũthondeka kana kũrũngaria ũndũ wagĩre.

Hoerera – aga hinya o kahora kahora hamwe na kwaga wendi wa gwĩka; *Hoereria* – ĩkĩra ũgũta ta ũyũ; *Ihoe* – ũgũta ta ũyũ makĩria wa kũremwo nĩ kwaria; *Hoereria* – ĩkithia o kahora ka-

hora; *Ũhoerere* – mũtugo ũyũ wa gwĩka kahora kahora.

Honi - mũgambo ũrutagwo nĩ ngaari wa kũheana kĩmenyithia kana kwanĩrĩra atĩ ĩrĩ o wĩra-inĩ.

Honga - ruta ihaki (kĩndũ kĩnini) ũhe ũrĩa ũrĩ na ũhoti mũna nĩguo agũteithie kuuna watho, akwende makĩria na agwĩke ũndũ mũna na njĩra ya wendo wa mwanya, akwenderie kĩhooto na maũndũ mangĩ magũkũguna we mwene hatarĩ na ũũma; *Hongo* – ihaki; *Mũhongani* – mũhakani; *Mũhongwo* – mũhakwo kana mũheo wa ihaki.

Honge – gĩcunjĩ kĩa mũtĩ kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ka mũtĩ na mahuti, kĩrĩa gĩothe kiumĩte nyina-inĩ na gĩtangĩhota kwĩrũgamĩrĩra kĩrĩ giiki, honge ici nĩcio iciaraga mathangũ o hamwe na matunda; *Rũhonge* (ũnini).

Hong'ora – twara na njĩra ĩrĩa ĩtagĩrĩire, inainia, garamia.

Hong'oka – te ikinya rĩa ũrũngarũ ũrĩa ũrĩ na mwĩhoko.

Hora[1] – nina ũrugari, horera, tiga mĩaki ya gwĩka ũndũ; *Horia* – geria kũnina ũrugarĩ kana ũũru ũrĩa ũrĩ kuo; *Horeria* – tũma marakara kana ũrugarĩ wa kwenda gwĩka ũũru ũthire; *kĩhoria* – kĩrĩa kĩninaga marakara kana ũrugarĩ; *Mũhoria* – ũrĩa ũninaga maũndũ maya; *Mũhorio* – mwene marakara maya.

Hora[2] – aga ũũru ona ũrĩkũ, gĩa na thaayũ; *Horera* – korwo ũiganĩire na maũndũ marĩa ũrĩ namo ngoro-inĩ; *Horeria* – thaitha

ũnine ũũru; *Horanĩria* – o mũũndũ kũhoreria ũrĩa ũngĩ; *Ihorera* – ngoro gũkorwo ĩkirĩte na ĩyũirwo nĩ thaayũ; *Mũhoreria* – mũrehi wa thaayũ thuutha wa ũũru; *Ũhorerw* – mũtugo ũyũ wa gũkorwo na thaayũ mũingĩ.

Hoora – mũtĩ mũraihu ũrĩ na kĩhanya gĩcokete na nyitĩro-inĩ gĩa gũtua kana kũgucia mahuti kuuma mũtĩ igũrũ.

Hota – gĩa na hinya wa gwĩka; *Hotana* – gĩa na hinya na mawara maiganaine; *Hotithia* – tũma hagĩe na hinya wa gwĩka; *Kĩhoti* – kĩrĩa gĩtũmaga ũndũ ũhoteke; *Mũhoti* – ũrĩa ũrĩ na hinya wa gwĩka; *Ũhoti* – hinya na ũũgĩ wa kũhota gwĩka.

Hoota – tongoria harĩa hoothe harĩ na ngarari, ngucanio kana o macindano; *Hootana* – tongoria; *Hootithia* – tũma ũhootani ũgĩe kana wage; *Hootanĩra* – hootana igũrũ rĩa; *Hootwo* – ciindwo, aga ũhootani; *Mũhootani* – ũrĩa ũhootaga; *Mũhootwo* – ũrĩa wagaga ũhootani; *Ũhootani* – mũtugo ũyũ wa gũtongoria kana gwetha ũtongoria maũndũ-inĩ marĩa moothe marĩ na nyota ya kũhoota.

Hotha – ruta ũteithio na kwĩyendera, indo kana ona ũtaaro (*thĩinĩ wa bũrũri nĩ harĩ na njĩra ya kũruta nĩguo ũteithie ũthii wa na mbere. Mũhothi ũyũ wĩtagwo Harambee harĩa atĩ no ũrute na kwenda kana ũtekwenda*); *Hothithia* – tongoria, teithĩrĩria mũhothi; *Hothera* – ruta mũhothi nĩũndũ wa; *Hothanĩra* – rutanĩra mũhothi o mũũndũ; *Hotherwo* – rutĩrwo ũteithio; *Mũhothi* – mũruti, iruta kana ũteithio ũyũ; *Mũhothere* – njĩra ya kũruta mũhothi;

Mũhotherwo – ũrĩa ũrutagĩrwo mũhothi kana akaheo ũteithio ta ũyũ.

Hooya – ũria wĩnyihĩtie kĩrĩa ũtarĩ kuuma kũrĩ ũrĩa ũrĩ nĩguo nawe ũgĩe nakĩo, kaingĩ nĩ kuuma kũrĩ Ngai; *Hooyana* – o mũũndũ ahooe ũrĩa ũngĩ; *Hooyanĩra* – o mũũndũ ahooere ũrĩa ũngĩ; *Hooera* – hooya nĩũndũ wa, ũrĩ; *Hooithia* – tongoria mahooya; *Hooywo* – thaithwo ũheane; *Ihooya* – gĩĩko gĩkĩ gĩa kũhooya; *Mahooya* (ũingĩ). *Kĩheeo* – kĩrĩa kĩheanagwo thuutha wa kũhooya kana kũhootana, kĩndũ gĩa gũcookia ngatho nĩũndũ wa; *Mũhooi* – ũrĩa ũhooyaga; *Mũhooywo* – ũrĩa ũragio aheane; *Mũhooere* – njĩra na mũtugo wa kũhooya; *Mũhooithia* – mũtongoria wa mahooya kana mũhoere o wothe; *Ũhooi* – njĩra na mũtugo ũyũ wa kũhooya.

Hotoma – thũũka, anangĩka, nyarirĩka; *Hotomia* – thũũkia ũkĩendaga; *Mũhotomia* – mũthũũkia na mwanangi nĩũndũ wa kĩũiru kĩa mũthemba; *Ũhotomu* – wanangĩki ta ũyũ ũtarĩ na gĩtũmi.

Huhunga – ceneneka, hahĩka na warie maũndũ matarĩ ma ma.

Hui – kiugo gĩĩkĩ kiugagwo hĩndĩ ĩria mũũndũ araigua ruo.

Huka[1] – enja karima kanini, thikĩrĩra itina-inĩ; *Hukũria* – eheria tĩĩri harĩa ũigĩtwo; *Hukahuka* – enjenja.

Huka[2] - thira biũ, toma.

Huko – nyamũ ĩigana ta mbĩa na ĩtũraga irima ĩrĩaga mahuti, mĩri kinya mĩtĩ.

Hukuhuku – tĩĩri mũhũthũ ũingĩragia maaĩ na ihenya na ũgacoka ũkamate ona ihenya.

Humba – guĩka, ĩkĩra mathaga; *Humbania* – ĩkĩrania oro ũguo, thikania; *Humbĩra* – igĩrĩra kĩndũ igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ nĩguo ũhithe kĩmwe; *Humbanĩra* – o kĩndũ gũkorwo kĩhithĩtwo nĩ kĩrĩa kĩngĩ; *Humbia* – gĩa na wongerereku makĩria wa kĩndũ gĩtaroneka ta huko ĩkĩruta tĩĩri irima; *Humbũria* – eheria kĩrĩa kĩigĩrĩirwo igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ nĩguo kĩu kĩhithe kĩoneke; *Humbũrĩria* – ehereria kĩrĩa gĩkũhumbĩrĩtwo; *Humbu* – tĩĩri ũrĩa ũikagio igũrũ nĩ nyamũ ĩkĩenja irima; *Humbĩka* – thika; *Humbĩra* - igĩrĩra kĩndũ ĩgũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Humbanĩra* – kĩndũ gũkorwo kĩhithĩtwo nĩ kĩrĩa kĩngĩ; *Humbanĩria* – humbĩra indo nyingĩ hamwe; *Mũhumbĩrie* – ũrĩa humbu yonekaga; *Mũhumbĩri* – ũrĩa ũhumbĩraga; *Mũhumbũria* – Mũruti wĩra wa kũhumbũria; *Mwĩhumbĩre* – ũrĩa mũũndũ ekĩrĩte, akeguĩka kana akehumba matonyo kana o mathaga; *Mũhumbĩrwo* – ũrĩa ũhumbĩragwo; *Kwĩhumbĩra* – gwĩthiũrũrũkĩria na mathaga kana o matonyo; *Ũhumbĩri* – wĩra wa kũhumbĩra.

Humeke – kũhoma meciria na mwĩrĩ, themere.

Huna – ciara mwana ũtarĩ mũkinyu hĩndĩ yake ya gũciarwo; *Hunia* – tũma mwana ta ũyũ aciarwo; *Kĩhuno* – mwana ta ũyũ; *Ihuno* (ũingĩ); *Mũhuni* – mũciari wa kĩhuno; *Mũhunithia* – mũciarithia wa kĩhuno.

Hungurucũka – tuĩkanĩria handũ na ihenya,

kĩrĩra, hungurĩra handũ; *Mũhunguri* (*mũhungurucũki*) - mwĩki ũguo; *Hungurana* – o kĩndũ kũingĩra kĩrĩa kĩngĩ.

Huniĩ – hutia rĩa mũthia, rĩrĩ nĩ ithako rĩa ciana rĩa gũcindana ũrĩa wahutia ũngĩ rĩa mũthia.

Hunja – Iyũra handũ hothe, menyekana kana o ũhoro gũkorwo ũkinyĩte mĩena yothe; *Hunjia* – memerekia, iyũria ũhoro, menyithania mĩena yothe; *Hunjĩria* – he andũ ũhoro marĩ othe; *Hunjĩrio* – heo ũhoro wothe; *Hunjanĩria* – o mũũndũ ahe ũrĩa ũngĩ ũhoro; *Ihunjia* – ũhoro kuuma handũ hana; *Mũhunjia* – mũheani wa ũhoro kana o ndũmĩrĩri nĩguo ũmenyeke nĩ andũ othe kũndũ guothe; *Mũhunjĩrio* – mũheo wa ndũmĩrĩri ta ĩno; *Mũhunjanĩrio* – mũkinyanĩrio wa ndeto ici; *Ũhunjia* – wara na ũũgĩ wa kũhunjia; *Hunjũria* – ruta ndeto iria andũ mahunjĩirio kũrĩ o wĩkĩre ingĩ handũ ha icio mooĩ.

Hunyũ – rangi ũtarĩ mũgwatu wega; *Hunyũra* – ruta rangi kana ũruru nĩguo ũndũire ũthire; *Ihunyũka* – ũrĩa hunyũ ũkoragwo ũkĩoneka; *Kĩhunyũ* – kĩrĩa gĩkoragwo na huunyũ; *Mũhunyũkĩre* – ũrĩa huunyũ ũkoragwo ũkĩoneka kana ũhaana.

Hura – ita, handa, hurunja mbegũ nĩguo igũe harĩa ikwenda na imere o ũguo itarĩ na mũtaratara; *Huranĩra* – ĩka ta haaha ihinda rĩmwe o mũũndũ akĩhura ciake, akĩhurĩra ũngĩ; *Hurĩrwo* – handĩrwo kana mbeũ ihurwo nĩũndũ waku; *hurithia* – tũma mbegũ ihurwo nĩũndũ waku; *ihura* – gĩĩko gĩĩkĩ gĩa kũhura mbegũ; *Mũhuri* – mũhurunji wa mbeũ kana

mbegũ; *Mũhurĩrwo* – Mũhandĩrwo wa mbeũ na njĩra ĩno; *Mũhuranĩri* – mwĩki ũũ handũ ha ũngĩ; *Ũhuri* – wĩra wa kũhura.

Huratĩtĩ – rũciinĩ kĩroko tene mũno, ngware-inĩ kana ruoro rũgĩtema.

Hurĩ – kĩonanagia gũkenera ũhotani.

Huria[1] – tũmĩra ndwara, gĩciko kana o kĩndũ kĩngĩnyita tĩĩri nĩguo wehere harĩa ũrĩ ũthiĩ handũ hangĩ, thara na ihenya ta ũrĩa hũngũ yoyaga gacui; *Hurĩria* – huria nĩũndũ wa; *Ihuria* – mũtugo ũyũ wa kũhuria; *Kwĩhurĩria* – huria nĩũndũ waku, cokanĩrĩria na harĩa ũrĩ; *Kĩhuria* – ũrĩa, kĩrĩa kĩhuragia; *Kĩhurio* – kĩrĩa, ũrĩa ũhuragio; *Mũhuria* – mwĩki ũguo; *Ũhuria* – wĩra wa kũhuria.

Huria[2] – nyamũ nene ndĩa nyeki ĩrĩ na hĩa ithatũ. Nota mbogo mũiganana na ĩciaraga gacaũ o kamwe.

Huru – thĩĩ na ihenya mũno ta ũrĩa mũguĩ ũthiaga.

Hurũka – ikara ũhorerete kĩmwĩrĩ na kĩmeciria na ũiyũĩrwo nĩ thaayũ ngoroinĩ, iga mũrigo thĩ ũhurũke kana wĩyaũre mathĩĩna; *Hurũkia* – ĩka ta haaha igũrũ; *Hurũkania* – o mũũndũ kũhurũkia ũrĩa ũngĩ; *hurũkĩria* – hurũkia ũrĩ kana nĩũndũ wa; *Hurũkithia* – tũma ũhurũko woneke; *Hurũkithia* – tũma ũhurũko woneke; *Ihurũka* – gĩko gĩkĩ; *Kahurũko* – gĩkaro kĩnini gĩa kũhurũka; *Kĩhurũko* – kĩrĩa kĩnene, kĩaraho; *Mũhurũki* – ũrĩa ũkoragwo akĩhurũka; *Mũhurũkia* – ũrĩa ũtũmaga mũũndũ ũngĩ ahurũke; *Mũhurũkĩre* –

njĩra ĩrĩa ũhurũki wonekaga nayo; *Ũhurũko* – mũtugo wa kũhurũka na mũhurũkĩre.

Hurumũka[1] – ũkĩra na ihenya ta mũũndũ wokĩra kuuma kĩroto-inĩ; *Gu (hu) rumũkĩra* – guthũkĩra na ihenya nĩguo ũnyite; *Hurumũrana* – tindĩkana na ihenya; *Kĩhurumũki* – kĩrĩa kĩhurumũkaga, mũthemba wa njagathi ĩrĩ mĩtugo ĩyo ya kũhurumũka.

Hurumũra[2] – guthũra, teng'eria na ihenya na ũũru mũingĩ mũno.

Hurũrĩra – ĩkĩra indo thĩinĩ wa iria ingĩ kana ũitĩrĩre handũ ta ũrĩa hĩndĩ ciikagwo.

Hurũrũka – uma handũ igũrũ kana hambatĩru ũikũrũke o kahora kahora; *Hurũrũkania* – gũithania o kahora kana o rĩmwe; *Kĩhurũrũko*, *kĩharũrũka* – handũ ta haaha hambatĩru mwena ũmwe na ũrĩa ũngĩ ũkainama na ũngũita maaĩ; *Hurũrũkia* – ikũrũkia na thĩ; *Mũhurũrũki* – ũrĩa ũhurũrũkaga; *Mũhurũrũkia* – Mũikũrũkia kana mũhurũrũkia.

Huruta – ambĩrĩria mũthiire wa rĩera nĩguo rĩike ũndũ ta gwakania mwaki; *Hurutĩra* – rutĩra rĩera wĩra ũyũ rĩambĩrĩrie mũthiire; *Hurutana* – mũthiire wa mĩena yothe ya rĩera; *Mũhurutĩre* – mũthiire wa rĩera; *Mũhurutĩri* – ũrĩa ũhurutaga rĩera.

Huruta – twara rĩera na mĩena yothe; *Hurutana* – thĩ na mĩena yothe ta rũhuho; *Rũhuho* – rĩera rĩrĩ ciiko-inĩ, ciugo itarĩ na kĩrathimo cia ũmwe wa ndĩra cianyu; Huho (ũingĩ).

Huta – rigitha, ruta hĩndĩ harĩa ciĩnyitĩrĩire na gũcihihinyithania cio nyene na magira macio; *Mũhuti* – ũrĩa ũhutaga; *Mũhutĩrwo* – mwĩkĩrwo ũguo; *Mũhutĩre* – njĩra ya kũhuta.

Huu – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ rũhuho rũkĩhurutana.

Huuha – ongerera mĩrukĩ, makia o hanini na mũgambo, ruta magira na njĩra ya kũhuuha; *Huuhana* – o kĩndũ kũhuuha kĩrĩa kĩngĩ; *Huuhia* – gucia, ruta rĩera thĩinĩ wa mwĩrĩ wa indo iria irĩ muoyo; *Huuhĩra* – tũmĩra kĩndũ kuongerera mĩrukĩ; *Huuhĩria* – rutĩra rĩera kana mĩrukĩ handũ hatarĩ ha ũndũire; *Huuhĩrio* – njĩra ya kũrutĩra mĩrukĩ kana o njĩra ya kũrĩra na hitho (*Ndũũra irima imenyekaga ũũgĩ wacio na huuhĩrio*); *Huuhĩrĩria* – thĩi na mbere kuongerera muoyo wa wĩki kana o rĩera; *Huuhũra* – Ruta rĩera rĩhingĩrĩirio handũ; *Mũhuuhi* – mũruti wa wĩra wa kũhuuhĩra; *Mũhuuhũri* – mũruti wa rĩera.

Huuhu – ĩno nĩ nyamũ yũmbũkaga ĩhaana ta mbĩa na ĩciaraga ciana na ĩkongithia ĩrĩ na rũũa rũnyitanĩte na magũrũ rũrĩa itũmagĩra ta mathagu. Tiga no kũmbũka, ngwatanĩro na nyoni itirĩ na ĩrĩaga matunda na tũnyamũ tũrĩa tũnini. *Rũhuhu* (ũnini).

Huunya – ruta wĩra macigo macigo; *Hunyĩrĩra* – ruta wĩra ũgĩtigaga macigo ta macio thĩinĩ wa wĩra ũrĩa wagĩrĩirwo nĩ gũkorwo ũkĩruta; *Mũhunyĩrĩri* – mũruti

wa wĩra ta ũyũ.

Huura – eheria rangi harĩa ũhakĩtwo, buuta, haata gĩko kana rũkũngũ; *Huurĩra* – huura nĩũndũ wa, ũrĩ handũ; *Huuranĩra* – o mũũndũ ahuurĩire ũrĩa ũngĩ; *Huurĩrwo* – ehererio gĩko kana mũũndũ ũngĩ; *Huurithia* – athana kana ũtũme kũhuurwo; *Kũhuura* – gwĩka ta hau igũrũ; *Kĩhuuri* – kĩrĩa kĩhuuraga; *Mũhuuri* – mwĩki ũguo; *Mũhuurĩrwo* – ũrĩa ũhuuragĩrwo kana akehererio rangi na kĩhuuri; *Ũhuuri* – wĩra ũyũ wa kũhuura.

Huyayũ – gwĩkania maũndũ oro ũguo matarĩ na mũtaratara.

Huyo – njuĩrĩ cia kĩnena na njegeke. Imeraga andũ magimara.

Hĩ – gĩcunjĩ gĩa guoko kĩrĩa kĩmeraga ciara; *rũhĩ* (ũnini), kĩonanagia kĩmako na gĩgatwarana na kĩgũthũko na kĩũria kũringana na wendi wa mũtũmĩri.

Hĩa[1] – cina na mwaki, muunda, gwata mwaki, cinwo nĩ maaĩ mahiũ; *hĩhia* – cina na mwaki ũthondeke kana wanange; *Hĩhĩrĩria* – ongerera mwaki nĩguo kĩndũ kĩhĩe na kĩongerere mũhĩre; *Hĩhithia* – tũma ũhĩhia ũgĩe; *Hĩhĩrio* – cinwo nĩũndũ waku; *Ihĩa* – ũrĩa kĩndũ kĩhĩte; *Hĩu* – kĩrĩa kĩhĩu ta irio nduge; *Hĩra* – kũrĩa kũhĩu kana gũciniĩtwo na mwaki; *Mahĩra* (ũingĩ); *mũhĩhia* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũhĩhĩrio* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ, ũrĩa ũcinagĩrwo na mwaki; *Ũhĩhia* – wĩra ũyũ wa gũcina na mwaki.

Hĩa[2] – maya nĩ mahĩndĩ makũraga mũtwe-inĩ wa ndĩa nyeki momũ na matũmagĩrwo na kwĩgitĩra kana o kũrũa na nyamũ ici; *Rũhĩa* (ũnini).

Hĩba – gĩkundi kĩa indo ta mahuti kana tũmĩtĩ tũnini tũigĩtwo hamwe.

Hĩka – ĩka na ihenya ta rũheni; teng'eria ũndũ na ihenya mũno; *Hĩkahĩka* – ĩkanga na mĩtũkĩ; *Hĩkana* – teng'erania maũndũ-inĩ; *Hĩkithia* – teng'erithia mũũndũ na ihenya; *Hĩkwo* – teng'erio nĩ mahinda maũndũ-inĩ atĩ hatirĩ ihinda ona rĩrĩkũ rĩa gwĩka ũndũ ũngĩ tiga ũguo; Kĩon - kĩega nĩ ta rĩrĩa mũũndũ ateng'eretio nĩ rũharo; *Ihĩka* – iteng'eria ta rĩrĩ; *Mũhĩki* – mũteng'eria wa maũndũ; *Mũhĩkwo* – ũrĩa ũteng'eragio nĩ maũndũ; *Mũhĩkanĩre* – ũrĩa maũndũ moimanaga thuutha mathingatanĩte na mandamanĩte atĩ ndũngĩhota kũmatigithũkania; *Mũhĩkahĩko* – mũtugo ũyũ wa ihenya na mĩtũkĩ ũrĩ na mĩhang'o mĩingĩ; *Kwĩhĩka* – gwĩka maũndũ maya na ihenya mũno we mwene.

Hĩmbĩria – nyita na moko merĩ ũrehe hakuhĩ nawe; *Hĩmbanĩria* – o mũũndũ kũnyita ũrĩa ũngĩ ta haaha igũrũ; *Hĩmbĩrio* – nyitwo ũguo; *Kũhĩmbĩria* – kũnyitana gũkũ; *Mũhĩmbĩrio* – ũnyitwo ta hau; *Mũhĩmbanĩria* – ũrĩa ũnyitaga ta haaha; *Ihĩmbĩria* – inyita ta rĩrĩ rĩa kũrehe hakuhĩ na gĩthũri; *Mũhĩmbanĩrie* – mũnyitano ũyũ.

Hĩnda – ogotha, rama, nyita ndigi gatutu ũthiore

ũhĩngĩcanĩtie nĩguo ũthondeke indo ta mũkwa kana mũhĩndo na ingĩ nyingĩ; *Hĩndania* – ogothania ndigi ta ici oro ũguo; *Hĩndĩra* – hĩnda ũrĩ handũ ha; *Hĩndĩrwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ wa kwogotherwo; *Mũhĩndĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ wa kwogotherwo; *Mũhĩndi* – ũrĩa ũrutaga wĩra ũyũ; *Mũhĩndo* – ndigi ici cia rĩkia kwogothwo nĩguo ituũkaga mũhĩndo; *Mũhĩndĩre* – njĩra ya muogothere.

Hĩndĩ[1] – mbegũ cia nyeki iria ciĩnyitagĩrĩra mũcakweinĩ kana magira-inĩ ta mbeembe na mwere.

Hĩndĩ[2] – ihinda rĩna rĩrĩa ũndũ mũna ũrathĩi na mbere na no hakorwo na harĩ maũndũ mangĩ marathĩi ona mbere ihinda o rĩu.

Hĩnga – rigithia; ciara cia magũrũ kũgũthwo nĩ thĩ; *Hĩngana* – tũngania mahinya marakararania; *Hĩngithia* – rigithia; *Hĩngwo* – rigithio kana ũimwo ũmenyo wa mũthemba mũna; *Kĩhĩnga* – kĩrĩa gĩkĩraga kĩhingo kana kĩrigithia; *Mũhĩngwo* – ũrĩa ũhĩngagwo.

Hĩnja – thonda, hinyara, nina maguta marĩa makoragwo mwĩrĩ; *Hĩnjĩra* – thonda ũrĩ; *Hĩnjithia* – tũma ũhĩnju woneke; *Kũhĩnja* – korwo na ũhĩnju, aga maguta kana ũnoru; *Mũhĩnja kana mũnyuko* – mwene ũhĩnju; *Mũhĩnjĩre* – njĩra ĩrĩa ũhĩnju ta ũyũ wonekaga nayo; *Ũhĩnju* – mũtugo ũyũ wa kũhĩnja kana o gũthonda.

Hĩĩra[1] – ruta mahũa nĩguo maciaro mambĩrĩrie kũgĩa kana kwambĩrĩrĩria kũgimara; *Mũhĩĩro* – nyitĩro ya mũtĩ ũyũ ũrĩ na ihũa ta rĩrĩ.

Hĩĩra[2] – thĩnĩka, gĩika na

mathĩna maingĩ matarĩ na njĩra; *Hĩranĩra* – rutanĩra mĩhĩro hĩndĩ ĩmwe; *Mũhĩrĩre* – ũrĩa mĩhĩĩro yumanagĩra.

Hĩra – kĩra, gĩa na nyingĩ kũrũga ũcio ũngĩ.

Hĩĩri – tũmĩtĩ tũingĩ twohetwo tũkundi tũkundi; *Kĩhĩĩri* – ũnini.

Hĩta[1] – guĩma, caria ũrĩ na mwĩhoko wa kuona makĩria nyamũ nĩguo wone nyama; *Hĩtana* – o kĩndũ kũhĩta kĩrĩa kĩngĩ kana kwaga ũgomanu njĩra-inĩ ona meciria-inĩ; *Hĩtithia* – teithĩrĩria kũhĩta, onania njĩra ĩrĩa ĩtarĩ ya ma; *Ihĩta* – mũtugo ũyũ wa kũhĩta; *Mũhĩti* – mũcaria kana o mũmathi; *Mũhĩtwo* – cario kana ũmathwo; *Ũhĩti* – ũũgĩ wa kũhĩta.

Hĩta[2] – garũra, cokia na thuutha; *Hĩtĩrĩria* – cokanĩrĩria hamwe, giria ũhurunjĩku; *Ũhĩti* – wĩra wa kũhĩta kana wa ũcokanĩrĩria.

Hĩtia – ĩka ũũru kana kũremwo nĩ gũthima harĩa ho; *Hĩtĩria* – ĩka ũndũ ũtegũkenia ũrĩa ũngĩ, hĩtia ũrĩ, nĩũndũ wa; *Ihĩtia* – gĩĩko gĩkĩ kĩa ũũru kana gĩtagũkenia mũũndũ ũngĩ kana owe mwene; *Mũhĩtia* – mwĩki ũũru kana ũrĩa ũhĩtagia; *Mũhĩtĩrio* – ũrĩa wĩkagwo ũũru kana akahĩtĩrio.

Hĩtũka – thĩ na mbere ũgereire; *Hĩtũkia* – twarithia na mbere; *Hĩtũkithia* – teithĩrĩria kũhĩtũka; *Hĩtũkĩra* – thĩ ũgereire handũ; *Hĩtũkĩria* – hĩtũkia ũgereirie; *Hĩtũkana* – mũũndũ, kĩndũ gũtũngana na kũroranĩria mĩgongo, o kĩndũ gũthĩ na kũrĩa kĩrĩa kĩngĩ kĩroima;

Mũhĩtũki – mwĩthiĩri agereire handũ na ndaikare ho mũno; *Mũhĩtũkano* – mũtugo ũyũ wa kũhĩtũka ũrĩa ũngĩ nake ageka o taguo; *Mũhĩtũkwo* – mwĩki ũrĩa ũkoragĩrĩrwo nĩ ũngĩ na agatigwo na thuutha.

Hũa[1] – maaĩ gũthira o hanini hanini, kũnyiha gwa kĩndũ; *Hũithia* – tũma ũhũu kana ũnini woneke; *Hũanĩra* – hũa hĩndĩ ĩmwe; *Ihũithia* – mũthemba wa ithangũ ũhaana ta rũhĩ na ũkoragwo na maaĩ maingĩ na rĩrĩa waringithio mwaki nĩ ũtũmagĩrwo na gũcocora handũ haimbu nĩguo haimbũke, kĩrĩa gĩtũmaga ũhũu woneke; *Mũhũithia* – nĩ ũrĩa ũtũmaga kĩndũ ta maaĩ mahũe.

Hũa[2] – mbegũ cia kahũa; *Kahũa* – mũtĩ guo mwene na ũciaraga matunda mathĩagwo na makanyuo, ũyũ nĩ mũtĩ wa mbeca.

Hũcũra – nyihia mũigana, nina ũimbo; *Ũhũcũku* – ũnyihu ũyũ wa kũnina ũimbo; *Hũcũka* – thirwo nĩ ũimbo ta ũcio.

Hũga[1] – gĩa na mĩhang'o ĩtarĩ na gĩthimi na ĩtatarĩĩ; *Hũgia* – ĩkĩra mĩhang'o ta ĩno, mbura kũnyihanyiha o ĩkiuraga.

Hũga[2] – gĩa na mĩhang'o mĩkĩru ĩtarĩ na gĩtũmi; *Hũgahũga* – gĩa na mĩhang'o ta ĩno; *Mũhũgĩre* – njĩra ĩrĩa mũũndũ ahũgaga, kũrũra nayo; *Hũũgia* - nina mĩhang'o ĩyo o kahora ta ũrĩa mbura ĩthiraga.

Hũgĩ – nyoni ya mũhĩrĩga wa ndutura na nĩ ninanini kũrĩ ndutura.

Hũgũra – garũra na

mwena ũmwe; *Hũgũkanĩra* – Rorana o kĩndũ kĩrĩ mũgarũ na kĩrĩa kĩngĩ; *Hũgũka* – garũrũka, rora mwena mũna; *Hũgũkĩrwo* – rorwo nĩ, onererio ũndũ kana kĩndũ; *Ũhũgũki* – mũtugo ũyũ wa kũhũgũkanĩra.

Hũgũya – gũrũka, bũiya, thũũka kĩongo; *Mũhũgũyi* – mũgũrũki; *Ũhũgũyi* – ũgũrũki.

Hũhita- imba nda nĩũndũ wa kũrĩa mũno; *Mũhũhito* – mũimbĩre wa nda ta ũyũ.

Hũmĩ – magego marĩa mameragĩrĩra marĩa mangĩ.

Hũndi – mũgambo wa mũũndũ ũrĩ nja akĩhoya rũũtha rwa kũingĩra thĩinĩ wa nyũmba. Macokio nĩ *ĩĩ* kana *aca*, *eterera* kana o ũrĩa kũngĩkorwo kũhaana.

Hũndũka – garũrũka, coka na thuutha.

Hũnga – caria na hinya na ũũgĩ wothe kinya tũindo tũrĩa tũnini nĩguo wone kĩrĩa ũrenda; *Hũnga mahũri* – ũria ciũria nĩguo ũmenye ũũma kuuma harĩ mũũndũ; *Hũnganĩra* – hũnga o ihinda rĩmwe; *Ihũnga* – njĩra na mũtugo wa kũhũnga; *Ũhũngi* – ũtuĩria wa kinyi; *Kĩhũngo* – kĩndũ gĩtarĩ kĩene kana o kĩrĩa kĩhũngagwo; *Mũhũngi* – mũruti wĩra ũyũ; *Mũhũngĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũhũngi* – wĩra ũyũ; *Hũngana* – hoyana ũhoro na hitho, thiganana; *Mũhũngwo* – ũrĩa ũhoyagwo ũhoro gũtarĩ na thaayũ kana o kũrĩ nĩguo aheane ũira wothe.

Hũngũ – nyoni ndĩa nyama ĩgana njui ya ngũkũ.

Hũngũka – thiũrũrũka tondũ wa kwaga thakame

mwĩrĩ.

Hũũni – bũthi; rĩa irio nyingĩ nacia kũigana; *Mũhũũno* – hĩndĩ ĩrĩ ya kũrĩma indo nyingĩ cia kũrĩa; *Hũũnia* – he irio ciakũigana ; *Hũũna* – rĩa irio cia kũigana; *Hũnanĩra* – rĩa irio ihinda rĩmwe na mũiganie o rĩmwe; *Hũũnithia* – he irio cia kũigana; *Mũhũũni* – ũrĩa ũrĩte irio cia kũigana; *Mũhũũnĩre* – ũrĩa mũhũũno wonekaga.

Hũrũra – ikũrũkia, nina honge kuuma mũtĩ igũrũ, nyihia mũigana wa kĩndũ; *Hũrũrĩra* – hũrũra nĩũndũ wa; *Hũrũrithia* – tũma kũhũrũra kuoneke; *Mũhũrũri* – mũruti wĩra wa kũhũrũra; *Mũhũrũro* – kĩrĩa kĩhũrũre, ithangũ rĩa irigũ rĩrutĩtwo mathangũ ma mwena na rĩgatigwo na mũkori warĩo; *Mũhũrũrĩrwo* – mũtũmi kũhũrũrwo; *Mũhũrũrĩre* – ũrĩa kũhũrũragwo.

Hũtha – aga ũritũ mũingĩ, nyihia ũritũ; *Hũthia* – nina ũritũ; *Mũhũthia* – kwaga kũnyita ũndũ na ũritũ ũrĩa wagĩrĩire; *Ũhũthũ* – ũritũ mũnini maũndũ-inĩ.

Hũthĩra – tũmĩra mũũndũ, kĩndũ nĩũndũ wa itũmi iria igũgũteithia we; *Hũthĩrwo* – rutithio wĩra, ninwo kana ũrutithio wĩra ũtarĩ na maciaro harĩ wee; *Hũthanĩra* – o mũũndũ gũtũmĩra ũrĩa ũngĩ; *Mahũthĩro* – mũtũmĩrĩre wa indo iria ũrĩ nacio; *Mũhũthĩri* – mũtũmĩri; *Mũhũthĩrwo* – mũkuui mũrigo mũhũthũ kana agatũmĩrwo nĩ ũngĩ; *Mũhũthanĩro* – ũrĩa andũ matũmanagĩra nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Ũhũthĩri* – njĩra ya gũtũmĩra indo iria ũrĩ nacio; *Ũhũthũ* – kwaga ũritũ mũkĩru.

Hũũhi – ngarari, ciira, cokanĩria ciugo kaingĩ kaingĩ ũkĩenda kuonania atĩ nĩwe ũrĩ njĩra ĩrĩa ya ma; *hũhania* – kararania; *Mũhũhanio* – mũkararanio ũyũ; *Mũhũhania* – mũkararia; *Mũhũhio* – mũkarario.

Hũũma[1] – nina rĩera nĩũndũ wa mĩnoga, huhia na hinya nĩũndũ wa thĩĩna wa mwĩrĩ kana kũruta wĩra na hinya mũno; *Hũũmahũũma* – kũhũũma maita maingĩ na kũbatario nĩ rĩera makĩria; *Hũũmithia* – tũma mũhũmahũmo woneke; *Mũhũũmo* – mũtugo ũyũ; *Mũhũũmahũũmo* – mũikarĩre ũyũ wa kwenda rĩera nĩũndũ wa kũruta wĩra na hinya makĩria; *Mũhũmi* – ũrĩa ũkoragwo ahũmĩte; *Mũhũmithia* – ũrĩa ũtũmaga kũhũũma kuoneke; *Mũhũũmĩre* – njĩra ĩrĩa mũũndũ ahũũmaga nayo.

Hũũma[2] – theeci, cuuma ĩrĩ na irima gĩtina-inĩ rĩa gwĩkĩrwo mũtĩ (kũhangĩrwo) wa kũnyita ĩrĩ na mĩthia ĩhaana nyambo ĩtũmagĩrwo na gũtheeca kana gũciimba.

Hũũni – njamba njĩthĩ ĩrĩte na ĩkahũũna na ĩrĩ na hinya.

Hũũra[1] – njĩra ya nyamũ kana harĩa cionekagĩra.

Hũũra[2] – tũmĩra moko kana o kĩndũ kĩngĩ nĩguo ruo ruoneke; *Hũũrana* – rũa, tũmĩra indo ciothe ciũĩkaine ciĩgĩĩ haaro ciĩko-inĩ; *Hũũranĩra* – tũmĩra ũũgĩ wothe na wara nĩguo wone atĩ wendi waku, andũ arĩa angĩ nĩ wahinga; *Hũũranĩria* – hũũra hĩndĩ ĩmwe; *Hũũrĩra* – gũtha kĩndũ nĩguo kĩingĩre thĩĩnĩ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Hũũrĩrĩria* – ingĩria indo cio-

the handũ hamwe makĩria harĩa hairige; *Hũũrĩka* – thira hinya kahora kahora; *Ihũũra* – igũtha o rĩothe makĩria rĩa ngoro; *Mũhũũri* – kĩrĩa kĩhũraga kana gĩtũmagĩrwo kũhũũra kana gwĩkĩra njano iria thondeke; *Mũhũũrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Hũũra* – gĩthaka gĩtarĩ gĩtumanu kana kĩrĩ na tũhinga tũnini tũnini.

Hwaĩ – thuutha wa ũtheri kũingata nduma o ũguo, wagĩa nduma kinya ta thaa inya cia ũtukũ; *Kĩhwa-inĩ* – kwagĩa nduma kana mairia na marundurundu.

Hwang'a – honge, inyitagĩrĩra matunda na mahuti mũtĩ-inĩ.

Hwee – thiñĩrĩkĩra o ũguo kahora kahora na hatarĩ na ihenya na gĩtũmi gĩa gũtũma kuoneke.

I i

Ii – Ndemwa ya kenda harĩ iria ciandĩkaga marũa :- a b c d e f g h **(i)** j……. Ĩkoragwo gatagatĩ ka h na j. Yonanagia harĩa kĩndũ kĩrĩ; Ũingĩ wa "kĩ, gĩ".

Ii – mũgambo wa gwĩtĩkĩra na makĩria ũtũmagĩrwo nĩ atumia.

Ia – oya kĩndũ kĩene ũkĩenda gĩtuĩke gĩaku na hitho kana na hinya; *Iyĩra* – rora wĩra wa mũũndũ ũngĩ nĩguo ũrute otaguo ũtarĩ na rũũtha rwa mwene; *Iyana* – o gĩkundi kũiya kĩrĩa kĩngĩ; *Iywo* – oerwo indo ciaku na njĩra ĩno; *Kũiya* – kuoya indo ciene na njĩra ĩyo; *Mũici* – mwĩki ũguo na njĩra ya kwenda gũtua indo icio ciake; *Mũiywo* – mũtunywo kana o ũrĩa ũtunyĩtwo indo ta hau igũrũ; *Mũiyanĩri* – mũici nĩũndũ wa mũũndũ ũngĩ; *Mũiyĩre* – ũũgĩ na wara

wa kũiya.

Ibaati – Mũthemba wa cuuma ũhaana cuka ũtũmagĩrwo na kũgita kana o gwaka kana o kũhumbĩra; *Mabaati* – marĩ maingĩ.

Ibuku – maratathi maingĩ mohanĩtio hamwe ma gũthooma kana o kwandĩka; Mabuku – ũingĩ; Kĩon:- ibuku rĩrĩ rĩandĩkĩtwo nĩ Ngũithu wa Ndathũ.

Ibuuba – Kĩnya kĩnene gĩthondeketwo na mabati, mĩbira kana o indo ingĩ, rĩkagĩrwo indo ta maaĩ kana maikũrũki kana o indo ingĩ; *Mabuuba* – marĩ maingĩ.

Ibuuti – Gĩthimo kĩa wĩra ũkũrĩhwo; *Mabuuti* – ũingĩ.

Ibũya – huria mũhu.

Ica – thakame ĩkuhanĩrĩirie mũno mũciarĩre-inĩ; *Ica* – nyũkwa (mũũrũ wa nyũkwa).

Ici – kĩonanagia ũingĩ wa indo iria makĩria itatiganaga na ciambagĩrĩrio nĩ 'I, m, a' iria ũingĩ na ũnini ũkoragwo ũhanaine.

Iciciara – ithe wa mũthuuri waku, ithe wa mũhikania; *Nyaciara* – nyina wa mũthuuri wa mũhiki.

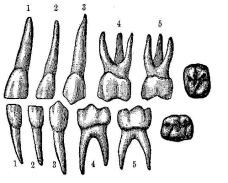
Icio – indo irĩ haraya na mũheani wa ũhoro.

Icorero – nyũmba ya mumo, ndomo kana kĩrĩrĩ.

Iga – oya kĩndũ ũbarĩrĩre handũ harĩ na ũgitĩri na ũmenyereri; *Iganĩrĩra* – iga kĩndũ igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Igania* – ruta wĩra ũcio ũtarĩ na mũbango; *Iganĩrĩrithia* – tũma indo ikomanĩre; *Iganĩra* – korwo na mwĩhoko na ũmĩrĩru atĩ hau ũrĩ na ũrĩa

ũreka wĩathi waku wa ũmũũndũ nĩ mũkinyanĩru; *Igithia* – tũma kĩndũ kĩigwo; *Mũigi* – mwĩki na mũmenyereri wa kĩndũ ta kĩu; *Mũigĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kĩndũ kĩigwo; *Mũiganĩri* – ũrĩa ũigaga handũ ha ũngĩ; *Mũiganĩrĩri* – muoyi wa mũrigo wake na wene agakuithia ũngĩ ona hatarĩ gĩtũmi; *Njigĩrĩra* – oya mũrigo, kĩndũ kana o ciugo ũnengere ũritũ ũcio ũrĩ mwega kana mũũru; *Njigĩrĩrithia* – teithia mũũndũ ũngĩ kuoya na ũneane mũrigo ũcio harĩ nĩĩ ona itarĩ na bata naguo nĩũndũ wa itũmi ciaku we mwene; *Ũiganĩrĩri* – mũtugo ũyũ wa kũigĩrĩra ũritũ ta ũcio harĩ mũũndũ ũngĩ.

Igana – gĩa na ũiganĩru, korwo ũtekwenda makĩria kana nini; *Iganania* – ĩkĩra ithimo ciganaine; *Igania* – gĩa na ma atĩ kĩrĩa ũrĩ nakĩo nĩkĩo kĩiganu; *iganĩra* – korwo na ma atĩ ũguo ũrĩ

Magego

ndũkwenda kuongerera kana kũnyihia; *Iganithia* – ongerera nĩguo ũiganie ũrĩa ũkwenda; *Iganĩrwo* – gĩa na ũma atĩ kĩrĩa ũrĩ nakĩo nokĩo ũkwenda; *Mũigania* – ũrĩa ũiganĩire; *Mũiganithia* – mwongereri nĩguo agĩe na gĩthimo kĩrĩa kĩagĩrĩirwo; *Mũiganĩrie* – ũrĩa mũigana wonekaga; *Mũigana* – ũingĩ kana ũnini wa kĩndũ.

Igana – makũmi ikũmi (100); *Magana* – ũingĩ wa igana.

Iganĩ – mũrimũ wa gĩcũnũnũ ũrwaraga ciĩga cia ũciari rĩrĩa mũũndũ mũrũme monana na mũtumia kĩmwĩrĩ.

Igata – mũthemba wa cumbĩ ũkoragwo na mũgagato ũrĩagwo nĩ andũ o hamwe na mahiũ: mũrimũ wonekaga rũũa-inĩ rwa kĩongo ithiũrũrĩ ithiũrũrĩ, irĩ nyingĩ ciĩtagwo magata.

Igeca – mwanya, ithenya rĩrĩa rĩkoragwo na ũndũ mũnyoroku kana rũhiũ rũnoore; *Mageca* – ũingĩ wa igeca.

Igego – nĩ ihĩndĩ rĩmeraga kanua rĩnyitĩrĩire rũkambucu -inĩ na rĩteithagia nyamũ kũrĩa kana o gũtanuka, gũtinia, kwĩgitĩra kana o kũrũa; ũingĩ– *Magego*.

Igi – kanyamũ kanini kombũkaga, karĩ na mathagu mana na nda ndaihu, magũrũ mana manyitanĩte na gĩthũri, rĩrathanaga na itina; *Magi* – ũingĩ.

Igiri – mũtĩ mũtinie wa kũiriga; *magiri* (ũingĩ).

Igogo – nyoni ĩigana ta gacui ka ngũkũ njirũ na ĩrĩaga nyama ĩrĩ na ngingo ithiũrũrũkĩirio nĩkĩmeni kĩerũ; *magogo* (ũingĩ).

Igoka – nyeki ndambi ĩrĩ marũngo maceke na yendetwo nĩ ndĩa nyama.

Igoko – ikoni, rĩũnũro rĩa mũtĩ mũũmũ.

Igokoni – gĩko kĩrĩa gĩkoragwo thĩinĩ wa iniũrũ kiumaga kĩhaana ngũcĩ; *magokoni* (Ũingĩ).

Igongona – Rĩrĩ nĩ iruga mwanya rĩa gũkenerera, gũkũngũĩra kana kũririkana gĩĩko o gĩothe kĩamũre; *Magongona*(ũingĩ).

Igooko – mũthemba wa nyeki nene ĩigana ya kũgita.

Igooti[1] – ici nĩ mbeeca iria irutagwo nĩ andũ a bũrũri na ageni cia kũnengera thirikari nĩguo ĩkũrie maũndũ ma bũrũri na ĩũtungatĩre kũringana na mũtaratara wa wendi wa mũingĩ na thirikari ta ĩyo; *magooti* – ũingĩ.

Igooti[2] – nguo ĩkinyaga njohero-inĩ na ĩkoragwo ĩrĩ njatũre na mbere, ũingĩ nĩ magooti.

Igoti – kĩĩga kĩrĩa gĩkoragwo thuutha wa kĩongo na igũrũ wa ngingo.

Igoto – Ngoto nyũmũ ya irigũ; *Magoto* – ũingĩ.

Igua[1] – tũcegũ tũnini tũria tũthondekagwo nĩ njũkĩ twa kũiga ũũkĩ kinya matumbĩ ma njũkĩ tũkoragwo tũnyitanĩte na kona ithano; *magua* – ũingĩ.

Igua[2] – tũmĩra matũ kũnyita ũhoro ũrĩa ũkoragwo umĩte na nja; *Iguana* – kũiguana na kũnyitanĩra hamwe na ciĩko na kũnina ngũrani iria ingĩkorwo gatagatĩ-inĩ ka andũ kana o ciũmbe; *Iguithania* – tũmĩra mawara mothe kũnina ngũrani gatagatĩ-inĩ ka ũndũ, andũ kana o ciũmbe nĩguo ikorwo irĩ hamwe ciĩko-inĩ na mĩtugo-inĩ; *Iguithia* – he itũmi cia gũcokanĩrĩria ciĩko na mĩtugo hamwe. Tũma kũgĩe na mwĩkĩre ũmwe na wĩtĩkio o ũmwe; *Iguithanĩria* – tũma meciria ngũrani magĩe na wĩtĩkio na mũoroto ũmwe; *Iguithĩria* – tũma mũũndũ, kĩndũ kana o nyamũ ĩmenyeke kana ĩguĩke nĩ ĩrĩa ĩngĩ ĩtakũĩ; *Iguanĩra* – nina ngarari iria irĩ gatagatĩ-inĩ kũgĩe na mwĩhoko mwerũ ona wĩtĩkio; *Iguai* – Tũmĩra matũ manyu kũigua ũhoro; *Igũĩra* – igua

handũ ha, ũrĩ kana nĩũndũ wa; *Mbugũro* – harĩa haiguaga; *Mũigua* – ũrĩa ũiguaga; *Mũiguĩre* – ũrĩa ũhoro ũiguagwo na mũũndũ akanyita ũhoro; *Mũiguithania* – mwaria ũrĩa ũtũmaga andũ magĩe na muoroto ũmwe thuutha wa kũgĩa na ngũrani na makorwo marĩ hamwe; *Mũiguĩrwo* – ũrĩa ũiguagĩrwo ũhoro; *Mũiguithanio* – ũrĩa ũĩguano ũkoragwo ũrĩ; *Ũiguano* – wĩtĩkio wa ciũmbe atĩ no ciikaranie hamwe na thayũ irĩ na muoroto ũmwe.

Igutu – kĩnyekĩ gĩkũraga hamwe kĩgitĩte; Ũingĩ – *magutu*

Igĩrĩ – ndari ya keerĩ – 1, 2…

Igũa[1] – kuuma igũrũ ũkinye thĩ ũtekwenda kana o kwaga kũhĩtũka na mũtugo ũcio kũgũa; *Kũgũithania* – indo, andũ gwĩka ũndũ ũrĩa ũtũmaga magũe marĩ hamwe nĩũndũ wa itũmi iria mathondekete o ene; *Kũgũithia* – tũma ũgũi woneke, ĩka ũndũ ũrĩa ũgũtũma mũgwĩre woneke; *Kũgũithĩria* – rekereria ũritũ kuuma igũrũ ũtarĩ mweterere kana ũteharĩrĩirio ũkinye; *Gũanĩra* – gũa hĩndĩ ĩmwe; *Gũĩra* – ũritũ ta ũyũ kũgũa handũ hana ũkĩgũĩra kĩndũ; *Mũgũi* – ũrĩa ũgũaga; *Mũgũĩrwo* – ũrĩa ũgũithagĩrio ũritũ ũyũ; *Mũgũĩre* – ũrĩa ũgũi wonekaga; *Mũgũithio* – ũrĩa ũgũithagio kana kĩrĩa kĩrekagio (ihaki).

Igũa[2] – mũthemba wa nyeki ũrĩ marũngo manene matungu na ũkoragwo na maaĩ maingĩ (ngogoyo) ĩrĩa ĩnyuagwo nĩ andũ na ĩcamaga cukari, no ithondekaga cukari; *Kĩgũa* – ũnini.

Igũrũ – kuhĩrĩria matu, ũraihu wothe kuuma thĩ

werekeire na matu-inĩ kũrĩa mweri, njata ona riũa ciikaraga.

Ihaati – ciohe cia mahuti cia kweheria gĩko tĩĩri-inĩ kana o handũ hangĩ; *Haata* – eheria gĩko ta mahuti harĩa matakwendeka; *Kĩhaato* – kĩmwe gĩacio; *Haatithia* – rutithia wĩra ũyũ wa kũhaata; *Mũhaati* – mũruti wĩra wa kũhaata; *Mũhaatĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũhaati* – wĩra guo mwene.

Ihagĩ – ũimbo wa kĩongo; *Mahagĩ* (ũingĩ).

Ihera – gĩĩko gĩa kũrĩhia ũũru ũrĩa mwĩke kana kũhinyĩrĩria hatarĩ gĩtũmi; *Hera* – ĩtĩkĩra ũũru kana mahĩtia marĩa ũngĩkorwo wĩkĩte; *Herithia* – rutithia wĩra, rĩhia kana ũgirie nĩũndũ wa gĩĩko kĩrĩa gĩke gĩterekanĩire na watho kana wendo; *Herera* – ĩtĩkĩra atĩ nĩwĩkĩte ũũru na nĩ ũkwenda ũrekerwo kuuma harĩ ũrĩa ũhĩtĩirie; *Iherero* – haaha nĩ handũ harĩa haheri-thanagĩrio nĩũndũ wa mahĩtia marĩa meke ta njera kũrĩa eki naĩ maigagwo marĩkia gũtuirwo ma nĩ igooti; *Herithania* – o mũũndũ kũherithia ũrĩa ũngĩ na ciĩko kana irĩhi nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Mũherithio* – ũrĩa ũherithagio; *Mũherithia* – ũrĩa ũheanaga ihera; *Mũhera* – gĩĩko gĩĩkĩ gĩa kũhera mehia; *Mũherere* – njĩra ĩyo ya kũhera mahĩtia marĩa meke; *Ũheri* – mũtugo ũyũ wa gwĩtĩkĩra mahĩtia na kumbũra atĩ nĩma nĩ meke.

Ihiga – gacunjĩ ga tĩĩri kanyitanu, ngomongo, thũi; *Mahiga* – marĩ maingĩ kana o tũhiga tũnini. Nĩ marĩ ngũrani kũringana na mũtũmĩrĩire wamo; ma goro, ma mwako na mangĩ

maingĩ.

Ihinda – ũraihu wa muoyo na ũndũ mũna; *Mahinda* – ũingĩ na magayanie nĩguo o gĩĩko gĩkamenyeka rĩrĩa gĩekĩka rũthiominĩ; Kĩon - mahinda magayanĩtio maita matatũ ta ũũ:- *Tene, rĩu* na *rũciũ*. Mahinda maya nĩ macokete makagayanio maita maingĩ nĩguo o gĩĩko gĩkamenyeka wega rĩrĩa gĩekĩka, rĩrĩa gĩekĩkire kana rĩrĩa gĩgekĩka; *Mahinda* – monanagio nĩ tuugo tũnyitĩrĩri tũtongoria kana o tũrigia.

Ihoro – irima rĩrĩ gatagatĩ ka indo ingĩ ta nguo kana ũhoro ũtaraiguĩka wega.

Ihu – ũyũ nĩ mũhuko wa nda ũrĩa wĩkĩragwo irio; Mũhuko wa nga ũrĩa ũkuaga mwana arĩ nda ya nyina; Marĩ maingĩ nĩ *mahu.*

Ihuti – Ithangũ, kĩĩga kĩmwe kĩa mũtĩ kĩrĩa kiumaga mũtĩ-inĩ kana honge-inĩ na nokĩo gĩteithagĩrĩria mũtĩ gũthondeka irio.

Ihĩĩ – ici nĩ ciana cia njamba cia andũ iria ikoragwo cietereire kũrua nĩguo ituĩke aanake a gĩĩgĩkũyũ; *Kahĩĩ* – gaka nĩ kamwe ka iria nini; *Kĩhĩĩ* – kĩmwe gĩacio; *tũhĩĩ* nĩ tũrĩa tũnini; *Ũhĩĩ* – mũtugo na mĩikarĩre ya ihĩĩ makĩria ĩrĩa ĩtarĩ mĩega.

Ihĩndu – mũthemba wa irigũ rĩa gĩthaka, marĩ maingĩ nĩ *mahĩndu*.

Ihĩnga – Mũthemba wa ihuti iruru na rĩkoragwo rĩrũmĩtie tĩĩri mũno; *Mahĩnga* – ũingĩ.

Ihũa – kĩrĩa gĩciaragwo thuutha wa kĩro na gatagatĩ-

inĩ gakĩo na matunda. Ũciari wa mĩtĩ ĩrĩa ĩrutaga mahũa ũthiaga na mbere ihũa-inĩ.

Ihũgo – Mwena-inĩ, rũtere -inĩ, haraya na gatagatĩ.

Ihũha – handũ ha mwĩrĩ harĩa haimbaga na hakagĩa na mahira na kaingĩ hakoragwo hakĩimbia oro ũguo.

Ihũngũ – ikinya rĩa ndĩa nyeki; *Mahũngũ* – ũingĩ.

Ihũra – ruta irio hĩu riiko ũgae o igai mwanya; *Ihũrĩra* – gaya na ũhe mũũndũ igai rĩake rĩa irio hĩu; *Ihũranĩra* – o mũũndũ kũihũrĩra ũrĩa ũngĩ; *Mũihũri* – Mũgai wa irio ici; *Mũihũrĩrwo* – ũrĩa ũheagwo; *Mũihũrĩre* – ũrĩa irio ta ici ciihũragwo; *Ũihũri* – njĩra ya kũigaya.

Ihũri – Kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩteithagĩrĩria kũhuhia rĩera na thĩĩnĩ na nja njĩra ya kũimba na kũimbũka kana kwĩnenehia na kwĩnyihia ũrĩa gĩkwenda; *Mahũri* - nĩ marĩ maingĩ; *Hũnga mahũri* – hoya ũhoro na hinya nĩguo ũheo hitho iria ũrenda.

Ihũrũra – mũthemba wa mĩtĩ ĩtambaga ĩhaana ta mĩrĩo na nĩ irio cia ndĩa nyeki.

Iitũ – Kĩon - atĩ indo ici nĩ tũrĩ na ũnyitanĩri tũrĩ aingĩ. Indo iria ciambĩrĩirio nĩ "*ny, mb, nj na ngw*"; *Ciitũ* - ironania atĩ indo icio nĩ irĩ na eene arĩa o marĩ ithuĩ; *Wiitũ* - nĩ iria ciothe ciambĩrĩirio nĩ "m" na irĩ na ũkuruhanu na andũ; *Aitũ* - kĩrĩa gĩothe kĩnyitanĩire na ithuĩ kĩwĩra kana o gĩthakame mũtũũrĩre-inĩ.

Ikabu – ciondo cia mahuti kana o ndigi itumagwo na kũhĩngĩcania ndigi kana o

mahuti macio; *gĩkabu* – ũnini.

Ikai – kĩĩga kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ka gũtũ na kanua hamwe na kĩreru; Kĩrĩa kĩngĩiganĩra kanua ihinda o rĩmwe; *Makai* – ũingĩ.

Ikambĩ – irio iria irĩ kanua ka ndĩa nyeki ihinda o rĩmwe; *Makambĩ* – ũingĩ.

Ikamburu – igego rĩmwe na inene rĩkoragwo mũico wa kanua; *Makamburu* – marĩ maingĩ.

Ikandũ – Kĩhuti kĩmeraga gĩthaka-inĩ gĩtarĩ kĩnene mũno na kĩrĩagwo nĩ mbũri na gĩtũmagĩrwo na ngũ.

Ikara[1] – hurũka handũ, tũũra handũ; *Ikaria* – hurũka handũ wetereire ũndũ kana nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Ikarĩra* – ikara igũrũ wa, hinyĩrĩrĩria; *Ikarĩria* – ikara na kĩndũ, handũ nĩũndũ wa mũũndũ kana kĩndũ kĩngĩ; *Ikarania* – Tũũrania hamwe na thaayũ; *Ikarithia* – Tũma ũikaro woneke; *Mũikaranio* – ũrĩa andũ matũranagia; *Mũikari* – Mũtũũri; *Mũikarĩre* – ũrĩa andũ kana indo cikarĩte; *Mũikario* – ũrĩa ũikaragio; *Mũikaranĩre* – o kĩndũ gũikara igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Ũikaro* – harĩa haikaragwo.

Ikara[2] – thuutha wa ngũ kũhĩa nĩ mwaki, icunjĩ icio cierekeire gũtuĩka mũhu; *Makara* – ũingĩ.

Ikara[3] – wĩra wa gũkara

mĩkaro ya kũhanda ĩrĩa ĩkoragwo ĩtarĩ mĩriku ya gwĩkĩra thumu

nĩguo mbeũ ihandwo; *Karĩra* – ruta wĩra ũyũ nĩũndũ wa; *Karanĩra* – o mũũndũ gũkarĩra ũrĩa ũngĩ; *Mũkari* – mũruti wa wĩra ũcio; *Mũkarĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ; *Mũkaro* – mũhari ũyũ mũteme kana mũkare; *Mũkarĩre* – mũrutĩre wa wĩra ũyũ.

Ikia – oya na moko makĩria ũrute harĩa kĩndũ kĩrĩ na ũgĩtũme handũ hangĩ na hinya waku wa moko kana o magũrũ; *Ikĩria* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, kana harĩ; *Ikanĩria* – o mũũndũ gũikĩria ũrĩa ũngĩ; *Ikithia* – teithĩrĩria

gũikia; *Ikĩrio* – nyugutĩrwo, tũmĩrwo kĩndũ mwena waku; *Mũikia* – mũnyuguti, ũrĩa ũikagia; *Mũikĩrio* – ũrĩa ũikagĩrio nĩ mũikia; *Mũikĩrie* – ũrĩa gũikagio; *Mũikanio* – ũrĩa o kĩndũ gĩkoragwo gĩgũikia kĩrĩa kĩngĩ; *Ũikia* – wara na mũtugo wa gũikia.

Ikiũ – mwenjere wa kũrenga njuĩrĩ na thĩ ũthiũrũrũkĩirie kĩongo ũkĩenja igũrũ wa ngingo.

Ikongo – mũtĩ ũkũraga na mathangũ maceke na maraihu marĩ mũigua mĩthia-inĩ. Mathangũ maya nĩ marĩ bata mũno nĩũndũ wa ndigi ciamo ndaya iria irĩ mawĩra maingĩ na irutagwo na njĩra ya gũkũũna. Ũingĩ – *makongo*.

Ikoro – nguo ya itunda kana o ngwacĩ hamwe na ihĩndĩ, kĩndũ gĩtarĩ bata, ũingĩ – *makoro*

Ikunũ – ũyũ nĩ mũthemba wa mũmea ũtarĩ honge kana mathangũ na ũmeraga harĩa harĩ na indo mbuthu ta mĩtĩ na ũkoragwo na mũtĩ ũmwe ũrĩa ũrĩ na ngobia ĩkoragwo na tũkuo tũingĩ twa gĩthiũrũrĩ tũrĩa tumaga gĩtina -inĩ kinya mũthia-inĩ; *Makunũ* – ũingĩ, mamwe nĩ marĩagwo na mangĩ nĩ ũrogi.

Ikũmbĩ[1] – kĩrĩma kĩrĩa kĩonekaga maaĩ-inĩ hĩndĩ ya mĩiyũro kana iria-inĩ hĩndĩ ya huho.

Ikũmbĩ[2] –(*makũmbĩ*) nyũmba njake ya kũiga magetha kana o indo ingĩ.

Ikũmi – (10) ndari ya mbere thuutha wa maũmwe: - 1 2 3 4 5 6 7 8 9 - **10** –

Ikũnia – mũhuko mũnene ũtumagwo na ndigi ũrĩ na mũromo mwarĩĩ ũtũmagĩrwo gwĩkĩra indo mwanya mwanya, marĩ maingĩ nĩ *makũnia.*

Ikwa – ngwacĩ nyũmũ iria ikoragwo na mahatha ikũraga rungu rwa ihĩndĩ na mĩrĩo yacio ĩkoragwo na mĩigua ya kwĩnyitĩrĩra ĩgĩtamba ĩtagwo mĩtwari; *Ikwa cia ngoma* – ici nacio ihaana ota icio ingĩ tiga nĩatĩ itikoragwo na mũhĩndĩ.

Ima – rega kũhe, giria kĩndũ gĩaku, kana mwanya wa gwĩka ũndũ na kĩhooto kana hatarĩ kĩhooto; *Imana* – giria indo ciaku kana wendi mũna; *Imithia* – Tũma mũũndũ aimwo nĩũndũ wa; *Mũimani* – mũgiria kana ũrĩa ũregaga na indo ciake kana o ciene; *Mũimwo* – ũrĩa ũgiragio; *Mũimwo nĩ irĩ* – mũũndũ mũũru ũtangĩheo ona kĩĩ nĩ ũrĩa, arĩa marĩ; *Ũimani* – Mũtugo na njĩra ya kũimana.

Imba – ongerera ũnene thĩinĩ wa mwĩrĩ nĩũndũ wa mũrimũ kana o mũtugo; *Imbĩra* – ĩka ũguo ũrĩ, nĩũndũ wa; *Imbũra* – nyihia ũimbo rutaruta ũnene ta ũcio ũrĩa wongererekete na ũtabatarainie; *Ũimbo* – mũtugo ũyũ wa kuongerera ũnene wa mwĩrĩ kana o kĩndũ kĩngĩ.

Ime – maaĩ monekaga rũciinĩ kũrĩ na mbura kana gũtarĩ, ireera na makoragwo makengete mũno.

Ina[1] – aria na mũgambo mũhoreru, mũnyoroku kana o ũrĩa ũngĩkorwo ũhaana na ũkorwo na mũrũri; *Inaina* – ĩka ũguo maita maingĩ kahora kahora; *Inia* – tũma hagĩe na mũthiĩre wa rwĩmbo; *Inithia* – teithia kũina, kũya kana ũtũme hagĩe na rwĩmbo ona kana ũtũme wĩra wa kũina woneke; *Inithania* – rutai wĩra wa kũina hamwe na mĩgambo kana o ciiko; *Kũina* – gwĩka gĩiko gĩikĩ kĩa ũini; *Mũini* – ũrĩa wothe ũkoragwo akĩhutia itemi rĩa ũini; *Mũinithia* – mũtongoria wa rwĩmbo kana o nyĩmbo; *Mũinĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga rwĩmbo rũinwo kana rũthondekwo; *Ũini* – ũũgĩ na wara wa kũina kana o gũthondeka nyĩmbo. Gĩikĩ nĩ kĩheo kĩa ũngai.

Ina[2] – thĩi mwena na mwena nĩũndũ wa hinya ũtarĩ waku; *Inainia* – tũma ũini ta ũyũ woneke; *Inaina* - mũthiĩre mũgeni thĩinĩ wa mwĩrĩ makĩria nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya ta kũrwara kana o heho; *Mũinaino* – mũtugo ũyũ wa kuinaina na kwaga mũrũgamo mũrũmu; *Mũinaini* – ũrĩa ũkoragwo akĩinaina; *Mũinainia* – ũrĩa ũkoragwo akĩruta wĩra wa kũinainia;

Mũinainĩrie – ũrĩa mũinaino wonekaga; *Ũinaini (a)* – ũrĩa mũinainĩre wonekaga.

Inama – ikũrũka, roria kĩongo na thĩ, hurũrũka, thiĩ na thĩ kũrĩa kũinamu; *Inamia* – roria na thĩ; *Inamĩrĩra* – roria kĩongo na thĩ ũgĩtũmĩra hinya kana wendi waku; turia ndu o hanini; *Mũinami* – ũrĩa ũinamaga; *Mũinamo – mũikũrũko* – harĩa hangĩikũrũkia maaĩ oro ũguo hatarĩ kũringĩrĩrio; *Inamũra* – tiira kĩongo na igũrũ kana o kĩndũ gĩkomete nĩgũo kĩrũgame.

Indo – (*kĩndũ* – ũnini) kĩrĩa gĩothe gĩkoragwo kĩnyitanĩte hamwe kĩmwĩrĩ; Kĩrĩa mũũndũ angĩkorwo nakĩo ta ũtonga wake. O kĩndũ o gĩothe kĩrĩ na kĩhooto gĩa kwĩrũgamia kĩrĩ giiki; *Indo cia haaro* – matharaita kana o kĩrĩa gĩothe gĩtũmagĩrwo kũrũa kana o gũthondeka kũrĩa kwanangĩku; *Indo cia thakame* – ũtonga wa mahiũ kana o nyamũ.

Ine – rora, cũthĩrĩria, cũthia, gĩa na kĩoneki kana mbica ya ũrĩa ũndũ kana kĩndũ kĩhaana.

Ingĩ – kĩonanagia atĩ nĩ harĩ na indo irĩ handũ hangĩ itarĩ hamwe naici ironeka; *Kĩngĩ* – kĩonanagia na gĩkagweta ũhoro wa indo cia mĩhĩrĩga yothe tiga mũũndũ otiga harĩa ũmũũndũ ũratũmĩrwo na "kĩ" ũngĩ (*angĩ* – ũingĩ) gĩtũmagĩrwo na andũ.

Ingĩra – tonya, uma na nja ũtonye na mwena wa thĩinĩ; *Ingĩrana* – o kĩndũ kũingĩra thĩinĩ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Ingĩria* – tonyia thĩinĩ; *Ingĩrĩra* – gera handũ hana, gĩa na bata na maũndũ matarĩ maku; *Ingĩrĩria* – Gereria handũ kana ũtonyerie; *Mũingĩria* –

ũrĩa ũingagĩria kana agatonyia thĩinĩ; *Mũingĩrio* – ũrĩa ũingĩragio thĩinĩ; *Mũingĩrĩre* – njĩra ya kũingĩra nayo; *Mũingĩrano* – Ũrĩa indo itonyanĩte kana ũrĩa nyamũ cinganĩrĩte gĩthakame; *Ũingĩrano* – mũtugo ũyũ wa kũnyitana na gũtuĩka ta kĩndũ kĩmwe.

Ingũrũrũ – itonga cia mahiũ; Kĩngũrũrũ - ũnini

Ini – kĩĩga gĩkoragwo thĩinĩ wa nda cia nyamũ gĩteithagia na kũruta maaĩ ma gũteithia mwĩrĩ na gũthĩa irio. O nyamũ ĩkoragwo na ini rĩmwe na ũingĩ nĩ *mani.*

Inji – gĩthimo kĩigana ta irũngo rĩa kĩara kĩa mũũndũ; *inji Ikũmi na igĩrĩ* (12) ithondekaga *buti* ĩmwe kana ta ikinya rĩa mũũndũ, buti ithatũ nacio igathondeka yandi ĩmwe.

Injini - indo njohithanie irĩ na hinya wa gwĩka cingĩambĩrĩrio na hinya ũngĩ; *Injinia* – ũrĩa ũkoragwo na ũmenyo ũyũ.

Injiri – ũhoro mwega wa Ngai ũrĩa wandĩkĩtwo thĩinĩ wa Kĩrĩkanĩro kĩrĩa kĩerũ kĩrĩa kĩonanagia mũtũrĩre na mũrutanĩre wa Jesũ Kristo wa ũngai na mũtũrĩre wa matukũ mathuutha wa gĩkuũ.

Inooro – (*manooro* – ũingĩ) - ihiga rĩa kuongerera ũũgĩ wa indo cia cuuma kana o gĩkama, handũ ha kũnina ũtuuhu kana ũrimũ ta thukuru; *Noora* – Ongerera ũũgĩ na inooro; *Noorithia* – ongererithia ũũgĩ; *Nooranĩra* – O mũũndũ, kĩndũ kuongerera ũũgĩ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Mũnoori* – mũniini wa ũrimũ kana o ũtuuhu; *Mũnoorerwo* – mũrutĩrwo wa wĩra wa ũnoori; *Ũnoori* – ũũgĩ na

wara wa kũnoora.

Inya (4) - ndari ya kana ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka ithatũ na ithano:- 1 2 3 (4) 5…….

Inyanya (8) - Ndari ya kanana ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka mũgwanja na kenda - 1 2 3 4 5 6 7 (8) 9 …….

Ira[1] – gĩa na rangi mũirũ ta mbiro, ĩkĩra ũirũ; *Kũira* – gĩa na rangi ta ũyũ; *Kũirithia* – gũtukithia kana gũkuhĩrĩria nduma; *Mũirũ* – kĩndũ kĩirũ kana thakame nogu ĩhaana ta ĩrĩ njirũ, thakame ĩrĩa yumaga o mweri harĩ andũ anja rĩrĩa moraga itumbĩ rĩa ũciari mangĩaga kũgwatia kana kuoha nda; *Mũũndũ mũirũ* – mũũndũ rangi wake ũkuhĩrĩirie nduma kana ũgatheũka ũrĩa kĩhumo gĩake kĩrĩ Abirika; *Ũirũ* – mwonekere ũyũ wa kũira kana rangi mũthitu ũkĩoneka.

Ira[2] – maaĩ merũ mũno mathondekagwo nĩ heho makĩria monekaga kĩrĩma igũrũ gĩa Kĩrĩnyaga na kaingĩ matũmagĩrwo na kũragũra nĩ ago.

Ira[3] – mena kĩndũ, ũndũ oro ũguo ona ũtoĩ waguo, hũthia bata; *Irana* – hũthania o ũguo hatarĩ gĩtũmi; *Mũirano* – mũtugo ũyũ wa kũhũthania tũhũ; *Mũiri* – mũmeni nĩũndũ wa gĩtũmi hatarĩ; *Mũirwo* – ũrĩa ũmenagwo tũhũ; *Ũirano* – mũtugo wa kũmenana tũhũ.

Ira[4] – mũthenya ũrĩa ũrĩ mbere ya ũmũthĩ kana ũcio mũthiru nĩguo tuone ũyũ tũrĩ naguo.

Iraka[1] – icunjĩ cia nguo ngũrũ kana njerũ makĩria cia kuongerera handũ; *Kĩraka* –

ũnini

Iraka[2] – mahuti ma mũtĩ magũĩte na makoma makahũtha wega atĩ ma-hurutagwo nĩ karũhuho ka-nini.

Irathimo – iheo cia mwanya kuuma kũrĩ Ngai kana o mũũndũ nĩũndũ wa wega wa mũheo; *Kĩrathimo* – kĩmwe gĩacio; *Rathima* – cokia ngaatho ta hau igũrũ; *Rathimĩra* – cokia ngaatho ta hau igũrũ na ũtue ciira atĩ iheo icio nĩwacirekera mũũndũ ũngĩ na wega na wendi waku; *Rathimithia* – tũma kũgĩe na kĩrathimo; *Mũrathimi* – ũrĩa ũrathimaga; *Mũrathimwo* – mũheo wa kĩrathimo; *Ũrathimo* - gĩĩko gĩkĩ gĩa kũrathima.

Irathĩro – kũrĩa riũa riumaga rũciinĩ nĩguo gũkĩe, itherero; *Ratha* – kuonekana kwa riũa rũciinĩ.

Iratũ – (*kĩratũ* – ũnini) Mũhuko ũtumagwo wa gwĩkĩra magũrũ; Kĩratũ kĩa; *Ĩkĩra* – kuua mũrigo wa.

Irenye – imũũndũ nene na cia tũhũ itarĩ ũteithio.

Irĩ – indo gũkorwo na ingĩ cia mũthemba mũna.

Iria[1] – gĩcigo kĩnene kĩa maaĩ marĩa kaingĩ makoragwo marũgamĩte marĩ ma cumbĩ kana o matarĩ.

Iria[2] – kĩonanagia indo ingĩ itarĩ thĩinĩ wa gĩkundĩ kĩna. Kĩon - ici nĩ ihĩi iria ciaregire kũrua na irigũ.

Iria[3] – Mũthemba wa maaĩ merũ marĩa moimaga harĩ nyamũ o yothe yongithagia yarĩkia gũciara. Nĩ kũrĩ na mĩtĩ ĩngĩ ĩrĩa nayo ĩkoragwo

na iria kana mathina merũ.

Iriga – ĩkĩra mĩhaka na rũgiri rwa mĩtĩ kana o mahiga; *Irigithanĩria* – teithĩrĩria mũirigi; *Iriganĩria* – thondekanĩria mĩhaka mĩingĩ hamwe; *Irigĩra* – thiũrũrũkĩria rũgiri handũ hana; *Irigũra* – tharia rũgiri; *Mũirigi* – ũrĩa ũirigaga; *Mũirigo* – rũgiri ta rũu rũirige; *Mũirigĩre* – njĩra ya kũiriga nayo; *Mũirigithania* – ũrĩa ũteithagĩrĩria kũiriga; *Mũirigĩrwo* –ũrĩa ũirigagĩrwo.

Irigirigi – itindiri; maaĩ marũgamĩte matagũthiĩ marĩ handũ harĩ na mahuti marakũra ta thanjĩ na mangĩ.

Irigithathi – kĩrĩa gĩothe gĩciaragwo mbere kana gĩkahingũra ũciari wa nyina na icio ingĩ ciothe ikarũmĩrĩra; *Marigithathi* – ũingĩ; *Rigithatha* – ciara hĩĩndĩ ya mbere; *Ũrigithathi* – mũtugo wa gũtuĩka atĩ nĩwe ũciarĩtwo mbere na kũgĩa na ihooto ciothe cia gũciarwo mbere.

Irĩgo – itugĩ cia mwako wa gĩthũnũ, rũthwago kana o nyũmba ya gũikara.

Iriũko – handũ hatarĩ hariku maaĩ-inĩ na makĩria nyamũ ona andũ mangĩringĩra nĩguo mathĩi mũrĩmo ũcio ũngĩ; Ũingĩ – *Mariũko.*

Iru (*maru* – ũingĩ) - kĩĩga kĩa mwĩrĩ gĩkoragwo gatagatĩ ga kũgũrũ harĩa kwĩyunagĩra, gatagatĩ ga kĩero na gĩkere.

Irũa[1] – karatathi kandĩke ũhoro kana ndũmĩrĩri.

Irũa[2] – maaĩ marĩa makoragwo ihũa-inĩ marĩa monganagio nĩ njũkĩ nĩguo

matuĩke ũũkĩ na maigagwo magua-inĩ ta irio ciayo.

Iruka (*kĩruka* – ũnini) ikũndi iria ikoragwo na thakame ĩmwe.

Irũngũ – mũrũngi kana o ũrĩa ũrũngaga; *Irũngo* – harĩa gĩthimo kĩna gĩkinyĩte.

Ita[1] – hurunja mbegũ, handa, mirinja mbegũ nĩguo imere itiganĩte.

Ita[2] – irũra (maaĩ) ruta kĩndũ thĩinĩ wa handũ ũige thĩ ũtakũmenyerera; *Mũiti* – ũrĩa ũitaga; *Mũitangi* – mwanangi, mũnyariri kana o ũrĩa ũtũmagĩra indo na njĩra itarĩ na muoroto wa ũgima na ũkindĩrĩku; *Ũitangi* – Mũtũmĩrĩre ta ũyũ wa wanangi.

Ita[3] – ngwatanĩro ya arũi a mbaara; **Ita** (mũnene wa) mũtongoria wa ita.

Ita[4] – ũraga na njĩra ya kũnina rĩera ta gũcuria ngingo na mũkwa; **itana** – ũragana na njĩra ĩno; *Ifĩra* – ita nĩũndũ wa; *Mũitani* – mũruti wa wĩra ũyũ; *mũitwo* - Mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *ũitani* – wĩra ũyũ wa gũitana; *Gũtĩro* – harĩa hai-

Ithanwa

tanagĩrwo.

Itara – handũ hakĩtwo igũrũ wa rĩiko ha kũmithia ngũ kana indo iria ihutanĩtie na rĩiko; ũingĩ – *matara*.

Itatha – hũni ĩmbĩrĩire nda-inĩ ya mbũri kana o ya mũũndũ; *Matatha* - hũni ta icio.

Itegũ – irima rĩa kũhandĩra

kũndũ gũtarĩ kũrĩme nĩguo gũcoke kũrĩmwo thuutha-inĩ; Ũingĩ – *Mategũ*.

Ithabu – (*Mathabu* – ũingĩ) wĩra ũrutagwo na ndari kuonania thĩĩna kana mũiga-na o hamwe na gũtarĩria maũndũ mangĩ megĩi ndari, 2+3=5……

Ithaga - kĩndũ gĩa kuon-gerera ũthaka kana ũgemu mwĩrĩ-inĩ; *Mathaga* – ũingĩ.

Ithagu – njoya inyit-ithanĩtio hamwe guoko-inĩ kwa nyoni rĩrĩa rĩtũmaga indo iria ciothe igeraga rĩera -inĩ ihote gũthĩi na njĩra ya kuoya na kũgũithia mathagu (ũingĩ) maita maingĩ. Nĩ harĩ na ingĩ ithondeketwo na moko ma andũ irĩ mathagu ta ndege.

Ithangũ – rora ihuti

Ithano (5) - ndari ya gatano ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ-inĩ ka 4 na 6. 1 2 3 4 **(5)** 6 ….

Ithanwa – cuuma nditũ na njeke na mũthia ũrĩa mwarĩi na ĩrĩ na ihoro rĩa gwĩkĩra mũtĩ kana kũhangĩra ĩtũmagĩrwo na gũtema mũtĩ, na gwatũra ngũ.

Ithare – mũtĩ mwororo ũtatũmagĩrwo na wĩra mũritũ, mathangũ maguo mahaana hiũ cia njora.

Ithathatũ (**6**) - ndari ya gatandatũ ĩkoragwo gatagatĩ ga ithano na mũgwanja ……. 5 (**6**) 7 8…….

Ithayo[1] – igũũta kana arĩa matendaga kũnoga kana kũruta wĩra ona ũrĩkũ; *Gĩthayo* – kĩrĩ kĩmwe; *Thaya* – gũtara; *Mũthaĩre* – njĩra ĩrĩa mũũndũ aiguaga nayo atĩ ndangĩhota wĩra ona ũrĩkũ; *Ũthayo* – mũtugo ũyũ wa

kwĩigua atĩ gũtirĩ wĩra ona ũrĩkũ ũraigua ũkĩenda kũruta.

Ithayo[2] – itumbĩ ithaatu thuutha wa gũkomererio; Mathayo – ũingĩ

Ithe – mũciari wa mũũndũ ũngĩ wa mũũndũ mũrũme; ũingĩ nĩ *maithe*; *Ithe mũkũrũ (mũnyinyi)* - mũrũ wa nyina kana ithe na ithe wa mũũndũ.

Itheri – handũ hatarĩ kĩndũ gatagatĩ-inĩ ka indo; *Theria* – ĩkĩra itheri kana ũrute indo ciothe hakorwo hatarĩ kĩndũ; *Ũtheri* – Tũhũ kana handũ hatheru biũ na

hatarĩ kĩ kana kĩĩ tiga o ũtheri, hatirĩ nduma; *Matheri* – ũingĩ.

Itherũ – uga, ĩka ũndũ wa gũkenia andũ makĩria ũtarĩ wa ma; *Itherũ (mũũndũ wa)* - mwene maũndũ ta maya matarĩ na bata tiga o gũkenia andũ na njĩra ta icio.

Ithikathĩ – mena biũ.

Ithĩrania – tukania, urugucania indo ngũrani nĩguo ciguane wega; *Mũithĩrania* – mũruti wĩra ũyũ wa gũtukania indo kana maũndũ.

Ithũĩro – kũrĩa riũa rĩthirĩrĩkagĩra nĩguo ũtukũ ũingĩre; *Thũa* – riũa gũturũkia mũthenya ũgĩthira; *Mũthũĩre* – ũrĩa riũa rĩthirĩrĩkagĩra o kahora kahora.

Itiema – kĩrĩa gĩothe gĩciaragwo kĩrĩ gĩa keerĩ kana kĩrũmĩrĩire irigithathi; *Matiema* - ũingĩ

Itĩĩri – handũ hamũre na hahetwo gĩtĩĩo, iruĩro rĩa ihĩĩ kana iñgũ nĩguo ituĩke andũ agima kũringana na mũtugo wa ũgĩkũyũ; *Matĩĩri* – ũingĩ.

Itiki - (*Matiki* – ũingĩ) - thagama, ndaraca kana mwako mwake wa gũkĩranĩria rũũĩ kana o handũ harĩ na mũtaro mũriku nĩguo ũthii wa mũrimo ũcio ũngĩ ũhoteke.

Itimũ – (*Matimũ* – ũingĩ) cuuma njũgĩ na irĩ na mũthia ũcomokete na ũthiaga ũgĩcekehaga werekeire mũthia-inĩ na rĩgekĩrwo nyitĩro, no rĩkorwo na mĩthia ĩĩrĩ.

Itina – njĩra ya nyamũ cio-the iria irĩ muoyo ya gũte mai kana kũrutĩra gĩko kĩrĩa kĩũmũ kĩrĩ nda, ũingĩ – *Matina.*

Itĩrĩra[1] – ĩkĩra, oya kĩndũ kĩrekanĩtie wĩkĩre handũ hangĩ.

Itĩrĩra[2] – nyitithania mĩtĩ kana cuuma na igũrũ wa mwako ũrathe nĩguo ũgite.

Itomo – kũiguĩra mũũndũ ũngĩ ũiru nĩũndũ wa ciiko ciake njega.

Itonyo – nguo o yothe; ũingĩ – *Matonyo.*

Itoyo – mũhũyũ ũrĩa wonekaga ngogoyo-inĩ ya igũa njohi ĩkĩhihwo.

Itu – rĩera rĩnyitanĩte na rĩrĩ na maaĩ ma mbura kana o thaatũ; *Matu* – ũingĩ na kũrĩa riũa, mweri na njata ciikaraga.

Itua – uga, aria ũrĩa

gwĩtĩkanĩirio thuutha wa ngarari kana ciira; *Matua* – ũingĩ; *Ituĩro* – ũguo wario kana woigwo; *Mũtuĩrwo* – mũheo wa itua; *Mũtui* – mũheani wa itua; *Mũtuĩre* – njĩra ĩrĩa ciira ũtuagwo nayo; *Ũtui* – ũũgĩ na wara wa gũtua ciira.

Itũngo – gicunjĩ kĩa mara kĩrĩ kĩhĩu.

Itũũma – ithangũ rĩa ndũũma; *Matũũma* – ũingĩ.

Itũũra – gakundi ka nyũmba nyingĩ irĩ hamwe na tũkundi ta tũu tũrĩ tũingĩ nĩ *matũũra; Tũũrania* – ikarania hamwe kĩmatũũra; *Mũtũũrĩre* – ũrĩa gakundi kau gaikaranagia na gakundi kangĩ kinya ũgatuĩka mũtugo wa gũikarania.

Iya – andũ manyitithanĩtio nĩ thakame ya mũciarĩre mũno ta mũrũ na mwarĩ wa iya.

Iyĩra[1] – tũmĩra maitho kuona wĩra wene ũgũteithia mwene atakũmenya; *Ũiyĩri* – ũici wa mũthemba ta ũyũ.

Iyĩra[2] – ũka ũgĩre kana ũkuue; *Iyĩrĩra* – gĩrĩra mũũndũ ũngĩ kuuma harĩ mwĩtanĩri; *Iyĩrwo* – gĩrwo ũthiio nawe nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Iyĩrithia* – teithĩrĩria kũgĩra.

Iyo – mũthenya wa gatatũ mũthirũ kuuma ũmũthĩ kana ũcio ũrĩ mbere ya ira; *Iyo rĩu rĩngĩ* – mũthenya wa kana mũthiru kuuma ũmũthĩ.

Iyũ – ĩtana na mũgambo mũnene mũno.

Iyũria – ongerera hau hatigaru nĩguo hagĩe na mwanya wa gwĩkĩra ũndũ ũngĩ; *Iyũrithia* – ongerera kĩrĩa gĩtigarĩte ithenya-inĩ; *Iyũra* – ongerereka kĩrĩa

gĩtigaire nĩguo ũndũire wa kĩndũ ũkinye; *Iyũrĩrĩria* – ongerera kĩrĩa gĩtigarĩte nĩguo haiyũre biũ; *Mũiyũro* – wongerereku wa maaĩ hĩndĩ ya mbura kana maũndũ; *Mũiyũrĩre* – ũrĩa mũiyũro wonekaga; *Mũiyũria* – ũrĩa wĩkĩraga nĩguo haiyũre; *Mũiyũrĩro* – muongererwo nĩguo aiyũrithie.

Iyũyũ – nyina wa mũũndũ, *Maitũ.*

K k

K- Ndemwa ya ikũmi na ĩmwe harĩ iria itũmagĩrwo kwandĩka marũa na ĩkoragwo gatagatĩ ka j na l …….i j **(k)** l m …….

Ka – kĩnyihagia mũiganĩre wa indo iria ciothe ciambĩrĩirio nĩ "kĩ"; *Kĩmũũndũ* – *ka mũũndũ.*

Kuonania mwene kĩndũ kĩnini ta, 'gathanju ka mũrĩithi' na kũnyihia bata wa kĩndũ ta 'kĩrũhiũ gĩa kĩhĩĩ; Karũhiũ ga kahĩĩ.'

Kaaha – acũhia mũtĩ nĩguo ũrũngare na ũnyoroke wega ũtarĩ na tũthendũ tũnini-ni tũnini kana mbuthi; *Kaahithia* – tũma mũkahĩre woneke; *Kaahĩra* – kaaha nĩũndũ wa, kahĩra ũrĩ; *Mũkaahĩre* – njĩra ĩno ya gũkaha na kũnyorokia; *Mũkaahi* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũkaahĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Makaaho* – tũcunjĩ tũu twonekaga mũtĩ wakahwo.

Kaana[1] – kĩrĩa kĩrĩkĩtie gũciarwo oro ũguo nĩ nyina (mwana); *Twaana-* ũingĩ; *Waana* – mbegũ cia njamba kana mĩtugo ĩtarĩ na ngũrani na ya mwana.

Kaana[2] – rega, kararia kana kũruta ũira ũtarĩ wama harĩa ũndũ mũna wĩkĩkĩte kana o kũrega ũrĩa mwĩkĩku; *Kaania* – giria gĩĩko gĩtigekwo rĩngĩ; *Kaanĩra* – rega igũrũ rĩa; *Mũkaani* – ũrĩa ũkanaga ũrĩa ekĩte; *Mũkaanio* – ũrĩa ũgiragio gwĩka ũndũ mũna rĩngĩ; *Mũkaana* – ũndũ ũrĩa ũrareganwo naguo nĩ, ũrĩ mwĩke kana ndũgekwo; *Ũkaani* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũkaana.

Kaara – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩcomokete kuuma rũhĩĩnĩ kana o ikinya rĩa nyamũ; *Twaara* – tũrĩ tũingĩ.

Kaarĩ – rwĩmbo rwa ũhootani.

Kabaati - mũthemba wa cuuma mũceke uhaana rũũa.

Kabati – ithandũkũ iraihu na igũrũ igayanie tũcegũ tũingĩ mwanya mwanya twa kũiga indo ngũrani ngũrani.

Kabuti – igooti iraya rĩatũrĩtwo na mbere na rĩkinyaga thĩ ya maru. Gĩũthi-inĩ kĩa ndama (ndĩa rũrũ) mũũndũ angĩcindwo nĩ ũrĩa ũngĩ atakinyĩte kĩambĩrĩria kĩa ũrĩa ũngĩ, atuĩkaga *ahara kabuti*.

Kĩnya

Kagi – mũbira wa gũtungwo nĩ ihĩĩ na ndangari na indo ingĩ nyingĩ.

Kahĩĩ – njamba nini ya mũũndũ; *Ũhĩĩ* - kũgĩa na mĩtugo ya ihĩĩ.

Kahinda – ũraihu wa muoyo mũna ta ndagĩka, mathaa, mũthenya, kiumia mweri kana o mĩaka na imera. Ihinda no tahaha no rĩkorwo rĩrĩ inene, ũngĩ nĩ *Mahinda*.

Kaimana – rega ũregete atĩ gũtirĩ kũigua kana gwĩtĩkĩra ona atĩa.

Kama – ruta iria nyondoinĩ; *Kamĩra* – ĩkĩra iria handũ hana, ũrĩ; *Kamanĩra* – o mũũndũ gũkamĩra ũrĩa ũngĩ; *Mũkamo* – harĩa nyondo ciĩnyitagĩrĩra; *Mũkami* – ũrĩa ũkamaga; *Mũkamĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga gũkamwo; *Mũkamĩre* – njĩra ĩrĩa ĩkamagwo nayo; *Mũkamani* – ũyũ nĩ mũrĩi wa indo ciene na ungumania.

Kamanja – gakundi ka indo karĩ kohe hamwe.

Kamata – nyita thuutha wa gũteng'eria; *Kamatithia* – teithĩrĩria kũnyita; *Mũkamati* – mũnyiti; *Mũkamatwo* – mũũndũ ũrĩa ũnyitagwo.

Kamba – ndigi ciogothanĩtio hamwe igathondeka mũkwa kana o mũhĩndo.

Kambĩ - nyũmba njake hamwe cia gũikarwo nĩ thigari.

Kamee – kanya kanini, kanyanja, gatete.

Kamũra – ruta gĩko na maaĩ matheru thuutha wa gũthambia; *Kamũka* – therio nĩ maaĩ ta macio; *Kamũrĩra* – kamũra ũrĩ, nĩũndũ wa; *Mũkamũri* – mũruti wĩra ũyũ wa gũkamũra; *Ũkamũri* – wĩra ũyũ.

Kamuya – (muya) nyeki ĩrĩa ĩkũraga gacigĩrĩra-inĩ ka rũũĩ kana mahuti marĩa

mameraga gĩcunjĩ-inĩ ta gĩkĩ kĩrĩa gĩkoragwo gĩthiũrũrũkĩirio nĩ maaĩ marũũĩ. Muya ndũtwaragwo nĩ maaĩ ona mangĩiyũra.

Kana – kĩndũ, ũndũ ũrĩ na bata ota wa mbere.

Kanda[1] – garagaria mũtu mũkime na mũtĩ nĩguo ũthondeke mĩgate ya ngano kana o gũthondeka mĩgate ta ĩyo; *Ngando* – mũtu ũcio mũkime na mũharĩrĩku wa gũthondeka mĩgate kana o indo cia mũthemba ũyũ; *Ikanda* – wĩra guo mwene; *Mũkandi* – mũharĩrĩria wa mũtu ta ũyũ.

Kanda[2] – ngurumo nini kana o gĩtuamba gĩtarĩ kĩnene kĩrĩ na karũũĩ gatarĩ kanene.

Kanda[3] – njamba njĩthĩ makĩria cia aanake.

Kandũ – irio nduge na nyingĩ.

Kang'a – enja irima handũ homũ.

Kanga – hutia harĩa ho, kĩhooto kĩrũmu.

Kangama – gega nĩũndũ wa kĩeha kana ũgegeare oro ũguo.

Kara – tema mĩkaro ya kũhandĩra; *Mũkaro* – mũtaro; *Mũkari* – ũrĩa ũtemaga mĩtaro ta ĩno, gĩcunjĩ kĩa nguo kĩrĩa gĩthiũrũrũkĩirie ngingo.

Karagaragi - kamũũndũ oro ũguo gatarĩ kĩene.

Karakara[1] – caria thĩĩna.

Karakara[2] **–** mũico wa kanua na kĩambĩrĩrĩria kĩa mũmero; Gũthũa hiti.

Karamu – nĩ mũthemba

wa mũtĩ, cuuma, ũrĩ na nyitĩro na mũthia wa kwandĩka na rangi mũigũ kana o mũmũ.

Karara – thondeka mũhari na kĩndũ kĩũgĩ, kurura.

Karĩbĩ, irĩbĩ – mũthia wa taama.

Karĩgũ – kairĩtu kanini gatameretie nyondo; *Kĩrĩgũ* - nĩ ũrĩa mũnenanene ũrĩ na nyondo no nĩ atigarĩtie kũgimara.

Karĩng'a – kuuma o kĩambĩrĩrĩria, kĩrĩa ona rĩu gĩtarĩ kĩragĩa na ũgarũrũku ona ũrĩkũ.

Karũbũ – njoohi ya igũa na cukari, mĩratina kinya maaĩ ona ũũkĩ.

Kaũka – tiha oro ũguo hatarĩ gĩtũmi makĩria gatagatĩ inĩ ga ciara; *Mũkeũkĩre* – ũrĩa handũ ta hau hakeũkaga.

Kaũra (keũra) – kaya hanini ũtigithũkanie nyama na nyama, tihia.

Kaya[1] – anĩrĩra wĩtie ũteithio ũrĩ thĩna-inĩ; *Kaĩra* – ĩtia ũteithio kuuma harĩ; *Kayũrũrũka* – anĩrĩra o rĩmwe nĩũndũ wa thĩna ũrĩa wagũkorerera na ihenya kana kĩmako.

Kaya[2] – tinia kĩũraihu na kĩndũ kĩũgĩ; *Kaĩra* – tinia nĩũndũ wa; *Mũkayi* – ũrĩa ũkayaga; *Mũkayo kana ngayo* – kĩrĩa gĩkae na gĩgakorwo kĩrĩ giiki mwanya.

Kayũ – mũgambo ũrĩa ũcokaga na thuutha wakora kĩrigĩrĩrĩria mbere, ũcokagĩra ota wa kĩambĩrĩrĩria; *Kayithia* – ugithia mbu; *Kayanĩra* – ĩtaniai ũteithio; *Mũkayo* – mũgambo ũyũ ũkoragwo

ũkiuma hĩndĩ ta ĩno.

Ke – oya kuuma mokoinĩ makwa haana ta mũheani; Onania harĩa kanyamũ kanini karĩ; *Kei* – oya ta hau igũrũ kuuma kũrĩ nĩĩ ta mũheani.

Keera – tigithũkania kana weheranĩrie maaĩ gĩko na njĩra ya gũcunga na gĩcungi; *Keerera* – ũrĩ, handũ hana, nĩũndũ wa; *Mũkeeri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũkeerere* – ũrĩa wĩra ũyũ ũrutagwo; *Ũkeeri* – ũruti wa wĩra ũyũ.

Keka – ruta mũgambo ta wa mũtĩ ũrĩ hakuhĩ kũgwa kana ũkĩinainio nĩ rũhuho, aga hinya, mwĩrĩ; *Kekia* – tũma mũkekere woneke kana ũgĩe; *Mũkekere* – ũrĩa mũgambo ta ũyũ umaga; *Ũkeki* – mũtugo wa gũkeka.

Keki – tũmĩgate tũrugagwo na mũtu na tũgekĩrwo mĩcamo ya mwanya.

Kemba[1] – ime rĩa mĩtĩ.

Kemba[2] – thera biũ, oneka thĩinĩ ta ũrĩa maaĩ matarĩ na gĩko monekaga; *Kembithia* – theria ta maaĩ; *Makemba* (*Mũkembu*) - mũtheru biũ ati ndarĩ na gĩko; *Mũkembo* – mũtherere ta ũyũ wa maaĩ; *Mũtherere* – ũrĩa ũkembu ta

ũyũ wa maaĩ wonekaga ũhaana; *Ũkembu* – ũtheru ũyũ wamaaĩ ta maya.

Kena – canjamũka, rũhia na ũgĩe na gĩkeno wage

maũndũ ma gũkũrakaria thĩinĩ wa ngoro yaku; Korwo na thaayũ muoyo-inĩ waku; *Kenia* – ĩka ũndũ wa kuongerera gĩkeno ngoro-inĩ kana muoyo-inĩ wa mũũndũ ũngĩ; *Kenera* – kena nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Kenanĩra* – o mũũndũ gũkenera ũrĩa ũngĩ nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya, kena mũrĩ hamwe na arĩa angĩ; *Gĩkeno* – kũgĩa na thaayũ thĩinĩ wa ngoro ona muoyo gũtarĩ na ũndũ o ona ũrĩkũ ũragũthĩnia thĩinĩ wa mũtũrĩre na ũkaigua ona ũtarĩ na ũũru kĩmwĩrĩ; *Makena* – mũirĩtu mũkeni; *Mũkenia* – mũrehi wa gĩkeno; *Mũkeni* – ũrĩa ũkoragwo na gĩkeno; *Mũkenerwo* – ũrĩa ũtũmaga gĩkeno kĩoneke; *Ũkeni* (ikeno) - njĩra na mũtugo wa gũkorwo na gĩkeno biũ.

Kenga – henia, oneka ũrĩ na ũtheri na rangi mũtheũku kũrĩ ũrĩa wa ũndũire; *Kengakenga* – henia maita maingĩ; *Kengithia* – ongerera ũkengi; *Mũkengere* – njĩra ĩrĩa mũhenerie ta ũyũ wonekaga; *Ũkengi* –mũhenerie ũyũ.

Kengere – mũhĩrĩga wa kĩũra kĩonekaga kĩrĩ kĩerũ na kĩonekaga mĩgũndainĩ mũno.

Kenya – bũrũri ũmwe wa Abirika ya irathĩro ũrĩa Aagĩkũyũ maikaraga mwena wa irathĩro ũhakanĩte na iria inene rĩtagwo "Iria rĩa India" na mwena wa na igũrũ wa itherero, ũkahakana na bũrũri wa Somalia, Mwena wa na igũrũ wa bũrũri nĩ Ethiopia kana Abysinia na bũrũri wa Sundani ũrĩ mwena wa na igũrũ wa rũgũrũ, mwena wa rũgũrũ biũ nĩ bũrũri wa Ũganda na Iria rĩa Nyanza. Naguo wa mũhuro nĩ bũrũri wa Tanganyika ũrĩa rĩu wĩtagwo Tanzania.

Mwathanĩre wa Kenya nĩ wa kura cia mũingĩ iria ithuraga atongoria arĩa magũikarĩra itĩ cia wathani na njĩra ya ndemokiracĩ. Atongoria mahũranagĩra gĩtĩ kĩa mũnene wa bũrũri kuuma kũrĩ ciama cia ũteti na ũrĩa wagĩa kura nyingĩ agagĩtuĩka mwathani (President). Kĩama gĩa KANU gĩathanĩte mĩaka mĩrongo ĩna kinya mweri wa Gatumu, mwaka wa (2002 A.D.), hĩndĩ ĩrĩa gĩacindirwo nĩ mũũngano wa Kĩama kĩa NARC. President wa mbere arĩ Jomo Kenyatta ũrĩa wakuire arĩ mũnene mwaka-inĩ wa 1978. Mũnini wake Daniel Arap Moi nake akĩoerera kinya 2002 rĩrĩa atigire wĩra na kĩama kĩa NARC gĩtongoretio nĩ Mwai wa Kĩbakĩ gĩkĩhotana na agũikarĩra gĩtĩ muthenya wa 31, mweri wa Gatumu mwaka wa 2002.

Kenyakenya – thecathe-ca handũ hamwe (kanyakanya) kana wĩkĩre tũmĩhari tũnini tũnini; *Tũkenyakenyi* – tũcano ta tũu tũrũrũnganĩtio hamwe.

Kenyũria - tinia ikoro na rũhiũ kana kĩndũ kĩũgĩ nĩguo hagĩe na nyitĩro ya kũũa; *Mũkenyũria* – ũrĩa wĩkaga ũguo.

Kera – tinia tũcunjĩ tũnini kuuma harĩ kĩndu kĩnene; *Kerera* – tinia ũrĩ, nĩũndũ wa; *Mũkeri* – mũruti wa wĩra wa ũkeri; *Mũkerere* – ũtinangia wa tũcunjĩ ta tũu; *Mũkererwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ; *Ũkeri* – wĩra ũyũ na ũũgĩ waguo.

Kerũra – ruta maaĩ irio-inĩ kana ũtigithũkanie irio na maaĩ; *Makerũro* – maaĩ macio marutĩtwo irio-inĩ; *Ũkerũri* – ũruti wa maaĩ macio irio-nĩ.

Ki – ũguo nĩguo na hatiri ũndũ ũngĩ ũngĩongererwo.

Kia – tukania maaĩ na mũtu itondore ithondeke kĩmere ta kĩa mũtu kana o ndooro rĩrĩa maaĩ matukanĩtio na tĩĩri; *Kiania* – tukania indo iri na mũtutu na maaĩ; *Kĩra* – kia nĩũndũ wa, ũrĩ; *Mũkii* – ũrĩa ũkiaga; *Mũkĩire* – njĩra na wara wa gũkia; *Mũkĩirwo* – ũrĩa ũtũmaga gũkio ; Kĩnya kĩrĩ mũkiirwo; *Ũkie* – mũtukanio ũcio wa maaĩ na mũtu makĩria ũrĩa ũkoragwo ũtarĩ mũruge.

Kĩ – kĩonanagia harĩa kĩndũ kĩna kĩrĩ, gĩkanenehia gĩtakũgarũrĩra mũhiano ciugo iria itongoragio nĩ 'ka'; *Kĩrĩ* - kĩonanagia harĩa kĩndũ kĩrĩ.

Kĩa – gĩa na; Onania ũgĩi wa kĩndũ kĩna; kana o wĩra ũrĩa kĩndũ ta kĩu kĩngĩruta kũringana na mũtũmĩrĩre wakĩo.

Kĩaga[1] – njoku, handũ haake ha gũkamĩra kana ikamĩro.

Kĩaga[2] – nyũmba njake ya kũiga nyoni cia kũrĩithia.

Kĩama[1] – (*Ciama* – ũingĩ) - gĩkundi kĩa andũ gĩthurĩtwo nĩ angĩ kũrũmbũia maũndũ mao handũ hao; *Mũkĩama* – ũmwe na arĩa athuure; *Ũkĩama* – mũtugo ũyũ wa gũtuĩka wa kĩama.

Kĩama[2] – ndũmĩrĩri ĩrĩ na ũtũmwo kana ũhoro ũgũkinyanĩrio, ndũmĩrĩri.

Kĩama[3] – ũndũ wa magegania mwĩke kana ũrekwo.

Kĩana[1] – ikundo rĩohetwo atĩ ũngĩnyita mũthia ũmwe nĩ rĩohoraga.

Kĩana² – mwana ũkũrĩte na ihenya akĩoneka.

Kĩano – mũguĩ; Mũhuko wa rithathi ũrĩa ũtigagwo rithathi yarathũka.

Kĩara¹ – (*ciara* – ũingĩ) - mũthia wa guoko kana kũgũrũ ũrĩa ũkoragwo na ndwara. Mũũndũ akoragwo na ciara mĩrongo ĩĩrĩ – ithano guoko kũmwe na kũgũrũ no taguo.

Kĩara² – harĩa haikagio mahuti kana indo iria hũthĩre na itarĩ na bata rĩngĩ; *Kĩara-inĩ* – hau haikagio mahuti na indo ta icio.

Kĩatho – ikundo rĩa kũnyitithania

Kĩbaata – rwĩmbo rwa athuuri, rora mũthũngũci.

Kĩbaba¹ – gĩthimo kĩa irio kĩa o mũthenya.

Kĩbaba² – mũrimũ ũikaraga ũkĩgũithagia mũrwaru waguo.

Kĩbaca – gĩtara kĩa rũri gĩa kũiga tũindo tũnini gĩcuragio rwembeya-inĩ.

Kĩbango – kĩigo kĩa indo kĩrĩ hamwe; *Banga* – iga ciigo mwanya; *Mũbangi* - ũrĩa ũbangaga ciigo ici; *Mũbangĩre* – mũigĩre wa indo ici.

Kĩbatũ – kĩndũ kĩgayanĩtio maita merĩ; *Batũra* – atũrania maita merĩ.

Kĩbeeri – thingira wa

na ihenya mũno na kĩrĩ na hinya mũkũrĩre-inĩ.

gũkomwo nĩ aanake.

Kĩbeeti – mũhuko mũnini wa gwĩkĩra mbeeca kana o tũindo tũrĩa tũnini.

Kĩbege – njingiri, mũhuko mũtume na mbere wa gwĩkĩra ngaragari cia kũruta mũgambo rwĩmbo-inĩ, kĩgamba.

Kĩberethi – itimũ inene mũno.

Kibi – mũthia wa ndeto cia hitho.

Kĩbii – thaatũ, nduma ya mũthenya ĩrĩa kaingĩ yũkaga na mbura kana heho ĩrĩ na rũcicihũ.

Kibikibi – ngaari ya magũrũ meerĩ ĩtwaragwo nĩ hinya wa maguta ma betũrũ.

Kĩbobo – kĩndũ kĩrakũra

Kĩboko – nyahunyũ, rũũa rwa huria kana o nyamũ iria irĩ na njũa ndungu na nyũmũ; *Iboko* – ũingĩ.

Kĩbore – nyamũ ya magũrũ mana na gĩcuthĩ kĩraya kĩrĩ na ngore na ĩiga-na ta nyau na ĩrĩaga nyama.

Kĩboya – mũtĩ mũraihu wohereirwo kĩndũ gĩa gũteithĩrĩria kuona mũhaka ũgĩatũũrwo; *Iboya* – ũingĩ.

Kĩbũiya – rwĩmbo rwa aanake na airĩtu.

Kĩbungo – kĩhingo kĩa nguo kĩrĩa gĩkoragwo gĩtumĩrĩirwo nguoinĩ gĩa kũnyitithania icunjĩ igĩrĩ ka-na icoora cia nguo ĩmwe; *Bunga* – hinga nguo ibungo kana ũnyitithanie mĩena ĩĩrĩ ya nguo.

Kĩbuuti – gĩkĩ nĩ kĩndũ kĩrĩa kĩhuraga rangi o wothe makĩria wa karamu.

Kĩeni – werũ wa nyeki theri.

Kĩenja – gĩtina kĩa irigũ kĩrĩa gĩthunaga thuuna, kĩndũ kĩrũmu.

Kĩenyũ – gĩcunjĩ kĩrĩa kĩenyũku.

Kĩga – mahira momũ marĩa makoragwo mahaana ta arĩ mo gĩtina kĩa mahira ma kwĩimbia.

Kĩgaathi – ongerera ũhoro cama gũkĩra ũrĩa ũrĩ; *Gatha* – ĩkĩra ũhoro hinya kana kuoha na hinya; *Gathũra* – ohora kĩndũ kĩnyite nĩguo gĩtige kũnyita mũno; *Gathithia* – tũma kĩndũ kĩohwo na kĩnyitwo mũno; *Gathĩrĩria* – ongerera ũhoro hinya; *Mũgathĩrĩria* – ũrĩa wĩkĩraga ũhoro hinya; *Mũgathi* – ũrĩa ũgathaga akĩoha; *Mũgathĩre* – ũrĩa ũndũ ũgathagwo; *Mũgathĩrĩria* – ũrĩa wongagĩrĩra ũhoro hinya; *Ũgathi* – njĩra ya kũgatha kana gwĩkĩra kĩgathi.

Kĩgagũ – kĩgunyũ kĩrĩa gĩikaraga gĩcoro-inĩ kana rũrua-inĩ.

Kĩganda[1] – (*Iganda* – ũingĩ) harĩa indo ithondekagĩrwo kana igaturwo.

Kĩganda[2] – nyũmba ya ciumĩri kũrĩa cikaraga ciarua na nokuo cia taragĩrwo nĩ atiiri acio.

Kĩgera – kĩndũ kĩũmũ ta cuuma.

Kĩgĩgĩ – nyũmba ndiganĩrie na ĩrĩ hakuhĩ kũgũa.

Kĩgoru – ũimbo ũrĩa

ũkoragwo mbere ya ngingo.

Kĩgũa – mũthemba wa nyeki ĩtunguhaga na ĩkagĩa na marũngo marĩ na maaĩ maingĩ (Ngogoyo) makoragwo na cukari mũingĩ na nĩkĩrĩagwo nĩ andũ; *Igwa* (ũingĩ) nĩcia mĩhĩrĩga mĩingĩ; *Kĩgũa kĩa arĩithĩ* – nĩ kĩnini na gĩkoragwo na marũngo marĩ na mũhunguru na maaĩ magagatu; ngwacĩ yakĩo nĩ ĩrugagwo ndubia handũ ha macani.

Kĩgũcĩ – karũũa karĩa konũkaga mwĩrĩ wa nyamũ, mũũndũ ũtarĩ kĩene kana atarĩ wĩra angĩhota.

Kĩgũmba[1] – mbiri, ngũha, ngũkũma, kĩrĩa kĩnyuĩte thakame gĩkahũna.

Kĩgũmba[2] – ngũha, mbiri kana kĩrĩa kĩnyuĩte thakame gĩkahũna biũ.

Kĩgunyũ – kanyamũ kanini gatarĩ na ihĩndĩ rĩa mũkuruguthu na no gakorwo gatarĩ kana karĩ na magũrũ. No gĩkorwo kĩrĩ thũ kana mũrata wa mũũndũ; ringithania njoka na kĩgunyũ kĩa Hariri; *Kĩgunyarĩrĩ* – gĩkĩ gĩkũnjaga gĩgĩkũnjũraga nĩguo gĩthiĩ; *Kĩrwamba* – gĩkĩ gĩkoragwo na rwamba mwĩrĩ wothe.

Kĩgũũta – mũũndũ ũtarĩ na wendi wa kũruta wĩra ona atĩa; *Ũgũũta* – gũikara na mũtugo ta ũyũ wa kũgũtara na ũtarĩ na wendi wa wĩra.

Kĩgũthũko (!) – mũgambo wa kũruta watho kana kuuga na hinya ũndũ wĩkwo; *Gũthũka* – aria na mũgambo mũnene; *Gũthũkĩra* – arĩria na mũgambo mũnene; *Gũthũkanĩra* – aranĩria na mũgambo mũnene na ũrĩ na

hinya; *Mũgũthũki* – mugi; *Mũgũthũkĩrwo* – Mwĩrwo; *Igũthũka* – mwarĩrie ta ũyũ.

Kĩgutiĩ – hitho nene na ya mwanya.

Kĩguũ – maaĩ marĩa maikũrũkaga thuutha wa mbura kuura.

Kĩhaaro – gĩcunjĩ gĩa thĩ gĩkĩre mĩhaka nĩũndũ wa matũmĩro ma mwanya makĩria ma mũingĩ kana o kĩa mwanya; *Ihaaro* (ũingĩ).

Kĩhaato – rora haata.

Kĩhango – ũyũ nĩ mũtĩ mwacũhie na mũceke nyitĩro mwarĩĩ mũthia-inĩ ũtũmagĩrwo na kũhũũra mũbira wa mĩtĩ; *Ihango* – ũingĩ.

Kĩheti[1] – mũthuuri, mũtumia mũkũrũ mũno.

Kĩheti[2] – mũtumia mũkũrũ mũno.

Kĩhinga – gĩthaka kĩnene kĩrĩ na mahuti, mĩigua na mĩtĩ ĩtarĩ mĩnene mũno na mahũrũra.

Kihĩra – tũmĩra rĩera nĩguo kĩrĩa kĩrĩ nda kiume; Ongerera rĩera nda nĩguo kĩrĩa kĩrĩ kuo kĩume; *Mũkihĩre* – njĩra ya gũkihĩra nayo; *Mũkihĩri* – ũrĩa ũkihagĩra nĩguo kĩrĩa kĩrĩ nda kiume; *Ũkihĩri* – kwĩhihinyania kũu nĩguo kĩrĩa kĩrĩ nda kiume na hinya wa rĩera.

Kĩhiũ[1] – mũthemba wa nyeni ũkũraga na marũngo marĩ na mahoro thĩinĩ.

Kĩhiũ[2] – rũhiũ rũnene.

Kũhũri

Kĩhũni – mũgambo ũrutagwo nĩ kaana hĩndĩ ĩrĩa

mĩrukĩ kana rĩera rĩoima kana rĩaingĩra

rĩhihinyanĩte.

Kĩhuti – ithangũ inene; Mũrimũ ũtũmaga mũũndũ ahaye na aite kĩmira.

Kii – ũrĩa mũũndũ ai-guaga agũthĩtwo kĩongo kana rũthia.

Kĩĩga[1] – gĩcunjĩ kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo kĩrũgamĩrĩire na kĩrutaga wĩra kĩrĩ giiki ta gũtũ, guoko na no mũhaka kĩrutithanie wĩra na iria ingĩ.

Kĩĩga[2] – tuĩka kĩrimũ, ĩka maũndũ matarĩ na ũũgĩ, ririma, kingitara

Kĩĩga[3] – tuĩka kĩrimũ, meciria maku kũrega kũruta wĩra na njĩra njega, aga ũũgĩ; *Kĩĩgia* – tũma mũũndũ ũngĩ age ũũgĩ; *Kĩĩgũra* – nina ũrimũ wa mũũndũ ũngĩ; *Mũkĩĩgu* – ũrĩa meciria make matarutaga wĩra na njĩra njega; *Mũkĩĩgĩre* – ũrĩa ũkĩĩgu ũhana; *Ũkĩĩgu* – ũrimũ; Mũtugo ũyũ wa gũkĩĩga.

Kĩigoya – naguo no mũtĩ wa gĩthaka na ũtaraihaga mũno na ũrĩ mathangũ ma kĩbuu mahũthũ ma gũthondeka thumu tondũ nĩ moraga na ihenya.

Kĩihũ[1] – ĩno nĩ nyamũ ya gĩthaka ĩigana nyau ĩrĩ gĩcuthĩ kĩnene na ĩrĩaga nyama.

Kĩihũ[2] – nayo nota kĩihũ tiga nĩatĩ ndĩrĩ ngore.

Kĩihũri – kĩnya kĩa rũngũ gĩatũranĩtio maita merĩ na gĩtũmagĩrwo na kũihũra irio o hamwe na mawĩra mangĩ maingĩ; *Ihũra* – ruta irio riiko thuutha wa kũhĩa na ũgae; *Kaihũri* - nĩ karĩa kanini; *Mũihũri* – ũrĩa ũihũraga irio; *Mũihũrĩrwo* – ũrĩa ũheagwo irio ici njihũre; *Ũihũri* –wĩra ũyũ wa

kũihũra.

Kĩimba – mwĩrĩ wa kĩũmbe o gĩothe kĩarĩkia gũkua.

Kĩino – ĩno nĩ njĩra ya ũciari ya nyamũ ciothe cia nga, ithugumaga na gũciara na irima rĩrĩ riumĩte mwĩrĩ wayo; (*Ciino* - ũingĩ).

Kima – hũra hũra na mũtĩ, cuuma ndirimbaru kana ĩtarĩ mũthia nĩguo ũnyititithanie indo ta irio; *Kimanĩria* – kima indo nyingĩ hamwe; *Kimĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa ,ũrĩ; *Mũkimo* – kĩrĩa gĩkime kana gĩkanyititithanio na njĩra ĩno; *Mũkimĩrwo* – ũrĩa ũkimagĩrwo; *Mũkimi* – mũruti wa wĩra wa ũkimi; *Ũkimi* – wĩra ũyũ wa gũtukania indo ngũrani ituĩke kĩndũ kĩmwe.

Kĩmamo – harĩa nyamũ ĩmenyerete gũkoma gĩthaka-inĩ na ĩkoragwo ĩthondekete wega ta mũciĩ wayo, kĩemo.

Kĩmbĩmbĩ – inegene rĩngĩrehe haranio.

Kĩmera[1] – hĩndĩ ninde nĩguo ciumie mĩri ya gũthondeka njoohi; *Mera* – ruta mĩri, mathangũ, ambĩrĩria muoyo mwerũ; *Merithia* – tũma mbegũ imere; *Meranĩra* – mera hĩndĩ ĩmwe makĩria mĩmera mĩingĩ; *Mererwo* – indo ingĩ kũmera thuutha wa cia mbere na itarendekana; *Mũmera* – mũtĩ o wothe ũmeraga; *Mũmero* – mĩmera ĩrĩa ĩmeranĩire hĩndĩ ĩmwe; *Mũmerere* – ũrĩa mũmera ta ũyũ ũmerete; *Mũmerithia* – ũrĩa ũtũmaga mbegũ imere; *Ũmeri* – ũrĩa imeraga.

Kĩmera[2] – ihinda rĩrĩa irio ihandagwo kinya ikagethwo.

Thĩinĩ wa Gĩkũyũ imera igĩrĩ nĩcio irĩ ngumo mũno – Themithũ na Gathano.

Kĩmere – mũtukanio wa hĩndĩ thĩe na maaĩ nĩguo imate.

Kĩmira – gĩko gĩtweku kiumaga thĩinĩ wa iniũrũ na gĩkoragwo kĩnyitanĩte ta rũrenda; *Mira* – ruta gĩko kĩu kĩrĩ iniũrũ; *Mirania* – o mũũndũ kũmiria ũrĩa ũngĩ; *Miria* – hihinya nĩguo gĩko kĩrĩa kĩrĩ iniũrũ kana marainĩ kiume; *Miranĩra* – mira hĩndĩ ĩmwe; *Mirĩra* – ruta kĩmira ũikie handũ hana; *Mũmirĩre* – ũrĩa mũũndũ amiraga.

Kĩmitũ – irio ngime na mbooco theri na itarĩ mbeembe ona gũtuĩka no ciongererwo indo ingĩ ta marigũ; *Mita* – rĩa irio ta icio na njĩra ya ũkoroku; *Mũmiti* – mũrĩi wa irio ici na njĩra ĩno ya ũkoroku.

Kĩmone – rũũa rũrĩa rũhumbĩraga rĩitho na rũkamera mbutu.

Kĩmũrĩ – kĩrĩa gĩothe kĩonanagia ũtheri na kĩrĩ na nyitĩro; *Mũrĩka* – tũmĩra kĩmũrĩ kũruta ũtheri; *Mũrĩkĩra* – heana ũtheri; *Mũmũrĩki* – mũheani wa ũtheri; *Mũmũrĩkĩrwo* – mũheo wa ũtheri.

Kĩmurutio – ciothe hamwe hatarĩ gĩgũtigara.

Kĩmũrutũ – gĩkundi kĩa muumo kĩrĩ hamwe.

Kĩna – kĩndũ kĩũĩkaine nĩ andũ anini thĩinĩ wa arĩa marĩ ho na moĩkaine nĩ mũheani wa ũhoro.

Kĩnanda – njĩki (macini) ĩthondeketwo ya kũina

nyĩmbo nyine nĩ aini.

Kĩnandũ – mbũthũ ya maguta marathime na bata wa mwanya, o yothe ĩkĩragwo maguta; *Inandũ* (ũin)

Kinania – wĩyũmĩrĩrie mũno makĩria.

Kĩng'ang'i

Kĩnda[1] – oha ndigi ũhĩngĩcanĩtie nĩguo ũthondeke mũkwa kana mũhĩndo; *Kĩndũra* – ohora ndigi ici; *Mũkĩndi* – mwohi wa ndigi ici; *Mũkĩndĩrwo* – mwoherwo wa ndigi ici.

Kĩnda[2] – onania marakara ta ndegwa na kwĩgeta; *Mũkĩndĩre* – mwĩgetere ta ũyũ.

Kinda[1]– rũteere, mũhaka; *kindania* – ĩkĩra mũhaka wa wega kana ũũru.

Kinda[2]– *thiica*, *gũĩka* – ingĩria kĩĩga kĩa njamba kĩa ũciari thĩĩnĩ wa kĩa nga; *Kindana – Thicana – gũĩkana*; *Kindĩra* – tindĩkĩrĩria na thĩĩnĩ na hinya; *Mũkindani* – mũthicani, mũgũĩkani; *Mũkindwo* – mũthicwo; *Ũkindani* – wara na ũmenyo wa gwĩka ũguo.

Kindĩria – horera handũ ũtarĩ na wagagu; *ũkindĩrĩku* – ũhoreru ta ũyũ wĩna thaayũ; *mũkindĩrio* – mũikarĩre ũyũ.

Kindũ - kĩguta kĩremetwo.

Kĩndũ – kĩrĩa gĩothe gĩkoragwo kĩrũgamĩrĩire kĩrĩ giiki na gĩtakoragwo ho atĩ

iria ingĩ irĩ ho; *Indo* (ũingĩ) *Kaũndũ* – kohoro kanini karĩ na bata wako mwene.

Kĩnena – gĩcunjĩ kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩthiũrũrũkĩirie kĩĩga kĩa ũciari kĩa mũũndũ; *Kwĩnenũra* – mũũndũ wa nja kuona mweri hĩndĩ ya mbere.

Kĩng'a - aga maaĩ biũ.

Kĩng'ang'a – rora ndũnyũ, gĩathĩ thoko harĩa andũ macamanagia makĩendia kana makĩgũra.

Kĩng'ang'i – nyamũ ya thakame hehu ĩhaana njagathi, nene ĩrĩ na gĩkorogoca kĩũmũ, magũrũ mana na ĩrĩ na mũcuthĩ mũnene ũrĩ hinya na ĩikaraga thĩ nyũmũ na maaĩ-inĩ.

Kĩng'arũ – rangi mwerũ ũhakagwo mwĩrĩ nĩguo ũgeme.

King'i - mũthamaki ũtarĩ wa gũthuurwo nĩ andũ wathanaga ta mũtugo tondũ wa kũgaya ũthamaki ũcio kuuma kũrĩ aciari ta ũrĩa Ngeretha mekaga.

Kĩng'ore – mũngĩkĩ

Kĩng'ũki – mũthiro, mũtino wa mũrimũ.

Kĩni – harĩa magego mameraga thĩinĩ wa kanua.

Kĩnũgũ – rora kĩino; nũgũ nene mũno.

Kinya – igĩrĩra kũgũrũ; Tũmĩra kũgũrũ handũ harĩ na; Haica igũrũ wa; *Kinyũkia* – thĩ o kahora kahora ũtarĩ na ihenya, eheria kũgũrũ harĩa ũigĩte na ũtware hangĩ; *Kinyĩra* – hihinya na magũrũ, hinga na magũrũ ũgiriĩrie gũthĩ na mbere; thĩ na ihenya ũkinyĩre mũũndũ ũrĩ

mbere yaku; *Mũkinyĩre* – mũthiĩre ũrĩa mũũndũ athiaga naguo kana o kĩrĩa gĩothe gĩthiaga na magũrũ; *Mũkinyi* – ũrĩa ũthiaga na magũrũ; *Mũkinywo* – ũrĩa ũkinyagwo nĩ ũngĩ.

Kĩnya – maciaro ma rũngũ; *inya* – (ũingĩ).

Kĩnyũrũri – maũndũ matarĩ ma ma kũgathĩrĩria ũrĩa gũtarĩ; Kĩon - cũũcũ rĩu ũhaana ta kairĩtu; *Nyũrũria* – aria na kĩnyũrũri; *Nyũrũrithia* – mwĩki ũguo; *Mũnyũrũrio* – ũrĩa wĩkagwo ta haaha; *Kĩnyũrũri* – thĩĩna ũtarĩ na gĩtũmi na ũngĩtũma kuume haaro onayo ĩtarĩ na gĩtũmi kana wanangi ũtarĩ na bata.

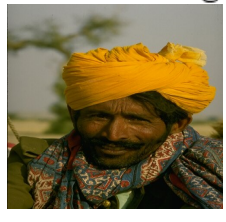
Kĩo – orota na ma atĩ gĩtũmi kĩrĩa ũgwethaga, ũgwĩciragia kana ũkwendaga na kĩagĩrĩire nĩkĩo kĩu.

Kĩoi – rora oya; Kĩndũ gĩa kuoya indo na igũrũ.

Kĩoyo – gĩcunjĩ kĩa mwĩrĩ kwĩikaikia nĩũndũ wa itũmi mwanya na mũthiĩre wa thakame.

Kira[1] – ruta mbuthi cia kĩgũa na gĩkiri nĩguo ituĩke nduumbũ; Gĩkiri nĩ cuuma ndũre tũmarima tũrĩ na mĩthia mĩũgĩ mwena ũmwe tũrĩa tũtihagia kĩgũa gĩkoima mbuthi kana nduumbũ; *Mũkiri* – ũrĩa ũkiraga; *Mũkirĩre* – ũũgĩ wa ũkiri; *Ũkiri* – ũũgĩ na wara wa gũkira.

Kira[2] – tiga kwaria; Rega kũruta mũgambo na kanua o rĩmwe; *Kiria* – tigithia inegegene o rĩmwe; *Kirania* – o mũũndũ akirie ũrĩa ũngĩ; *Kirĩra* – rega kwaria na, nĩũndũ wa; *Kirĩrĩria* – kira ona

wĩkĩtwo ũũru; *Mũkiri* – ũrĩa ũikaraga akirĩte; *Mũkirania* – ũrĩa ũkiragia arĩa angĩ; *Mũkirĩrwo* – ũrĩa ũtaragĩrio nĩ ũngĩ; *Ũkiri* – mũtugo ũyũ wa gũikara ũtekwaria.

Kĩra – uma mwena ũmwe ũthiĩ ũrĩa ũngĩ; *Kĩrania* – *hĩngĩcithania* – kana ũkĩrie kuuma mwena ũmwe kinya ũrĩa ũngĩ; *Kĩrithia* – hĩtũkithia wendo waku kuuma njano kinya ĩrĩa ĩngĩ; *Kĩrĩra* – hĩtũkĩra, gerera kana ũthiĩre handũ nĩguo ũrũge mũhaka; *Kĩrĩria* – gereria indo handũ; *Mũkĩria* – ũrĩa ũkĩragia indo ici; *Mũkĩrĩre* – ũrĩa mũthiĩre wa gũkĩra wonekaga.

Kĩraka – gĩcunjĩ kĩa nguo kana tama kĩrĩa kĩongagĩrĩrwo harĩ nguo ndarũku kana ĩrĩ na irima kana ihoro.

Kĩrambuĩ – matigari ma nyamũ ĩrĩtwo nĩ ĩngĩ.

Kĩrania – cemanithia, tũnganithia mwena ũmwe ũkorwo ũhĩtũkĩte mũhaka na ũrĩa ũngĩ ũkorwo ũtigĩtwo na thuutha ta mũtharaba; *Kĩranĩria* – hĩtũkania mĩhaka mĩingĩ o rĩmwe; *Ikĩro* – mĩhaka ĩrĩa mũũndũ ahĩtũkaga nĩguo akinye harĩa arĩ kana harĩa akinyĩte; *Ikĩrĩro* – harĩa hakĩragĩrwo; *Mũkĩri* - mũhĩtũki wa mĩhaka; *Ũkĩri* – mũtugo ũyũ wa kuuma mwena kinya ũrĩa ũngĩ.

Kĩrathi – nyũmba ĩrĩa ĩthomithanagĩrio kana ĩkarutanĩrwo maũgĩ, ithomo rĩa ũngai rĩrĩa rĩheithagia andũ ũmenyo ta ũcio, gĩkundi kĩrĩ na muoroto ũmwe.

Kĩratũ – mũhuko wa rũũa, nguo, ũrĩa wĩkĩragwo magũrũ.

Kĩrema – handũ hatihie

na hagacoka hakahona.

Kĩremba – gĩtambaya kĩohagwo kĩongo nĩ arũme makĩria kĩgĩĩ ndini.

Kĩrengereri – tũcuuma tuohithanie hamwe tũkaraiha ta mũgathĩ.

Kĩriga – kĩndũ gĩtoĩkaine nĩ kĩa mũhĩrĩga ũrĩkũ kana kĩambĩrĩria.

Kirigono – mũthemba wa mũtĩ mũtambi ũkũraga gĩthaka-inĩ.

Kĩrĩgũ – mũũndũ mũka wothe ũtarĩ mũruu kana agatinio rũgego.

Kĩriha – gĩkama kĩritũ kĩrĩ na nyitĩro gĩa kũhũrĩra kĩndũ.

Kĩrĩkanĩro – (muuma) ũiguano wa ũndũ mũna gatagatĩ ka andũ ngũrani; *Irĩkanĩro* (ũin.) Ibuku rĩa ũhoro wa Ngai; *Rĩkanĩra* – Iguithanĩria maũndũ na andũ kana mũũndũ ona Ngai; *Mũrĩkanĩri* – ũmwe wa arĩa manyuaga muuma wa kũiguithanĩria kũhingia ũndũ mũna; *Rĩka* – kinya mũico kana mũthia wa; *Rĩkia* – kinyia mũico; *Rĩkĩria* – kinyia o hau ona akorwo ndũkinyĩte mũthia; *Rĩkithia* – teithĩrĩria kũrĩkia; *Rĩkanĩria* – andũ, Nduundu kũrĩkia o rĩmwe ũrĩa magwĩkaga; *Rĩkithia* – tũma ũndũ, ciiko irĩke nĩũndũ wa; *Mũrĩkia* – mũniini, kana o mũrĩkia; *Mũrĩkĩrie* – njĩra ya kũrĩkia nayo; *Mũrĩkĩrio* – mũninĩrwo wa wĩra mũna; *Ũrĩkia* – wara, ũũgĩ na ũmenyo wa kũrĩkia.

Kĩrĩma – handũ hambatĩru gũkĩra thĩ ĩno ĩngĩ; *Kĩhumbu* –gĩthũngũri; handũ hatũgĩru.

Kĩrimũ – mũrĩngĩti ũrĩa ũkoragwo igũrũ wa iria icamũre rĩahora.

Kĩrimũ – mũũndũ mũkĩĩgu na meciria make matarutaga wĩra wega, mũrirĩmu, mũkĩĩgu; *Rĩmũha* – kĩĩga, rirĩma; *Ũrimũ* – mũtugo na njĩra ĩno ya gũkĩĩga.

Kĩrĩndĩ – andũ aingĩ hamwe marĩ kana matarĩ na muoroto ũmwe.

Kĩrĩra – ũhoro ũrĩ na mataaro ũrĩa ũheanagwo nĩ mũũndũ ũrĩ na ũũgĩ wa maũndũ.

Kĩrĩro – ruta mũgambo wa kĩeha kana o wa gĩkeno na kanua kanene; *Rĩra* – ĩtana na kĩrĩro nĩũndũ wa thĩĩna kana gĩkeno; *Rĩrithia* – teithĩrĩria kĩrĩro kĩa mũũndũ ũngĩ; *Rĩrĩra* – rĩra nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Rĩria* – tũma kĩrĩro kĩoneke; *Mũrĩri* – ũrĩa ũrĩraga; *Mũrĩrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kĩrĩro kĩoneke.

Kĩrita – rega gũthegea.

Kĩro – maciaro ma mbere ma mũtĩ nĩguo matunda maciarwo na magatũma mbegũ cia nga na cia njamba inyitane nĩguo ũciari ũthiĩ na mbere.

Kiro – njano ya gũthima ũritũ ĩrĩa ĩkoragwo na tũthendũ twa ũritũ ngiri ĩmwe – 1000 grams

Kĩroboto[1] – ndigi kana nguo njohe hamwe.

Kĩroboto[2] – thuya nene ĩrũmaga ĩkĩrũgarũga.

Kĩrogo – ĩno nĩ cuuma hace, ngũnje atĩ mũthia wayo ũcokete na thuutha nyitĩro-inĩ na ũgatiga mwanya gatagatĩ-inĩ kaguo na nyitĩro na hakagĩa na igeca

rĩerekeire nyitĩro-inĩ ĩtũmagĩrwo na gũtega nyamũ ta thamaki kana o ĩrĩa yothe ĩngĩmeria kĩrogo; *Kĩrogo* (meria) - thĩĩna wa kwĩĩkĩra.

Kĩroko – rũciinĩ, riũa rĩkĩratha, mũthia wa nduma nĩguo mũthenya wambĩrĩrie; *Kĩroko-inĩ* – ihinda rĩa rũciinĩ; *Rokera* – thĩĩ kana ũke kĩroko tene; *Roka* – thĩĩ rũciinĩ handũ tene; *Rokerera* – roka handũ hana kana nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Mũroki* – mwĩki ũguo; *Mũrokerwo* – ũrĩa ũrokagĩrwo nĩ mũũndũ tene gũgĩkĩa.

Kĩromo – mũrango wa kũhingĩra kanua, kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa kĩrĩ igũrũ wa kĩreru na mũhuro wa iniũrũ; *Iromo* (ũingĩ).

Kĩronda – handũ hatihie nĩ mũrimũ kana o kĩndũ o gĩothe kĩrĩa gĩtigithũkanagia ũndũire wa mwĩrĩ; ũndũ ũgayũkanagia ũmũtugo; *Ironda* – ũingĩ.

Kĩrore – ikinya, rũũri rũrĩa rũtigagwo nĩ kĩara kana kũgũrũ hĩndĩ ĩrĩa rĩeherio handũ, mĩkururo ĩyo ĩtigagwo nĩ kĩrĩa kĩahutia. Mĩkururo ĩno kana *Irore* (ũin.) gũtirĩ ĩhanaine.

Kĩroruho – ũimbo ũrĩa ũgĩaga ikinya kana rũhĩ thuutha wa gũthĩĩ kana kũruta wĩra na indo nyũmũ ta iceembe; *Roruha* – gĩa na ũimbo ũyũ; *Roruhithia* – ĩkĩra kĩroruho.

Kĩroto – kĩoneki kĩrĩa kĩonekaga rĩrĩa mũũndũ arĩ toro; Mũũndũ no arote kũringana na ciiko kana o meciria; *Rota* – gĩa na meciria ta maya, geria gwĩka ũndũ ũta ngĩhotekeka; *Rotera* – rota ũgĩĩka ũndũ kana ũgĩĩkwo; *Rotithia* – kĩrĩa

gĩtũmaga *iroto* (ũingĩ) cioneke; *Rotanĩra* – o mũũndũ kũrota na ũrĩa ũngĩ; *Mũroterwo* – ũrĩa ũrotagĩrwo; *Mũroti* – mwĩki ũũ, mũrũmĩrĩri wa ndini ya aroti kana akũrinũ.

Kĩrũgi – kanyamũ kanini kairũ karĩ na mathagu kendete gũikara gakĩrũgarũgaga na magũrũ mako mathuutha maraihu.

Kĩrugo – iruga inene rĩa bata mũna; *Irugo* – (ũin); *Kĩrugũ* – nyama iria ithĩnjagĩrwo gĩthaka-inĩ nĩ aanake na makarĩra o kuo makĩharĩria gũthiĩ ita.

Kĩruka – gĩkundi kĩrĩa gĩkoragwo kĩohanĩtio nĩ thakame na mĩtugo ya mĩtũrĩre ĩmwe; *Iruka* – ũingĩ.

Kĩrumi – ciugo itarĩ njega igũrũ wa andũ kana mũũndũ ciugĩtwo nĩ mũũndũ ũrĩ mũoyo kana akuĩte; *Irumi* – (ũingĩ); *Rumana* – uga ciugo itarĩ njega igũrũ rĩa mũũndũ ona andũ ciugĩtwo nĩ mũũndũ ũngĩ arĩ muoyo kana arĩ mũkuũ, tiga kĩrumi; Kĩon - Kĩmathi wa Waciũri nĩ atũtigĩire kĩrumi tũtikana-rekererie wĩathi witũ; *Ruma* – uga ciugo ta ici, hĩtithia mũũndũ ndageke ũndũ mũkananie; *Rumanĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Rumithia* – tũma kĩrumi kĩoneke; *Mũrumani* – mugi wa ciugo ici.

Kĩrũmi – nyamũ ya mũhĩrĩga wa ngarĩ ĩigana na ĩhana ta yo na ĩrĩ ihenya mũno gũkĩra nyamũ iria ingĩ ciothe.

Kĩrumia – ũrĩrĩ ũtarĩ na magũrũ.

Kĩrũndo – indo cia mũthemba ũmwe ciiganĩrĩirwo hamwe; *Kĩrũnda* – kũiga

mũthemba ũmwe ciiganĩrĩirwo hamwe; *Kũrũnda* – kũiga indo handũ hamwe; *Irũndo* – (Ũingĩ) ; *Rũndana* - geria kũrũnda ũrĩa ũngĩ tĩĩri-inĩ; *Mũrũndani* – ũrĩa ũrũndanaga; *Mũrũndwo* – ũrĩa ũrũndagwo.

Kĩrũngũrĩra – thĩĩna wa nda ũrĩa ũtũmaga mũũndũ arute rĩera na kanua kuuma nda na ngathũkia mũtaratara wa mũhuhĩrie wa rĩera; *Rũngũrĩra* – kĩrĩa gĩtũmaga mũũndũ arũngũrĩrwo; *Mũrũngũrĩrwo* – ũrĩa ũrũngũragĩrwo.

Kĩruru – kĩrĩa kĩonekaga kĩndũ gĩcamanĩtie na ũtheri makĩria kĩonekaga hĩndĩ ĩrĩa harĩ na kĩndũ mbere ya ũtheri kana itũnganĩte.

Kĩũra – kanyamũ kanini karũgarũgi karĩa gaikaraga maaĩ-inĩ na thĩ nyũmũ, gakoragwo na magũrũ mana, karekagia matumbĩ mako maaĩ-inĩ marĩa matatharera makoragwo mahaana ta mĩgathĩ; *Ciũra* – ũingĩ.

Kiura – ũgunyu ũrĩa ũigagwo nĩ mahuti mamĩtĩ maitĩkĩte rungu rwaguo handũ harĩ na mahuti mangĩ kana mĩtĩ ĩngĩ mĩnini ĩrĩa ĩtonaga ũtheri wa riũa.

Kĩũria (?) – rũũri rwa gwĩtia macokio ma ũndũ ũrendeka kũmenyeka; *Ũria* – caria ũmenyo kuuma kũrĩ; hoya na njĩra o yothe; *Ũrĩria* – caria macokio na njĩra ya ciũria kuuma kũrĩ; *Mũria* – ũrĩa ũragia; *Mũrio* – ũrĩa ũragio ciũria nĩguo aheane macokio; *Ũrania* – o mũũndũ kũrĩa ũrĩa ũngĩ ciũria.

Kĩya – gĩa na mwanya wa mũthia gwĩka ũndũ.

Ko – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ mũtĩ mũũmũ ũkiunĩka kana mũgambo wa indo nyũmũ igũthanĩte.

Koma – igĩrĩra mwĩrĩ handũ nĩguo ũhurũke, hinga maitho wone toro; *Komera* – koma igũrũ wa kĩndũ kĩrĩ na thĩ; *Komia* - komera hanini nĩguo kĩndũ gĩkome kana kĩinamĩrĩre na thĩ; *Komereria* – komera kĩndũ, hitha kwa ihinda rĩigana ũna nĩguo gĩkũre, iga kwa ihinda, rora kana ũteithĩrĩrie kũgĩa na muoyo mwerũ; *Komerera* – koma o hanini wĩhithe, una magũrũ na mwĩrĩ o ũrũgamĩte; *Komania* – koma, rara hamwe kana kũhurũka handũ hamwe; *Mũkoma* – mũrimũ wa gũcũnga kana gũkoma; *Mũkoma* – thĩ – mũtumia ũtarĩ mĩtugo mĩega na ũkomaga na arũme hĩndĩ ciothe na handũ o hothe.

Komana – gomana wega, rigicĩria biũ, iganĩra biũ.

Komba[1] – ikĩria mũũndũ moko na kũmũnyarara ate-kuona na gũtuĩra mwĩtĩo wake thĩ ona gũtuĩka we akoragwo agĩciiria atĩ nĩ ekĩte wega ũtarĩ gĩthimi; *Mũkombi* – mwĩki ũguo; *Mũkombwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo atekũmenya.

Komba[2] – ĩtia kĩndũ kũrĩ mũũndũ nĩguo ũcoke ũrĩhe thuutha wa ihinda na maciaro kana gũtarĩ kũrin-gana na ũiguano wanyu; *Kombana* – o mũũndũ akombe kuuma harĩ ũrĩa ũngĩ; *Kombera* – nengera mũũndũ kĩndũ ta kĩu nĩguo acoke arĩhe thuutha wa gwĩteithia nakĩo, Komba nĩũndũ wa; *Kombanĩra* – heana mũkombo, thiirĩ nĩguo ũkarĩhwo thuutha-inĩ nĩ ũcio wanengera kana ũngĩ

handũ hake; *Kombithia* – neana indo, tigana na indo ciaku gwa kahinda nĩguo ũkarĩhwo thuutha-inĩ; *Kombora* – ruta indo ũneane kũrĩ ũrĩa ũkuĩte thiirĩ kuuma kũrĩ we nĩguo ũcokerio indo ciaku, makĩria ici ikoragwo na mũigana o ũrĩa wa kĩambĩrĩrĩria; *Mũkombi* – ũrĩa ũkombaga; *Mũkomberwo* – ũrĩa ũtũmaga ngombo yoneke; *Mũkombithia* – mũheani wa mũkombo kana ngombo; *Mũkombori* – mũtũmĩri wa indo ciene na njĩra ya irĩhi na thuutha wa gũtũmĩra no mũhaka aicokie o ũrĩa ciarĩ akĩneo. Ihinda-inĩ rĩu arĩ nacio nĩciake ta mwene wa mwanya; *Mũkombere* – njĩra na mũtaratara wa gũkomba na kũrĩha; *Ngombo kana njohoro* – indo ici ikoragwo ikĩneanwo ta mũkombo kana o thiirĩ.

Komia – rega kũhũthĩra kĩndũ nĩguo kĩhurũke ũgatũmĩra rĩngĩ gĩtarĩ na ũteithio; *Komanĩra* – koma igũrũ wa kĩndũ kĩmwe kana nyingĩ inĩ igũrũ wa iria ingĩ.

Komoria – gũthana na itherũ na njĩra ya ngeithi ta ũrĩa mbũri igũthanaga na hĩa ikĩgeithania ona kana andũ; *Komorania* – gũthana ũguo, geithania o mũũndũ na ũngĩ.

Kona – macamanĩrio ma mĩena ĩĩrĩ mĩrũngarũ; *Una* – tigithũkania kĩndũ kĩrũngarũ na moko kana o kĩndũ gĩturumbaru kana gĩtarĩ na mũthia; *Kona-inĩ* – hakuhĩ na mũthia.

Konja – niina ũrũngarũ na ndũgatigithũkanie, kũnja; *Konjora* – *kũnjũra* – rũngaria kĩrĩa kĩgonyoku gĩtuĩke kĩrũngarũ na ndũgatinanie.

Konji – hindigo kana cuuma, mũtĩ wa kũhinga

mũrango kana riigĩ.

Konora – munya na mĩri, Mĩũgũ kana mĩrita; *Mũkonori* – ũrĩa ũmunyaga; *Ngonoro* – kĩrĩa kĩmunyagwo kuuma harĩ kĩrĩa kĩa mbere kana nyina.

Konya – gonya, agithia ũrũngarũ kana ũrute ũmũtugo-inĩ; *Mũkonyi* – mwĩki ũguo; *Gĩkonyo* – kĩrĩa kĩyunĩte kana gĩkegonya.

Konyoka – thera, thakara, gema kana ũrũngare.

Koori – kaana ka ndĩa nyeki iria nini ta thia na mbũri.

Kora – thiĩ harĩ mũũndũ kana kĩndũ kĩrĩ handũ; *Korana* – o kĩndũ gũthiĩ harĩ kĩrĩa kĩngĩ; *Korwo* – ũrĩa umagĩrĩirwo ateharĩirie; *Korerera* – umĩrĩra mũũndũ kana ũndũ ũgĩthiĩ na mbere ũtoima na mwĩhoko waguo; *Mũkora* – ũrĩa ũkoraga ũngĩ

Kuburi

ateharĩirie, mũici kana mũtunyani; *Koria* – Twarĩra mũũndũ kĩndũ kana ũndũ atoima na mwĩhoko wa gũgĩeterera.

Koroga – tukania maaĩ na indo ingĩ ta mũtu kana o tĩĩri nĩguo ituike kĩndũ kĩmwe; *Korogera* – koroga nĩũndũ wa; *Korogithia* – tũma mũkorogo woneke; *Korogerwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ wa mũkorogo; *Mũkorogi* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũkorogo* – kĩrĩa gĩkorogetwo; *Mũkorogere* – njĩra ya

gũtukania mũkorogo; *Mũkorogerwo* – ũrĩa ũtũmaga gũkorogwo; *Ũkorogi* – wara na ũmenyo wa gũkoroga.

Korora – ruta gĩkorora kĩhatĩte mũmero na njĩra ya gũkihĩra rĩera kuuma na mwĩrĩ thĩinĩ; *Gĩkorora* – mata macio mahatu; *Mũkororere* – ũrĩa gĩkorora kĩonekaga ka-na gĩkoneka.

Korwo – gĩa ho; *Ikorwo* – mũũndũ ũrĩa ũkoragwo handũ, *ikorwo ho*.

Ku – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ kĩndũ ta ihiga gĩkĩgũtha thĩ.

Kua – nina muoyo, aga kũhuhia, koma toro wa mũthia; *Kuanĩra* – kua hĩndĩ ĩmwe; *Kuithia* – te muoyo wa hakuhĩ wa ndĩra ciaku na irĩ na ũkuhanĩrĩria wa hakuhĩ gĩthakame; *Kũra* – kua igũrũ rĩa, ũrĩ; *Gĩkuũ* – (*Ikuũ* – ũingĩ) gũĩko gĩkĩ gĩa kũnina muoyo biũ; *Mũkui(ũ)* – ũrĩa ũkuĩte.

Kũba – enja irima rĩtarĩ iriku na rĩtarĩ na bata; *Mũkũbi* – mwenji wa irima ta rĩu; *Ũkũbi* – wenji wa irima ta rĩu.

Kubia – teng'era, hany'ũka, enyera.

Kuburi – mũthemba wa njĩki (macini) nguĩkanie na ĩrĩ na magego manyitanaga kana makarekania mah-ingũrwo na kĩhingũri kana cabi. ĩtũmagĩrwo kũhinga na kũhingũra.

Kũga – ruta mũgambo ta njamba ya ngũkũ, aria ũtagũcokerio ũrutĩte watho ũrĩa ũtarĩ na mũkararia.

Kũimbwo – gĩthaka gĩtumanu biũ.

Kũmba – nyitithania cienyũ nyingĩ nĩguo ituĩke kĩndũ kĩmwe; *Mũmbi* – ũrĩa ũrutaga wĩra ũyũ wa kũmba; Ngai mwene hinya wothe wa ũmbi; *Mũmbĩre* – ũrĩa mũmbi ombaga; *Mũmbwo* – ũrĩa ũmbagwo makĩria mũũndũ wanja ũrĩa wendetwo nĩ kĩũmbi (mũũndũ mũrũme mwendi aka); *Ngũmba* – kĩrĩa kĩũmbe kana gĩgakũmbwo; *Ũmba* – nyitithania indo nyingĩ ituĩke kĩndũ kĩmwe; *Ũmbi* – ũũgĩ na ũmenyo wa kũũmba.

Kumbata – nyita, gwata na hinya.

Kũmĩria – hingithia ikũmi.

Kũna[1] – gĩa nama atĩ ũguo ũroiga nĩguo na nĩguo na hatirĩ ũndũ ũngĩ.

Kũna[2] – gũtha; *Mũkũni* – Mũgũthi; *Ũkũni* – ũgũthi.

Kunda – nyua kĩndũ gĩtweku ta maaĩ; meria maaĩ; *Kundana* – o mũũndũ gũkunda na kũnengera ũrĩa ũngĩ nake akunde; *Kundanĩra* – nyua hamwe; *Mũkundi* – mũnyui kana mũmeria wa indo ndweku; *Ngundo* – kĩrĩa kĩnyuagwo.

Kũndũka – thũũka makĩria; tuĩka mũũru gũkĩra mbere.

Kunia – aria hanini ũkinegenaga, nuguna; *Mũkunio* – mwarĩrie ũyũ.

Kũnja – nyita mũthia ũmwe ũnyihie ũraihu, warii, mũigana kinya mũthia ũrĩa ũngĩ; *Kũnjũra* – ĩka mũgarũ wa gũkũnja; *Kũnjana* – cokanĩrĩra mũigana-inĩ; *Mũkũnji* – ũrĩa ũkũnjaga; *Mũkũnjo* – hau hakũnje; *Mũkũnjĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga

hagĩe na mũkũnjo; *Ũkũnji* – wĩra ũyũ.

Kunya – tũmĩra ndwara gũtihia rũũa; *Kunyana* – o kĩndũ gũkunya kĩrĩa kĩngĩ; *Kunyĩra* – kunya handũ ha; nĩũndũ wa, ũrĩ; *Kunyanga* – kunya na ihenya maita maingĩ; *Mũkunyi* – ũrĩa ũkunyaga; *Mũkunya* – mũtĩ ũrĩ mĩigua ĩkunyaga ĩcokete na thuutha; *Mũkunywo* – ũrĩa ũkunyagwo; *Ngunyũ* – hara icio cionekaga thuutha wa gũkunya; *Ũkunyi* – wara na ũũgĩ wa gũkunya.

Kuo – handũ hana kana hagwete.

Kura[1] – cokanĩrĩria na haku, huria na mwena ũrĩa ũrĩ.

Kura[2] – mĩtĩ ya gĩthurano ĩrĩa mĩtĩkĩrĩku kĩwatho, kĩhooto gĩa gũthuura wendi waku mũtũrĩre-inĩ kana ũrĩa ũngĩenda arũgamĩrĩre maũndũ maku; *Ikia kura* – thurana na maratathi kana kĩndũ kĩngĩtarĩka thuutha wa gũthurana na hitho, kũrũgama thuutha wa mũthuurwo kana na ikundi nyamũre, kana o kuoya moko na igũrũ gĩthũrano-inĩ; *Ũthurani* – mũtugo ũyũ na wara wa gũthurana.

Kũra[1] – ongerera ũnene wa mũtũrĩre kana mũikarĩre; *Mũkũrĩre* – ũrĩa ũthii wa na mbere ta ũyũ wonekaga; *Ũkũria* – ciiko na ciugo cia kuongerera mũkũrĩre.

Kũra[2]– eheria matigari nyũngũ-inĩ thuutha wa kũihũra; *Kũrĩra* – kũra nĩũndũ wa; *Makũro* – matigari marĩ nyũngũ-inĩ; *Makũkũro* – marĩa marute nyũngũ inĩ; *Mũkũri* – ũrĩa ũkũraga; *Ũkũri* – mũtugo ũyũ wa gũkũra.

Kũrĩ – thĩi handũ harĩ; Gĩa na; Kĩon: - tũma marũa maya kũrĩ Awa; Gũkũ kũrĩ na nyenje.

Kuruha – hutania gĩthakame kana kĩrũrĩra ona maũndũ mangĩ marĩa many-itanĩirwo nĩ ũndũ wa kĩrĩkanĩro kĩna; *Kuruhana* – gĩa na ũnyitanĩri ũyũ; *Ũkuruhanu* – ũnyitanĩri wa hinya kĩmeciria mũtũrĩre-inĩ.

Kuruhana – gĩa na gwatanĩro na; *Ũkuruhani* – ũgĩi ũyũ wa gwatanĩro taĩ ĩno.

Kurukuru – eteta ngũkũ, mũgambo ũrutagwo nĩ makinya maingĩ magĩthiĩ hamwe.

Kuruma – thĩi na moko hamwe na magũrũ; *Kurumĩra* – thĩi na moko na magũrũ ũgereire ngurumo-inĩ; *Kurumĩria* – kuua ũgereire ngurumo-inĩ ũkurumĩte; *Mũkurumi* – ũrĩa ũkurumaga; *Kurumana* – gũa na moko na magũrũ ũkomere tĩĩri.

Kurura – tema mĩhari na kĩndũ kĩũgĩ ta karamu kana mũtĩ kana o kĩndũ gĩothe kĩrĩa kĩngĩgera igũrũ wa handũ o hothe; *Kururia* – kuua ũgucĩtie nĩguo kĩrĩa gĩkuue gĩthiĩ gĩgĩtigaga mũgirito kana o mũhari; *Kururĩra* – ĩkĩra mũhaka na mũhari; *Mũkururo* – mũhari ta ũyũ wa gwĩkĩra mũhaka; *Ũkururi* – ũũgĩ, wara na ũmenyo wa gwĩkĩra mĩhaka na mĩhari.

Kururũka – thĩi na mwĩrĩ ũtekwĩgarũrania kana kĩndũ kĩngĩ o gĩothe kĩrĩa gĩtarĩ na magũrũ; *Mũkururũki* – ũrĩa ũrutaga wĩra ũyũ.

Kũũa – gĩa na meciria atĩ mũũndũ ũngĩ nĩwe wĩkĩte ũrĩa ũtaramenyeka; *Gwĩkũũa* – gwĩciirĩria ũũru harĩ ũndũ

mũũru mwĩke; *Mwĩkũũo* – ũrĩa wĩciragĩrio atĩ nĩwe wĩkĩte ũũru mũna.

Kuua – oya kĩndũ ũrute harĩa kĩrĩ ũige hangĩ; *Kuuana* – inganĩrĩra gĩthakame, kĩwĩra kana kĩmĩtugo; *Kuuo* – rutĩrwo wĩra ũyũ wa gũkuuo nĩ mũũndũ ũngĩ na mwĩrĩ kana o kĩwĩra; *Mũkuuo* – rũrigi rũrĩa rũtũmagĩrwo na kuoha indo nĩguo ikuuĩke; kana ũrĩa ũkuuagwo nĩ ũngĩ maũndũ-inĩ; *Mũkuui* – ũrĩa ũkuuaga; *Mũkuuĩre* – ũrĩa indo ta icio ikuuagwo; *Ũkuui* – ũũgĩ na wara wa mũkuuĩre kana ũkinyanĩria.

Kũũma – menereria mbere ya mũũndũ kana o andũ na kwagĩra mũũndũ gĩtĩo gĩake; *Kũũmana* – andũ kwaganĩra gĩtĩo na njĩra ĩno; *Kũũmithia* – agithia gĩtĩo; *Kũũmĩra* – kũũma nĩũndũ wa; *Ũkũũmani* – mũtugo ũyũ wa gũkũũmana o mũũndũ na ũrĩa ũngĩ hatarĩ gĩtũmi.

Kũũna – gayania magoko na ndigi na njĩra ya gũtũmĩra kĩndũ kĩũgĩ gatagatĩ ka hinya na igoko; *Kũnithia* – tũma ũkũni woneke; *Gĩkũũni* – kĩrĩa gĩtũmagĩrwo gũkũũna; *Mũkũũni* – mũruti wa wĩra ũyũ wa gũũkũna; *Makũũno* – kĩrĩa gĩtarendekana ũkũũni-inĩ; *Mũkũnĩre* – njĩra na ũũgĩ wa kũruta wĩra ũyũ; *Kũũnithia* – tũma ũkũũni ũgĩe; *Ũkũũni* – ũũgĩ ũyũ.

Kuunga – inamĩrĩra o hanini ũgĩthuaga, ĩka maũndũ matarĩ na ũtheri; *Kuunganĩra* - o mũũndũ gũkuungĩra ũrĩa ũngĩ; *Kuungĩra* – kuunga nĩũndũ wa, wĩhithĩre kĩrĩa ũrenda ũtakuonwo; *Kuungĩrwo* – wĩhithĩrwo nĩ mũũndũ ũta-rakwendera wega maũndũ-inĩ; *Mũkuungi* – ũrĩa ũkuun-

gaga; *Mũkuungĩrwo* – ũrĩa wĩhithagĩrwo; *Ũkuungi* – ũũgĩ na wara wa gũkuunga.

Kũũnga – oya mahuti; indo nyingĩ ũcokanĩrĩrie hamwe; *Mũũngania* – mwoi wa indo ta ici; *Mũũnganio* – indo ici cia kũũnganio; *Mũũnganĩrio* - ũrĩa woyagĩrwo indo ici; *Mũũnganithia* – mũtũmi ũngania woneke; *Ũũngania* – wĩra ũyũ wa kuoya indo ici, oya kĩmwe kuuma harĩa kĩrĩ.

Kũũra – munya, eheria kĩndũ kĩrakũra ũtware hangĩ, cokia indo nĩguo ũcokerio kĩrĩa kĩarĩ gĩaku mbere; *Mũkũũri* – mwĩki ũguo; *Mũkũũrwo* – ũrĩa ũkũragwo kana akarĩhĩrwo thiirĩ ũrĩa arĩte nĩguo acokererwo nĩ wĩathi wa kĩambĩrĩria; *Mũngũũrwa* – indo ta mĩmera ĩrĩa ĩrakũra ĩkĩeherio nĩguo ihandwo handũ hangĩ; *Mũkũũrĩre* – njĩra ya ũkũũri; *Ũkũũri* – wĩra ũyũ wa kwĩrutĩra gũkũũra.

Kũya – tongoria rwĩmbo rũkũywo; *Kũĩra* – kũya nĩũndũ wa; *Mũkũi* – mũtongoria wa rwĩmbo; *Mũkũĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga rwĩmbo rũkũywo handũ hake; *Ũkũi* – ũũgĩ, wara na ũmenyo wa gũkũithia nyĩmbo ona mũrũri mwega.

Kwaya[1] - gĩkundi kĩa aini a kũgooca Ngai.

Kwaya[2] – gwacũhia, kũruta makaho mũtĩ-inĩ; *Mwai* – ũrĩa wayaga.

Kwĩgangara – gwĩtĩa, kwĩgatha, kwĩyũnũra.

M m

M – ndemwa ya ikũmi na ithatũ ĩkoragwo gatagatĩ ka I

na n:- a b c d e f g h i j k l **(m)** n ……..

Mmmm – mũgambo wa gwĩtĩkĩra ũndũ.

Ma – mũgambo wa kũmakania na ihenya na ũtawĩrĩgĩrĩire; Kĩonanagia ũgĩi wa ngwatanĩro ; Kũnyit-ithania marĩtwa na cĩĩko; Ũingĩ wa *"i"* na iria ciambĩrĩirio nĩ *"I, r, g"*; *Kĩon*: - irigũ – marigũ, rĩtwa – marĩtwa, gũtũ – matũ ……

Maa – mũgambo wa Ng'ondu ĩkĩania.

Mai – gĩko kĩrĩa gĩkoragwo nda ya nyamũ kĩũmũ kana gĩtweku kĩrĩa kĩumagĩra itina kuuma nda yayo.

Maaĩ – kĩndũ kĩnyitanu kĩororo na gĩtarĩ mũcamo ta kĩrĩa gĩkoragwo njũũĩ-inĩ ona maria-inĩ; maaĩ ma mbura nĩ marĩa mon-ekaga rĩrĩa ĩkuura.

Mabati – cuka wa cuuma ũrĩa ũthondekagwo wa kũgita, kũhumbĩra ona kana mangĩ maingĩ.

Maburi – ĩno nĩ nguo kana gĩtambaya kĩnyitithanie na mwena ũmwe nĩ mũceke na ũthiĩte ũkĩaramaga o ũrĩa ũroima na nja. Gĩtũmagĩrwo kaingĩ kwĩgitĩra kuuma kũrĩ mbura kana riũa na njĩra ya kwĩyamba.

Mabuto – njoya cia nyoni iria irĩkĩtie gũtigithũkanio na nyoni nyene; (*Ibuto* - ũnini)

Mabuthu – andũ marĩ rungu rwa watho thuutha wa cĩĩko ciao kũregana na watho kana kũũhĩtĩria na marangĩrĩtwo nĩguo.

Njĩki (macini) - indo iria ciothe ihũthagia wĩra na

ikoragwo na icunjĩ nyingĩ kana o kĩmwe gĩa kũruta wĩra.

Magi – kanyamũ kombũki gakoragwo na mathagu, gĩthũri kĩnini, nda nene na kĩongo gĩtungu. Rũboora rwako rũkoragwo itina na rũtiumaga karathana tiga o ũrũrũ gatigaga.

Magio – rora mĩtĩ.

Maguta – mũthemba wa maaĩ manyoroku marĩa makoragwo thĩinĩ wa nyamũ, mĩtĩ-inĩ kana o kwenjwo na matũmagĩrwo na kũrĩa, kwĩhaka na gũtwarithia njĩki (macini) irute wĩra.

Magutu – gĩcigo kĩa nyeki kĩrĩ hamwe.

Magayũ – macoya momũ.

Mahira – maaĩ marĩa moimaga kĩronda-inĩ kana handũ haimbu ha nyamũ.

Mahu – (*Ihu* – ũnini) – mũthemba wa mũhuko ũrĩa ũkoragwo nda ya nyamũ wa kũiga irio yarĩa; *Ihu* – mwana arĩ nda ya nyina, nyũngũ ya mwana arĩ nda ya nyina; *(hira) Ihu* - ĩkĩra mwana nda ya nga.

Mahiũ – ng'ombe, mbũri na nyamũ iria ciothe irĩithagio.

Mahũri[1] – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo mwena na mwena wa ngoro na gĩteithagĩrĩria kũhuhia na njĩra ya kwĩimbia na kwĩimbũra.

Mahũri[2] – (hũnga) - haara ũhoro na njĩra ciothe.

Mahũngũ – makinya ma ndĩa nyeki.

Mahĩnga – rora mĩtĩ.

Makerũro – maaĩ marĩa marutagwo nyũngũ irio ciarĩkia kũhĩa; *Kerũra* – ruta maaĩ macio, ehera o hanini; *Kerũrĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Kerũrithia* – tũma irio ikerũrwo; *Mũkerũrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ikerũrwo; *Mũkerũri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Ũkerũri* – wĩra guo mwene; *Ngerũro* – kĩrĩa gĩkerũre na gĩkeheranĩrio na irio.

Mambo[1] – ũhoro ũrĩa ũrĩ kuo.

Mambo[2] – marima ma kwamba kana kũnyitĩrĩra rũũa hĩndĩ ĩrĩa rũkwambwo.

Meni – werũ, kĩhara kĩrĩa gĩkuoneka ngũrani kuuma harĩ mwĩrĩ ũrĩa ũthiũrũrũkĩirie ũmũtugo; *Kĩmeni* – handũ ta hau; *Kũmenũria* – kuonania kĩmeni kana rangi mwerũ o rĩmwe; *Menũrĩria* – rutĩra kĩmeni kana ũtheri nduma-inĩ; *Menũ* – ũtheri ta ũcio gwa kahinda kanini; *Menũkia* – ruta ũtheri ũcio; *Ũmenũkia* – wĩra ũyũ wa kuonania kĩmeni gwa kahinda kanini kanini.

Meenũ – rora mĩtĩ.

Mandarwa - ruta mata ma ndarwa kanua, gagũra kana ũrĩe irio cia mbere o wokĩra o ũguo.

Manga[1] – gĩa na wĩtĩkio mũnini harĩ ũndũ, korwo na nganja, njiriri kana ũkorwo ũtarĩ na ma harĩ wĩtĩkio.

Manga[2] – ũrũra, cangacanga kana ũceracere o ũguo ũtarĩ na gĩtũmi kĩiganu kana muoroto tiga o kũnyihia mahinda; *Mangamanga* – ũrũra hatarĩ na gĩtũmi; *Kũmangamanga* – kũrũra o ũguo tũhũ.

Manga³ – mahuti ma mũtĩ wa mwanga; *Mwanga* – mũtĩ ũrĩagwo mĩri ĩrĩa ĩkũraga na thĩ na ĩkoragwo na ngwacĩ ĩrĩ mũri gatagatĩ ũrĩa ũtarĩagwo.

Mangũ – mũrimũ wa rũũa ũrĩa ũkoragwo na ironda nyingĩ mũno kinya mahira.

Mara¹ – mĩtũrirũ mĩceke ĩkoragwo thĩĩnĩ wa nda cia nyamũ gũkuua irio iria iriaga. Irio ici iria ciatigara, nĩcio itũĩkaga mai.

Mara² – thara na ihenya atĩ hatirĩ mũũndũ ũngĩmenya ũrĩa gwathiĩ; *Marwo* – nyitwo na ihenya inene kĩrũheni; *Mũmarani* – mũnyitani ta ũyũ; *Mũmarwo* – mũnyitwo; *Mũmarĩre* – mũnyitanĩre.

Maara – marangi matukanĩte matuune na mairũ ta ma ngarĩ.

Marengete – maaĩ marahu, maria, irigirigi.

Mata¹ – maaĩ marĩa makoragwo kanua magũteithĩrĩria rũrĩmĩ kũruta wĩra na kuororoyia irio irĩ kanua nĩguo imerũke.

Mata² – ũrogi wa nyoka.

Mata³ – nina ũtweku maaĩ -inĩ na wongerere ũmũ mũnyoroku kana ũmatie; *Matia* – tũma kĩndũ gĩtweku kĩongerere ũritũ gĩtukanĩtio na indo nyũmũ ta mũtu; *Mũmatĩre* – ũrĩa kĩndũ ta kĩu kĩmataga; *Mũmatia* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Kũmatia* – kuongerera ũmatu; *Ũmatu* - wĩra wa kũmatia.

Mata⁴ – kĩĩga, ririma, tondora, rimũha, tumana kana kũnyihia meciria; *Matania* – teithanĩrĩria gũkĩĩga.

Matandara – ngo ya

magoko.

Matata[1] – maaĩ maraitĩka o manini manini ta ma mbura ĩkiura.

Matata[2] – mathĩna makũrehererwo matarĩ na gĩtũmi.

Matatha – imba nda nĩũndũ wa kũhũũna.

Matathi – mahuti ma mũtĩ wa mũtaathi. Mahuti maya nĩ makuuagwo nĩ athuuri ma kwĩgiria rĩrĩa marĩa nyama. Ningĩ nĩ matũmagĩrwo na kũnina njoka cia mahiũ matherũkĩtio na makaheo maaĩ macio.

Matũ - (ũingĩ) - kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa kĩĩguaga na gĩkoragwo kĩongo mwena wa nanja na ũrĩo.

Mathaara[1] – maheeni, ũhoro ũtarĩ wa ma kana ũtarĩ mũkinyanĩru.

Matharara[2] – macoya momũ, magayũ; *Kĩon - ya matharara ĩgwatagia ya nyeki.*

Matharũ – mũthemba wa nyeni ĩhaana mabakĩ.

Magayũ – matharara.

Makano – ciĩga kana nyama iria ikoragwo irigicĩirie ciande; *Ikano* (ũnini).

Makubu – ũũmũ ũrĩa ũkoragwo nyondo-inĩ cia mũũndũ wa nja hĩndĩ ĩrĩa arĩ na mũũkio, kana hĩndĩ ĩrĩa arĩ hakuhĩ gũciara.

Makũĩre – tũcunjĩ tũnini tũnini tũrĩa tũhataga magego -inĩ thuutha wa kũrĩa indo ta nyama kana o matunda.

Mayũ – mĩtũkĩ, ĩka ũndũ na ihenya makĩria gũkĩra

ũndũire.

Mũgaa1 – mweri wa kwambĩrĩria ũrĩa ũkoragwo na rĩũa. Agĩkũyũ nĩ makoragwo na mĩeri ikũmi na ĩĩrĩ ta ũrĩa ĩkorago rĩu tiga ngũrani no marĩtwa marĩa ĩheetwo ma kĩgeni.

Mũgaa2 – rora mĩtĩ.

Mũgũnda – gĩcunjĩ gĩa tĩĩri kana o gĩthaka kĩrĩme na gĩkahandwo mũthemba wa mĩmera mĩthuranĩre. Gĩcunjĩ gĩkĩ gĩkoragwo na mĩmera o ĩrĩa ĩrendwo nĩ mwene.

Makindi – tũcunjĩ tũnini tũnini tũũmũ tũrĩa tũkoragwo iria-inĩ rĩa gĩtete kana o ũcũrũ-inĩ, kaingĩ ta twa ũcũrũ twĩtagwo ihĩĩ; *Kinda* – ĩkĩra tũcunjĩ ta tũu tũrĩ haaha; (*Ikindi - ũnini*).

Mũcũng'wa – rwĩmbo rwa njamba njĩthĩ rũinagwo nĩ airĩtu na aanake marĩ hamwe.

Makwa – mahuti ma gĩkwa.

Makuogo – mũthiire wa nguthi na mwĩtĩo ta wa rwĩmbo-inĩ wa gũkungakunga kana wa kwĩyunanga o kahora kahora; *Kuoga* – thiĩ ũguo; *Mũkuogi* – mwĩki ũguo.

Maama1 – mũrũ wa nyina na nyũkwa.

Maama2 – gacigo kairũ gakoragwo rũũa-inĩ rwa mũũndũ konanagia mũtugo na mũtũrĩre wake kũringana na njorua cia ũmenyo; Kĩonereria kĩega nĩ atĩ mũtumia angĩkorwo nako nyondo-inĩ, nĩkuonania atĩ nĩ mwĩhokeki na akenda mũthuuriwe makĩria.

Maama3 – koma,

tambũrũkia magũrũ handũ haigananu, gonderera kana wĩke maũndũ kahora kahora; *Maamĩra* – hithĩrĩra ũndũ kana kĩndũ gwa kahinda o kanini; *Maamia* – komereria, inamĩrĩria o hanini; *Maamĩrĩria* – inamĩrĩra igũrũ wa kĩndũ kana ũhithĩrĩre nĩguo ndũkoneke kwa ihinda na ũmenyeke ũrĩa ũhaana; *Kĩmamo* – ũikaro wa kahinda wa kĩndũ kana o nyamũ. Kĩonereria kĩega nĩ atĩ gũtirĩ itarĩ kĩmamo na orĩmwe ũngĩona handũ ta hau, nĩũndũ wa mũigĩre waho, nĩ wamenya atĩ nĩ mũcii wa nyamũ na; *Maamamaama* – koma gwa kahinda kanini.

Mama - mũtumia wa gĩtĩo, nyina wa mũũndũ.

Maama – mũrũ wa nyina na nyina wa mũũndũ.

Mambarita – gatagatĩ ga ikũmbĩ na mũitĩrĩro.

Mambura – igongona o rĩothe rĩrĩa rĩkoragwo rĩkĩoneka thakame nĩũndũ wa gĩkeno ona kĩeha.

Mana[1] – kĩndũ hatarĩ, tũhũ, ũndũ ũtarĩ na bata ona atĩa.

Mana[2] – ndari ya kana (4) rĩrĩa ĩretanio na ũingĩ wa indo iria ciambagĩrĩrio na *"ma"*.

Maana – ciana cia njũkĩ iria ikoragwo thĩinĩ wa magua mayo o hamwe na irio ciacio.

Managu – rora mĩtĩ.

Mananathi – rora mĩtĩ.

Maninia – methina ma mũtĩ mũtihie marĩa maitĩkaga o kahora kahora; *Nin-*

ia – itĩka kahora kahora.

Manda – hihinya ũiganaanĩtie na indo igĩrĩ njaraganu; *Mandũra* – hihinya na ũhũre ũharaganie.

Mande – mũthemba wa ndaa nini wendete gũtũũra kĩnena-inĩ. Rĩrĩa twanyua thakame, tũhananaga nayo na rũũa rwa mũũndũ.

Mandang'a – gũthiĩ ũteciriĩtie njĩra ĩrĩa ũkũgera kana ũtatuĩte ciira, nyitanĩria maũndũ maingĩ ũtakũmenya wa ma thĩinĩ wamo, ikarĩra rũgiri.

Mangara – koma kana ũgwe na ngara; *Mangarĩ* – koma na ngara ũkĩgarũrũkanaga ta kũrũndana mũgĩũkanagĩrĩria na ihenya.

Marebeta – mohoro marĩa maheanagwo na njĩra hithe no ĩrĩ na ũũgĩ; (*Irebeta – ũnini*); *Rebeta* – heana ũhoro ta ũyũ na mũgambo kana o maandĩko;

Ngũikia maitho ngona ng'aragu;
Ndacũthĩrĩria ngona thahu;
Ngoro ĩkeyũria na ĩkeyonera;
Ngai wa athĩini mwene hinya wothe, Eyũnganĩtie gũthuthĩra rũũru makenga arĩithi.

Marita – teng'era, hanyũka, enyera, guthũka, thiĩ na ihenya mũno.

Me – hingũra o rĩmwe hatarĩ na kĩgiria; kĩongagĩrĩrwo mbere ya ciugo iria ciambĩrĩirio nĩ *'ma'* kuonania mũhanĩre wa indo o kwĩranĩra harĩa indo ta icio inĩ.

Mee - mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ mbũri ĩkĩania.

Meciria – kĩĩga kĩa nyamũ kĩrĩa gĩkoragwo kĩgitĩrĩtwo

thĩinĩ wa kĩongo gĩkoragwo kĩrĩ kĩambĩrĩrĩria kĩa ũmenyo o wothe na gĩteithagia na gwĩka kana gũthondeka mũtaratara wa mũrutĩre wa wĩra o wothe; *Mwĩcirĩrie* – njĩra ĩno ya gũtũmĩra meciria, tombo kana kĩongo gĩaku ũrĩ wiki gũtua itua; *Gwĩciria* – gwĩka ũguo; *Gwĩciranĩria* – o mũũndũ gwĩciria igũrũ rĩa ũrĩa ũngĩ wega-inĩ kana o ũũru-inĩ.

Mema – menyera, gĩa na mũtugo; *Memia* – tũma hagĩe na mũtugo ta ũyũ; *Memania* – mũũndũ atũme ũrĩa ũngĩ amenyere ũndũ.

Meemia – geria gwĩka ũndũ maita maingĩ, cũnĩria na itherũ; *Kũmemania* – kũgerania ũguo maita maingĩ.

Memerekia – hurunja na njĩra nyingĩ, tambia ũhoro na mĩena yothe; *Memerekeria* – menyithia ũhoro; *Mũmerekia* – mũheani wa ũhoro na njĩra ciothe nĩguo ũmenyeke; *Kameme* – njĩki (macini) ya kũmemerekia; *Kĩmeme* – njĩki (macini) ya kwanĩrĩrĩria nĩguo mũgambo mũnene ũiguĩke; *Mũmemerekerie* – mũtugo ũyũ wa kũhurunja ũhoro na njĩra ciothe nĩguo ũmenyeke kana ũiguĩke; *Ũmemerekia* – ũũgĩ na ũmenyo wa kũmemerekia kana kũhurunja ũhoro.

Mena – gĩa na ngoro ĩtarĩ na wendi wa kĩndũ, ũndũ kana mũũndũ; *Menana* – rega kuonana ngoro kwa ngoro meciria-inĩ nĩũndũ wa itũmi itarĩ na bata; *Menanithia* – tũma hagĩe na rũmena gatagatĩ ka ikundi ngũrani; *Menereria* – ruta itũmi itarĩ nginyanĩru cia, kwagithia bata maitho-inĩ ma mũũndũ kana mũingĩ; *Menerwo* – menwo nĩũndũ wa, ĩka cĩiko itarĩ na bata cia kwĩimithia

gĩtĩĩo; *Mũmene* – ũrĩa ũmenetwo hatarĩ na gĩtũmi; *Mũmenani* – ũrĩa ũmenanaga; *Mũmenwo* – ũrĩa ũtarĩ mwende; *Mũmenithania* – ũrĩa ũtũmaga rũmena ruoneke; *Kĩmena* – gĩa na kĩũũru ta gĩkĩ gĩtarĩ na wendo wa; *Rũmena* – mũtugo ũcio wa kũgĩa na ũiru thĩinĩ wa ngoro nĩũndũ wa; Rũthũũro ta rũrũ.

Menja – nina biũ, rĩkania na irio; *Menjamenja* – ikara ũkĩrĩangaga maita maingĩ; *Mũmenja* – mũnini wa irio na akĩrĩa na ihenya.

Menya – gĩa na ũũgĩ igũrũ rĩa kĩndũ kana ũndũ; *Menyana* – gĩa na ũũgĩ wa ũrĩa ũngĩ, ĩtĩkĩra mũũndũ ngoroinĩ yaku; *Menyanĩra* – ĩka ũguo hĩndĩ ĩmwe, ninana guoya mũikarĩre-inĩ; *Menyithania* – tũma nyamũ, andũ imenyane na ciĩtĩkĩrane mũtũrĩre-inĩ wacio wa ũrata kana ũthũ; *Menyera* – ĩka ũũ ũrĩ, nĩũndũ wa; *Menyeka* – gĩa na mweke wa gũkorwo atĩ nĩũũkaine nĩ; *Menyithia* – reke andũ kana nyamũ ĩgĩe na ũũgĩ wa; *Mũmenyi* – ũrĩa ũrĩ na ũũgĩ wa; *Mũmenyere* – ũrĩa ũũgĩ ta ũyũ ũhurunjũkaga; *Mũmenyerwo* – ũrĩa ũtũmaga ũndũ ũmenyeke nĩũndũ wake, kũmenya handũ ha; *Kĩmenyi* – mũmenyi wa maũndũ mothe; *Kũmenya* – gĩa na ũũgĩ wa ũmenyi, ũũgĩ na wara wa kũmenya; *Ũmenyeku* – ũrĩa ũndũ ũĩkaine; *Menyera* – gĩa na mũtugo wa; *Menyerithia* – tũma mũtugo ũyũ ũgĩe; *Mũmenyereri* – ũrĩa ũigaga ũmenyo, indo harĩ ũgitĩri wake; *Mũmenyererwo* – mũrangĩrwo; *Kĩmenyero* – gĩtindo, ĩka ũndũ maita maingĩ; *Ũmenyereri* – njĩra, wara na ũũgĩ wa kũgitĩra ũmenyo kana o indo.

Menyũra – tinia gacunjĩ

kanini kuuma harĩ kĩndũ ũgĩtũmĩra moko; *Menyũrĩra* – rutĩra gacunjĩ; *Menyũrania* – tinania kana ũgae; *Mũmenyũri* – ũrĩa ũgayaga; *Mũmenyũrĩrwo* – mũgaĩrwo wa gacunjĩ; *Ũmenyũri* – ũruti wa wĩra ũyũ wa kũgayania maita maingĩ; *Kĩenyũ* – gacunjĩ kamwe.

Mera – uma thĩinĩ wa mbegũ na muoyo mwerũ, tuĩka wa handũ na njĩra ya mũtũrĩre; *Meria* – tũma mũmea ume kana ũtigane na mbegũ na wambĩrĩrie gũtuĩka mũtĩ, twara nda ũgereirie kanua; *Merithia* – thondeka mbegũ nĩguo ĩmere; *Mũmererere* – ũrĩa mũmera ta ũyũ ũmeraga; *Kĩmera* – ũraihu wa mũhando ũmwe kuuma ihandĩro kinya igethero; *Mũmera* – mũtĩ o wothe ũrakũra na wĩna muoyo waguo wiki.

Meru – matunda ma marigũ; *Ĩrua* – tuĩka meru kana ũgĩe na mũgagato ta wa ũcũrũ mũrinde; *Ĩruithia* – tũma wĩru woneke; *Wĩru* – mũtugo ũyũ wa kũnina mũgagato matunda-inĩ na makagĩa na cama, kũgĩa na mũcamo wa ũgagatu ta wa ũcũrũ mũrinde.

Meera – mũhĩrĩga ũmwe wa Kenya ũikaraga mwena wa ithũĩro na hakuhĩ na iria rĩa Nyanza, no ũĩkaine ta Njaruo.

Mene – ũtheri ũrĩa wonekaga o rĩmwe na ũgathira; *Menũka* – oneka o rĩmwe ta rũheni; *Menũria* – tũma ũtheri ũcio ũgĩe o rĩmwe; *Mũmenũria* – ũrĩa ũrutaga ũtheri ũcio o rĩo.

Mengere – rũhiũ rũnene na rũũgĩ.

Meetha – hengero njigananu na igũrũ na ĩrĩ na

magũrũ na kũmĩnyitĩrĩra tĩĩri-inĩ, handũ haraganu hatarĩ na tũrima kana tũhumbu.

Mica – thira biũ; Turũkia.

Minja – ikia haraya nawe makĩria na kanua kana o moko; *Minjaminja* – Ikara ũgĩikagia maita maingĩ; *Minjĩria* – itĩrĩria tũmaaĩ tũnini tũnini; *Mũminji* – mũruti wĩra ũyũ; *Mũminjĩrio* – mũitĩrĩrio wa maaĩ ta maya; *Minjanĩria* – minja hamwe; *Ka(ĩ) minjo* – kĩrĩa kĩrĩkĩtie kũminjwo; *Ũminji* – wĩra ũyũ wa kũminja

Mira[1] – ruta gĩko gĩtweku (kĩmira) thĩĩnĩ wa iniũrũ; *Miria* – ruta kĩmira kĩa mũũndũ ũngĩ kana taatha mara-inĩ; *Miranĩra* – mirai hĩndĩ ĩmwe; *Mirĩra* – ũrĩ handũ kana nĩũndũ wa; *Mirania* – o mũũndũ kũmiria ũrĩa ũngĩ; *Mũmiri* – mũruti wa kĩmira; *Mũmirio* – mũrutwo wa kĩmira; *Kĩmira* – gĩko, kĩu kĩa iniũrũ kĩrĩa gĩtweku.

Mira[2] – hĩndĩ ta mbeembe kũruta kĩmira kĩrĩa kĩnyitaga mbegũ cia njamba kuuma mũhĩro-inĩ; *Kĩmira* – muura ũhaana njuĩrĩ umaga harĩ o thanda na ũgacuha mũthia-inĩ wa mbeembe.

Miira – hihinya na hinya nĩguo kĩrĩa kĩrĩ thĩĩnĩ kiume; *Miirana* – ĩkana ũguo; *Miirithia* – teithia kũmira kana ũrute watho wa ũmiiri; *Mũmiiri* – ũrĩa ũmiiraga kana kĩmiiri; *Mũmiirwo* – ũrĩa ũmiiragwo; *Mũmiirĩre* – njĩra ya kũmiira nayo.

Mĩraa – rora harĩ mĩtĩ.

Mita[1] – rĩa na ihenya ũkĩmeragia, tanuka na mĩtũkĩ o ũkĩmeragia; *Mitamita* – rĩanga na ihenya; *kĩmitũ* – irio ngime na njahĩ,

mbooco theri; *Kĩmiti* – mũrĩi wa irio ta ici na ũkoroku.

Mita² – gĩthimo kĩa ũraihu kĩrĩa gĩkoragwo na njano (100) kana inji (39.36) igaĩtwo na ikũmi.

Moca – hĩnja mũno ona ũtarĩ na mũrimũ; *Mũgoco* – kĩrĩa kĩhĩnju.

Monda – hihinya maita maingĩ nĩguo ũigananie; *Mondeka* – korwo ũrĩkĩtie kũmondwo; *Mondora* – hihinya; *Waimonde* – ũrĩa mũmondore.

Monja – cũna cũna nĩũndũ wa mũrĩo; *Monjanĩra* – cũnanĩra hamwe.

Mota – haka rangi kana maguta handũ harĩ na mangĩ kana wongerere; *Moterera* – haka maingĩ igũrũ wa marĩa marĩ ho; *Mũmoti* – ũrĩa ũhakaga; *Mũmotani* – mũhakani; *Mũmotere* – njĩra ya kũmota; *Mwĩmoti* – ũrĩa wĩhakaga.

Mote – kĩmere kĩa ũcũrũ wa mũkio.

Moya – cocora, hihinya hanini hanini nĩguo kĩrĩa kĩrĩ nda kiume; *Mũmoyani* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũmoywo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũmoyani* – ũũgĩ na wara ũyũ wa kũmoyana.

Moni – gĩcunjĩ gĩa gũtũ kĩrĩa gĩkoragwo kĩrorete na thĩ kĩrĩa gĩkĩragwo icũhĩ ka-na moni.

Mori – njiari nini ya irigũ, ndĩa nyeki kana o njaũ ya nga.

Momora – gũithia kana ũtharie kĩndũ, ũndũ mũharĩrie; *Momorera* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, kana ũrĩ handũ hana; *Momoranĩra* – o

mũrigo mũritũ kana o thagama.

Mũgũtha – mũkũnjo ũrĩa ũkoragwo rũũa-inĩ rwa mũũndũ; *Gũthara* – gĩa na mĩkũnjo rũũa-inĩ.

Mĩnaĩ – karũũa karĩa kagayũkanĩtie kĩĩga kĩa ũciari kĩa mũũndũ wa nja na itina rĩake.

Mĩndĩ – hĩndĩ ciothe; *Mĩndĩ na mĩndĩ* – tene na tene.

Mũbĩa – mũtũũri wa bũrũri wa Italy ũrĩa ũĩkaine mũno nĩũndũ wa gũtheremia ndini ya gatoreki gũkũ.

Mũcene – ũhoro ũtarĩ na bata, njuukũ kana gĩcambanio gĩtarĩ na bata kana njerwa.

Mũcere – rora mĩtĩ.

Mũcau – mbeembe itarĩ ngũrũ wega na ikoragwo na iria ikĩrĩo na ikoragwo itarĩ nyũmĩrĩru wega.

Mũcarĩ – mũrimũ wa ironda cia rũũa-inĩ na ũgwatanagio, maũndũ matarĩ mega ,moimanaga na ũrata.

Mũhaka[1] – mũkururo, kĩonereria gĩa kuonania o harĩa ũndũ, kĩndũ gĩkinyĩte na kĩrũgamĩrĩire kĩrĩ giiki; *Hakana* – gĩa na rũũri kana mũhaka ũmwe mũrĩ aingĩ.

Mũhaka[2] – ĩkĩra ũndũ hinya ũkĩaria ũgĩtũmĩra hinya na watho.

Mũhare - kuuma ngũcĩ rũũa-inĩ thuutha wa gwĩthũa

Mũhene – harĩa kĩero kĩa mũũndũ wa nja kĩnyitanĩire na kĩnena.

Mũhũni – mwanake mũrera mariika; *Ũhũũni* –

ũkora wa andũ ethĩ.

Mũhura – kaũndũ kanini karĩa mũũndũ amenyithagio na hitho nĩ ũngĩ.

Mũici – ũrĩa woyaga indo ciene na hitho atarĩ na rũũtha kuuma kũrĩ mwene; *Ũici* – wĩra ũyũ wa kweheria indo ciene na hitho na atarĩ mwĩtĩkĩrie nĩ mwene.

Mũirĩtu – mũũndũ wa nja ũrĩ gatagatĩ ka mwana na mũũndũ mũgima makĩria mũciaru; *Mũirĩtu gathirange* – ũrĩa ũtigĩtwo nĩ rĩika rĩake atarĩ mũhiku; *Ũirĩtu* – wĩthĩ na ũtũũro wa airĩtu; *Mũirĩtu kĩhũngũyio* – ũtarĩ mĩtugo mĩagĩrĩru.

Mũkawa – nyũmba ya kwenderio irio hĩu na indo cia kũnyua ona gũkoma.

Mũkwa – ndigi nyitithanie hamwe irĩ njogothe kana nganame ta mũhĩndo; *Gũtua mũkwa* - kũrega ũndũ kaimana.

Mũbebe – mũtĩ wa mbeembe.

Mũcũa – mũtĩ mwĩthĩ, mũcanjamiũ.

Mũguĩ – kamũtĩ gaceke karũngarũ gekĩrĩtwo mũthia mũgĩ wa kũratha na ũta. Nĩgakoragwo na cuuma mũthia-inĩ kana o mũtĩ na njoya thuutha cia kũiganania mũthiire; Kamũtĩ kanini gekĩre rabuta karĩa kagũthithanagio na ũbiriti gakoima mwaki.

Mũguongo – igego rĩa njogu rĩrĩa rĩkoragwo rĩcuhĩte na nja na rĩthondekagwo indo cia goro; (*kuua*) *Mũguongo* - oya mĩrigo yaku yothe.

Mũgũgũta – ndarwa ka-

Mũũndũ kũmomorera ũrĩa ũngĩ; *Momorithia* – tũma kũgĩe na ũmomori; *Mũmomorere* – mũtugo ũyũ wa gwĩka ũguo; *Mũmomori* – mwĩki ũguo; *Momoka* – gwĩtharia oro ũguo tũhũ; *Mũmomorerwo* – ũrĩa ũtharagĩrio; *Ũmomori* – mũtugo ũyũ wa kwananga.

Mondo – mũhuko kana taama, rũũa rũtume mĩena yothe na rũgatigio mwanya mũnini wa gwĩkĩra indo cia mũũndũ.

Mondora – motora, hihinya nĩguo kĩrĩa kĩrĩ thĩĩnĩ kiume makĩria kĩndũ kĩũmũ; *Mũmondori* – mwĩki ũguo na nowe kĩmendero.

Monjora – wĩendithie harĩ mũũndũ ũngĩ.

Monyo – uma o rĩmwe ta hĩndĩ ĩrĩa nyamũ ĩraciara; *Monyoka* – ũra oro rĩmwe kuuma hatĩka-inĩ kana thĩĩna -inĩ; *Monyokia* – rekereria o rĩmwe ũtakwenda; *Mũmonyoko* – mũtugo ũyũ wa kũrekania o rĩmwe; *Ũmonyoki* – wĩra ũyũ wa gwĩthara o rĩmwe.

Muku – gĩa na nganja itarĩ na gĩtũmi, ũiru.

Munge – gĩa na rangi mũerũ ũthiũrũrũkĩirio nĩ ũngĩ.

Munda – theca na kĩndũ kĩũgĩ mũthia, gwata rũrĩrĩmbĩ; *Mundia* – akia mwaki; *Mundania* – gwatania mĩtugo ĩtarĩ mĩega kana o mĩega; *Mundamunda* – theca theca maita maingĩ.

Munju – maaĩ matarĩ makembu, marĩ na ndooro kana tĩĩri; *Munjugi*– ũrĩa wĩkĩraga maaĩ maya gĩko ta kĩu; kana agatharia thaayũ wa mũtũrĩre wa ũndũ; *Unju-*

ga – ongerera munju kana wagi wa thaayũ.

Munya – gucia na igũrũ nĩguo ũrutanĩrie hamwe na mĩri yothe; *Munyania* – munya hĩndĩ ĩmwe; *Munyũka* – kĩrĩa kĩramunywo, kũgũka o rĩmwe hamwe na mĩri; ũra ũrĩ wothe kuuma thĩĩna-inĩ; *Munyũra* - guucia kuuma tĩĩri -inĩ; *Mũmunyi* – mwĩki ũguo; *Mũmunyĩrwo* – ũrĩa wĩkagĩrwo ũguo; *Mũmunyũkĩre* – ũrĩa kĩndũ ta kĩu kĩmunyũkaga kana gĩgakũrũka na mĩri; *Ũmunyũki* – wĩra ũyũ.

Muura – mũtutu wa mĩtĩ ta ũrĩa umaga mbaũ-inĩ.

Mutha – hinya wa moko na wonekaga ta arĩ guo ũratũma mĩkiha yoneke.

Muuma – kĩrĩkanĩro kana mwĩhĩtwa mũrũmu wa ciugo kana ciĩko iria inyitithanagia ehĩti nĩguo magĩe na muoroto ũmwe ũrĩa arĩ o mũhaka o ũmwe wao erutĩre kũũhingia; *Kũnyua muuma* – gwĩka na kuuga ta haaha igũrũ; *Muuma mumũkũ* – muuma ũrĩ na thaahu na ũtangĩrũmĩrĩrwo.

Murũ – kũhonokio thĩĩna-inĩ nĩ gĩtũmi kĩnini kana kĩndũ hatarĩ.

Muya – gacĩgĩrĩra ka nyeki kameraga mahiga-inĩ na rũũĩ kana o gĩcigĩrĩra-inĩ ta kĩu.

Mĩa – ruta mai na itina kana weherie gĩko kĩrĩa kĩrĩ nda ya nyamũ kĩrĩ kĩũmũ; *Mĩamĩa* – mĩa maita maingĩ makuhanĩrĩirie; *Mũmĩi* – ũrĩa ũrutaga mai ta macio; *Mĩĩra* – mĩa ũrĩ, igũrũ rĩa; *Mũmĩĩrwo* – ũrĩa ũmĩagĩrwo kana akahakwo mai nĩ ũngĩ.

Mũgogo – itiki, ndaraca,

na rũũa rũrute nyamũ-inĩ nyene.

Mũharatĩ – mũtĩ mwacũhie gatagatĩ wa kũnyuĩrwo kana kũrĩrwo nĩ mahiũ.

Mũhu – matigari ma ngũ na icinga marĩa matangĩhĩa rĩngĩ thuutha wa gũcinwo na mwaki.

Mũhũra – gĩko kĩrĩa kĩrutagwo nĩ njũkĩ mwĩrĩ, gĩa gũthinga mwatũ na gĩkoragwo kĩrĩ kĩnyitanu, mũhũra ũcio nĩ ũtũmagĩrwo na gũkerũra njoohi.

Mũhũũri – kĩandĩki gĩthondeketwo gĩa gwĩkĩra rũũri rwa mwene na njĩra ya mandĩko.

Mũkongoro – ndĩrĩ ya kũhũũra igwa iria ndinangie kana mbera.

Mũmbũro – rwĩmbo rwa aanake rwa mũrũgarũgo; *Ũmbũra* - ina rwĩmbo rũũrũ; tharia rĩũmba; tũma indo iria itũmagĩra mathagu ithiĩ rĩera-inĩ.

Mũũndũ – ĩno nĩ nyamũ ya iria irĩ, thakame hiũ na njũgĩ kũrĩ iria ingĩ ciothe na kũiga meciria mũthithũ, gũtũmĩra mwaki na nyamũ iria ingĩ nĩũndũ wa bata wake, irio, nguo na ũgemu ningĩ noyo yandĩkaga; (*Andũ -ũingĩ*); *ũmũũndũ* – mĩtugo na mĩtũrĩre yake.

Mũũndũri – mũtĩ ũiganaaĩrie ũthondeketwo wa gũkima irio irĩ nyũngũ.

Mũnduru – rũgama na kĩongo ũrorie magũrũ na igũrũ.

Mũrũka – mwarĩ - teka, mũtumia ũtarĩ mĩtugo mĩega, mũmaraya.

Mũũnyũ – mũthemba wa cumbĩ wendetwo nĩ mahiũ wenjagwo tĩĩri-inĩ.

Mũthũa – kanyamũ kani-ni karĩ magũrũ matandatũ gatũraga na ũingĩ na kenjaga marima manene (*mĩthongorima*) marĩa kaigaga irio ciako (*gĩthũa*). Nĩwĩgayanĩtie kũringana na mabata ma mũtũrĩre waguo; *Kĩgunyũ* – gũciara, *njamba* – gũciarithia kĩgunyũ, *thigari* nĩ kũrangĩra na *njaguti* nĩ cia ũtungata wa mũtũrĩre; *Gĩthũa* – irio cia mũthũa iria wĩigagĩra.

Mũtu – mũtutu wa hĩndĩ ciarĩkia gũthĩo kana cianyihio ta rũkũngũ.

Mũtura – mara marĩa manene mekĩrĩtwo nyama ingĩ thĩinĩ; *Mũtura wa ihĩĩ* - mũtura ũrĩa ũheagwo ihĩĩ.

Mũtumba – nguo ngũrũ iria ingĩtũmĩrwo rĩngĩ.

Mũra – mũhĩa wa itimũ.

Mũrata – mũũndũ wendete ũrĩa ũngĩ na makai-guithania kĩmũtugo; (*Arata - ũingĩ*); *Mũratawe* - mũrata wa mũũndũ ũngĩ; *Ũrata* – mũtugo ũyũ wa gũikarania andũ marĩ na wendo na maiguithanĩtie kĩ mĩtugo na kĩmũtũrĩre.

Mũraika – mũtũmwo wa Ngai ũrĩa ũtakoragwo na mwĩrĩ ta wa andũ kana nyamũ; (*Araika - ũingĩ*)

Mũhunguru – irima rĩtũrĩkanĩte kuuma mũthia ũmwe kinya ũrĩa ũngĩ; *Hungura* – gera mũhunguru-inĩ; *Muhunguro (kĩhunguro)* - harĩa hahunguragĩrwo; *Mũhunguri* – mũgeri wa mũhunguru.

Mũnyogi – ngingo ya

ngũkũ ĩtarĩ guoya.

Mũnyago – mũtĩ mwacũhie mwena ũmwe ũtũmagĩrwo na kwenja marima kana kũrĩma; *Nyaga* – ruta wĩra na mũnyago.

Mũtahato – mũthemba wa marigũ ũrugagwo kana ũkahĩhio.

Mũrũndo – mũtĩ mwacũhie mwena ũmwe na ũkoragwo na nyitĩro ndaihu na ũtũmagĩrwo ta itimũ.

Mũtego – kĩndũ kĩhithe na kĩrĩ na woneki ũtarĩ wama wa kũhenereria nĩguo kĩndũ kĩnyitwo; *Tega* – tũmĩra mũtego; *Mũtegi* – ũrĩa ũtegaga; *Tegũra* – eheria mũtego makĩria ngoro ya-guo.

Mũnan-da - mwako wa mũingĩ wa kwendia kana o kũrutĩra wĩra wa mũingĩ.

Mũnara – anĩka indo cia kwendia na thogora wa mũingĩ na njĩra ya kũgweta.

Mũkoro – gĩcunjĩ kĩa irigũ iciaru kĩrĩa kĩnyitagĩrĩra mĩahũ.

Mũkuru – kĩanda kĩrĩ ga-tagatĩ ka irĩma.

Mũkuru – rũhiũ rũceke na rũraihu rũhaana rwa njo-ra na rũtuhu rũtũmagĩrwo na kũrĩma.

Mũkuruguthu – ihĩndĩ rĩrĩa rĩnyitĩrĩire nyama cia mwĩrĩ kuuma itina kinya kĩongo, mũng'ũng'ũtũ.

Mũkũnga – thamaki ĩhaana ta nyoka ĩikaraga maaĩ-inĩ na nĩ ĩrĩagwo; *Mũkũnga mbura* – nuthu

gĩthiũrũrĩ kĩrĩa kĩonekaga kĩnyitanĩte na thĩ na gĩkoragwo na marangi mũgwanja na ũthecete thĩ na mĩthia yeerĩ.

Mũthige – nyamũ ya gĩthaka ĩhaana ngui.

Mũthĩrĩgũ – rwĩmbo rwa kang'ei (*mũthirigũ*) arũme a riika.

Mĩĩto – gĩa na kwĩrirĩrĩria kũnene.

Mwehio – nguo ya rũũa yekĩragwo thĩinĩ nĩ andũ a nja.

Mweũ – mũtĩ ũrĩa ũkoragwo gatagatĩ ka ndũũma na mathangũ kana marũtũ ma ndũũma.

Mweũ – kũruta rĩera na kanua ta mũũndũ mũnogu; *Mĩeũ* – ũingĩ.

Mũrĩma – thigari iria ikoragwo thuutha wa ita, ngaati.

Mweke – gĩa na kahinda ka mwanya ga gwĩka ũndũ.

Mwengũ – nguo ya rũũa yekagĩrwo kuuma njohero gũcooka na thĩ nĩ atumia.

Mwera – ngũkũ ya nga.

Mweri[1] – njata ĩmwe nene yonekaga ũtukũ ĩmũrĩkĩtwo nĩ riũa nayo ĩgatũma ũtheri gũkũ thĩ.

Mweri[2] – matukũ mĩrongo itatũ kana mĩrongo ĩĩrĩ na manana (*kenda*) kana mĩrongo ĩtatũ na rĩmwe, ciumia inya; wa 28 nĩ wa keerĩ na ũkoragwo na mĩthenya 29 thuutha wa mĩaka kũgaĩka na inya; ya mĩthenya 30 nĩ wa kana, gatandatũ, kenda, na ikũmi na ũmwe; ya mĩthenya 31 nĩ wa mbere, gatatũ, gatano, mũgwanja,

kanana, ikũmi na wa ikũmi na igĩrĩ.

Mĩeri ĩno nĩ: 1. *Mũgaa,* 2. *Mũgetho,* 3. *Kĩhu*, 4. *Kĩbii kana mũthaatũ* 5. *Mũgiranjara* 6. *Gathathanwa* 7. *Njokaira kana gathano* 8. *Mworia nyoni*, 9. *Mũgaa* 10. *Kĩhu* 11. *Kanya hũngũ* 12. *Gatumu.* Maya nĩmo marĩtwa ma mĩeri na rũthiomi rwa ũũgĩkũyũ.

Mweri[3] – thakame ĩrĩa ĩrutagwo nĩ andũ a nja o mweri angĩaga kũigũta kũgĩa na nda, mũirũ kana thira.

Mũrurumbo – kĩndũ kĩgima.

Mũrĩo – mũcamo mwega thĩĩnĩ wa kanua rĩrĩa mũũndũ akoretwo akĩrĩa irio.

Mwago - ikeno nyingĩ itarĩ mũthia.

Mwatũ – mũtĩ mũthegethe irima gatagatĩ na ũkahungurana mĩena yerĩ kana o kĩndũ gĩothe gĩakĩirwo njũkĩ gĩa gũikara.

Mwatĩ – ng'ondu nini ĩkuhĩrĩirie gũciara.

Mwahũ – marigũ many-itanĩte hamwe na makenyitĩrĩra mwongoro-inĩ.

Mwaka – thikũ magana matatũ na mĩrongo ĩtandatũ na ithano (ithathatũ) kana ciumia mĩrongo ĩtano na igĩrĩ kana o mĩeri ikũmi na ĩĩrĩ.

Mwaki – thandĩ iria ciakanaga na ikagĩa na rũrĩrĩmbĩ kana ũrugarĩ mũingĩ na ũcinaga kana ũkahĩhia.

Mwanva – mweke,

njarũmi, wehe kana o gacĩra kanini ga kũgera kana gwĩka ũndũ.

Mwamba – mũtĩ ũnyit-ithanagio igũrũ wa ikĩngĩ wa kũnyitĩrĩra mĩratho kana mũtĩrĩro hĩndĩ ya kũratha nyũmba nĩguo ikĩngĩ ciiga-nane na nyũmba ĩyo ĩgitĩke.

Mwana – kĩrĩa gĩothe gĩciarĩtwo nĩ nyamũ kuuma mwĩrĩ-inĩ wayo.

Mwano – indo cia kũragũra kana gũthũca ta mbũthũ, mbũgũ na ira.

Mwaro – mũtĩ ũrĩa ũigagĩrĩrwo ũngĩ nĩguo indo ingĩ cigĩrĩrwo igũrũ wa mĩtĩ ĩyo.

Mwarĩ – mwana wa mũirĩtu; *Mwarĩ teka* – njangi-ri kana mũirĩtu kana o ũtarĩ mĩtugo mĩega kana mũirĩtu mũmaraya.

Mũirũ – rora mweri kana thakame ĩrĩa yonekaga rĩrĩa nga yoraga itumbĩ handũ ha kũigũta.

Mũico – mũthia, kĩrĩkĩro kana harĩa ũndũ kana kĩndũ gĩatirihĩrwo.

Mũrarangai – mũthia wa mũguĩ ũrĩa ũrathaga.

Mũruru – maaĩ manyitanu marĩa makoragwo thĩinĩ wa kĩndũ ta itumbĩ.

Mũrurumo – mũgambo mũnene wa ihinda o rĩmwe; inegene rĩa kahinda kanini; *Mũrurumĩre* – ũrĩa mũgambo ta ũyũ ũkoragwo ũgĩthiĩ na mbere; *Ruruma* – ruta mũgambo ũyũ; *Irurumĩ* – mũgambo mũnene mũno umaga matu-inĩ hĩndĩ ya mbura.

Mũrurĩ – rora mĩtĩ.

Mũhonia – harĩa harĩmĩtwo ihinda rĩmwe.

Mũkongoro – ndũrĩ nene ya kũhũra icunjĩ cia igwa (*mbera*) nĩguo ciume ngogoyo ya njoohi.

Mũrango – kĩhingo, rĩigĩ kana kĩgiriĩrĩria kĩrĩa gĩkoragwo ho na kĩeheragio kũringana na wendi wa mwene.

Mũraũ – icembe rĩa kũrĩma na ng'ombe kana o indo ingĩ igucĩtie.

Mũrũ – mwana wa kahĩĩ.

Mũrumbo – gĩturwa kĩa ũnene, njũng'wa.

Mũrũme – mũthuuri ũrĩa ũhikĩtie mũtumia kana njama o yothe ĩrĩ na ũrũme.

Mũrũri – ihuti rĩa mũthia thĩinĩ wa mũtĩ; Mũgambo mũnyoroku na mũhoreru wa kũina.

Mũrũthi – rora nyamũ.

Mũrũgũ – nyoni ĩrĩ njoya cia gĩtitira ndaihu, rora nyoni.

Mũtĩ – (*Mĩtĩ* – ũingĩ) kĩrĩa gĩothe gĩkũraga tĩĩri-inĩ na kĩrĩ na mĩri, mũtĩ, mathangũ honge, na ĩhuhagia na mathangũ. Mĩtĩ ĩno yũmbĩtwo kũringana na mĩtugo mwanya mwanya na haaha ĩigĩtwo na njĩra ĩyo.

Mĩtĩ ya marũngo:

Kĩgwa – mũthemba wa nyeki ũrĩ marũngo na maaĩ (ngogoyo) marĩ cama wa cukari kĩrĩagwo mũtĩ guo mwene. Nĩcia mĩthemba mĩingĩ. Ĩhandagwo mbeũ kana thuuna; *Kĩgwa kĩa arĩithi* – gĩkoragwo na marũngo marĩ na mahoro na nĩ kĩrĩ, ngwacĩ ĩrĩa ĩrugaga ndubia na kĩrĩagwo mũtĩ.

Kĩhiũ – kamũtĩ kanini karĩ marũngo na karĩagwo nyeni na mathangũ mako marĩ tũmĩigua mũthia-inĩ.

Irenge – rĩkũraga ta mĩrĩo na rĩkaruta mĩiri marũngo-inĩ na no inyitagĩria nayo. Rĩciaraga *Marenge* (ũingĩ). Marĩa marĩagwo o hamwe na nyeni ciarĩo.

Mbeembe - nyeki ĩkũragio nĩ andũ nĩũndũ wa hĩndĩ (mbeembe) ciayo iria irĩ bata harĩ andũ ona mahiũ. Irĩagwo hĩndĩ na mũtĩ (mũbebe) na mahuti maguo nĩ irio cia mahiũ. Mathangũ macio mahaana hiũ cia njora.

Mũkombi – mũthemba wa nyeki ũciaraga na kĩongo (mũkombi kana ngombi). Thanda ciaguo nĩ nini na mahuti maguo nĩ irio cia mahiũ.

Mũhĩa – nyeki ndaya ĩrĩ marũngo na ĩciaraga (hĩa kana mũhĩa) na kĩongo. Hĩa ici ikoragwo cĩĩnyitĩrĩire magira-inĩ. Mũtĩ na mathangũ nĩ irio cia mahiũ.

Mũceere – ĩno nĩ ngano ya maaĩ-inĩ ĩkũraga ta mũkombi kana ngano ĩrĩagwo hĩndĩ nĩ andũ namo mahiũ makarĩa mahuti na mĩtĩ.

Mwere – nyeki ĩkũraga ta mahiũ na hĩndĩ ciayo njirũ nĩ irio cia andũ na mahuti maguo nĩ irio cia mahiũ.

Ngano – ngano ĩhaana ta mũkombi na magira mayo nĩ marĩ mĩigua mũthia-inĩ. Hĩndĩ nĩ irio cia andũ namo mahuti nĩ irio cia nyamũ. Hĩndĩ cieherio, mahuti macio ta ma mwere, mũkombi na mũhĩa metagwo rũũa.

Mũrangi – ũrĩ marũngo maraihu mahakanĩtio nĩ mĩkururo mĩirũ yambatanĩtie na irũngo. Ũyũ nĩguo mũtĩ ũrĩa mũnene wa

marũngo na marĩ ma-
horo thĩinĩ.

Mũkengeria – nĩgũtam-
ba ũtambaga marũngo
maguo marĩ mahoro thĩinĩ
na rũrenda makoragwo
makĩruta mĩri kana mĩtwari
ya kwĩnyitĩrĩra. Nĩ irio cia
nyamũ ona nĩ kũrĩ mũthem-
ba ũrĩagwo nyeni.

Mũthũnga – nota kĩhiũ
tiga mathangũ maguo nĩ
maceke na mendetwo nĩ
ndĩa nyeki.

Minji – mũthemba wa
mbooco mwerũ ũtambaga
na ũrĩ marũngo makuhĩ ma-
koragwo na ithangũ rĩmwe.
Ũrĩagwo mbooco na mahuti
nĩ irio cia nyamũ.

Mwarĩki – mũtĩ mũnene
ũciaraga mbarĩki iria ci-
umaga maguta na marũngo
maguo marĩ marima thĩinĩ.
Maguta maguo mega ma
kwĩhaka nĩ ndawa ya
mũrimũ wa ndigana na mĩri
nĩ ndawa ya igego rĩgĩtuura.
Mathangũ maguo nĩ maarĩĩ
ta ma ndũũma.

Nyeki – mũthemba wa
mĩtĩ ĩkũraga ikurumĩte kana
o ĩtambĩte na mathangũ
makoragwo na mĩthia mĩũgĩ
na marũngo makuhĩ kana o
maraya.

Magooko (magutu) - ĩno
ĩkũraga ĩrorete na igũrũ na
mathangũ mayo maceke nĩ
irio cia nyamũ na nĩ magita-
ga nyũmba.

Mũnduurĩ – nĩ nini ĩkũraga
ĩrorete na igũrũ ĩgĩciara na
kĩongo o ta mũtugo, nĩ irio
cia ndĩa nyeki.

Ngoka – ĩkũraga ĩkurumĩte
na ĩthiaga ĩkĩgwataga na mĩri
ĩrĩa yumaga marũngo-inĩ
mayo. Nĩ irio cia ndĩa nyeki.

Thaara – mũthemba
mũnene wa nyeki na ũrĩag-

wo nĩ ndĩa nyeki.

Nyaragĩta – ĩkũraga ta ngano na irio cia ndĩa nyeki.

Wĩtima – ũkũraga ũkĩgwa-taga na mĩri ĩrĩa yumaga marũngo-inĩ. Nĩ irio cia ndĩa nyeki.

Gĩkwa kĩa nduru – kamũtĩ kanini karĩ marũngo na kendetwo nĩ nduru nĩũndũ wa ikwa ciako cia mahatha.

Rũngũ – rũtiri na ngũrani mĩkũrĩre-inĩ na irenge. Ngũrani nĩ atĩ irenge nĩ irio na rũngũ rũciaraga matunda ma kũiga irio na gũteithia harĩ ona mĩkuũre ya indo iria ingĩ ta kĩnya, nyanja, ndua, mbũthĩ, gĩtete, kĩnandũ, ndahi kinya ciuga ciihũri na ciitĩrĩra na ingĩ.

Mĩtĩ ya mĩigua: – ĩno nĩ mĩtĩ ĩrĩa ĩkũraga na mĩigua nayo haaha ĩgayanĩtio maita merĩ: ĩrĩa ĩrĩagwo na ĩtarĩagwo.

Cong'e – gaka nĩ kamũtĩ gatambi karĩ na mĩigua ĩtatũ mũthia inĩ wa itunda rĩako na nĩ irio cia ndĩa nyeki.

Kaiyaba - mũtĩ mũnene ũrĩ mĩigua na ũciaraga matunda maigana ta ma harũ ũciaraga matunda ma-ruru ota mathangũ maguo.

Mũcungwa – ũrĩ mĩigua na ũciaraga matunda matun-gu na marĩ cama makĩrĩo na marĩ maaĩ maingĩ mũno. Matunda macio nĩ macungwa.

Mũtimũ – ũhaana ta mũcungwa kinya mũkũrĩre-inĩ. Matunda maguo marũrũ, ndimũ, nĩ marĩag-wo.

Mũtare – mũtambi ũrĩ mĩigua ĩcokete na thuutha ĩgĩkunya. Nĩ kũrĩ ĩrĩ mĩigua

na ĩtarĩ na nĩ kũrĩ ĩrĩagwo, na ĩtarĩagwo. Yothe ĩciaraga ndare cia mũthemba na marangi mwanya mwanya.

Mũtongu – kĩhuti gĩkĩ gĩtiraihaga na gĩciaraga ndongu na itirĩagwo ona gũtuĩka nĩ ndawa ya ndutu na ingĩ nyingĩ.

Mũtũra – nĩ mũhĩrĩga wa ndongu mũnene ũciaraga ndũra iria ikoragwo na mĩigua itunda-inĩ.

Mũgaa – ũyũ ũkũraga rĩera-inĩ o rĩothe na ũkoragwo ũrĩ mũtĩ mũnene, mĩigua yaguo ĩthiaga ĩthirĩte o ũrĩa ũrakũra na ũkĩaramaga na igũrũ. Mahuti maguo nĩ maceke mahunyũku.

Mũbage – ũhaana ta mũkunya na ũrĩ mĩigua ĩcokete na thuutha na nĩ mwega na rũgiri.

Mũhũtĩ – mũtĩ mũnene ũrĩ mĩigua na makoni mahũthũ makoragwo megayĩte kĩmwambato na marĩ mahunyũku ota mathangũ. Ũciaraga hũtĩ na ituĩkaga atĩ nĩciongagĩrĩra toro.

Mũkoigo – mũtĩ mũũmũ ũciaraga mbegũ nini (*ngoigo*) na nĩ marĩagwo.

Mũkigĩ – karũrina, warehirwo gũũkũ nĩ ngigĩ na wendete gũkũra mahinga-inĩ mũno na ũtambaga.

Mũkuhakuha – ũkũraga gĩthaka-inĩ na mĩigua yaguo ĩkoragwo na njiarĩrĩra kana mĩthia mĩingĩ harĩ mũigua ũmwe. Matunda maguo nĩ nguhakuha na matirĩagwo.

Mũkunya – ũyũ nĩ ta mũtare mũtungu ũraihaga mũno ũrĩ o mũceke na mĩigua yaguo ĩcokete na ĩgekonya na thuutha.

Mũkunyĩre wayo nĩguo wamĩheire ñĩtwa ñĩrĩ. Mĩiri yaguo ĩtuĩkaga atĩ nĩ mĩega na thubu kana thathi.

Ikongo – (*mũkongo*) mũtĩ ũrĩ mathangũ maraihu marĩ mũigua mũthia na mahaana hiũ cianjora kana itimũ. Bata waguo mũnene nĩ ndigi ona gũtuĩka nĩ marutaga wĩra ta mũtĩ ĩrĩa ĩngĩ.

Inanathi – nĩta ikongo ñĩciaraga itunda inene na kĩongo. Narĩo itunda rĩu, ñĩrĩ tũthandũkũ tũnini tũrĩa o kamwe karĩ na mũigua wako. Nĩ rĩmwe rĩa matunda marĩa manene na igũrũ wa itunda nĩhakoragwo na mũtĩ ũngĩ o warĩo ũkũraga.

Mũrimaũ – ũkoragwo gatagatĩ ka mũcungwa na mũtimũ. Ũciaraga marimaũ na magagatu makĩrĩo.

Njerucaremu (*kĩambĩrĩria gĩtiũĩkaine*) - karĩ mahuti manini na maceke na mũigua mũingĩ mũno na koimaga iria rĩerũ.

Ngoma mwĩkuithia - gatambi karĩ mahuti mairũ na mũigua o mũirũ na koĩkaine nĩũndũ wa kũhinga mathangũ mako rĩrĩa karĩ ũgwati-inĩ.

Mĩtĩ ĩrĩa ĩtarĩ mĩigua kana marũngo:

Mĩingĩ ĩrutaga mathangũ honge-inĩ na ĩkamera na mbegũ kana o gũtinio:

Mũarubaine - mũtĩ mũgeni gĩkũyũ-inĩ wĩrĩkanaga atĩ ũrĩ na hinya wa kũhonia mĩrimũ mwanya mwanya mĩrongo ĩna. Nĩ ũnenehaga ota mũtĩ ĩrĩa ĩganaĩirie.

Mũbaũ – ũmwe wa mĩtĩ ĩrĩa mĩnene na ĩmeraga na mbegũ. Ĩtũmagĩrwo na ngũ na mbaũ ona mabata mangĩ

maingĩ na wonekaga ũrĩ mũhunyũku.

Mũbabaĩ – ũyũ nĩ mũtĩ wa matunda manene marĩa menyitagĩrĩra mũtĩ-inĩ na makoragwo na mbegũ nyingĩ njirũ thĩĩnĩ.

Mũbariti – ũkũraga na ihenya na nĩ mwega na ngũ kinya mbaũ. Wonekaga ũrĩ wa kĩbuu na ithangũ rĩaguo rĩkoragwo na tũthangũ tũingĩ twĩnyitĩrĩire harĩ rĩo.

Mũburi – ũkũraga mũtitũ na nĩ ũrĩ mbaũ na ngũ nyũmũ.

Mũboro – nyeki nene ĩrĩ na mathangũ mahaana macoya manini na ũkũraga maaĩ-inĩ. Mbegũ ciaguo, mboro nĩ itũmagĩrwo na mĩgathĩ.

Mũbera – mũtĩ wa matunda makoragwo na mbegũ nyingĩ mũno thĩĩnĩ. Mathangũ maguo makoragwo marĩ maruru.

Mũcani – ũrĩ mahuti maruru na ũkũraga ũigananiirie. Mahuti maguo marĩ bata tondũ nĩmoimaga mbeeca ta macani marĩa tũnyuaga cai.

Mũcatha – kĩhuti gĩkĩ nĩ kĩrĩ ngumo ya kũrũra na nĩkĩendetwo nĩ mbũri na gĩtuĩkaga atĩ nĩ kĩrĩ ndawa nyingĩ cia kũhonia mĩrimũ ta gĩcũnũnũ mĩri ĩcamũkĩtio.

Mũcakai – nyeki ĩciaraga na kĩongo. Nĩ irio cia ndĩa nyeki.

Mũcege – kahuti kanini karĩ mbegũ njirũ ikoragwo na irogo cia kwĩnyitĩrĩra na mahuti maguo matuĩkaga atĩ nĩ ndawa ya maitho marũaru.

Mũciri – ũhaana ta ũrĩ marũngo ona gũtuĩka ndũrĩ

(*Menya wega atĩ nĩ ndirĩ mũthondekani*)

no hau nĩho mathangũ maguo kinya mbegũ ciumaga na mĩigua ya kwĩgitĩra. Mahũa maguo nĩ mende mũno nĩ tũnyoni tũnyua ũũkĩ.

Mũcingiri – mũtĩ ũyũ ndũraihaga na ũkoragwo na tũbegũ tũnini mũciiri-inĩ wacio na nĩ tũirũ. Guo mwene ũkoragwo na ũruru mũirũ na mbegũ ciaguo cioma igambaga ta njingiri.

Mũcũgũcũgũ – ũmeraga kaingĩ gĩthaka na ũrĩ mũri mũraihu nacio mbegũ ciaguo ciĩyaragĩra mũciri-inĩ mũraya na mũceke na cioma ika haana ta irĩ na mĩigua.

Mũcago – nota mũcũgũcũgũ na ũkoragwo na mahũa ma mbururu na merũ. Mũri waguo ũtuĩkaga atĩ nĩ ndawa ya magego makĩria mũũndũ.

Mũcegeni – ihũrũra rĩciaraga mbegũ njerũ ciĩtagwo njegeni. Mathangũ kinya mbegũ nĩ mararakaga mũũndũ angĩmahutia. Mĩri yaguo nĩ ndawa ya nda ĩtanukĩtwo.

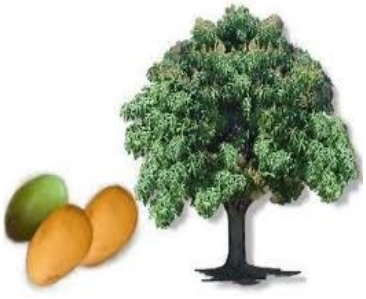
Mũembe – ũnenehaga na ũgaciara matunda matungu, maembe marĩa makoragwo na mbegũ ĩmwe ndungu. Matunda maguo marĩ cama.

Mũgio – mũtĩ ũrĩ bata nĩ ndigi ciaguo na ũkoragwo ũrĩ mũruru ũciaraga mbegũ njirũ irigicĩirio nĩ mĩigua ya kwĩgitĩra.

Mũgere – mũhĩrĩga wa mũgio na mũhũthĩrĩre no ũmwe tiga no kũhunyũka.

Mũrigono – mũirũ mũceke ũrĩ na mathangũ marĩ na ũruru mũirũ.

Mũgũ - ũkũraga ta mũtare na ndũrĩ mĩigua.

Mũembe

Mũhĩa

Mũchungwa

Mũgumo

Mũnanathi

Makoni maguo nĩmo mathokagwo gĩcinga gĩa gũthũya mwatũ.

Mũgumo – ũyũ nĩ mũtĩ ũkũraga kinya igũrũ rĩa mĩtĩ ĩrĩa ĩngĩ, ĩkaruta irio ciayo tĩĩri-inĩ. Mũtĩ ũyũ ũrĩ bata mũno thĩĩnĩ wa ũgĩkũyũ tondũ maũtuaga ta mũtĩ mũtheru kana handũ hakũrutĩra magongona mao na gũcokeria Ngai ngaatho na kũmũgoca.

Mũhathĩ – mũtĩ mũnene na mũruru ũgitaga na igũrũ na mahuti maguo nĩ irio cia ndĩa nyeki na nĩ ũtũmagĩrwo na ngũ ona mbaũ.

Mũharũ – nĩ wa matunda na nĩ marĩagwo nĩ nyoni ona andũ. Ũkoragwo ũrĩ mũũmũ na ũhunyũku waguo wa kĩbuu na ũciaraga harũ kana ngagati. Mahaana ta marĩ matune merua na makoragwo na mbegũ inya o rĩmwe.

Mũhethu – ũraihaga ũiganaĩirie na ũrĩ mathangũ maruru na mbegũ ciaguo ciĩtagwo hethu, ũtũmagĩrwo na ngũ. Nĩ ũrĩagwo nĩ ndĩa nyeki.

Mũhukũra – mũtĩ ũyũ ũkũraga ta ihũrũra na mĩri yaguo nĩ mĩhunyũku ta mĩanga na nĩ ndawa ya mĩthemba mĩingĩ ta homa na nĩ ũtuĩkaga atĩ nĩ wongagĩrĩra hinya wa mũũndũ mũrũme.

Mũigoya – mũtĩ mwororo na mũhoro kinya mathangũ nĩ mwega na thumu ona gũtuĩka ndũrĩ mbegũ.

Mũhũa – mũtĩ mũũmũ ũciaraga hũa na nĩcio ithĩagwo na ikanyuwo ta kahũwa. Nĩ ikũragio nĩguo ciendio ciume mbeeca na nĩ ũrĩmagwo nĩũndũ wacio, mbegũ

yacio ĩhaana ta mbooco.

Mũiri – ũkũraga mĩtitũ-inĩ na nĩ mwega na mbaũ nĩũndũ wa ũũmũ waguo.

Mĩthemba ĩmwe ya Mĩtĩ :

Mũruri – mũtĩ mũnene na ũrĩ na ũruru mũirũ na mathangũ maguo mahaana ma mboco.

Mũringa – nĩ mũtĩ mũnene na ũrĩ mbaũ njega na mathangũ ma gĩthiũrũrĩ.

Mũkandamia – mũtĩ mũnene ũrĩ mathangũ mahaana ta marĩ na mĩigua mĩthia-inĩ na mbegũ ciaguo nĩ ithondekagwo maguta ma kũrĩa.

Mũkorobia – mũtĩ ũyũ ũciaraga matunda manene marĩ maguta maingĩ merua. Mbegũ ĩno ya gĩthiũrũrĩ na ĩhaana ta ngoro ĩkoragwo na mbegũ igĩrĩ inyitithanĩtio nĩ mũri wa kũmera. Ĩno yerĩ nĩ mĩgeni.

Mũkoe – wendete gũkũra kahora na nĩ ũnenehaga wa ngũ na mbaũ. Ũciaraga ngoe cia rangi wa mbururu kinya methina maguo.

Mũkĩndũri – mũmũ na mũnene ũciaraga ngindũri na itiriĩagwo nĩ mwega na ngũ.

Mũkĩma – mũbariti (rora)

Mũkũyũ – mũtĩ mathina maguo mahaana iria na mũnene ũciaraga ngũyũ na mbegũ ĩmwe nĩ ĩkoragwo na tũbegũ tũingĩ thĩinĩ iria ikoragwo ciĩnyitĩrĩire rũhongeinĩ.

Mũkũngũgũ – mũtĩ mũirũ na mwororo ũciaraga

ngũngũgũ.

Mũkongoe – mũtĩ ũkoragwo na mĩri mĩingĩ mũno ĩyũraga harĩa ũrĩ.

Mũkũrwe – mũtĩ mũnene ũrĩ mathangũ mahaana ma mũthandũkũ ona mbegũ nini ta cia mũthandũkũ na tũthangũ tũingĩ ithangũ-inĩ rĩmwe.

Mũkeũ – rora mũgere; Ũhaana na ũtũmagĩrwo o taguo.

Mũkoma thĩ - ũtambaga ta ihũrũra na mbegũ ciaguo irĩ mĩigua.

Mũkenia – kamũtĩ kani-ni gatũmagĩrwo nĩ ago kũragũra.

Mũnathi – ũkũraga rũtere-inĩ rwa iria wĩ mũrai-hu na mathina maguo nĩ mathondekagwo njoohi ya mĩnathi na matunda maguo nathi; nĩ marĩ mawĩra maingĩ; mahuti maguo moimaga ndigi na matunda maguo makoima maguta.

Mũrundu – kamũtĩ karĩ ũthaka mũirũ hĩndĩ ciothe gaciaraga nundu na ũtuĩkaga atĩ nĩ ndawa ya mahĩndĩ.

Mũrura – kamũtĩ gaceke kahaana rũthirũ gatambi na mahuti mako mahana o ma rũthirũ. Gatuĩkaga nĩ ndawa ya ironda.

Mũirũngi – mũtĩ mũnene wendetwo nĩũndũ wa mathina maguo marĩa makoragwo mũtĩ-inĩ ona mahũti-inĩ ma kũrĩithia ta njoohi na noguo wĩtagwo mũraa na nĩ ũkũragio tondũ wa mbeeca.

Mũraru – mũthemba wa marigũ momũ na mega makĩrugwo, makĩhĩhio kinya marĩ o meru.

Mũtahato – rora mũraru. Marigũ nĩ ma mĩthemba mĩingĩ na mothe matũmagĩrwo na kũrugwo, kũhĩhio na meru ona gũtuĩka nĩ kũrĩ ma meru matheri kana o matukanĩte. Irigũ rĩkoragwo rĩhaana ta ũũ:- *Kĩenja* kĩmeraga thuuna na yo ĩgĩkũra ĩkagĩa na *moori*, moori ĩgakorwo na *mũramba* ũrĩa ũthondeketwo nĩ *ngoto* (cioma – *magoto*) na *macoya* kana mathangũ manene biũ. Mooma – *magayũ*, naguo mũtĩ ũrĩa ũnyitĩrĩire macoya wĩtagwo mũrarigũ na woma ũgatuĩka mũhũrũro. Muongoro umaga kĩenja-inĩ na nĩguo ũciaraga irigũ na kĩongo kĩa moori. Irigũ narĩo rĩkenyitĩrĩra harĩ mwahũ naguo ũkenyitĩrĩra harĩ mũkoro. Mahũa ma irigũ metagwo ngũgũtũ na marĩa mambaga gũciarwo metagwo ma ngo na marĩa marigagia nĩ mo mandinda. Mũthia wa irigũ nĩ hakoragwo na kĩongoro.

Mũtaathi – mũtĩ ũiganaĩirie na mũnungi wega. Mathangũ maguo nĩ mahoraga mahoha na nĩguo ũtuagwo mũthĩĩgi nĩ athuuri. Mathangũ maguo matherũkĩtio nĩ ndawa ya ng'ombe ya njoka.

Mũtarakwa – *Mũthithinda* – nĩ mũgeni na ũrĩ tũthangũ tũceke tũrĩa tũrĩ tũmĩigua tũnini kinya honge -inĩ. Ũthiaga ũgĩcekehaga o ũrĩa ũrakũra na igũrũ. Nĩ mwega na mbaũ ona maratathi.

Mũtũma – mweũ, ũciaraga ndũũma ĩrĩa ĩkoragwo na thĩ ta mũri na nĩ irio cia andũ. Mahuti maguo marũtũ ni nyeni njega cia andũ.

Mũtũngũrũ – ũkũraga na hinya mũno mathangũ

maguo nĩ maraihu marĩĩ. Mũtĩ ũkoragwo na irima thĩinĩ na nĩ mwega na ngũ.

Mũteta – mũtĩ mũrũrũ ũnyuagwo ũtherũkĩtio wa kũhonia mĩrimũ ta marĩria na homa.

Mũnderendu – ũkũraga ũkĩaramaga na igũrũ mathangũ maguo makoragwo marĩ maruru hĩndĩ ciothe.

Mũndirima – mũngĩrima; kamũtĩ gaceke karaihu gatunguhaga gĩtina-inĩ gaciaraga mbegũ ndungu iria ciĩyaragĩra mũtĩ-inĩ ciigana ta ndongu.

Mũthare – mũũmũ na mũhohoeku ũtarĩ wĩra wa bata ũngĩruta na ndũrĩ mũri wa itimũ na mathangũ maguo mahana rũhiũ rwa njora rwarĩĩ.

Mũthakwa – ũrĩ mathangũ makuhĩ mahunyũku maigana ta rũhĩ. Wekĩragwo airĩtu marua na gũtuo mathĩnjĩro.

Mũthima – kĩhuti gĩtheremi na gĩciaraga thima cia rangi wa ngoikoni ihaana nyũngũ ngunũre. Nĩ irio cia ndĩa nyeki.

Mũthigiũ – mũtĩ mũceke mũhunyũku na ũtigaga mĩigua mathangũ mooma. Ũciaraga thigiũ na nĩ matunda mega ma kũrĩa.

Mũthabibũ – gĩtunda kĩamahũrũra gĩciaraga thabibũ ciigana ta harũ cia rangi mũirũ na ituĩkaga cia buru cierua. Matunda nĩ marĩagwo.

Mũthoroko – mũhĩrĩga wa mbooco ũciaraga thoroko cia gĩthiũrũrĩ na hunyũku. Irĩagwo matunda na nyeni.

Mũrinda ngũrũe – mũtĩ ũyũ ũhaana ta mũgio ũrĩ ndigi nguhĩ na mbegũ ciaguo nĩ nini humbĩre nĩ mĩigua mĩirũ.

Mũrema mũthũa – mũceke mũhunyũku ũtarĩagwo nĩ mũthũa.

Mũthaitĩ – mũtungu mwega na ngũ kinya mbaũ tondũ wa ũũmũ waguo.

Mũthandũkũ – mũtĩ ũyũ wokire bũrũri-inĩ ta 1920. Nĩ ũraihaga na ũgaciara mbegũ nyingĩ na njirũ irĩ

Mũthoroko

mũciiri-inĩ mũceke. Ũkũraga na mĩaka mũgwanja na ũkagethwo magoko maguo ma gũthondeka ndawa ya njũa.

Mũũ – mũnene mũhunyũku na ũrĩ mathangũ maruru. Nĩ wĩyũnũraga makoni na ũgaciara mĩciiri ĩrĩ na mbegũ njerũ, nĩ mwega na ngũ.

Mwatha – ũigananĩirie wa rangi wa bururu mũirũ kinya mathangũ na methina maguo no ma rangi ũyũ.

Mwathathi – ũrĩ irima gatagatĩ na ũigananĩirie na mathangũ maguo makoragwo marĩ maruru na mwega na ngũ.

Mwenyere – ũhaana mwathathi mũnene na mathangũ maguo nĩ marĩ njaaga. No wotwo ngũ na ũkũraga na gũtinia.

Mwerere – ũhaana mũtuya na matunda maguo maigana o matuya na nĩ ũrĩ rũrenda rũnyitanu mũno. Nĩũigananĩirie na matunda

maguo nĩ mahunyũku matiĩagwo.

Mũtuya – mũtĩ mũnene mũhunyũku ũgitaga igũrũ na ũrĩ matunda marĩ mũrĩo na makoragwo na mbegũ nyingĩ thĩinĩ wa itunda. Mahaana ta narĩ thaanda. Kaingĩ mũtĩ ũyũ wonekaga mũtitũ-inĩ na ũmeraga na hinya.

Mũtomoka – ũhaana mũtuya na ũrĩ matunda merũ thĩinĩ ona gũtuĩka atĩ nĩ mahunyũku na nja. Macamaga cukari.

Mũcahĩ – mũthemba wa mbooco ũraihaga ta mĩtĩ na ũciaraga mbooco njirũ ikoragwo na kameni kerũ haĩa inyitanĩire na mũciiri. Nĩ irio njega ta mbooco cia gwaka mwĩrĩ. **Ndengũ** – thuu, ngĩna no mũthemba wa mbooco na ũkũraga ũrĩ mũnini o ta mbooco nini cia gĩthiũrũrĩ na cioma, mĩciiri ĩkaira.

Minji – mbooco njerũ yendete gũtamba na ĩkoragwo na ũruru ũhaana ta wĩ mũruru na thanda cĩĩyaragĩra mũciiri-inĩ.

Noe – nene na njerũ itambaga ota minji na mbegũ ciacio nĩ ikoragwo irĩ njerũ. No cia mũhĩrĩga wa mbooco.

Mĩtĩ ĩrĩa ĩrĩagwo mĩri:

Mwanga – ũkoragwo na mũtĩ mũnene wonekaga ũrĩ na ũthitu (*kũringana na mũhiriga wa ũmwanga*) na ũrĩagwo mĩri ĩrĩa ĩkoragwo ĩrĩ mĩtungu na mĩraihu ĩrĩ mũri ũngĩ thĩinĩ umĩte mũtĩinĩ kinya mũthia ũkũraga na gũtinia kinya ona mbegũ. Nĩ ngwacĩ njega ĩrĩ mũtutu.

Mĩrĩo – nĩ ĩtambaga ta ih-

ũrũra na harĩa hothe hoimĩte ithangũ nĩho hoimaga mĩri ĩrĩa ĩtunguhaga na ĩgatuĩka ngwacĩ cia kũrĩo nĩ andũ. Mũtĩ waguo na mahuti nĩ irio cia ndĩa nyeki. Nĩ ĩmeraga kuuma mũtĩ-inĩ guo mwene kinya ona ngwacĩ-inĩ.

Ndũũma – nayo ĩkũragĩra na thĩ ya tĩĩri na nĩyendete maaĩ mũno. Nĩ ĩrĩ mũtutu na mũtĩ wayo wĩtagwo mweũ na mathangũ magetwo marũtũ. Mathangũ nĩ irio cia andũ.

Waru – ũraihaga ta mbooco na nĩ mũtungu ũciaragĩra na thĩ ya tĩĩri ngwacĩ cia gĩthiũrũrĩ kana o njomoku irĩ nyingĩ hamwe. Nĩ ũrĩ marĩtwa maingĩ no ngwacĩ na mahuti nĩ makĩrĩagwo.

Njũgũ karanga – ihaana ta mbooco na iciaragĩra mĩciiri na thĩ ya tĩĩri thuutha wa kũgĩa na mahũa marĩa matuĩkaga mĩciiri. Mbegũ ici nĩ irĩ maguta.

Gĩtũngũrũ – gĩkũraga ta nyeki na mĩri yakĩo ĩgatunguha ta ngwacĩ. Mahuti ona ngwacĩ ici nĩ irĩagwo nĩ andũ. No kĩhandwo thuuna kana mbegũ na nĩ cia mĩhĩrĩga mĩingĩ.

(Menya wega: *Ũira mwega no wa irio, ũhoro wa ndawa, ũria njorua nyene*).

Mũrungu – Ngai mwene hinya wothe, ng'ondu ĩtarĩ na hĩa.

Muungu – irima inene rĩkĩgamĩte thĩĩnĩ wa thĩ na rĩrĩ na ũikaro; *Miungu* – ũingĩ.

Muunguru – mũhunguru kana irima ta rĩrĩ riumanĩrĩte mĩena yerĩ.

Mĩrũ – mũhĩrĩga ũkuhanĩrĩirie na wa Agĩkũyũ ũikaraga mwena wa igũrũ wa kĩrĩma gĩa Kĩrĩnyaga. Mĩtugo na mĩikarĩre nĩ ĩkuhanĩrĩirie mũno kinya o rũthiomi rwao.

Mũthuũ – rwĩmbo rwa tũhĩĩ na tũirĩtu.

Mũtibatĩ - ciama nyingĩ cia ũteti. Kĩeyumĩririe mwaka wa 1991 hĩndĩ ĩrĩa kĩama kĩrĩa gĩathanaga Kenya gĩa KANU gĩakoretwo kĩhinyĩrĩirie andũ mũno na makĩambĩrĩria kũhũranĩra ciama nyingĩ cia ũteti.

M. W. - rũthiomi rũkũragio nĩ ũgarũrũku ũrĩa ũkoragwo kuo kwa mahinda mwanya mwanya na itũmi o taicio:

Mbaa – heho ya rũciinĩ hĩndĩ ya riũa ĩrĩa yonekaga ĩgĩtoga riũa rĩakana na makĩria rĩkĩratha.

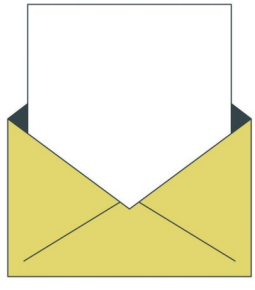
Mbaka – rora nyau harĩ nyamũ.

Mbara[1] – mũtĩ mũceke mũnyitithanie mĩthia yerĩ ũgathondeka gĩthiũrũrĩ.

Mbara[2] – tũrema tũrĩa tuonekaga rũũa-inĩ thuutha wa guota mwaki.

Mbaara – rora haaro; Mbĩtĩka kana haaro ya andũ aingĩ.

Mbahaca – mũhuko wa karatathi mũhingũre mwena ũmwe wa gũũkĩra indo ta marũa

Mbaamba – rora harĩ

mĩtĩ.

Mbata[1] – rora harĩ nyoni.

Mbata[2] – cuuma ya kuoha mũrango nĩguo ũceere mbere na thuutha.

Mbata[3] – maguta marĩa moimaga iria-inĩ.

Mbaũ – njatũro cia mũtĩ mũtungu.

Mbawa – kĩondo kĩnene mũno gũkĩra iria ingĩ ciothe.

Mbato – haaro ya ngundi ya andũ eerĩ.

Mbacici – nyongerera ya gũcokia ngaatho nĩũndũ wa wega mũna.

Mbakĩ – rora harĩ mĩtĩ – mũtĩ ũkũraga na ũnyuagwo mathangũ nĩũndũ wa ũrũrũ wamo ta bangi.

Mbaaco – magũrũ marĩ na igoci kana matarĩ marũngarũ.

Mbano – harĩa mũigana ũkinyĩte kana o gĩthimi kĩna.

Mbaru – maya nĩ mahĩndĩ maceke marĩa makoragwo mũhuro wa gĩthũri na magi-tagĩra indo ta ngoro, mahũri na nyama ciothe cia nda ya nyamũ na ikoragwo ciĩnyitĩrĩire harĩ ihĩndĩ rĩa mũkuruguthu kana mũnyiginyigi.

Mbatũro – icunjĩ ndaihu ciatũrĩtwo kuuma rũtungu-inĩ na irĩ na ũraihu mũiga-nanu.

Mbarĩ – gĩkundi kĩa andũ kĩrĩ thakame ĩmwe. Ici nĩ njiarwa cia mũũndũ ũmwe thuutha wa kũingĩha; Kĩon - *Ngũithu ũrĩa wandĩkĩte ibuku rĩrĩ nĩ wa Gĩthaku kĩa Ndathũ*

wa nyũmba ya kamwangi wa Mbarĩ ya Nyaga ya mũhĩrĩga wa Angarĩ thĩinĩ wa rũrĩrĩ rwa Gĩkũyũ arĩa matũraga Kenya ya Gatagatĩ, Abirika ya Itherero.

Mbeeca – igeri cia cuuma kana o maratathi iria iheetwo bata mũgwete thĩinĩ wa ũgũri na wendia kinya ũtũmĩri thĩinĩ wa bũrũri na igetĩkĩrĩka kinya nĩ mabũrũri marĩa mangĩ.

Mbogo – rora nyamũ.

Mbogoro – rora mbaaco.

Mboora - mĩguĩ ya njũkĩ ya kũrũa na rĩrĩa yarathana, ĩtigagwo mwĩrĩ-inĩ wa thũ; *Rũboora* – ũnini.

Mbei – thogora, kĩrĩa kĩiguithanĩirio atĩ nĩkĩo mũigana wa kĩrĩa kĩrendio kana kĩragũrwo.

Mbeũ – ici nĩ mbegũ cia kũhanda ta igũa kana o mbegũ ciothe cia kũhanda nĩguo imere na ikũre.

Mbere[1] – kĩrĩa gĩtongoretie, kĩrĩa ũrorete na maitho maku na kĩrĩ harĩa werekeire; ũndũ ũrĩa mwĩkĩku ũtongoretie ũcio ũrekwo.

Mbere[2] – gĩcunjĩ kĩa mũgũnda kĩrĩa kĩrarutĩrwo wĩra ihinda rĩmwe.

Mbeere – mũhĩrĩga ũkuhanĩrĩirie na wa Agĩkũyũ ũrĩa ũrĩ gatagatĩ ka Aembu na Agĩkũyũ na ũtũraga Embu.

Mbeera[1] – tũcunjĩ tũnini twa igwa tũrĩa tũtinangĩtio nĩguo tũhũrwo na ndĩrĩ tuume ngogoyo ya njoohi.

Mbeera[2] - rora mĩtĩ.

Mbete – gĩcũhĩ kĩrĩa gĩkĩragwo kĩara kĩa mũũndũ.

Mbĩa – rora nyamũ

Mbica – kĩruru kana mũhianĩre wa kĩndũ ũrĩa ũkoragwo ũhaana ta kĩndũ kĩo kĩene.

Mbiira[1] – mũtĩ mũtinie gacunjĩ kanini na ũgacekehio mwena ũmwe ta rũhĩa kahũragwo na gĩcũni nĩ ihĩĩ.

Mbiira[2] – ndũũma nini na njeke.

Mbirarũ – njeci, thigari, mbũtũ kana o itungati cia haaro.

Mbiũ – tĩĩri ũrĩ na mũũnyũ na wendetwo mũno nĩ mahiũ, rĩũmba kana tĩĩri ũrĩa ũmbaga nyũngũ.

Mbimbi – mai ma mbũri kana o marĩa moothe mamĩagwo manyitanĩte tũnini tũnini imĩa rĩmwe.

Mbini – gacuuma gaceke kogĩ mũthia.

Mbirika – mũthemba wa mbũthũ ya cuuma kana rĩũmba ĩkoragwo na tũnua twĩrĩ, kamwe gaceke na karĩa kangĩ karĩ kanene.

Maboco – mahuti ma mboco ihũrĩtwo.

Mbocori – ngobia ya athuuri.

Mbogo – rora nyamũ, ng'ombe nene ya gĩthaka.

Mbogoro – rora mbaaco, mboorio.

Mbomu – matharaita makoragwo mahihinyanĩtio na rĩera na irĩ na ũrogi na hinya mũingĩ wa kwananga kinya na ũrugarĩ.

Mbura – maaĩ marĩa moimaga matu-inĩ marĩ na

matata manene kana rũci-cihũ.

Mburungo – mĩrigo mĩohe hamwe nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna.

Mbu – kĩrĩro kĩnene gĩa gwĩtia ũteithio na gĩa kĩeha kĩrĩ na kĩgũthũko - uuuu!

Mbuu – tũcunjĩ tũnini tuumaga mwaki-inĩ wa-huhwo kana wombũrwo nĩ rũhuho; tũguoya tũrĩa tuon-ekaga harĩ kĩndũ kĩgumu na gĩtarĩ na muoyo.

Mbuĩ – njuĩrĩ ngũrũ cia mũũndũ mũkũrũ itarĩ na wĩthĩ wacio.

Mbugi – cuuma kana mũtĩ mũthondeke mwarii na thĩ ũrĩ na kamũtĩ kahatithie na igũrũ karutaga mũgambo yainainio, ngengere.

Mburemu – mũtĩ mũrũngarũ wa kũnyitĩrĩra kĩndũ.

Mbutu – njuĩrĩ cia maitho iria ikoragwo imone-inĩ cia mĩena yerĩ.

Mbuthi – ndigi nini iria ciumaga ndigi-inĩ ndigithe.

Mbĩgĩga – mĩrigo yothe ĩrĩ mĩohanie hamwe.

Mbĩtĩka – rora haaro.

Mbĩĩrĩra – irima kana handũ hamũre ha gũthika kĩndũ kĩrĩ muoyo gĩakua; *Mbĩrĩra-inĩ* – hakuhĩ na mbĩrĩra.

Mbũũa – macũhio ma kĩgwa kana mĩguĩ ya njũkĩ; *Rũbũa* – ũnini.

Mbũca – rora harĩ tũnyamũ tũrĩa tũnini.

Mbũĩ – mũtutu mwerũ ũrĩa ũkoragwo kĩro-inĩ gĩa

canũka.

Mbũgĩ – ngoma, ũgũrũki kana gũthũka kĩongo.

Mbũmbũĩ – rora tũnyamũ tũrĩa tũnini.

Mbarara – kaũimbo konekaga rũũa-inĩ rwa nyamũ gatarĩ ka ũmũtugo.

Mwago – gĩkeno kĩnene gĩtarĩ na gĩtũmi kana umithio; *Agĩra* – gĩa na ikeno ta ici o hamwe na thaayũ wa ngoro; *Agĩria* – tũma kũgĩe na wega; *Agĩrĩra* – iganĩra na ũkorwo na gĩkeno harĩa ũrĩ.

Mwana – kĩrĩa gĩciarĩtwo nĩ nyamũ o yothe ĩrĩa ĩkoragwo muoyo.

Mwahũ – marigũ marĩa makoragwo menyitĩrĩire hamwe irigũ-inĩ kana mũkoro-inĩ warĩo; *Mĩahũ* – ũingĩ. *Ahũra* – ruta harĩ nyina na njĩra ya kweheria na ũtige ĩmwe; *Ahũka* – garũrĩra njĩra kana ũtigane na ũnyina wĩikarie ta wĩrũgamĩrĩire; *Ahũrĩra* – ahũra ũrĩ, nĩũndũ wa, kana handũ ha; *Mwahũri* – ũrĩa wahũraga; *Mwahũrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kwahũrwo; *Mwahũkanĩre* – mũtigano wa njĩra.

Mwatĩ – ng'ondu njĩthĩ ĩtaciarĩte.

Mwangi – mũtongoria njamba ũrĩ na ũmenyo mũingĩ na ũmĩrĩru.

Mwanya – gacĩra kanini.

Mwokia – mũcoora, gĩa na rangi ũthiĩte na mĩhari ĩgananĩirie.

Mwamba – mũtĩ ũrĩ na hinya ũhũragĩrwo igũrũ wa ikĩngĩ nĩguo ũnyitĩrĩre mĩitĩrĩro nyũmba ĩkĩrathwo.

Mwaranda – rũũa rũceke rũgayanĩtie nda na gĩthũri.

Mwĩrĩ – indo nyingĩ inyitanĩte hamwe na irutaga wĩra hamwe ta ciĩga cia nyamũ.

Mũhonia – harĩa harutĩre wĩra mũgũnda mũthenya ũmwe kana ihinda o rĩmwe.

Mũrarĩ – mbiro ĩrĩa ĩkoragwo ĩnyitanĩte thuutha wa gũtogererwo nĩ ndogo ya mwaki ta ĩrĩa ikoragwo itara.

Mũraũ – icembe rĩrĩa rĩkururagio nĩ nyamũ rĩa kũrĩma.

Mũrani – mwanake wa ũkabi kana mathai.

Mũngĩkĩ – mũrũrũngano wa andũ ũrĩa wohanĩtio nĩ irĩkanĩro imwe iria ikoragwo na muoroto oro ũmwe ũrĩ na wendo wa kũhingia mawoni mao marĩ hamwe.

Murũ – mũnyaka wa mwanya makĩria.

Mũrakũ – mũkora mũũru biũ; mĩrakũ – ũingĩ.

Mareru – mahuti marĩa makũraga menyitĩrĩĩre mĩtĩinĩ. Marutaga irio ciamo harĩ mĩtĩ oro ĩyo.

Mbĩri – rũhuho rũtukanĩte na rũkũngũ na rũrathii na ihenya.

Mũnyĩrĩ – mata marĩa maikagio kuuma kanua mahaana ndiihũ.

Makiyo – macungo ma ũkiĩ.

Mong'o – mũthuuri mũthoni.

Makerere - ũndũ wa magegania.

Manamania – haka maguta matukanĩtio na thĩrĩga.

Munia – kira na hitho nene ĩrĩ ngoro.

Mabũiya – macigo mac-igo.

Minyũra – menyithia ũhoro na hitho.

Mini – mwanake mũheeku gĩtĩo nĩũndũ wa mĩtugo yake mĩega.

Mũitha – mũũndũ ng'ania ũĩkaine nĩ gakundi ka andũ.

Mũranũ – ũmuumo na gĩkeno kĩaguo.

Mwĩ – mũũndũ mwaganu.

Munyũka – kũrũka na mĩri, wĩthare na mĩtũkĩ ũrĩre thĩĩna.

Marita – teng'era, enyera.

Mũruruma – kĩimba kĩa mũũndũ kĩrĩ kĩnene.

Mbũkĩrĩra – ũndũ wakwĩyumĩrĩa na ihenya kwĩ ũgwati ũteĩgĩrĩĩrwo.

Mũgumo – mũkiha ũrĩa ũrathagwo na ndĩa nĩguo ume thakame na ng'ombe ndĩgakue.

Maruku – mooko.

Mbũkio – ũndũ wa maigĩrĩra na ũtarĩ na bata kana umithio.

Mairĩrio – kũndũ kũraya gũtoĩkaine.

Mĩondwe – thanju cia haaro.

Manamu – marooro ma mahiũ, matune na matukanĩte marangi.

Mũgerwa – Thakame ĩtukanĩtio na ũũkĩ.

Mairo – mũthaiga wa kũhonia.

Mũgũgũnũ – mũrĩo mũkĩru.

Mũũgũ – mũrita mũri.

Mwongia – mũtumia, mũhiki, ũrĩa wongithagia, ũheaga mwana iria kuuma mwĩrĩ-inĩ wake.

Moya – gũtha na hinya waku wothe.

Mũtari – mũkiha ũrĩa ũkoragwo thũng'wa-inĩ.

Mathũmbĩ – mathambũri ma mũtĩ marĩa magitĩte.

N n

N – ndemwa ya ikũmi na inya ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka m na o :- k l m **(n)** o p

……..

Na – kiugo gĩa kũnyitithania marĩtwa meeri kana ciiko. Ningĩ nĩkinyitithanagia mohoro ngũrani o hamwe na mawoni; *Ndathũ na Mobutu nĩ a nyina ũmwe.*

Na – kĩrĩ thuutha wa gĩĩko kĩonanagia mahinya maingĩ makĩrutithania wĩra hamwe. Mbere ya gĩĩko kĩonanagia ũrĩa ũtagwĩka ihinda-inĩ rĩu.

Naa – kĩndũ kĩega na kĩgeni na kĩrĩ na maũndũ moothe meega.

Naga[1] – thondeka na mĩthaiga.

Naga[2] – mũũndũ mũrũme kwĩitĩrĩria mbegũ ciake cia ũciari akĩrota; *Mwĩnago* – mũtugo ũyũ wa kwĩitĩrĩria

wana; *Mũnago* – mũthaiga, ndaawa.

Namba – Ndari; Ikoragwo irĩ ikũmi (*10*) nacio nĩ **1 2 3 4 5 6 7 8 9 0**.

Naana¹ – mũciari wa mũũndũ wa gĩke, maitũ kana nyina.

Naana² – agana, tũrĩka, gĩa na mĩtugo ĩtarĩ mĩega kũringana na ũndũire wa andũ; *Naania* – tũũnia kana ũrekererie mĩtugo ĩtarĩ mĩega ĩthiĩ na mbere; *Naanĩra* - ĩka ũũru mbere ya andũ kana ũrĩ; *Naanũka* – gĩa na mĩtugo ĩyo; *Mũnaano* – mũtũrĩko kana mũtugo ũcio; *Kĩnaanirĩ* – ndũrĩka ya mũũndũ ĩtarĩ thooni; *Ũnaanu* – ũtũrĩka na wagi thoni.

Naarĩ – ona gũtuĩka ũguo tiguo.

Naĩ – waganu kana mehia; *Mĩnaĩ* – maũndũ ma ũra thoni na ma waganu; *Mwĩki naĩ* – mwĩhia kana mũgeri ngero.

Naũ – mũũndũ ũrĩho ũtoĩkaine ciiko-inĩ.

Nũũ – ũtaramenyeka ta mũũndũ ona gũtuĩka arĩ ho.

Nĩa- nota hau igũrũ na no mũhaka ikorwo irĩ ciũria (*?*) nĩguo ũmenye arĩa marĩ ho.

Nake – kĩonanagia mũũndũ wa gatatũ ciiko-inĩ.

Nawe – kĩonanagia mũũndũ wa kerĩ kuuma harĩ niĩ.

Nakĩ - kĩonanagia kĩrĩa kĩranyita ũndũ mũna mbaru.

Nakĩo – kĩrĩa kĩranyita ũhoro kana o ciiko mbaru.

Nao – gĩkundi gĩa gatatũ

mwĩkĩre-inĩ wa maũndũ.

Nĩo – korwo na ma atĩ andũ ti angĩ nĩ acio.

Nako – kanyamũ kana o kaũndũ kangĩ kanini; *Nakĩo* – gĩtũmi gĩa kũnyita mbaru ũndũ ũcio; *Namo* – maũndũ ma kũnyita marĩa mangĩ mbaru; *Nayo* – nyamũ kana indo iria ciambĩrĩirio nĩ atĩ irĩho.

Nakũ – kĩrũmĩrĩirwo nĩ kĩũria kĩonanagia mwena, handũ kana o mbarĩ na mwerekero.

Negena – aria maũndũ matarĩ na bata na ma kũrakaria; *Negenania* – o mũũndũ kwaria maũndũ ta maya igũrũ rĩa ũrĩa ũngĩ; *Negenera* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Negenia* – ĩra mũũndũ ciugo itagĩrĩire nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya itarĩ njega; *Inegene* – gĩĩko gĩĩkĩ gĩa kũnegena tũhũ; *Mũnegeni* – mwĩki ũguo; *Mũnegenio* – ũrĩa wĩkagwo ũguo.

Nene – wongerereku wa mũigana; *Neneha* – ongerereka mũigana; *Nenehia* – ongerera bata kana mũigana; *Nenehithia* – tũma mũigana ũcio ũgĩe ho; *Mũnene* – ũrĩa mũtĩrĩirie maguta ma wathani' akongerera bata kana o mũigana wa mwĩrĩ; *Nenehera* – athana ũrĩ, kũrĩra handũ hana; *Mũnenehania* – mwene ũhoti wa kũnenehia; *Mũnenehere* – mũtugo wa mũkũrĩire; *Ũnene* – ũtũgĩru maũndũ-inĩ kana o kĩmwĩrĩ-inĩ na wongerereku wa ũbata mĩtũrĩire-inĩ.

Neti - ndigi ngundĩke irĩ na marima manini manini ma kũgiria indo ihĩtũke.

Nina – rĩkia kana ũtũmĩre

kĩrĩa kĩrĩ ho gĩothe; *Ninanĩra* – o ũmwe kũninĩra ũrĩa ũngĩ; *Ninĩra* – tũmĩra kĩrĩa kĩrĩ ho ũrĩ wiki na ndũgatigĩrie ũrĩa ũngĩ; *Ninũkia* – thiria biũ; *Ninithia* – tũma ũndũ kana ciiko ithire biũ; *Mũnini* – ũrĩa ũninaga hatarĩ gũtigia; *Mũninĩrwo* – ũrĩa ũninagĩrwo na akaga kĩndũ o nakĩ; *Mũninithia* – mũteithĩrĩria wa kũnina; *Mũninano* – andũ, indo kũninana cio nyene; *Mũninwo* – ũrĩa ũninagwo kaimana maũndũ-inĩ na akagithio hinya; *Ũninani* – wanangani wa gũthiria biũ.

Niĩ – mũũndũ wa mbere kana akĩgweta; Kĩonereria – *'Niĩ (Ngũithu) nĩ niĩ mwandĩki wa ibuku rĩrĩ'.*

Noga – igua mwĩrĩ ũtarĩ na wendo wa kũruta wĩra nĩũndũ wa kũruta wĩra makĩria; *Nogora* – ĩka ciiko cia gũtũma mwĩrĩ kana meciria igĩe na thaayũ; *Nogerera* – igua oro ũguo ũtarĩ ũndũ ũkwenda nĩũndũ wa mĩnoga; *Nogera* – ruta wĩra nĩũndũ wa, handũ ha; *Nogithia* – rutithia wĩra mũno kana ũtarĩ na gĩtũmi; *Mĩnoga* – mwĩrĩ gũtũmĩra hinya mũingĩ kinya ũkaga ũngĩ wa kũruta wĩra; *Mũnogu* - ũrĩa ũrĩ na mĩnoga; *Mũnogere* – njĩra ĩrĩa mĩnoga ĩkoragwo ĩiyũrĩte mwĩrĩ nayo.

Noho – onania nama atĩ hau nĩho, nĩ hau.

Nona – ima kana ũgirie kĩndũ.

Nora – gĩa na thumu ta mũgũnda kana ũgĩe na maguta maingĩ mwĩrĩ ta nyamũ na waage ũhĩnju; *Noria* – ongerera ũnoru; *Norera* – ĩka ũguo ũrĩ, handũ ha; *Norithia* – tũma ũnoru ũgĩe; *Noranĩra* – nora hĩndĩ ĩmwe; *Mũnori* – ũrĩa ũnora-

ga; *Mũnoro* – ũrĩa ũnoru ũcio ũikarĩte; *Mũnorere* – mũikarĩre wa ũnoru; *Ũnoru* – mũikarĩre wa kũnora.

Noora – cekehia mũthia nĩguo ũhĩge, thomithia maũndũ mageni na ma bata; *Noorithia* – tũmĩra hinya wene kana ũmenyo kuongerera ũũgĩ; *Nooranga* – ĩka ũguo na ihenya; *Mũnoori* – mũruti wĩra wa kũhĩgithia; *Inooro* – kĩrĩa kĩhũthagĩrwo kũnoora kana kũhĩgia iria ingĩ; *Inoorero* – harĩa wĩra ũyũ ũrutagĩrwo; *Norerwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ; *Ũnoori* – wĩra ũyũ.

Nuha – gucia na kũruta kamũgambo kanini na nja gakiuma iniũrũ-inĩ.

Nunuha – ruta thakame na maniũrũ nĩũndũ wa mĩkiha ya iniũrũ gũtihio; *Mũnunuhi* – ũrĩa ũitaga thakame ta ĩyo; *Mũnunuho* – mũrukĩ wa nyamũ ĩgerete handũ, o nyamũ nĩ ĩrĩ mũrukĩ wayo.

Nuna – rakara, tuta, gĩa na ũthiũ wa marakara; *Nyakĩnuna* – mũtumia wa mũthemba ũyũ wa marakara.

Numaita – thigari cietereire gũtharĩkĩra.

Nunga – ruta mũcamo ũtarĩ mwega ta wa kĩndũ kĩoru, mũrukĩ ũrĩa ũtakenagia maniũrũ; *Nungĩra* – tũmĩra maniũrũ kũmenya mũthemba wa mũrukĩ kana kĩambĩrĩria kĩaguo; *Nunganĩra* – o nyamũ kũnungĩra ĩrĩa ingĩ; *Nungĩrĩra* - mũrukĩ gũthĩĩ maniũrũ-inĩ umĩte na nja; *Nungĩrĩrie* – tũma mũrukĩ woneke; *Mũnungo* – mũcamo o wothe ũrĩa ũmenyekaga na maniũrũ; *Mũnungĩri* – ũrĩa ũcamaga mũrukĩ; *Mũnungĩrĩre* –

mũcamĩre wa mũrukĩ.

Nuku – gĩcunjĩ kĩa nyama.

Nuthu[1] – gĩcunjĩ kĩmwe gĩa kĩndũ kĩgayanĩtio maita meerĩ maiganaine.

Nuthu[2]– nyamũ ta ng'ombe ĩciarithanĩtio na ĩngĩ ya mũthemba ũkuhanĩrĩirie.

Nũi – korwo ũtarĩ na nguo ona hanini; ndũũrũ, njaga;

Nũgĩ – thaburia ndũrange marima ya gũkuua mwaki na ihĩĩ ikĩrĩithia.

Nda[1] – mũhuko ũrĩa ũkoragwo na nyamũ o yothe ĩrĩ muoyo wa gwĩkĩra irio rĩrĩa ciamerũka na ũkoragwo ũnyitanĩte na mara kinya mũtura.

Nda[2] - ihu kana itumbĩ rĩa nyamũ rĩgĩkũrĩra thĩinĩ wa nda ya nyina.

Ndaka – rora ndooro, tĩĩri mũtukanie na maaĩ magatondora.

Ndama[1] – tũcunjĩ tũnini tũnini tũthondeketwo twa gũũtha ndĩarũrũ kana ndiramuthi. Gĩũthi gĩĩkĩ gĩkoragwo na marima mĩrongo ĩtatũ na merĩ; Makoragwo marĩ mĩrongo ĩrĩ na mana na manana magatigwo ma gũthakĩra marĩ gatagatĩ. O mwena ũkoragwo na ikũmi na meerĩ.

Ndama[2] – njaũ ya ng'ombe ĩno ĩrĩ hakuhĩ gũciara kana o kũgimara.

Ndamathia – nyamũ nene mũno ĩhaana thamaki ĩikaraga maaĩ-inĩ na nĩ yongithagia na noyo nyamũngumĩ.

Ndamata – maciaro ma

mahuti makoragwo marĩ meerũ na ma gĩthiũrũrĩ makoragwo na tũmĩigua twa kwĩnyitĩrĩra, rora mĩtĩ.

Ndaamĩ – icunjĩ ngũrũ na nderũkangu cia nguo.

Ndara – mĩtĩ ĩigagĩrĩrwo igũrũ wa mwaki ya kũhĩhia nyama na kũgiria itikahutanie na makara kana mũhu; *rũtara* – ũnini.

Ndaraca – itiki, mũgogo kana thagama, mũtĩ ũkĩranĩirie rũũĩ wa kũringĩrwo nĩ andũ.

Ndarwa – rũũa rũmũ rũrĩa rũrĩkĩtie kwanĩkwo.

Ndaĩ – ici nĩ ciũria na macookio cia gũcaria ũũgĩ mũhithe wa gũkũria meciria ma ciana ona andũ agima; Kĩon - mũria kĩũria - *Gwata ndaĩ* – macokio – *ndagwata*; Kĩon – *Wahũrwo nĩ mũũndũ ũtakũigana* - mũcokia - *Njũkĩ*.

Ndawa – rora mĩthaiga.

Ndaambĩ – gĩtambaya kĩa nguo kĩrĩa gĩkĩragwo tawainĩ nĩguo kĩgucie maguta marĩa matũmaga ũtheri woneke mwaki wagwatio. Rũteithagĩrĩria kũgucia o marĩa mabatarainie moiki.

Ndaci - rwĩmbo rwa mũrũgarũgo rwa andũ ethĩ.

Ndahi – kanya kariku kana o karũhĩa kanini ga gũtaha indo iria ndweku. Kaingĩ ndahi ĩtũmagĩrwo gũtaha njoohi.

Ndaahi – kanyamũ kanini gaikaraga nyeki-inĩ na kahaana ta ngigĩ; rora nyamũ.

Ndararĩki – nota ndaahi kana ngigĩ.

Ndari - mwendwa wa mũũndũ.

Ndaũ – ihinda rĩa ũndũ ũmwe ũrĩa ũrekwo o ihinda rĩmwe.

Ndegwa – rora ng'ombe. Njamba ya ng'ombe.

Ndia[1] – mũhĩrĩga wa Agĩkũyũ ũrĩa ũikaraga Kĩrĩnyaga kana gatagatĩ-inĩ ka Aembu na Agĩkũyũ.

Ndia[2] – maaĩ mahingĩrĩrie kana matagũthiĩ na ihenya na marĩ mariku.

Ndigana – irio ciũmĩire nda ya nyamũ na kĩoro gĩgakorwo kĩrĩ kĩũmũ ndigana nĩ ĩrĩ mĩthondekere mĩingĩ mũno ta kũnyuĩrwo maguta ma mbarĩki.

Ndigwa – ũrĩa mũtige nĩ ũngĩ agakua kaingĩ ũyũ akoragwo arĩ mũtumia ũrĩa ũkuithĩtie mũrũme. Ciana ciake nacio no cia ndigwa.

Ndiira[1] – njĩki (macini) ya gũtongoria na kuonania mĩena na mĩena ya ngaari iria igeragĩra rĩera-inĩ ona maaĩ-inĩ.

Ndiira[2] - gĩĩkĩ nĩ kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo thuutha wa ikinya na thũng'wa.

Ndirũ – mũtino kana o kĩũndũ gĩtarĩ kĩega kĩrĩa gĩũkaga na ihenya gĩterĩgĩrĩirwo.

Ndite – mũtu mũtukanie na maaĩ ũrĩ mũmata na hĩndĩ ya ikia.

Ndigi – (ũingĩ) (*Rũrigi* - ũnini) - kĩndũ kĩhũthũ na gĩceke gĩtũmagĩrwo kuoha na makĩria ndigi ciumaga makoni-inĩ ma mĩtĩ ona cuuma-inĩ.

Ndigiri – bunda, rora nyamũ.

Ndini – ũteti wa meciria ũrĩa werekeirio kũrĩ mũhoere na mũtungatĩre wa ũngai kũringana na mũtugo na ũndũire wa ikundi mwanya mwanya na mawĩtĩkio maao kũringana na ũmenyo wao.

Ndirica – mwanya mũnini mũtige rũthingo-inĩ wa kũrehe ũtheri rĩrĩa wahingũrwo.

Nditi – hinya mũingaingĩ ũkĩte o rĩmwe ta ũrĩa ndũrũme ĩcokaga na thuutha rĩrĩa ikũrũa nĩguo iyongerere hinya wa kũgũthana.

Ndititira – (ũingĩ) (*gĩtitira-ũnini*) - njoya cia nyoni iria ikoragwo thuutha biũ ihumbĩrĩte itina.

Nding'ũri – gĩtonga kĩa mahiũ nanokĩo gĩtagwo gĩtang'a.

Ndiiyũ – rora nyoni.

Ndiũĩ – aga kũmenya, rigwo nĩ ũhoro.

Ndihũ – ndoogo ĩrĩ maaĩ ta rĩrĩa magũtĩka ndurumoinĩ.

Ndomba – kanyamũ kanini kombũkaga na kendete gũikara thumu-inĩ mũno. Rora nyamũ.

Ndooro – mũtukanio wa maaĩ na tĩĩri, ũkĩĩgu kana kũgĩa na meciria matarĩ makuũkĩre wega.

Ndore - nĩ mũgambo wa ũthuri.

Ndorogonye – mathaga ma mũirĩtu mũthingu, ũtarĩ wakoma na mũũndũ mũrũme.

Ndoo – mbũthũ ya mabati kana o indo ingĩ ĩkoragwo na kanua karĩĩ na ndiku na thĩ na nĩ ĩkoragwo na nyitĩro.

Ndoogo – rĩera rĩkuoneka rĩrĩa mwaki ũrakana kana hĩndĩ ĩrĩa mbura yarĩkia kuura na ĩkarũmĩrĩrwo nĩ riũa. Kaingĩ ĩkoragwo na rangi ũhaana ta wa bururu.

Ndooho – mũcibi ũrĩa wohagwo njohero igũrũ wa nguo iria ingĩ.

Ndotono – rora thimbũ thiarĩ; njũgũma.

Ndua – kĩnya gĩkuhĩ na kĩrĩ mũromo mwarĩĩ kaingĩ kĩrugaga njoohi ya mĩratina. Gĩkoragwo kĩrĩ kĩnene na gĩciarĩtwo nĩ rũũngũ.

Nduundu[1] – rora nyoni.

Nduundu[2] – mĩario ya hitho ĩrĩ keheri-inĩ.

Nduundu[3] – gĩkundi kĩa athuuri kĩrĩa gĩetereire gũtuĩka gĩa kĩama. Thĩinĩ wa mũtũrĩre wa Agĩkũyũ, arũme makoragwo mega-yanĩtie ta ũũ:- *1. Tũhĩĩ 2. Ihĩĩ 3. Mumo. 4. Anake kana ita, 5.* Athuuri na no o ma-koragwo marĩ na ingĩ ta *1. Kunda ngũtũme, 2. Njaama, 3. Nduundu. 4. Athuuri a kĩama mwena-inĩ wa mwathanĩre.* Nao atumia no makoragwo na ciao. *1. Tũrĩgũ (tũirĩtu), 2. Irĩgũ, 3. Airĩtu. 4. Ahiki, 5. Kang'ei, 6. Nyakĩnyua .*

Nduka[1] – nyũmba ya kwenderia na kũgũra.

Nduka[2] – mũhari wa thakame ũrĩa ũnyitithanĩtio nĩ aciari kuuma mĩena yothe.

Nduma – aga ũtheri kana muoroto. Nduma ya ũndũire yonekaga riũa

rĩathũa na ĩgathira rĩaratha kana gwakĩa.

Nduri – mũico wa njĩra kana mũthia wa irima makĩria rĩrĩa rĩkĩgamĩte; *Tura* – kinya mũico wa ũmenyo kana o njĩra.

Nduumo – rwĩmbo rwa atumia arĩa akũrũ nyakĩnyua.

Ndumo – ũingĩ, *Rũtumo-* ũnini. Harĩa ndigi igereire igĩtuma; *Tuma* – tũmĩra ndigi gũtuma kana kũnyitithania kĩndũ kana indo nyingĩ nĩguo ikorwo hamwe; *Tumĩra* – tuma handũ ha, nĩũndũ wa; *Tumũra* – eheria ndumo kana ndigi; *Tumania* – nyitithania indo ka icunjĩ igĩrĩ na ndigi.

Ndumbũ – mũtutu wa mbaũ kana mũtutu wa igwa ciarĩkia kũhihwo kana kwehererio ngogoyo. Mũtu-tu ũcio ũkoragwo ũtarĩ na kinya maaĩ.

Ndutu – thuya ĩingĩrĩte thĩĩnĩ wa mwĩrĩ wa, nyamũ igakũrĩra kuo, ngage.

Nduutu – maciaro ma hĩndĩ marĩa makoragwo marĩ mũrimũ na makoragwo manyitanĩte na marĩ mairũ.

Ndutura – rora nyoni.

Ndĩa – mũguĩ mũnini wa kũratha ng'ombe nĩguo thakame yume ũtakũraga ng'ombe ta ĩyo.

Ndĩra – ũnyitanu wa thakame; *Rũrĩra* – mũkiha ũrĩa ũkoragwo ũnyitithanĩtie mwana na nyina hĩndĩ ĩrĩa akoragwo arĩ nda ya nyina na noguo ũheaga mwana ũcio irio.

Ndĩĩra thĩ – hinga, mũrĩa ng'ũũrũ; mũũndũ mũgarũ na ũtarĩ mwĩhokeku.

Ndĩĩra – thenge nene mũno kana o kĩndũ kĩnene.

Ndĩrĩ – gĩkĩ nĩ gĩcunjĩ kĩa mũtĩ kana ihiga rĩrĩkĩtie kũrutwo tũcunjĩ twa thiĩnĩ kana kĩegetwo gatagatĩ nĩguo hagĩe na irima rĩa kũragĩra hĩndĩ. Hĩndĩ icio ciũragagwo na mũthĩ.

Ndumbĩrĩra – riiko rĩa kũrugĩra rũgendo-inĩ.

Ndungu – icunjĩ cia mũtĩ itinangĩtio irĩ nguhĩ makĩria cia ngũ.

Nduĩra – rora nyamũ, mũthemba wa nyoka.

Nduĩki (*mbogo ya*) - njamba kana ndegwa ya mbogo ĩrĩa ĩrĩkĩtie kũingatwo rũũru-inĩ nĩ ndegwa iria nini. ĩikaraga o hakuhĩ na rũũru. Kaingĩ ĩikaraga ĩrĩ o iiki.

Ndũũri – karũũa gaceke karĩa gakoragwo kagayanĩtie njĩra ya mathugumo na ya ũciari harĩ mũirĩtu ũtonanĩte na mũũndũ mũrũme ona gũtuĩka nĩ getembũraga hĩndĩ ĩrĩa mũirĩtu enenũra.

Ndũci – rora njũgũma.

Ndũti – njon'gi kana mũũndũ ũtarĩ na ũthaka; *Tũtiha* – gĩa na muonekere ũyũ; *Ũtũti* – muonekere ũyũ wa gũcong'iha.

Ndũũrũ – nũi, njaga kana gũkorwo ũtehumbĩte ona gatũũ.

Ndũgũ – korwo na ũrata kana ũiguano mũnene makĩria.

Ndũng'ũ - riika rĩmwe rĩa kũrua rĩa Agĩkũyũ, tũhũ, hotwo gĩũthi-inĩ kĩa ndĩarũrũ ũtakinyĩte king'i

kana ũtahotete kũhe ndama hinya wa gũthiĩ na njĩra igĩrĩ.

Ndũnyũ – gĩathĩ, thoko, kĩng'ang'a kana harĩa hamũre ha kũrutĩra wĩra wa wendia na ũgũri.

Ndũũtũ – ũrimũ mũkĩru.

Ndwano – rũrĩnga kana kĩndũ gĩkũnje na mũthia ũgacoka na nyitĩro-inĩ na gĩkagĩrwo irio cia kũmĩhitha na kũhenereria kĩrĩa kĩranyitwo. Noyo kĩrogo.

Ndangwa – mũhuko wa rwenji kana kanyũi.

Ndwara – mahĩndĩ marĩa maikaraga magĩkũraga mũthia-inĩ wa ciara cia nyamũ.

Nga1 – ndigi cia nyama, rũũa rũkayange tũrigi tũceke tũceke.

Nga2 – njiari kana nyamũ o yothe ĩreragĩra mwana nda kinya agakinya hĩndĩ ya gũciarwo.

Ngabu – wakinĩ – andũ a riika rĩmwe irua-inĩ.

Ngai1 – mũrungu, mwene na mũgai mahinya moothe marĩa marĩ kuo.

Ngai2 – (*Magai*) indo iria iheagwo mũũndũ iria irĩ ho.

Ngagati – harũ, rora mĩtĩ.

Gagata – gĩa na mũcamo mũgagatu; *Gagatia* – ĩkĩra mũcamo ũyũ na njĩra ya kũrinda; *Mũgagato* – mũcamĩre ta ũyũ; *Mũgagatia* – mwĩkĩri mũgagato; *Ũgagatu* – mũcamo ũcio ũkoragwo gatagatĩ ka ũrũrũ na cama.

Ngage – rora ndutu.

Ngamba – mũgũnda

mũrĩme ũgacoka ũgateo na ũkamera mahuti.

Ngambĩ – makai mai-yũrĩte irio.

Ngambucu – thĩa cia nyamũ.

Ngaanda – itũmi cia bata na irĩ na hinya wa gũcenjia mũthiĩre. Kaingĩ itũmagĩrwo nĩ othi a karata.

Ngando – mũtu wa ngano ũtukanĩtio na maaĩ na ũgathondekwo kĩmere kĩũmũ nĩguo ũthondekwo kũringana na wendi wa mũkimi; *Kanda* – tukania mũtu na maaĩ na ũhihinyahihinye nĩguo itukane wega; *Mũkandi* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũkandĩre* – njĩra ya kũruta wĩra ũyũ; *Mũkando* – kĩrĩa gĩkande.

Ngaanga – mahuti ma ũturi.

Ngaanja – korwo ũtarĩ nama harĩ ũrĩa ũreka, ũrona kana ũkaigua.

Nganja - nengera kĩrĩa kĩrĩ gĩakwa kuuma harĩ indo ciitũ.

Nganjano – ngayano ya indo ta ici; *Mũkanjo* – kĩrĩa kĩrĩkĩtie kũgayanio o mũũndũ na gĩake; *Mũkanjĩrwo* – ũrĩa ũheagwo kĩrĩa kĩrĩ gĩake; *Mũkanjanĩri* – mũheani wa indo ta ici.

Ngara – mbeembe nyũmũ ĩrĩ o mũcakwe-inĩ.

Ngaara[1] – rora nyamũ.

Ngaara[2] – gĩa na mĩkururo ĩhaana ya ngaara kana marangi mairũ na ma gĩtĩĩri kana o maangĩ maingĩ marĩa mathiĩte maigananĩirie.

Ngarari – regana na ũrĩa

kũrĩ kana gwĩtua kĩmenyi mũkĩru maũndũ-inĩ moothe; *Kararia* – regana na ciugo njuge kana o ciiko; *Kararĩo* – reganwo nawe muoroto-inĩ waku kana o ciugo-inĩ; *Mũkararia* – mũregani na ũrĩa kũrĩ hatarĩ gĩtũmi; *Mũkararĩrie* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũkararia; *Ũkararia* – mũtugo ũyũ wa kũregana na ũndũ mũna kana ũrĩa ũrĩho.

Ngarũro – mahuti maige hamwe marĩ macokanĩrĩrie thuutha wa gũtũgũtwo; *Garũra* – tũmĩra hinya kũiga ũrĩa kĩndũ gĩtakũigĩtwo kana kũiga na mwena ũcio ũngĩ; hũndũra kana ũcokie na thuutha rĩrĩa mũthiĩre werekeire na mbere; *Mũgarũro* – kĩrĩa kĩgarũrĩtwo kuuma kũrĩ ũndũire wakĩo na gĩgakorwo na mũtũrĩre ũrĩ na ngũrani hanini ta ũrĩa ng'ombe iciarithanagio nĩguo ituĩke njega irĩ na mũtukanio wa thakame; *Mũgarũ* – ũrĩa ũtiganaga na ũrĩa areka nĩũndũ wa itũmi mwanya na ageka ũndũ ũngĩ kana o atarĩ mũrũgamo mwagĩrĩru; *Ũgarũrũku* – ũgĩi wa ngũrani maũndũ-inĩ; Kĩon – bũrũri wa Kenya nĩ ũgĩte na ũgarũrũku kuuma mwaka wa 1991 rĩrĩa ciama nyingĩ cia ũteti cietĩkĩririo; Ũgarũri – hinya ũcio wa kũgarũra maũndũ marĩa mekwendeka.

Ngari – nyama, rora nyamũ.

Ngarĩ – rora nyamũ.

Ngaari – njĩki (macini) thondeke ya kũhũthia mũthiĩre kana mũkuĩre na ĩrĩ na magũrũ ma gĩthiũrũrĩ. Nĩ ĩkoragwo na injini kana ngoro ĩrĩa yongagĩrĩrwo hinya wa wĩki nĩguo ĩrute wĩra.

Ngata – kĩĩga gĩkoragwo

igũrũ wa makano na mũhuro wa igoti na ga-tagatĩ ga ciande ngingo-inĩ kĩrĩa kaingĩ kĩonekaga harĩ nyamũ noru.

Ngaati – thigari cia kũrangĩra mũcĩĩ na kĩambĩrĩirie hĩndĩ ya wĩhũge mwaka wa 1953.

Ngaatũ – ngaaĩ cimbaga hakuhĩ na gũtũ rĩrĩa mũũndũ arĩ mũrũaru.

Ngatha – mũtumia ũrĩa wathĩkagĩra na akenda mũthuuriwe.

Ngaatho – gũcokia weega na weega thuutha wa gwĩkwo cĩĩko njega nĩ mũũndũ.

Ngathĩ – kĩndũ gĩtũmagĩr-wo gũthĩĩ na igũrũ cĩĩko-inĩ kana o mũtũrĩre-inĩ.

Ngathĩka – harĩa indo igĩrĩ inyitithanĩirio; *Gathĩka* – nyitithania indo nyingĩ hamwe; *Gathũra* – ohora kana ũnyitũkithanie.

Ngaita – mbegũ cia mũgata irĩagwo nĩũndũ wa mĩnyoo kana njoka cia nda na inyuagwo ta mũthaiga na ikoragwo irĩ ndũrũ mũno; Ngaita itinyuagĩrwo kwenda.

Ngawa – mũthemba wa matunda ũrĩ mũrĩo mũno.

Ng'a – rĩkia biũ atĩ hatirĩ kuongerera.

Ng'ara[1] – rũng'athio.

Ng'ara[2] – nyoota, aga maaĩ kana ũigũ na ũkorwo na ũmũ ũtarĩ wa ũmũtugo ta wa rũkũngũ; *Ng'aria* – tũma haage ũigũ kana ũgunyu na maaĩ; *Ng'arithia* – nina ũigũ kana maaĩ; *Ng'arĩra* – gĩa na wendi wa maaĩ kana maũndũ mangĩ; *Ng'arũka* –

gĩa na ũgunyu kana ũigũ ũrĩa ũrenda, iganĩra harĩa ũrenda; *Mũng'aro* – wendi ũcio wa maaĩ kana ũigũ ũrĩa ũkũbatarĩtie, kana ũigũ ta ũcio; *Mũng'arĩre* – mũtugo ũcio wa kũng'ara kana ũndũ ũkwenda; *Ng'aaria* – inamia kĩongo na thuutha kana ũrorie kĩongo na mũgongo, inamia na thuutha; *Mũng'aaro* – mũrimũ, ũnyitaga ngingo atĩ kĩongo kĩainama gĩikaraga o ho; *Mũng'aarĩre* – ũrĩa ngingo ta ĩyo ĩikaraga rĩrĩa ing'arĩte.

Ng'ano – rora gana; ũhoro wa ngerekano wa kĩmũtũrĩre; (*Rũgano* - ũnini) nĩ rũganagwo na indo iringithanĩtio nĩguo andũ merute kĩmũtũrĩre no rũkorwo na muoroto wa kũguna athikĩrĩria. Ũyũ nĩ mũtaratara wa ng'ano cia Gĩkũyũ.

Mũgani: *ningũmũganĩra*

Athikĩrĩria: *ĩĩ tũganĩre*

Mũgani: *hĩndĩ ĩmwe tene nĩ kwarĩ na mũthuuri ũmwe wetagwo Kĩremanditi wendete kũrĩithia mũno*

Aganĩrwo(athikĩrĩria): *ĩĩtha.*

Mũgani: *nĩ gwakinyire afĩrĩ* .....rũgano; *Gana* - ĩka ta hau igũrũ; *Gananĩra* - o mũũndũ kũganĩra ũrĩa ũngĩ; *Ganĩra* – he andũ rũgano rwaku; *Ganĩrwo* – heo rũgano; *Mũgani* – mũheani wa rũgano; *Mũganithia* – mũruti watho kũganwo; *Mũganĩrwo* – mũthikĩrĩria wa rũgano; *Mũganĩre* – njĩra na wara wa kũgana; *Mũgane* – ũrĩa ũgocagwo kana akaganwo; *Kũgana* – kũheana rũgano.

Ng'ara – ũcamba; *Kĩng'ara* - njamba.

Ng'aragu – waagi wa irio kwa ũingĩ.

Ng'atha – geithia kana ũhutanie mwĩrĩ na njĩra ya ngeithi na moko kana hĩa ta ũrĩa nyamũ ciikaga.

Ng'athia – ikara ũtekwenda ũndũ ona ũrĩkũ nĩũndũ wa marakara kana ũrĩa ũthimbĩte nĩũndũ wa ciiko kana ciugo; *Ng'athĩria* – ikara na marakara ngoro na ũtakwenda atĩa kana atĩa; *Mũng'athia* – ũrĩa ũkoragwo arakarĩte na akagĩa na ũcamba wa marakara; *Ng'athĩria* – rakarĩra ũndũ kana kĩndũ; *Ng'athanĩria* - o mũũndũ ang'athĩrie ũrĩa ũngĩ arakarĩte na marakara marĩ o ngoro; *Mũng'athĩrio* – ũyũ nĩ ũrĩa mũng'athia akoragwo arakarĩire; *Rũng'athio* – mũtugo ũyũ wa kũng'athia.

Ng'ong'ora – aria ta ũkwaria na iniũrũ kana ta mũũndũ ũrĩ na marakara makĩru nĩũndũ wa ciiko kana o ciugo njarie na ũkorwo ũkĩaria ũtakũiguĩka wega; *Ng'o'ng'orera* – ĩka ta hau nĩũndũ wa marakara; *Kĩng'ora* – mũgambo mũnene ũtakumbũrania ciugo, ruta mũgambo mũnene wa kũmenyithia ũndũ mũna.

Ng'athũrania – eheranĩria indo inyitanĩte ta magego, eheria mwena ũmwe ũtige ũrĩa ũngĩ ũnyitanĩte kana wĩnyitĩrĩire harĩa uuma; *Ng'athũrĩra* – eheria nĩũndũ wa; *Ng'athũrithia* - tũma ũng'athũri woneke; *Mũng'athũrithia* – ũrĩa ũtũmaga ũng'athũri woneke; *Mũng'athũrĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũng'athũri* – weheria ta ũyũ ũrĩ igũrũ.

Ng'ethera – rora na ũũru mũingĩ mũno; Tũngia maitho ma ũũru mũingĩ;

Ng'ethanĩra – rora na muoroto mwanya mwanya na ngũrani; *Ng'ethanĩrithia* – tũma ũn'gethanĩri woneke; *Mũng'ethanĩri* – ũrĩa ũroraga ta hau igũrũ; *Mũng'etho* – harĩa hatindagwo o ũguo tũhũ; *Mũng'ethanĩro* – mũrorano ta ũyũ ũrĩa ũkoragwo na mawoni ngũrani ngũrani ona gũtuĩka no makorwo na muoroto ũmwe; *Kang'ethe* – mũũndũ ũrĩa ũng'ethanagĩra; *Ũng'ethanĩri* – mũtugo ũyũ wa kũng'ethanĩra.

Ng'atika – ninwo nĩ mũrimũ.

Ngwa – irurumĩ inene mũno rĩrĩa rĩonekaga hĩndĩ ya mbura nene o hamwe na heni nene makĩria.

Ngwai – bangi mũthemba wa mbakĩ ĩtũmagĩrwo na njĩra ya kũnyua ta thigara kana o njĩra ingĩ ta icio na yongagĩrĩra ũrĩũ; Mĩthaiga ya ũrĩũ wa mahuti kana o mathondeketwo nĩ njorua cia ndawa.

Ngwacĩ – mũthemba wa mĩri ĩrĩa ĩkũragĩra tĩĩriinĩ na igatunguha. ĩmwe nĩ ĩrĩagwo na ĩngĩ ndĩrĩagwo.

Ngware – rora nyoni.

Ngware-inĩ – kĩroko tene mũno ruoro rũgĩtema kana igũrũ rĩtanathera weega nĩguo riũa riume.

Ngwaro – tũrũũa twatũrange tũceke twa kuoha kana o kũgemia.

Ngwati – karũũa kanini gatigagwo kĩĩga-inĩ kĩa ũciari kĩa mũũndũ mũrũme akĩrua gacuhĩte na thĩ.

Ngee – matumbĩ ma ndaa, thuya kana ndutu.

Ngemi – mũgambo wa

gĩkeno ũrutagwo nĩ aka rĩrĩa makenete nĩũndũ wa weega mũna ta gũciarwo kwa mwana:- A – ri - ri - ri -i !

Ngerima – nda ya nyamũ thĩnje ĩkĩrĩtwo nyama kana o indo ingĩ nĩguo irugwo kana ĩhĩhio ĩrĩ thĩinĩ.

Ngero – ũũru mũnene gũkĩra marĩa mangĩ.

Ngeta – kĩraka kĩa mũbira kĩrĩa gĩkĩragwo gatagatĩ ka mũbira na taĩri (kũgũrũ kwa ngaari gũthondeketwo na mĩbira) nĩguo kĩgirĩrĩrie gũthecwo kwa ihinda nĩ indo njũgĩ.

Ngenye – ithaga rĩkĩragwo nĩ atumia ngingo rĩcuhaga gĩthũri.

Ngenyi – kĩndũ kĩra-kengakenga gatagatĩ ka indo iria ingĩ.

Ngia – cenjia kana ũgarũrĩre mũthiire kũringana na wendi waku.

Ngio – mbegũ cia mũgio.

Ngigĩ – rora tũnyamũ tũrĩa tũrĩ mathagu harĩ nyamũ.

Ngiki – ũingĩ, *rũgiki* – ũnini; Mwambato wa ngũũka.

Ngima – mũtu mũtukanie na maaĩ mahiũ na mũtu ũgakorwo ũrĩ mũingĩ gũkĩra maaĩ kana mũtukanio ũcio mũmatu mũno na ũkahaana ta ndite; *Kima* – tukania maaĩ na mũtu kana kĩndũ kĩhinyu ta tĩĩri; *Mũkimi* – ũrĩa ũkimaga; *Mũkimĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga indo ikimwo; *Mũkimo* – kĩrĩa gĩkime na gĩgatukanio weega ta irio; *Kimania* – tukania indo nyingĩ hamwe; *Kimanĩria* – kima igũrũ rĩa, nĩũndũ wa; *Mũkimĩre* – njĩra ya gũkima nayo.

Ngindi – tũmũtu tũrĩa tũkoragwo tũtakimĩkĩte weega thuutha wa gũtukania maaĩ na mũtu; *Makindi* – ũingĩ.

Nginga – ndigi irĩ na hinya cia cuuma kana o cia nga.

Ngingo – (ũnini na ũingĩ) kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ka mwĩrĩ na kĩongo.

Ngirabu – mĩkururo ya kuonania mũkũrĩre wa ũndũ kana kĩndũ.

Ngiri[1] – igana maita ikũmi (100 x 10 = 1000)

Ngiri[2] – ũingĩ; rora rũgiri.

Ngiri[3] – korwo gũtarĩ na mũgambo kinya ũrĩkũ, rora kira.

Ngita – kĩndũ gĩa kũruta mũgambo wa kũina gĩkoragwo gĩthondeketwo ta ithandũkũ rĩrĩ na irima gatagatĩ rĩrĩa rĩgereirwo nĩ ndigi kuuma mwena ũmwe kinya, ũrĩa ũngĩ, ndigi ici ciahutio nĩcio irutaga mũgambo wa ũini.

Ngo[1] – kĩndũ gĩa kũgitĩra mwĩrĩ nĩguo ndũkahutio ni thũ kuuma na nja. Ngo itumagwo na njũa nyũmũ cia nyamũ kana o indo ingĩ nyũmũ.

Ngo[2] – mĩahũ ĩrĩa yambaga gũciarwo nĩ irigũ na ĩgacoka ĩkarũmĩrĩrwo nĩ ya ndinda.

Ngobe – mbutu cia maitho kana njuĩrĩ iria ikoragwo imone-inĩ.

Ngobu - mũbira ũhũragwo na mĩkwanjũ.

Ngoci – aga kũrũngara, gĩa na kĩgoci, gĩthioro kana kona; *Kĩgoci* – kĩrĩa gĩtarĩ kĩrũngarũ.

Ngocorai – ibuurũ, ritha-

thi, bũrũbũrũ.

Ngoe – mbegũ cia mũkoe.

Ngoi – mũhuko kana ngotho ya, gũkuua mwana ĩkoragwo na nganangũ igĩrĩ mwena ũmwe na mĩkwa mwena ũcio ũngĩ. Mwana akoragwo gatagatĩ ka ngoi na mũmũkuui.

Ngoima – ndũrũme nene ũgananĩirie kũnora na nini kũrĩ kĩraagu.

Ngoikoni – rangi ũrĩa wonekaga matunda-inĩ ta ma ngooe, matu matheri kana bururu.

Ngoru – rora nyoni.

Ngoka – rora nyeki.

Ngoma – roho mũũru ũrĩa ũikaraga thĩinĩ wa muoyo wa mũũndũ na ũtũmaga agĩe na meriĩrĩria mooru.

Ngome – icũhĩ cia moko ciekĩragwo nĩ athuuri itoonga nĩguo matikahutie tĩĩri kana irio na moko mao.

Ngombo[1] – ndungata kana mũruti wĩra wene nĩũndũ wa gũteithia kana o irĩhi; gũtarĩ irĩhi ũrĩ kũhinyĩrĩrio na hinya; *Ũkombo* – njĩra ĩno ya gũtuĩka ngombo.

Ngombo[2] – njohoro, rora komba.

Ngomi – gathanwa kanini ga kwaya indo cia mĩtĩ.

Ngoni – mbegũ cia mũbaũ.

Ngono – nyita thuutha wa kũnogera nĩguo ũherithie kana ũrĩhie thiirĩ.

Ngonda – rora nyeki.

Ngondi – rora nyamũ.

Ngonyo – Kĩndũ ta mwere rĩrĩa ũrĩkĩtie gũthambio ũgathera biũ; *Konyora* – ruta

magira mwere-inĩ; *Mũkonyori* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũkonyoro* – mwere kana hĩndĩ ici ngonyore.

Ngoora[1] – gĩtambaya kĩnene gĩa gũtuma nguo.

Ngoora[2] – aruti wĩra a thirikari arĩa anini. Metagwo ũguo nĩũndũ wa gwĩkĩra nguo cia gaki marĩ wĩra-inĩ.

Ngore – guoya mũnene ũrĩa ũkoragwo na nyamũ mwĩrĩ-inĩ wayo, makĩria wa thuutha na gĩcuthĩ-inĩ.

Ngoro[1] – hinya ũrĩa ũtũmaga mũtego ũtegũke nĩguo ũnyite kĩndũ.

Ngoro[2] – kĩĩga kĩmwe kĩa bata mwĩrĩ-inĩ wa nyamũ kĩrĩa kĩhurunjaga thakame na rĩera mwĩrĩ-inĩ na njĩra ya kwĩyendera.

Ngorogoco – hĩba ya mahuti kana mahiga.

Ngothe[1] – ria rĩhaana nyeki na rĩrĩ mĩthia mĩũgĩ.

Ngothe[2] – ngaanja, mathangania kana maanga.

Ngoothi – rũũa rũmũ rũtarĩ na maaĩ nĩruo rũhũthagĩrwo gũthondeka indo cia njũa.

Ngotho – mũhuko wa rũũa ũkuagwo nĩ athuuri.

Ngui – rora nyamũ.

Ngukumo – heana na hitho nĩguo wĩkĩrwo ũndũ na ngungo, ihaki.

Nguo – ndigi ndumanie igatuĩka gĩtambaya, taama, ũrĩa ũnyitithanagio nĩguo ũgitĩre mwĩrĩ heho kana o kũgemia. Itambaya ici itumagwo na ndigi ta cia mbamba kana guoya wa nyamũ.

Nguuũ – rora nyamũ.

Nguha – mĩthia ya mbere kuuma mbegũ-inĩ.

Ngũcũ – mũthige kana mbwe.

Ngũnga – ikinya rĩmwe rĩa kĩhuruta, kĩgunyũ kĩrĩa gĩkoragwo gĩkĩrĩa mahuti moothe.

Ngũrũ[1] – ũrũme ũtarĩ na gĩtũmi.

Ngũrũ[2] – rora kũra kana rĩrĩa irio ikũrĩte na igatigia o kũgethwo.

Ngũũka – mwambato ũrĩa ũkoragwo mũtaro-inĩ kana handũ harikĩru na thĩ.

Ngũkũ[1] - nyua maaĩ ũtakũhũmũka kana ũtagũtig-ithĩria.

Ngũkũ[2] – rora nyoni.

Ngũkũma – mbiri, rora nyamũ, tũrĩa tũnini.

Ngũũki – thaahu kana mũtino.

Ngumo – kũmenyeka mũno nĩũndũ wa weega kana o ũũru kana ciĩko.

Ngũmba – kĩrĩa kĩhataga thĩĩnĩ wa mũmero. Kĩndũ kĩnyitithanie hamwe ta marigũ makũmbĩtwo.

Ngundi – ciara cia mooko irĩ ngũnje igacoka rũhĩ-inĩ, kana kĩndũ gĩcokanĩrĩirie hamwe; *Gĩkundi* – indo cia mũhĩrĩga ũmwe ciigĩtwo handũ nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Ikundi* – ũingĩ.

Ngunyĩrĩrĩ – kũigua kĩũndũ oro ũguo mwĩrĩ-inĩ kĩhaana ta ruo nati ta ruo no nĩ kĩmenyithanagia ũndũ mũna ũroka.

Nguraro – ndihanio, handũ hatihie thĩĩnĩ wa mwĩrĩ na thakame ĩgaitĩka;

Gurario – tihio mwĩrĩ kana watũrwo rũũa; *Guraria* – tihia rũũa na ũite thakame. Thĩnja ndũrũme thuutha wa kũracia ĩtuĩke ũira atĩ nĩ ũracĩtie; *Kũguraria* – gũtihia kana gũita thakame; *Mũguraria* – mũiti thakame kana mũruti wa ndũrũme ĩno; *Mũgurarĩrio* – mũthĩnjĩrwo kana mũhingĩrio wa bata ũyũ; *Mũgurarĩrie* – mũtarata-ra wa kũguraria.

Nguru[1] – rora nyamũ.

Nguru[2] – cukari wa igwa ũtarĩ mũtheru.

Ngurunga – irima rĩkĩgamĩte na rĩgakinya mũthia mwena ũrĩa ũngĩ.

Ngurumo – kĩanda-inĩ kana kĩndũ gatagatĩ-inĩ ka irĩma; *Kurumĩra* – gerera kĩanda-inĩ kana ngurumo-inĩ; rora kuruma.

Nguthi – ngotoko, nginĩi, njacĩ, kana mwĩkĩrĩro na mwĩtĩo ũtarĩ njĩra.

Nguya – rora nyamũ.

Nguyo – rora nyamũ.

Ngĩa – mũthĩini, mũũndũ ũtarĩ kĩndũ angĩta gĩake; *Kiara* – thĩna na mahiũ; *Ũkĩa* – wagi wa mahiũ; *Mũkĩa* – mwagi mahiũ kana mbeeca.

Nginĩiya – ongerera ũhoro cuumbĩ kana ũgemie makĩria; Kĩgaathi.

Ngĩka – rora ngũka .

Ngĩma – rora nyamũ.

Ngĩna – rora ndengũ.

Ngĩnji – rora njano Njano cia kuonania mũigana.

Ngĩrĩ – rora nyamũ.

Ngĩrĩrĩba – mũthiĩre wa mwena-inĩ mwena-inĩ.

Ngĩyo – icunjĩ cia nyũngũ nguũ kana cia rĩũmba.

Ngũĩ – rora haaro kana mbĩtĩka.

Ngũũri – njĩki (macini) ya kũmunya nderu rũmwe rũmwe.

Ngũũro – korwo ũtarĩ nakĩ kana kĩĩ ũhumbĩrĩte mwĩrĩ nakĩo, njaga.

Ng'ea – tinia ngingo nĩguo thakame ĩtĩke; *Ng'eera* – ng'ea nĩũndũ wa; *Ng'eana* – ũragana hatarĩ tha, ninana na njĩra ya gũthĩnjana na hiũ; *Ing'ea* – ihinda rĩa kũng'ea; *Kĩng'eero* – handũ harĩa hathĩnjagĩrwo; *Kũng'ea* – wĩra guo mwene; *Mũng'ei* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũng'eere* – njĩra ya kũng'ea nayo; *Ũng'ei* – ũthĩnji.

Ng'eni – kĩndũ gĩtarĩ kĩa ũmũtugo indo-inĩ. Rora gena; *Mũgeni* – ũrĩa ũingĩraga handũ, gĩkundi-inĩ kĩrĩa ata-menyerete; *Gena* – ceera kũndũ kũngĩ tiga ũtũro-inĩ waku; *Genera* – cerera nĩũndũ wa itũmi ngũrani; *Mũgenerwo* – mũnyiti wa mũgeni ũgeni; *Ũgeni* – njĩra ĩyo ya gũtuĩka mũgeni.

Ng'enda – gĩa na ũrũme wa tũhũ na ũtarĩ na ciĩko atĩ nĩguo wĩtigĩrwo. Rora *ng'ee-ta*.

Ng'eeta – gĩa na ũmĩrĩru mũnene makĩria wa haaro; *Ng'eetanĩra* – o mũũndũ kũgĩa na ũrũme na ũcamba wa kũng'athĩria ũrĩa ũngĩ; *Ng'eetera* – ĩka ta haaha nĩũndũ wa, ng'athĩria; *Mũng'eeto* – mũtugo ũyũ wa ũcamba; *Rũng'eeto* – korwo ũrĩ na mũtugo ta ũyũ.

Ng'o – gũtirĩ ũndũ ũrĩkũ kana ũrĩkũ ũngĩoneka tondũ mothe nĩ marĩkĩtie gũthira.

Ng'ora – aria hanini ta mũũndũ ũrĩ na guoya na ũretigĩra kũigũka.

Ng'orota – ruta mũgambo na maniũrũ hĩndĩ ĩrĩa mũũndũ arĩ toro kana arĩ na homa; *Ng'orotera* – ng'orota ũrĩ; *Mũng'orotere* – ũrĩa mũgambo ũyũ umaga; *Mũng'oroti* – mũruti wa mũgambo ũyũ.

Ng'ondu – rora nyamũ.

Ng'ombe – rora nyamũ.

Ng'ongo –(ũingĩ) (*Rũgongo* – ũnini) – gĩcunjĩ gĩa tĩĩri kĩrĩa kĩhakanĩtio nĩ rũũĩ kana o mũkuru.

Ng'otha – ruta mũgambo ũrĩa ũkuonania kwaga kũiganĩra, mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ ngũkũ ĩkĩenda gũkomera.

Ng'unda – rora ndigiri kana bunda harĩ nyamũ.

Ng'ura – (ũingĩ) (*Rũng'ura* – ũnini) kĩĩga kĩrĩa gĩtinagio njĩra-inĩ ya ũciari ya mũũndũ wa nja hĩndĩ ĩrĩa ararua.

Ng'ũa – kũhĩha na njĩra ya mahĩtia, thĩĩ ng'endo nguhĩ nguhĩ itarĩ na muoroto.

Ng'ũki – mũtino ũkaga ũtarĩ mweterere, thaahu; *Kĩng'ũki* – gĩĩko kĩu.

Ng'ũndũ – gĩthaka kĩnene gĩtarĩ gĩa kũgũra.

Ng'ũra – tunyana na maũgĩ ma ngungo.

Ng'ũũrũ – (mũrĩa) mũtunyani wendia-inĩ kaingĩ endagia indo ciake na maheeni ta kuongerera ũritũ mwena wake rĩrĩa akwendia.

Ng'ũria – ũraga, nina muoyo.

Nja – gĩcunjĩ kĩa mũcii kĩrĩa gĩkoragwo gĩtarĩ gĩake. Gĩcunjĩ kĩrĩa gĩothe gĩkoragwo gĩtarĩ thĩinĩ wa rũgiri rũrĩa rwĩtĩkĩrĩku kana gĩtarĩ thĩinĩ wa mũhaka; *Nja-inĩ* – hakuhĩ na nja.

Njacĩ – mwĩtĩĩo na mwĩyũnũro ũtarĩ na bata kana maũndũ marĩa mekagwo ma kwĩgatha tũhũ; *Gĩcacĩ* – maũndũ ta maya.

Njaga – nũi, ngũũro, ndũũrũ o tiga arĩ njaga no akorwo na nguo nini kana nderũkangu.

Njaaga – gĩa na tũcĩra tũingĩ tũingĩ tuumĩte handũ hamwe ta gĩcuthĩ kĩa ng'ombe.

Njagatha – nyama ĩmeraga ngingo-inĩ ya mbũri ĩcuhĩte na ndĩrĩ bata rũũa-inĩ kana nyama-inĩ.

Njagathi – rora nyamũ.

Njagĩ – rora nyamũ.

Njagĩ - gĩkombe kĩnene kĩriku kĩrĩ na nyĩtiro.

Njaama – nduundu kana ũndũ wa hitho ũthondeketwo nĩ gĩkundi kĩa andũ; Gĩkundi kĩa athuuri arĩa metereire gũtuĩka a kĩama gĩkũyũ-inĩ.

Njamba[1] – nyamũ o yothe ĩkoragwo ĩtarĩ ya nga na ĩkoragwo na kĩĩga kĩa ũciari kĩa ũrũme, ndĩciaraga na ndĩongithagia na ĩrĩ nyee igĩrĩ na gĩthita.

Njamba[2] – mũrũme wa nyoni cia mĩera.

Njamba[3] – mũũndũ ũkoragwo na ũrũme ciĩko-

inĩ kana o ciugo-inĩ, ũrũme ũcamba, ũmĩrĩru.

Njambi – kĩbarĩ kĩa ndothua iria ikũraga maaĩ-inĩ.

Njambũya – njoya cia nyaga.

Njangiri – mũũndũ mwaganu, kĩmaramari, ndũrĩka, mũitũ, mũkora.

Njanji – mũciiri mũtuithania ciira.

Njano – gĩthimo gĩtĩkĩrĩku kana kĩgeri; *Cana* – ĩkĩra njano, gera; *Canĩra* – ĩkĩrĩra rũũri kana nĩũndũ wa; *Mũcani* – mwĩki ũguo; *Ũcani* – wĩra wa gwĩkĩra njano.

Njara – guoko, kĩĩga kĩa nyamũ kĩrĩa kiumĩte kĩande-inĩ na gĩteithagia kana kũruta wĩra ta kũnyita.

Njerwa – gĩcambanio, aria ndeto cia mũũndũ itarĩ njega na itarĩ cia ma.

Njobe – kamũtĩ gaceke na mũthia ũmwe gatũmagĩrwo na gũtheca indo ta ndũũma handũ ha kũnyita na moko.

Njoya[1] – guoya wa nyoni na harĩa wĩnyitĩrĩire, ikoragwo ciumĩte harĩ ruoya (ũnini) rũrĩa rũkoragwo rumĩte ithagu-inĩ.

Njoya[2] – thithino kana maaĩ ma cumbĩ moimaga mwĩrĩ nĩũndũ wa kũruta wĩra na hinya kana nĩũndũ wa ndwari.

Njoya[3] – tũmĩra hinya waku kuoya ũritũ wakwa; *Oya* – tũmĩra hinya kũiga ũritũ ũngĩ rĩera-inĩ kana handũ igũrũ; *Oyanĩra* – rutai wĩra wa kuoya mũrĩ hamwe; *Mwoi* – ũrĩa woyaga; *Woi* – wĩra ũyũ wa kuoya.

Njoku – kĩaga gĩa gũkamĩra ng'ombe.

Njoki – mĩtĩ yohagĩrĩrwo ngari-inĩ ya kuohithania nyamũ na ngaari nĩguo igucie ngaari.

Njooki – rĩtwa rĩa mũtumia ũtuĩtwo thuutha wa urĩa atuĩtwo gũkua.

Njooko - cokera kũruta wĩra mũrute, rora cooka.

Njeki – njĩki (macini) ya kuoya indo na igũrũ; Kĩoi.

Njata – icinga cia ũtukũ iria cionekaga matu-inĩ hĩndĩ ya nduma. Ici no igĩrĩ cionekaga mũthenya nacio nĩ rĩũa na mweri. Imwe ciacio ituĩkaga atĩ nĩ nene mũno na irĩ kũraya mũno. Nĩcio iheanaga ũtheri.

Njata – mata marĩa matuagĩrwo moko nĩ ihĩĩ ta rũũri rwa haaro harĩ ũrĩa ũngĩtharia nĩguo atuĩke atĩ nĩ etĩkĩra maciaro ma gũtharia njata ĩyo o kĩrĩa kĩngĩciarwo.

Njeege – rora nyamũ; *Mĩceege* - mĩguĩ ĩrĩa ĩkoragwo ĩthiũrũrũkĩirie mwĩrĩ wayo.

Nyaga – rora nyoni.

Nyaaga – hurunjũka kũndũ guothe; *Nyaagia* – hurunja na mĩena yothe; *Nyagana* – hurunjũkana na mĩena yothe; *Mũnyaago* – mũhurunjũkano ta ũyũ; *Mũnyaagia* – mwĩki ũũ kana mũhurunji.

Nyaciara – nyina mũthoni wa mũirĩtu mũhiku kana wa mũhikania harĩ mũhiki.

Nyaka – mena nĩũndũ wa gĩtũmi hatarĩ, nyenya.

Nyama – gĩcunjĩ kĩa nyamũ o yothe ĩrĩ muoyo kana ĩrĩ nguũ. Nyamũ o yothe ĩrĩ muoyo, yakĩtwo na maaĩ, nyama na mahĩndĩ marĩa mahumbĩragwo nĩ nyama iria no ihumbĩrwo nĩ rũũa. Ikoragwo na thakame hiũ kana horo na nĩ iciaranaga kuuma mĩrĩ-inĩ yacio kana ikarekia matumbĩ (*nyoni, thamaki kinya ona tũtambi hamwe*).

Nyamũ - indo ciothe irĩ muoyo tiga mĩtĩ. Haaha mũhuro, ciigĩtwo hakuhĩ na mũmbĩre wacio kinya ona mĩtũrĩre:

Ndĩa nyeki, mĩri ona matunda:

Mbarathi – nĩ ĩmwe ya iria nene na ĩrĩaga mahuti kinya nyeki. Nĩ ya mũhĩrĩga wa ndigiri na nĩ ĩrĩ mũreera mũnene na kĩongo kĩnene.

Nĩ ĩciarithanagio na ndigiri na ĩgaciara nyũmbũ. Hinya na ihenya rĩayo nĩ itũmaga ĩtũmĩrwo nĩ andũ na kũruta wĩra. Gĩcuthĩ kĩayo kĩraya nĩ kĩrĩ ngore ndaya.

Mbogo- nĩ nene kũrĩ ng'ombe na nĩ ihanaine mũno hĩa ciayo nĩ nene ciĩgonyete na mbere. Ĩtũraga gĩthaka ona mĩcii na ĩciaraga njaũ ota ndĩa nyeki iria ingĩ. Njamba yayo nĩ ndegwa na nĩ ĩciarithanagio na ng'ombe.

Mbũri – nĩ cia mĩhĩrĩga mĩingĩ mũno na imwe ciikaraga gĩthaka ona mĩcii. Nyama na iria kinya njũa ciacio nĩ irĩ bata mũno harĩ andũ. Iciaraga kori na ya nga nĩ mũgoma na ya njamba nĩ thenge.

Mbũkũ – nyamũ nini ĩhaana nyau kana mbaka na ĩrĩaga mahuti ona mĩri kinya

hĩndĩ. Kĩongo kĩayo nĩ gĩkuhĩ gĩtungu na

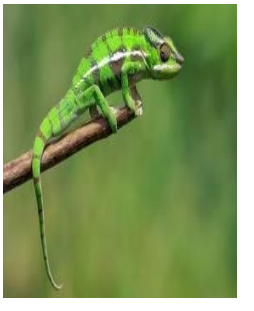

Nyamũ

gĩcuthĩ gĩkuhĩ na magũrũ ma thuutha maraihu. Ĩtũũraga mĩcii na gĩthaka. Ĩciaraga twana tũingĩ na nĩ ya nyondo inyanya.

Mbĩa – kanyamũ kanini ta huko karĩ na magũrũ mana na mũting'oe mũceke mũraihu ta ngaara kana o huko. Maitho mayo nĩ manene na mũnithi mũcomoku.

Thiiya – nĩ ya mũhĩrĩga wa mbũri na ndĩrĩ ngũrani tiga no gũtũũra gĩthaka. Nĩ irĩ hĩa na iciaraga tũũri ta mbũri.

Ngunũ – ĩhaana na ĩkuhĩrĩirie ngũrũe ya gĩthaka kĩmũtũrĩre na kĩmĩtugo na nĩ ĩrĩagwo ota ndĩa nyama iria ingĩ.

Thwariga – thiiya nene ĩrĩ hĩa nene mũno.

Ndongoro – ĩhaana ta ngo'mbe na ĩikaraga gĩthaka.

Ngĩrĩ- ngũrũe ya gĩthaka ĩigana ta mbũri na ĩrĩ mwĩrĩ mũkuhĩ na ĩkoragwo na hĩa ithatũ rũmwe rũkoragwo iniũrũinĩ. Ĩciaraga kana o kamwe kamwe na nĩyendete kũrĩa ngũyũ mũno.

Ngondi – ĩno nĩ mũthemba wa thiiya iria nene mũno na ĩkĩrĩaga o mahuti ta iria ingĩ na yendete gũikara hamwe ta mũtugo wa thiiya.

Ngaati – no mũthemba wa thiiya iria nene.

Ngaara – nĩya mũhĩrĩga wa huko na mbĩa na mĩtugo ĩhaanaine tiga ĩkoragwo na mĩcore mĩirũ na mĩtune na mũcuthĩ mũraya. Mĩhĩrĩga ĩno ndĩigagwo mĩcii.

Ngamĩra – ĩno nĩ nyamũ nene mũno ĩtũũraga

werũ-inĩ, ĩrĩ ngingo ndaya na kĩongo kĩnini na iguku inene na magũrũ manene ma mbere marĩ na maru matatũ. Ĩtuĩkaga atĩ no ĩhote gũikara kahinda kanene tondũ maniũrũ mayo nĩ mahotaga kũruta maaĩ rĩera-inĩ. Ĩrĩ mũgongo mwambatĩru na nĩyo ĩkuaga mĩrigo werũ-inĩ.

Ng'ondu - ĩigana ta mbũri na makĩria nĩ ĩrĩ gĩcuthĩ kĩarĩĩ na kĩrĩ maguta. Ya nga nĩ mwatĩ na ya njamba nĩ ndũrũme. Ĩno nĩhe gĩtĩo nĩ andũ nĩũndũ nĩyo ĩtũmagĩrwo kũruta magongona. ĩkoragwo na nyondo igĩrĩ na nĩ ĩrĩithagio nĩũndũ wa nyama, guoya ona njũa.

Nguuũ - ng'ombe ya maaĩ-inĩ. ĩikaraga thĩ nyũmũ na maaĩ-inĩ na nĩ thambĩri mũno.

Huria – huria nĩ nene mũno na ĩrĩ hĩa ithatũ na yendete kwĩgaragaria ndoro-inĩ na kũrĩa kũrĩ matomboya maingĩ. Nĩ ya mũthemba wa ng'ombe.

Mũtembei – mũhĩrĩga wa mbĩa ya gĩthaka ĩrĩ na mĩtugo na mĩtũrĩre ota ya mbĩa.

Mũitĩrĩro – ndũiga, ĩtagwo ũguo tondũ wa kũraiha na igũrũ. Magũrũ mayo ma thuutha nĩ makuhĩ kũrĩ ma mbere na ngingo yayo nĩ ta nuthu ya mwĩrĩ ũyũ ũngĩ. Nĩĩrĩ maroro mahaana ta maigananĩte na kĩongo kĩayo nĩ gĩkuhĩ na kĩonekaga ta kĩrĩ na hĩa. Ĩikaraga gĩthaka.

Thwara - mũhĩrĩga wa mbũri ya gĩthaka na ciikaraga na ikundi. Mũtũrĩre na mũikarĩre no ta wa thiiya.

Nguyo – nĩ nyamũ thaka mũno ya mũhĩrĩga wa nũgũ ĩrĩaga mahuti na matunda. Nĩ nyende nĩũndũ wa rũũa rwayo rũthaka na rũrũ rũrĩ ngore njerũ na marangi mangĩ mathaka.

Ndigiri – ĩigana ta njaũ ya ng'ombe ĩrĩ rũthia rũnene. Nĩ ya gũkuua mĩrigo na ĩmĩaga mai maingĩ magĩthiũrũrĩ kana mbimbi ndungu. Nĩ ya magego mĩrongo ĩtatũ na matandatũ (**36**) na ndĩrĩ kĩng'uru ta ndĩa nyeki iria ingĩ. Nĩ ĩciarithanagio na mbarathi ĩgaciara nyũmbũ ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ-inĩ ka ndigiri na mbarathi kinya o kĩũga.

Njagĩ - nĩ nene hanini kũrĩ ndigiri na ĩrĩ mĩcore mĩingĩ mĩerũ na mĩirũ, ona gũtuĩka ciothe cionekaga ihanaine, gũtirĩ ĩhaana ĩngĩ.

Nyũmbũ – mũgarũro wa mbarathi na ndigiri kana bunda.

Njogu – ĩno nĩyo nene kũrĩ ciothe iria itũraga thĩ nyũmũ. Ĩhaana karĩma kanini na ĩrĩ hĩa igĩrĩ ciumĩte maniũrũ-inĩ na guoko kũrĩa ĩtũmagĩra kũruta wĩra nakuo ta kũgucia. Kũgũrũ kwayo nĩ ta gĩthukĩ na ikinya rĩayo rĩigana gĩtarũrũ. Ĩrĩaga mahuti na matunda.

Njeege – ĩrĩ mĩigua kana mĩceege na ikinya rĩayo rĩhaana rĩa kaana, ĩikaraga marima na ĩmathaga ũtukũ.

Ngĩma – nĩ ya mũhĩrĩga wa nũgũ ĩrĩaga mahuti ona matunda. Nĩ yendete gũikara na ikundi na ĩikaraga makĩria mĩtĩ-inĩ.

Nũgũ – nyamũ ĩrĩ gĩcuthĩ kĩraya na noyo ĩkuhĩrĩirie mũũndũ hakuhĩ ciiko-inĩ na mĩtũrĩre-inĩ. Nĩ ĩkoragwo ĩrĩ

njũgĩ na yahota gwĩka maũndũ hakuhĩ mothe marĩa mũũndũ angĩhota gwĩka. Ĩrĩaga mahuti, matunda ona mĩri na no ĩrĩe nyama.

Ngũrũe – nyamũ ĩigana ta ng'ondu kũraiha na igũrũ ona gũtuĩka nĩ ĩgucũkaga mũno. Nĩ ĩrĩ mwĩrĩ mũnene na nĩ ĩnoraga mũno. Ĩkoragwo na nyondo inyanya na ĩciaraga twana tũngĩ. Ĩrĩaga mahuti, matunda, mĩri na hakuhĩ indo ciothe.

Theerũ – mĩtũrĩre na mũikarĩre no ya nũgũ ona gũtuĩka nĩ nini.

Ndĩa nyama:

Hiti – ndĩa nyama ngoroku gũkĩra iria ingĩ ciothe na ĩrĩ guoya mũno na noyo ĩharagwo rũharo rwerũ. Ĩtuĩkaga no ĩhorerio na ĩrute wĩra ta wa ngui.

Kĩbore – kĩhaana ta nyau na nĩ kĩendete nyama mũno makĩria cia nyoni.

Kĩrũmi – nĩ nyau nene na nini hanini kũrĩ ngarĩ na ĩrĩ maroro matarĩ manyitu ta ma ngarĩ. Nĩyo ĩrĩ ihenya kũrĩ nyamũ iria ingĩ ciothe cia thĩ nyũmũ.

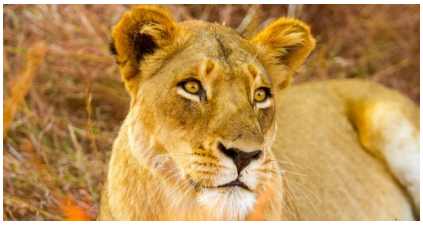
Mbaka – ĩrĩ ndwara na ithu. Ĩigana ta mbũkũ na ĩrĩaga nyama, na yendete kũnyua iria mũno. Nĩ ĩigagwo mũcĩĩ nĩguo ĩnyitage mbĩa iria ithĩnagia na kwanaga magetha ma mũũndũ. Mũthemba ũyũ nĩguo mũnini harĩ nyau iria ingĩ ta kĩrũmi, ngarĩ nginya na raco na mũrũthi.

Mbwe – nĩ ya mũhĩrĩga wa ngui na mũthige na mĩtũrĩre ndĩrĩ ngũrani mũno. Mĩthemba mĩingĩ ya ngui ĩikaraga na andũ.

Yũũkaine na mũgambĩre wayo we we wee.

Mũnyambũ – mũhĩrĩga mũnini wa mũrũthi ũrĩ ũrũme mũno gũkĩra nyamũ ciothe.

Mũrũthi – ngatia (*nga*) nyau ĩrĩa nene kũrĩ ciothe na ĩrĩaga nyama na ĩrĩ mũrera mũnene ota mũraramo wayo. Ĩrĩ gĩthũri kĩnene na nĩguo wĩtagwo mũthamaki wa gĩthaka na ndũrĩ nyamũ ũtangĩũraga. Ningĩ noguo wĩtagwo *ngatunyi*.

Mũthige – ngui ya gĩthaka ĩrĩ mĩtugo ota ngui na nĩ iciaranaga.

Ngarĩ – ngũrani ya ngarĩ na kĩrũmi nĩ maara macio na ihenya.

Nginya na raco (*Kanyũtĩ*) – kĩnyau kĩnene kĩigana ta mũrũthi na kĩrĩ maroro matune na mahaana ta maya matheũku.

Ngui – ĩigana ta mbũri na ĩrĩ ndwara ona gũtuĩka ndĩhithaga ciayo ithuinĩ. Ĩkoragwo na nyondo inyanya na ĩciaraga tũgui. Ĩkũgaga hu hu na wĩra wayo mũnene nĩ kũrangĩra, kũhĩta, kũrĩithia na nĩ ĩrutaga mawĩra mangĩ maingĩ tondũ ĩtuĩkaga atĩ nĩ ĩmwe ya iria njũgĩ.

Njũi – ngui ya gĩthaka ĩrĩ na mĩtugo ota ngui.

Thegere – ĩigana ta mbaka na ĩrĩ gĩcuthĩ kĩnene mũno kĩrĩ ngore nyingĩ na

ndaihu. Yendete nyama na ũũkĩ.

Kĩihũ – nota thegere kana kĩbore na ciothe nĩ cia gĩthaka.

Nyamũ nyũmbũki:

Rũhuhu – nyamũ ĩno nĩ ya mũhĩrĩga wa mbĩa na ĩrĩaga tũnyamũ tũrĩa tũnini

na mahuti kinya o matunda. Ĩrĩ thakame hiũ na noyo yũmbũkaga. Ĩciaraga ciana ta mbĩa na magũrũ mayo ma mbere manyitithanĩtio na mwĩrĩ ũyũ ũngĩ na rũũa rũrĩa rũrutaga wĩra wa mathagu. *Huuhu* (ũingĩ) ihĩtaga ũtukũ na itirĩ ũkuruhanu na nyoni. Nĩcia mĩthemba mĩingĩ.

Nyamũ iria irĩaga indo ciothe:

Mũũndũ (*nĩ nave*) - nĩyo njũgĩ mũno na ĩtũmagĩra iria ingĩ nĩũndũ wa bata wayo kĩũmbe. Nyamũ ĩno ĩrĩaga maciaro ma mĩtĩ ona ma nyamũ na nyoni. Ningĩ noyo ĩtũmagĩra mwaki. Nyamũ ĩno noyo ĩigaga nĩũndũ wa mahũthĩro ma thuutha, ningĩ noyo yũragaga iria ingĩ nĩũndũ wa ũiru, kwĩgemia na ũtonga. Icio ingĩ ciothe ciĩigagĩra o mũthithũ wa irio.

Nyamũ cia maaĩ-inĩ:

Nyamũ ngumĩ – ĩno nĩ thamaki nene mũno kũrĩ ciothe iria itũũraga muoyo. Ĩciaraga kaana na ĩkongithia na ĩtuĩkaga atĩ mwĩrĩ wayo ũkoragwo na maguta maingĩ mũno.

Nĩ kũrĩ mĩthemba mĩingĩ ĩna ngũrani mwanya mwanya. Imwe cia cio nĩ ta *Mĩkũnga* na *Ndiritiri.*

Nyamũ ingĩ nĩ: Gĩkobakobi, gathangaraitĩ, karimũ, namũ, ndoo, ngari, (njamwaka, nyama) ndoo, ndũũ, gaturu na ingĩ nyingĩ.

Cia thakame hehu:

Ũyũ nĩ mũthemba wa nyoka na itirĩ ngũrani mũmbĩre-inĩ tondũ ihaana ta rũthanju kana mũtĩ ũtarĩ na honge kana o na mathangũ. Kĩongo na gĩthũri nĩta ici inyitanĩte na nda ndaihu na njekehu o ũrĩa ĩrakinya gĩcuthĩ-inĩ. Irekagia matumbĩ. Ciĩrĩkanaga atĩ nĩ ta ngiri ithatũ (3,000) na gĩcunjĩ kĩmwe harĩ ithatũ nĩcio ituĩkaga atĩ nĩ irĩ thumu. Hakuhĩ ciothe irekagia matumbĩ marĩa mamwe matũrĩkagĩra nda na ciana ikambĩrĩria gwĩcarĩria o rĩo. Ngũrani yacio nĩ rangi na mũraihĩre, ũrugarĩ wa mwĩrĩ wacio ũtwaranaga na rĩera. Itirĩ magũrũ na hakuhĩ coithe irĩaga nyama. **Imwe ciacio nĩ;** *Nyamũ ya thĩ, cũthũ, mũrarũ, nduĩra, ndĩa nguyo, itarara, gĩĩko* na ingĩ nyingĩ. Nĩ thambĩri njorua na haici mĩtĩ.

Iria irĩ magũrũ:

Gĩthenyũka – ĩhaana ta njagathi na ĩrĩ magũrũ mana na gĩcuthĩ kĩraya. Nĩ njirũ na yendete gũtũũra ũigũ-inĩ.

Kĩgurumũki – niini kũrĩ njagathi na ĩrĩ rangi

mũtune na ĩtuĩkaga nĩ ĩtũmaga heni ihũre harĩa ĩrĩ.

Kĩmbu – kĩgũta gĩa gũthiĩ na kĩrĩ ngumo ya kwĩgarũra kũringana na harĩa ĩrĩ ta njĩra ya kwĩgitĩra. Ĩrĩ magũrũ mana na ciara inya iria igayũkanĩte igĩrĩ igĩrĩ. Kĩrekagia matumbĩ magatũrĩkĩra nda.

Mũriũ – kĩhaana kĩmbu na yonekaga ta ĩrĩ hĩa na nene kũrĩ kĩmbu.

Njagathi – rora gĩthenyũka. Nĩcia mĩhĩrĩga mĩingĩ na ciikaraga kũndũ kũingĩ na irĩ magũrũ mana na itirĩ guoya ota icio ingĩ cia thakame hehu.

Cia thĩ nyũmũ na maaĩ-inĩ:

Ici ciikaraga thĩ nyũmũ na maaĩ-inĩ;

Kĩng'ang'i – njagathi nene mũno ĩrĩ magego maingĩ na ĩikaraga thĩ nyũmũ ona maaĩ-inĩ. Kĩongo kĩnyitanĩte na gĩthũri na nda nene ĩna gĩcuthĩ kĩnene mũno na kĩrĩ hinya. Nĩ kĩa magũrũ mana na kĩrekagia matumbĩ hũgũrũrũ-inĩ cia maaĩ na gĩkamarangĩra kinya rĩrĩa magatũrĩka. Nĩkĩhotaga kũhe ciĩga imwe rĩera na gĩkaima iria ingĩ.

Kĩũra - kanyamũ karũgarũgi kaigana ta ngundi gatarĩ guoya na karĩ magũrũ mana, ma mbere nĩ makuhĩ kũrĩ ma thuutha marĩa mateithagĩrĩria kũrũga, kĩrekagia matumbĩ manyitanĩte ta mĩgathĩ na maheagwo hinya wa njamba rĩrĩa maroima nda nĩ njamba.

Mengere – ũyũ nĩ mũthemba wa kĩũra wendete gũikara mahuti-inĩ

mũtune na ĩtuĩkaga nĩ ĩtũmaga heni ihũre harĩa ĩrĩ.

Kĩmbu – kĩgũta gĩa gũthiĩ na kĩrĩ ngumo ya kwĩgarũra kũringana na harĩa ĩrĩ ta njĩra ya kwĩgitĩra. Ĩrĩ magũrũ mana na ciara inya iria igayũkanĩte igĩrĩ igĩrĩ. Kĩrekagia matumbĩ magatũrĩkĩra nda.

Mũriũ – kĩhaana kĩmbu na yonekaga ta ĩrĩ hĩa na nene kũrĩ kĩmbu.

Njagathi – rora gĩthenyũka. Nĩcia mĩhĩrĩga mĩingĩ na ciikaraga kũndũ kũingĩ na irĩ magũrũ mana na itiriĩ guoya ota icio ingĩ cia thakame hehu.

Cia thĩ nyũmũ na maaĩ-inĩ:

Ici ciikaraga thĩ nyũmũ na maaĩ-inĩ;

Kĩng'ang'i – njagathi nene mũno ĩrĩ magego maingĩ na ĩikaraga thĩ nyũmũ ona maaĩ-inĩ. Kĩongo kĩnyitanĩte na gĩthũri na nda nene ĩna gĩcuthĩ kĩnene mũno na kĩrĩ hinya. Nĩ kĩa magũrũ mana na kĩrekagia matumbĩ hũgũrũrũ-inĩ cia maaĩ na gĩkamarangĩra kinya rĩrĩa magatũrĩka. Nĩkĩhotaga kũhe ciĩga imwe rĩera na gĩkaima iria ingĩ.

Kĩũra - kanyamũ karũgarũgi kaigana ta ngundi gatarĩ guoya na karĩ magũrũ mana, ma mbere nĩ makuhĩ kũrĩ ma thuutha marĩa mateithagĩrĩria kũrũga, kĩrekagia matumbĩ manyitanĩte ta mĩgathĩ na maheagwo hinya wa njamba rĩrĩa maroima nda nĩ njamba.

Mengere – ũyũ nĩ mũthemba wa kĩũra wendete gũikara mahuti-inĩ

marĩ ũigũ. Gĩkĩ no kĩo gĩtuĩkaga atĩ nĩ kĩrĩ thumu.

Nguru – ihaana ta ihiga rĩrĩ na magũrũ mana moimĩte na thĩ na kĩongo gĩceke kiumagĩra na mbere. Irekagia matumbĩ na nĩĩikaraga maaĩ-inĩ ona thĩ nyũmũ. Nĩcia mĩhĩrĩga mĩingĩ na ciothe itiganĩte na mũigana.

Tũtambi (*tũrĩa tũnini biĩ*) - tũũtũ nĩ twa mĩthemba mĩingĩ mũno na tũrĩ ngũrani nene mũno kĩmĩũmbĩre. Tũmwe tũrĩ mathagu, tũngĩ tũtirĩ kinya magũrũ. Tũngĩ nĩ tũrĩ magũrũ maingĩ mũno. Tuothe tũrekagia matumbĩ na nĩ thũ nene mũno ya nyamũ iria ingĩ ona gũtuĩka tũngĩ nĩ mũrata.

Tũrĩa tũrĩ mathagu:

Karuithia arũme – gaka nako no ta njũrũri ya rangi ta wa mbururu na gathuragia ũthuri wa mbururu rĩrĩa kona ũgwati.

Karwere – kĩrũgi kĩa maaĩ-inĩ kĩrĩ nda nene na gĩtanyitagwo nĩ, maaĩ kana ndooro ona gũtuĩka kendete gũtũũra ndoro-inĩ.

Kĩhuruta – nĩ cia mĩthemba mĩingĩ na mĩigana ngũrani. Kĩrĩ mathagu magemu na imwe ciacio nĩĩkoragwo na maitho maingĩ mũno. Nĩcio iciaraga ngũnga kana igunyũ nyanangi ũruru makĩria.

Kĩroboto – thuya nene ĩrũmaga ĩkĩrũgarũgaga na matumbĩ makĩo metagwo ngee.

Kĩrũgi – nĩ kĩirũ na kĩendete gũikara gĩkĩrũgarũgaga na magũrũ makĩo mathuutha maraihu,

mathagu mana meerĩ ma nja nĩ mairũ.

Magi – nĩ ĩmwe ya iria irĩ nda nene mũno na irathanaga na itina ta njũkĩ tiga atĩ mũguĩ wa igi nĩ ũtũmagĩrwo rĩngĩ. Magi nĩ makuhĩrĩirie njũkĩ mĩtũrĩre-inĩ. Nyũmba ciamo ciakag-wo ta magua ma njũkĩ marĩa makoragwo manyitĩrĩirwo nĩ rũrigi rwamo na rũcurĩtie handũ ĩtangiurĩrwo nĩ mbu-ra ta rungu rwa honge kana o mĩtĩ ĩrĩ na ũgitĩri.

Mbogo (*kanyarare*) – ĩhaana ta ngi na ĩnyuaga thamake ya nyamũ iria ingĩ na nĩ ĩkuuaga mũrimũ ĩgat-warĩra nyamũ iria ĩnyuaga thakame yacio.

Mbũca – kanini kendete kũrĩa hĩndĩ na mĩtĩ mĩũmũ na karĩ mathagu momũ.

Ndararĩki – rora ngigĩ.

Nding'oing'o – nĩcia mĩhĩrĩga mĩingĩ mũno na itiganĩte kĩmũigana. Irĩ mathagu mairũ ma na igũrũ na mathaka no itũmagĩra meerĩ ma thĩinĩ kũmbũka. Imwe nĩcienjaga marima mĩtĩ-inĩ mĩũmũ. Ingĩ ikũm-baga irio na igekuĩra hĩndĩ ciothe ihaana ta mũbira.

Ndomba – gaka nĩ kani-ni makĩria na gaikaraga gakĩũmbũkaga gĩko-inĩ kĩrĩa kĩrĩ na ũhehu.

Ngi – ĩkoragwo na mathagu mana na magũrũ matandatũ na yendete gĩko mũno. Nĩ thũ ya nyamũ iria ingĩ ciothe na gũcihe mĩrimũ. Ĩkoragwo na kĩon-go na gĩthũri kĩnyitanĩte na nda nene gũkĩra mwĩrĩ ũyũ ũngĩ.

Ngigĩ – nĩ ĩmwe ya iria nene na ĩkoragwo na magũrũ matandatũ, merĩ ma

thuutha nĩ maraihu na mamĩteithagia kũrũga. Ĩrĩ mathagu mana. Mathagu mana ma thĩĩnĩ marĩ mahũthũ kũrĩ mana nja. Kĩongo kĩayo nĩ ta kĩrekanĩtie na gĩthũri kĩrĩa kĩnyitanĩte na nda nene mũno. Nĩ ĩrĩagwo ona gũtuĩka nĩ ĩmwe ya iria nyanangi mũno. Ĩrekagia matumbĩ marĩa ĩthikaga tĩĩriinĩ kinya magatũrĩka.

Ngiria – ĩigana ta kĩrũgi na ĩkoragwo ĩrĩ njirũ na mũgambo wayo nĩ mũnene mũno.

Ngũngũni – ĩigana ta nyenje na ĩnyuaga thakame ya nyamũ iria ingĩ na nĩ ĩkoragwo na mũrukĩ mũũru mũno wa kwĩgitĩra.

Nguya – mũthũa ũrĩa ũmbũkaga.

Njeneni – rĩtwa rĩako kahetwo tondũ ona kahaana icio ingĩ, noko gakoragwo na ũtheri wako ũrĩa karutaga mwĩrĩ.

Njũkĩ – ĩrĩ mathagu mana na ĩhaana ngi. Kĩyo gĩako nĩgĩtũmaga kendwo na karĩithio nĩ andũ tondũ wa ũũkĩ na mũhũra. Ningĩ nĩ gateithagia kũhurunja mbegũ cia njamba mahũainĩ ma nga.

Njũrũri – njũkĩ njirũ ya maaĩ-inĩ ĩtakindagĩria hamwe.

Nyenje – rora ngũngũni. Ĩno nĩ nene kũrĩ ngũngũni na yendete gũikara gĩko-inĩ makĩria kĩrĩa kĩrĩ na ũigũ.

Rwagĩ - kanini karĩ mathagu mana na karekagĩria matumbĩ mako maaĩ-inĩ marahu. Rwagĩ nĩyo

thũ nene ya mũũndũ tondũ wa mĩrimũ ĩrĩa rũgwatagia mũũndũ ta marĩria. Nĩ rwa mĩhĩrĩga ĩrĩ, ũmwe nĩguo ũkuaga mũrimũ.

Thigai – rora ndomba. Ĩnyuaga thakame ya nyamũ iria ingĩ.

Thuuya – rora kĩroboto. Ĩnyuaga thakame ya nyamũ na imwe ciacio ciingĩraga mwĩrĩ wa nyamũ na igatuĩka ndutu. Matumbĩ macio nĩ ngee.

Menya wega:

Tũnyamũ tũtũ nĩ tũingĩ mũno na tũrekagia matumbĩ tuothe. Gĩthũri gĩatuo kaingĩ kĩonekaga kĩnyitanĩte na nda nene gũkĩra mwĩrĩ ũyũ ũngĩ watuo.

Tũrĩa tũtarĩ mathagu:

Kamande – ndaa nini mũno ĩhaanaga mwĩrĩ rĩrĩa ĩrĩ mwĩrĩ-inĩ makĩria yendete gũikara kĩnena-inĩ.

Mbũmbũĩ – irĩ magũrũ manana na nĩ cia mĩhĩrĩga mĩingĩ. Nĩ irĩ nda ndungu mũno, nĩ ĩrutaga rũrenda rũrĩa ĩthondekaga mũtego wayo naguo wa kũnyita nyama cia tũnyamũ tũrĩa tũngĩ na nĩ ĩtũmagĩra rũrenda o rũu kũgerera. Imwe ciacio nĩ ikuuaga matumbĩ macio na ingĩ ikarekeria kũndũ ngũrani.

Mũgagaca – tũtũ tũhaana ta thigiriri na rangi watuo wa gĩtĩĩri. Tũtũraga hamwe na tũrĩaga nyama na nĩ tũrũmanaga. Ũrĩ magũrũ matandatũ.

Mũthũa - nĩ kanyamũ kanini karĩ hĩa ota tũrĩa tũngĩ na magũrũ matandatũ, kĩongo kĩnene, gĩthũri kĩnini na nda nene. Noguo

ũkoragwo ũgayanĩtie wĩra thĩinĩ wa mũtũrĩre waguo. Kĩgunyũ wĩra wakĩo nĩ gũciara kana kũrekia matumbĩ; njamba nĩ kũhe matumbĩ macio hinya wa njamba; arũti wĩra kana njaguti nĩ gũcaria irio na kũrera ciana; gũcaria irio cia mwanya cia kĩgunyũ na thigari nĩ kũrangĩra mũthũa. Mũthũa ũtũraga hamwe marima marĩa wĩyenjagĩra. Ũrĩ kĩyo mũno na wakaga nyũmba cia magegania maita maingĩ gũkĩra mũigana waguo ningĩ nĩ ũtũmagĩra tĩĩri gwaka irĩma nene na ndaihu.

Ndinoho – ndĩrĩ mahĩndĩ na imwe nĩ ikoragwo na gĩkorogoca na ithiaga igereire rũrenda-inĩ rũrĩa ĩrutaga mwĩrĩ-inĩ wayo. Irĩaga mahuti na itũũraga maaĩ-inĩ ona thĩ nyũmũ.

Tharaita – tũhaana ta thuraku na nĩ tũnini kũrĩ cio na tũrĩ ngwatanĩro mũno ma hĩndĩ ya thĩina. Nĩ tũirũ na tũikaraga hamwe.

Thigiriri – no ta thuraku nini na nĩ tũirũ tũrĩ kĩyo mũno. Tũrĩaga nyama.

Thuraku – ithiaga na njĩra ĩmwe na nĩ njirũ mwĩrĩ wothe. Kĩongo gĩacio kĩrĩ magego mana na tũhĩa twa kũigua. Mwĩrĩ wacio nĩ mũnene (nda) ũringithanĩtio na gĩthũri na kĩongo. Thigari nĩ nene gũkĩra ici ingĩ na wĩra wacio nĩ kũgitĩra.

Menya wega:

Tũtũ nĩ tũingĩ mũno na tũtũ no tũmwe twatuo; *butu, ndararĩki,ndaa, mũrũthi,nogonogo, rũruto, ũme* na tũngĩ tũingĩ.

Nyoni – nĩ nyamũ ya mathagu merĩ na nĩ ĩrĩ magũrũ merĩ. Nyoni ciothe irekagia matumbĩ. Imwe

Hũngũ

Ndutura

Igogo

Nyaga

Nduundu

Nderi

Ngũkũ ya Njamba

Mbata

kinya o mũkanyi.

Mũthũ – nyoni ĩrĩ njoya ndaihu cia gĩtitira ĩikaraga ihinga-inĩ. Ĩngĩona ũgwati, yũmbũkaga ta ihiga na ĩkeikia o kĩhinga-inĩ.

Nderi – nĩ imwe ya iria nene ndĩa nyama ĩrĩ ndwara nene na mũkanyi ũrĩ hinya mũno. Ĩtuĩkaga atĩ maitho mayo monaga wega mũno na mũkanyi wayo ũcokete na thĩinĩ na ũrĩ hinya. Nĩyo mũthamaki wa ñera-inĩ.

Ndiyũ – nĩ ya mũhĩñiga wa nderi na mĩtugo na mĩtũñire no ĩmwe.

Ndundu – kĩongo kĩayo kĩhana kĩa nyau na maitho manene marĩraga maithori merũ. Ĩrĩraga ta mwana wa mũũndũ na ĩtuĩkaga kĩrĩro kĩayo nĩ kĩrehaga mũtino ĩngĩrĩra mũcii.

Ĩrĩaga nyama na ĩhĩtaga ũtukũ.

Ndutura – nyoni ĩganaanĩirie na ĩrĩ gĩthũri kĩnene na ĩrĩagwo nĩ andũ. Ningĩ ĩkoragwo ĩhorerete mũno.

Nganga – ĩgana ta ngũkũ na ĩrĩ makanga mathaka mũno. Makoragwo marĩ mairũ na merũ. Ingĩ nĩ irĩ mĩcorio mĩthaka mũno. Ciendete gũikara hamwe na irekagia matumbĩ maingĩ na igakomereria. Itũũraga gĩthaka.

Ngoru – ndĩa nyama ĩigana ta ngũkũ na mũtũrĩre wayo nota wa hũngũ.

Ngũkũ – ĩno nĩ ĩmwe ya bata harĩ mũũndũ nĩũndũ wa nyama na matumbĩ. Nĩ cia mĩhĩrĩga mĩingĩ mũno na ciothe nĩ ihanaine mũmbĩreinĩ. Nga ĩtagwo mwera na njamba ĩgetwo njamba. Njamba nĩ nene kũrĩ mwera na nĩyo ĩkũgaga na mwera ũgakengeta na ũkarekia matumbĩ.

Nyaga – ĩno nĩyo nene kũrĩ ciothe ndĩũmbũkaga. Ĩrĩ ihenya mũno ningĩ nĩ ĩrekagia itumbĩ inene kũrĩ nyoni ciothe.

Rwĩgĩ - gaka nĩ kanyoni kaneneheire ndutura na hanini karĩaga nyama makĩria cia nyoni iria ingĩ.

Thonjo – ĩmwe ya iria negeni mũno na yakaga gĩtara na mũthece kĩingĩranĩtio na kĩhĩngĩcithanĩtio wega na kĩrĩ mũromo mũnene ũcuhĩte.

Thũngũrũrũ – ĩno nĩ nyoni ĩrĩ ihenya mũno ĩthiaga ĩkĩgarĩkaga rĩrĩa

ĩkũmbũka. Nĩ ĩkoragwo ĩkĩrũmanĩrĩra na imera thĩĩnĩ wa mũthamĩre-inĩ.

Menya wega:

Nyoni ciothe nĩ irĩ mathagu na magũrũ merĩ marĩ ndwara ithano na irekagia matumbĩ. Cia nga ciĩtagwo *Mwera* na njamba – *Njamba*, rĩrĩa ciana ciacio ciĩtagwo *Tũcui*.

Ingĩ ciacio nĩ ta ici irĩ haaha mũhuro:

Ikũũni, ihondo, gatoratore, gĩcoco, kamakia arũme, kamĩri, karogi ngunũ, karũgũrũ, mũnyĩrĩ, mũngwethe, mũrũgũ, ndirahũgĩ, ndete, ngerakĩri, ngũcũ, ngware, njĩgĩ njũũ, nyagathanga, nyamĩndigi, nyakĩenji,thiari thambĩri, thumbainya, thũriũ na ingĩ nyingĩ.

Nyambo – mĩtĩ mĩacũhie mĩena yerĩ, ũmwe ũgathecererwo na ũcio ũngĩ ũkarora na igũrũ.

Nyanja – mbũthũ njeke mũromo-inĩ ya gwĩkĩra, njoohi ĩciaragwo nĩ rũngũ.

Nyaanya – mũthemba wa matunda ũkoragwo na mbegũ nyingĩ mũno thĩĩnĩ na irĩagwo irĩ njĩthĩ ona kana irĩ nduge.

Nyarira – ananga, tũmĩra na njĩra njũru ya kũhe thĩna, agithia riri ona thaayũ na njĩra ciothe; *Nyarirana* – anangana nĩũndũ wa; *Mũnyariro* – wanangani ũyũ; *Mũnyarirwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo; *Mũnyarirani* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Ũnyarirani* – wanangani ũyũ; *Ũnyarirĩku* – rĩrĩa kũrĩ na mathĩna ma mĩthemba yothe kuuma mwĩrĩ kinya o meciria-inĩ.

Nyarari – mũirĩtu mũthaka na kĩrorerwa.

Nyarĩrĩ – makinya, gatagatĩ ga ciara cia magũrũ na thũng'wa; irore iria itigagwo nĩ makinya.

Nyira – kĩnyiria kana ũthũũre kĩndũ gĩa kũrĩa na ngoro.

Nyongo – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩtũmaga irio ciikare mwĩrĩ na ũigananĩru mwagĩrĩru na njĩra ya gũthugumĩra na gũitĩrĩria maaĩ makĩo marũrũ.

Nyora – nina na hitho, rĩa mũũndũ ũngĩ na mawara atekũmenya,

Nyorana –ninana kĩhitho; *Mũnyorani* – mũgeri wa ngero ĩno; *Mũnyorwo* – mũgerwo wa ngero ĩno; *Ũnyorani* – ũrĩani ũyũ wa ungumania.

Nyori – mĩtĩ mĩceke mĩohe ya gwĩkĩra matũ matũre ndũgĩra.

Nyoro – thĩĩ hatarĩ na kĩgiriĩrĩria ta handũ hatenderũ, twarithia maũndũ hatarĩ na mĩhĩnga,

Nyororoka – thĩĩ na magũrũ handũ hatenderũ; *Nyororokia* – tenderia; *Mũnyororoko* - hau hatenderũ; *Mũnyororokere* – ũrĩa handũ hau hatenderete.

Nyota – ũma mũmero na kũgĩa na wendi wa maaĩ; gĩa na wendi wa ũndũ makĩria; *Nyotera* – gĩa na wendi wa ũndũ kana kĩndũ; *Nyotoro* – ninĩra wendi ũyũ; *Nyotoka* – korwo na ũiganĩru wa ũndũ mũna; *Mũnyotere* – ũrĩa ũnyotu ta ũyũ wonekaga; *Mũnyotu (i)* – ũrĩa ũkoragwo na bata ũyũ; *Ũnyotu* – wendi ũyũ wa maaĩ kana o

indo ingĩ cia kũiganĩrithia ngoro.

Nyota – rora njata.

Nyua – ĩkĩra maaĩ mwĩrĩ-inĩ ũgereirie kanua, tukania maaĩ na kĩndũ kĩũmũ nĩguo maaĩ morĩre thĩinĩ wakĩo, kĩrĩa gĩkoragwo gĩkĩnyua maaĩ macio; *Nyuĩra* – nyua nĩũndũ wa, handũ ha; *Nyuanĩra* – nyua hĩndĩ ĩmwe kuuma handũ hamwe; *Nyuithania* – nyuanĩrai; *Nyuithia* – teithĩrĩria kũnyua, he maaĩ na hinya.

Nyakĩnyua – mũtumia ũruithĩtie na akahikithia kana o riika rĩake.

Mũnyuĩre – njĩra ya kũnyua nayo; *Kĩnyua* – ũrĩa ũnyuaga; *Ũnyui* – ũrĩa mũnyuĩre ũyũ wonekaga ũhaana.

Nyuga – ũgita; thooria, ĩka cĩĩko cia kwambĩrĩrĩria haaro; *Mũnyuga* – mwĩki ta hau igũrũ.

Nyugunyugu – mĩario ĩtekũiguĩka na ĩrĩ na muoroto ũtarĩ mwega wa gũthũkia thaayũ na hitho.

Nyuka – rama, oha njuĩrĩ makundo kana mũthũndũiga, ngoma kana makundo; *Nyukana* – ohana njuĩrĩ; *Nyukĩra* – ohera hana, nĩũndũ wa; *Mũnyukani* – muohi wa njuĩrĩ; *Mũnyukwo* – mwohwo wa njuĩrĩ; *Mũnyukĩre* - mwohere wayo; *Mũnyuko* – ng'ombe hĩnju mũno.

Nyundo – cuuma nguhĩ na nditũ mwena ũmwe ya kũhũrĩra indo ta mĩcuumarĩ.

Nyondo – kĩĩga kĩa nyamũ cia nga iria irĩ thakame hiũ kĩrĩa kiumaga iria.

Nyũngũ[1] – mbegũ cia maciaro ma rũngũ.

Nyũngũ[2] – kĩndũ kĩrĩ na mũromo mũceke kana mwarĩĩ na gĩkunĩkĩtwo na thĩ gĩtũmagĩrwo na kũruga. Ithondekagwo na mabati kana rĩũmba. Mĩthemba ĩmwe ya nyũngũ nĩ: *Ndigithũ* – ĩno nĩ njeke na mũromo na njarĩĩ na thĩ na ĩtũmagĩrwo na kũiga indo ta maaĩ; *Nyũngũ ya gĩteng'ũ*- nĩyo nene kũrũga ciothe; *Rũthiri* – kanyũngũ kanini kaigananiirie; *Njuri* – karĩa kanini biũ.

Njuuma – thikũ mũgwanja iria ithondekaga kiumia nacio nĩ:- *Njuumatatũ – wa mwambĩrĩrio, Njuumaine – wa kerĩ, Njuumatano –wa gatatũ, Aramithi – Wa kana, Njuumaa - Wa gatano, Njuumamothi - wa gatandatũ, Njuumabiri - Wa mũgwanja* (M.W. - thikũ ihetwo marĩtwa ma kĩgeni na gĩthweri).

Njũng'wa – gĩtĩ makĩria kĩa magũrũ matatũ kĩrĩa gĩkuagwo nĩ athuuri rĩrĩa magũthiĩ kũnyua njoohi. Gĩturwa kana o ũnene wa mũthemba; *Gũikarĩra njũng'wa* – gwĩka ũtuĩria wa.

Njuura – rora thuuti; wendi mũnene wa indo ciene.

Njuuru – rora marigũ.

Njĩga – ũrĩa wĩkaga ũndũ hĩndĩ ya mbere; *Ĩga* – ĩka ũndũ hĩndĩ ya mbere; *Njĩgo* – ũndũ ũcio ũrekwo hĩndĩ ya mbere.

Njĩgĩ – mũthemba wa nyoni ĩrĩ macĩgĩ maingĩ.

Njĩra – handũ hatheru hatarĩ na kĩhĩngĩca kana hangĩgerwo hatarĩ na

mũũria ona gũtuĩka ingĩ nĩ cia mwanya, barabara kana kũrĩa agendi mageraga, mũtaratara, mũthiĩre kana mwĩkĩre; *Njĩrainĩ* – hakuhĩ na njĩra.

Nyoka – nyamũ ya thĩ ĩhaana rũthanju ĩtarĩ magũrũ na ĩthiaga na nda. Nyamũ ici ikoragwo na thakame hehu na ithiaga na mũikarĩre wa rĩera. Nyingĩ ciacio nĩ irĩ thumu kana ũrogi mũingĩ na hakuhĩ ciothe irekagia matumbĩ. Imwe ciacio nĩ ta ici irĩ haaha mũhuro:- *Cũthũ, Gĩĩko, Itarara, Itahuha, Mũrarũ, Ndĩa nguyo, Nduĩra, Nyamũ ya thĩ.*

Nyangiri – thithi – igua kĩũndũ gĩa gũtũma wende gũtheka ta rĩrĩa mũũndũ ahutĩtio njegeke nĩ ũngĩ.

Nyori – tũmĩtĩ tuohe tũnini twa gwĩkwĩra ndũgĩra-inĩ kana matũ matũre.

Nyĩmbo – rora rwĩmbo. Thiĩnĩ wa rwĩmbo nĩ hatũmagĩrwo indo cia kuongerera mũgambo mũrĩo ta ici irĩ haaha mũhuro.

Coro – rũhĩa rũtũre irima mũico-inĩ ũrĩa mũceke wa kũhuhĩra nĩguo ũrute mũgambo mũnene, thongori.

Kĩhembe – mũthemba wa ndarama kana o kĩndũ gĩkunĩke na mĩena yerĩ.

Kĩgamba – kĩndũ gĩkunĩkanie gĩkĩrĩtwo ngaragari thiĩnĩ cia kũruta mũgambo twagũthana tuo twene.

Mũtũrirũ – kamũtĩ karĩ na mũhunguru mũraya ũrĩa ũkoragwo wĩkĩrĩtwo marima ma kuongerera mũgambo.

Mbugi – cuuma kana

mũtĩ mwacũhie irima na thĩinĩ ta ndĩrĩ rĩko-hererwo kamũtĩ karĩa karutaga mũgambo yainainio.

Kĩbege – rora kĩgamba na nokĩo gĩthoguo.

Njingiri – tũcuuma tũnini tũkunĩke na tũgekĩrwo tũgambi thĩinĩ twĩkĩragwo magũrũ-inĩ hĩndĩ ya kũina.

Thũngũri – rora thongo-ri.

Rũgambi – gacuuma kahũragwo na kangĩ nĩguo karute mũgambo.

Njiriri – rora nganja, njika, aga, ũma mwĩkĩre-inĩ kana mwĩgererie-inĩ wa ũndũ.

Njeci – mbũtũ, ita, gĩkun-di kĩa andũ a haro, guamba kana marĩ na matharaita ma haaro.

Njegeke – kĩambĩrĩrĩria kĩa guoko mwena wa nathĩ harĩa hameraga njuĩrĩ.

Njeneni - ũtheri mũnini wonekaga kwa mahinda mahinda wonekaga o kwa ihinda inini na ũkora ũgĩcokaga; *Enenia* – ruta ũtheri ta ũcio kwa mahinda.

Njenga – mbeembe thĩe itarĩ hinyu wega.

Njeera – mũcĩĩ mwake wa kũgiriĩrĩria andũ arĩa mekĩte ũũru nĩguo marĩhio ũũru ũcio. Andũ ta acio makorag-wo marangĩirwo nĩ watho wa ũrĩa ũrĩ na hinya.

Njerwa – irumi, njiinũ, ciugo itarĩ njega cia kũruma mũũndũ ũngĩ.

Njarũmi – wehe, thenya kana mwanya wa ũndũire ũrĩa ũkoragwo gatagatĩ ka

magego.

Njeti - mũthemba wa ndege ũrĩ ihenya mũno.

Njinga – mũrimũ ũtũmaga matũ moime mahira na makaaga kũigua wega.

Njoka – tũnyamũ tũnini tũraihu tũikaraga nda ya nyamũ na tũrĩaga na mĩthece ĩĩrĩ tũgatũma nyamũ ta ĩyo ĩhĩnje, mũrimũ.

Njooma – mũrimũ wa mũthemba wa homa.

Njong'i – ndũti kana mũũndũ ũtarĩ mũthaka akĩoneka na maitho; *Cong'iha* – gĩa na muonekere ta ũyũ; *Ũcong'i* – muonekere ũyũ.

Nyura – aria hanini ta wĩhithĩte nĩũndũ wa guoya.

Nyuranyura – mahiga mairũ merĩkanaga atĩ moimaga igũrũ hĩndĩ ĩrĩa mbura ĩroira, cienyũ cia matu.

Nyege – gĩa na wendo wa nguĩko, igua ciĩga cia ũciari ikĩenda wĩra ũcio kĩmwĩrĩ na kĩmeciria.

Nyee – ngaaĩ cia mũũndũ mũrũme iria irutaga matumbĩ ma ũciari, na iria ikoragwo icuhĩte gatagatĩ ka magũrũ na inyitanĩte na gĩthita.

Nyongo – Kĩĩga kĩa mwĩrĩ gĩkoragwo nda thĩinĩ kĩrĩa kĩrutaga ũrogi wa gũthondeka irio iria irĩ thĩinĩ wa nda nĩguo ihũthĩrĩke.

Nyegenya – regera, nyitanyitũka, ohoka o hanini; *Nyegenyũra* - ohora hanini; *Nyegenyũrĩra* – ohora nĩũndũ wa; *Ũnyegenyũko* – muohokere ta ũcio; *Ũnyegenyũri-* mũtugo wa kuohora hanini hanini.

Nyingira – aria, gamba ũtumĩtie kanua na ũrĩ na marakara.

Nyingirĩra – nyingira nĩũndũ wa; *Mũnyingirĩre* – njĩra na mũtugo ũyũ wa kũnyingĩra; *Mũnyingiro* – gĩĩko kĩo kĩene.

Nyutha – wĩthare kuuma ũgwati-inĩ; *Nyuthe* – mwĩthari ũgwati-inĩ.

Nyuga – thuthĩra, rurumĩra na ũhorerie ũnine ihoru.

Nyũmba1 – mwako mũgite na mũkindĩrĩku ũrĩa ũikaragwo nĩ kĩũmbe ta mũciĩ wakĩo.

Nyũmba2 – andũ a thakame ĩmwe kana a rũruka rũmwe.

Nyũrũria – aria ciugo itarĩ ciama cia kũgathĩrĩria mũũndũ ũrĩ na ũhinga kana rũmena; *Kĩnyũrũri* – gĩĩko ta kĩu; *Nyũrũria* – ĩra mũũndũ ciugo ta icio; *Nyũrũrania* - ĩrana ciugo ta ici.

Nyũkwa – mũtumia ũrĩa ũgũciarĩte; *Nyũkwa mũnini* (*mũkũrũ*) – mũtumia wa mũrũ wa nyina na thoguo ũrĩa mũkũrũ kana mũnini kũrĩ thoguo mũgũciari.

Nyũtha – hũũra, tamũranga na ũhambate ũthakarie.

Nyũmbũ – maciaro ma ndigiri na mbarathi.

Nyũgũka – ĩrua biũ, cũgũka.

Nyũtũ – nginya na raco.

Nganatha – mako wa kiugũ o hamwe na kĩaga.

Ngahũ – njamba nene.

Ning'ina – cuha, curia, regera mwĩrĩ.

Ndengo – iromo ngũnjanu.

Ndoibo – mũnyũ ũrĩa wĩhakagwo nĩguo wongerere ũthaka.

Njomo – rũhiũ rwa njora rũrĩtĩtwo njora-inĩ.

Njacĩ – mwĩtĩo mũkĩru ũtarĩ na kĩene.

Ngatĩrĩro – maheni moimĩru.

Niũra – ũnũra rũũa.

Nunwa – kĩrumi.

Ngaranda – gĩthii kĩa mũthuuri.

Ngamini – ndũti ya mũũndũ mũrũme

Nonoe – nora mũno.

Nyakĩambũri – mũtumia wa keerĩ.

Nyonyoria – rĩa nyama na ũkoroku mũkĩru.

Ngando – gĩthaka kĩnene na gĩtumanu.

Ngoki – mũrumbĩ wa airĩtu ũrĩ hamwe.

Ndurumĩri – ndũti.

Ngũrũrũma – nyamũ nene kana o ũndũ ta ũcio.

Nyotora – gũtha na marakara.

Ng'ara – gĩa na ũrũme mũkĩru.

Njĩgĩna – moori ĩrĩ hakuhĩ kũigũta.

Ngei – marangi matukanĩte merũ na matune.

Ndanji – mũrĩo wa aka.

Nyuguta – ikia na hinya ũgereirie rĩera-inĩ.

Nyĩrĩ - roria magũrũ na igũrũ ũhutĩtie thĩ na kĩongo na wĩnyitĩrĩire na moko.

O o

O – ndemwa ya ikũmi na ithano ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka n na p. …. g h I j k l m n (o) p……

O - ĩrũgamagĩrĩra andũ marĩ hamwe mwerekera-inĩ ũmwe.

O - Kĩmathabu hatirĩ kĩndũ. Ĩngĩongererwo thuutha wa ndari 0 yothe yonanagia atĩ nĩyaciarithanio na ikũmi na rĩrĩa ĩrĩ mbere yonanagia atĩ ndari ĩyo nĩ ngaye na ikũmi.

O – Ĩtongoretie yonanagia gĩĩko kĩa mũũndũ wa gatatũ magĩkwo gĩĩko.

Oo – gwĩtĩkĩra ũhoro ũrĩa ũraheo.

Oga – thambia mwĩrĩ; *Kwĩyoga* – thambia mwĩrĩ waku ũthere; *Wĩyoge* – ĩka ũguo ũheetwo watho.

Ogeka – menyerera, iga na njĩra njega atĩ kĩndũ kĩu gĩtingĩthũka; *Ogekerera* – iga ũmenyereire thuutha wa kũgarũrĩra mũgĩre; *Mwogekererwo* – mũmenyererwo nĩ

ũngĩ; *Mwogekanĩrĩri* – ũrĩa ũmenyagĩrĩra ũngĩ; *Mwogekanĩrĩro* – mũmenyanĩrĩre.

Ogotha – tũmĩra ndigi na njĩra ya gũcihĩngĩcithania ũthondeke mũkwa kana mũhĩndo; *Ogothera* – ogotha nĩũndũ wa; *Ogothithia* – tũma wogothi woneke; *Ogothora* – tharia kĩrĩa kĩogothe; *Muogothi* - ũrĩa wogothaga; *Muogotherwo* – ũrĩa ũtũmaga kuogothwo; *Muogothere* – njĩra ya kuogotha; *Wogothi* – ũmenyo wa kuogothora na kuogotha.

Oha[1] – nyitithania na ndigi kana mĩcuumarĩ; *Ohera* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, teithia kuoha; *Oherera* - nyitithania na kĩrĩa kĩngĩ na njĩra ya kuoha; *Ohorithia* – tũma kuohoke; *Ohanĩra* – o mũũndũ kuohera ũrĩa ũngĩ; *Ohora* – rekereria kana ũtharie kĩrĩa kĩohetwo na ikundo; *Muohi* – ũrĩa wohaga; *Muohwo* – ũrĩa ũkoragwo ohetwo; *Kĩohe* – kĩrĩa kĩohe; *Mwohanĩri* – ũrĩa wohaga mĩrigo kana kĩohe nĩũndũ wa; *Muoherwo* – ũrĩa wohagĩrwo.

Oha[2] – tunya wĩathi na njĩra ya gũikia njeera kana kũgiriĩrĩria kĩũmbe gwĩka ũrĩa kĩrenda; *Muohwo* – ũrĩa ũtunyagwo wĩathi; *Kĩoho* – ihinda rĩrĩa kĩũmbe ta kĩu gĩkoragwo kĩgiriĩtio wĩathi wa mĩthiĩre yakĩo; harĩa maaĩ makoragwo magĩthiũrũrũka magereire handũ haceke gũkĩra ũingĩ wamo; *Oheka* – gĩa na wĩathi wa gwĩka maũndũ mangĩ tiga marĩa ũreka; *Ohorera* – ohora nĩũndũ wa; *Njohoro* – mũkombo kana o kĩrĩa kĩngĩohorerwo ũngĩ eninĩre thĩĩna nĩguo acokie arĩkia gwĩteithia.

Oho – harĩa kĩndũ kĩrĩ na

gĩtarĩ kĩeherie.

Ohoo – ĩĩ ũguo nĩguo.

Oke – mũthenya ũrĩa ũrũmĩrĩire rũciũ.

Ombora – cina na maaĩ mahiũ; *Omboka* – korwo ũhĩte nĩ maaĩ ta maya na rũũa rũkehera.

Omo – maũndũ o marĩa matarĩ magarũrũku.

Omora – tharia ũtarĩ na mũtaratara, ruta mwako igũrũ wa ũrĩa ũngĩ; *Omorera* - momora nĩũndũ wa , tharia; *Kuomora* – gũtharia kũu; *Muomori* – mũtharia; *Muomorerwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ; *Mũmomori* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Momoka* – wĩra wa kũmomoka kwĩruta guo mwene.

Ona[1] – harĩ na ũndũ ũngĩ, mũũndũ, kĩndũ kĩrĩ thĩinĩ wa itari o rĩu na kĩna bata o ũcio.

Ona[2] – tũmĩra maitho nĩguo ũmenye, rora, baara; *Onia* – kĩrĩa kĩonekaga ta kĩonereria; *Onera* – ona handũ ha, ĩka maũndũ matagĩrĩire na makũmenereria mũũndũ ũngĩ nĩũndũ wa itũmi itarĩ nginyanĩru; *One* – rora, baara, cũthia, cũthĩrĩria na maitho; *Onereria* – thondeka njĩra hĩndĩ ya mbere nĩguo ũgĩe na arũmĩrĩri, erekeria ũndũ na kũrĩa ũrenda; *Onerwo* – kĩũmbe gũtũmĩra maitho makĩo nĩguo kĩone handũ ha kĩngĩ, ĩkĩrwo maũndũ matarĩ mega ma gũkwagithia riri kana gĩtĩo; *Onania* – menyithia, tongoria nĩguo arũmĩrĩri mamenye; *Ooni* – (ũnini) arathi anambii; *Kĩoneki* – kĩrĩa kĩonekaga ta kĩonereria kĩa ũndũ ũgũka; *Woni* – ũmenyo wa meciria ma mũũndũ

ũrĩa amenyithanagia kũrĩ arĩa angĩ ũrĩ wa ma kana o ũrĩa ũngĩkorwo ũhaana; *Mawoni* – (ũingĩ)

Ona[3] – thakame hĩndĩ ĩrĩa ĩkuuma thuutha wa nga ya mũũndũ kũraga itumbĩ rĩa ũciari. Thakame ta ĩyo ĩtagwo mũirũ nĩũndũ wa rangi wayo.

Onga – tũmĩra kanua kũruta iria nyondo-inĩ kana o kuuma handũ hangĩ, mumunya; *Ongera* – onga handũ ha; *Ongithia* – nyitĩrĩra nyondo kana o kĩndũ kĩngĩ kĩrĩ na iria nĩguo kĩrĩa gĩkuonga kĩonge; *Onganĩra* – onga hĩndĩ ĩmwe, handũ ha; *Muongere* – njĩra ĩrĩa ĩtũmagĩrwo kuonga; *Muongithia* – mũruti wa wĩra wa kuongithia; *Muongi* – ũrĩa wongaga; *Muongwo* – ũrĩa wongagwo; *Muongano* – mũtugo ũyũ wa o kĩũmbe kuonga kĩrĩa kĩngĩ, mũnyamaranio; *Kĩongero* – kaana kanini mũno na karonga; *Wongani* – ũnyamarania wa kahora kahora.

Ongoya – ũrũra ũtarĩ na gĩtũmi kĩiganu; *Ongoithia* – rutithia wĩra ũyũ; *Muongoi* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Muongoyo* – mũtugo ũyũ wa kuongoya; *Muongoere* – ũrĩa muongoyo wonekaga.

Onja – gĩa na wathe kana kĩĩga, ciĩga kwaga kũruta wĩra wacio na njĩra ya ũmũtugo nĩũndũ wa kwaga gũkinyanĩra tondũ wa itũmi mwanya mwanya; *Onjia* – ĩkĩra wathe; *Onjania* – Kũrehanĩrĩra wonje; *Kuonja* – gũkorwo ciĩga cia mwĩrĩ itararuta wĩra urĩa ciagĩrĩirwo; *Kĩonje* – kĩũmbe o gĩothe kĩrĩa gĩkoretwo kĩhaana ta ũguo; *Wonje* – mũtugo ũyũ; *Onjera* – ĩka ũguo ũrĩ, handũ ha;

Onjoria – ruta wĩra wa kũgũra na kwendia; *Onjorithania* – ruta na nyitana na angĩ wĩrainĩ ũyũ; *Onjoreria* - rutĩra wĩra ũyũ ũrĩ, nĩũndũ wa; *Mwonjoria* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Muonjorerie* – mũtugo na waara wa wonjoria; *Wonjoria* - ũmenyo wa ũgũri na wendia. *Biacara.*

Ora[1] – ĩkĩra rũũri na mwaki; *Orithia* – ĩkĩrithia rũũri ta rũũrũ; *Mwori* – mwĩkĩri wa ruoro ta rũũrũ; *Muorere* – mwĩkĩrĩre wa rũũri ta rũrũ; *Ruoro* – kĩrĩa gĩkagĩra rũũri.

Ora[2] – butha nĩũndũ wa gũkũra kana o gĩtũmi kĩngĩ kana o gũkũra mũno, na kaingĩ nĩ indo iria ikoragwo itarĩ muoyo kana akorwo kĩ muoyo gĩgakorwo na mũrimũ; *Oria* – kĩrĩa gĩtũmaga woru woneke; *Orera* – ĩka ũguo ũrĩ hana kana nĩũndũ wa; *Orithia* – gĩa na itũmi cia kũrehe woru; *Orania* – o kĩndũ gũtũma kĩrĩa kĩngĩ kĩore; *Muorere* – ũrĩa woru wonekaga; *Mworia* – ũrĩa woragia; *Woru* – njĩra na mũtugo ũyũ wa kuora.

Orera – ongerera maaĩ nĩguo irio ihĩe wega; *Muorereri* – muongereri wa maaĩ ta macio.

Oro – na njĩra o ĩyo ĩtakũgarũrũka.

Ororoa – gĩa na ũigũ, hũthia ngoro mwĩkĩre-inĩ; *Ororoithia* – ongerera wororo na njĩra ya kuongerera ũigũ; *Wororou* – ũigũ kana ũhũthũ wa ngoro; *Wororo* – ũgunyu kana ũigũ ta ũyũ.

Orota – erekeria, onania na kaara, rora hana nĩũndũ wa itũmi na; *Orotana* – o mũũndũ kwerekeria ũrĩa ũngĩ itũmi cia kwĩhithanĩra;

Orotithia – erekeria mwĩhoko, muoroto kana kĩrĩgĩrĩro handũ hana; *Muoroto* – mwerekera ũrĩ na maciaro ũroretio mwena kana ũndũ mũna.

Onia – rora, ona, ĩkĩra imenyithia na muonekere.

Onoria – ruta indo harĩa ciikĩrĩtwo nĩguo wĩkĩre hangĩ; *Onoreria* – ĩkĩra kĩrĩa kĩonorio handũ hangĩ; *Kĩonoria* – kĩrĩa gĩteithagĩrĩria kuonoria; *Kĩonererio* – kĩrĩa gĩkĩragwo kĩu kĩronorio; *Muonoria* - ũrĩa wonoragia; *Muonorerio* – ũrĩa ũteithagio kuonoria; Wonoria – mũgaĩre ũyũ wa indo.

Ota[1] – ũndũ ũmwe na, ona gũtuĩka.

Ota[2] – ikara mwaki-inĩ kana riũa-inĩ nĩguo ũrugari wacio ũingĩre mwĩrĩ-inĩ; *Otera* – ota ũrĩ handũ hana kana nĩũndũ wa; *Otanĩra* – ota mũrĩ hamwe o ihinda-inĩ rĩmwe; *Otithia* – teithĩrĩria guota; *Muoti* (ũnini) - ũrĩa wotaga; *Oti* (ũingĩ).

Oya – ongerera bata, eheria kĩndũ harĩa kĩrĩ ũige hangĩ; *Oyanĩra* – andũ aingĩ kuoya marĩ hamwe; *Oithia* – teithĩrĩria kuoya; *Oera* - ĩka ũguo ũrĩ, nĩũndũ wa; *Oerera* – he muoyo rĩngĩ na njĩra ya kuongerera hinya; *Kĩoi* – kĩrĩa kĩoyaga; *Mwoi* –ũrĩa woyaga; *Oi* (ũingĩ); *Muoere* – njĩra ya kuoya nayo; *Muoithania* – ũrĩa ũteithagĩrĩria kuoya; *Njoya* – tũmĩra hinya waku kuoya ũritũ wakwa na igũrũ; *Njoya* – ũingĩ wa ruoya, thithino thuutha wa wĩra.

Orĩo – ihinda rĩrĩ rĩrathĩi na mbere; *Orĩu* – ihinda rĩrĩ rĩ ho.

Omboka – ũnũka nĩũndũ wa kũhĩa nĩ maaĩ kana mwaki, togota; *Ombora* – tũma homboke.

Ogora – ogeka, twarĩra mwena ũrĩa ũngĩteithĩkĩra, teithĩrĩria harĩa ũngĩgunĩkĩra.

R r

R – ndemwa ya ikũmi na inyanya harĩ ndemwa na ĩkoragwo gatagatĩ ka q na s : -

a,b c d e f gh I j k l m n (o) p q **(r)** s ……

Ra – ndigia ĩno yonanagia atĩ nĩ mũũndũ ũngĩ ũrarutĩrwo wĩra nĩ mũruti waguo: andĩkĩra, rĩmĩra, akĩra.

Raba – kĩhuuri kĩrĩa kĩeheragia kĩrĩa gĩtekwendeka harĩa kĩrĩ kana mũhu ũrĩa umaga kĩrĩma-inĩ kĩa mwaki.

Rabuta – hinya wa mbomu ũrĩa ũhũraga mahiga nĩguo mamumuthũke.

Rabatĩ – nyama hũthũ ĩthiũrũrũkĩirie mahũri.

Raca – kinya mandang'a, korwo ũtarĩ na ma ũndũ-inĩ.

Racia- twara indo gwa ithe wa mũirĩtu nĩguo atuĩke mũtumia waku; *Racanĩria* – ĩka ũguo hĩndĩ ĩmwe, o mũũndũ kũracĩria ũrĩa ũngĩ; *Racithia* – teithĩrĩria kũracia; *Racĩria* – twara indo kwa mũthoniguo; *Kũracia* – gĩĩko kĩo kĩene; *Mũracia* – ũrĩa ũracagia; *Mũracĩrio* – mũneo wa rũracio; *Mũracithia* – mũteithĩrĩria wa rũracio; *Mũracĩrie* – njĩra ya kũracia; *Rũracio* – indo iria iracagio.

Racũria – ramũria, hingũra maitho nĩguo wone wega na ũgĩe na ũmenyo;

Mũracũria – ũrĩa wĩkĩte ũguo.

Raiha – ongerera ũnene wa gũthiĩ na igũrũ; *Raihia* – tũma ũnene ũyũ wonekane; *Raihũka* – ongerera ũnene ũyũ ũtagũtunguha; *Raihĩrĩria* – korwo haraya na; *Raihithia* – ongererithia ũraihu; *Raiharaiha* - ongerera ũraihu maita maingĩ; *Raihĩria* – ongerera ũraihu nĩũndũ wa; *Raihanĩrĩria* – o kĩndũ gĩkorwo gĩtakuhĩrĩirie kĩrĩa kĩngĩ; *Kũraya* – korwo na ũtiganu mũnene wa kuuma handũ gũthiĩ harĩa hangĩ; *Kũrayaraya* – handũ harĩ na ũtiganu mũnenanene hanini gũkĩra harĩa hangĩ; *Kũraihũka* – korwo na hinya wa kuongerera ũraihu; *Ũraihu* - ũnene ũyũ wa kuuma handũ gũthiĩ harĩa hangĩ; *Ũraya* – mũigana wa ũraihu, mabũrũri marĩ kũraya ma athũngũ.

Raarĩ – tarĩria wega na kinyi.

Raka – ũngania indo ciothe, haara.

Rama – ogotha, nyitithania ndigi hamwe nĩguo ũthondeke mĩkwa kana mĩhĩndo; *Ramithia* – tũma kũramwo kana kwogothwo; *Ramĩra* – ruta wĩra ũcio nĩũndũ wa; *Ramũra* – ogothora, ehanĩrĩria ndigi nĩguo ciiikarie irĩ ciiki; *Kũrama* – kuohania ndigi hamwe; *Mũrami* – ũrĩa ũramaga; *Mũramo* – kĩrĩa kĩrame; *Mũramĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũramĩre* – ũrĩa kũramagwo kana gũkahĩndwo; *Mũramũri* – mũtharia wa harĩa harame kana hahĩnde; *Ũrami* – wĩra ũyũ wa kũrama; *Ũramũri* – ũtharia wa ũrami.

Ramata – tungata indo, rangĩra ũmenyereire ũtonga; *Ramatĩra* - tungata nĩũndũ

wa, rorera mũũndũ ũngĩ ũtonga wake na wendo tũhũ, kana o harĩ irĩhi; *Ramatithia* – tũma ũramati woneke; *Mũramati* – mũtungati wa ũtonga ũyũ; *Mũramatwo* – ũrĩa ũtungatagĩrwo nĩ ndungata; *Mũramatĩrwo* – ũrĩa ũtungatagĩrwo nĩ ũngĩ tondũ wa itũmi mwanya; *Ũramati* – mũtungatĩre ũyũ.

Ramũria – hingũra maitho hĩndĩ ya mbere; *Ramũrĩria* – ĩka ũguo ũrĩ ,kana handũ ha; *Ramũrithia* – tũma ũramũria woneke; *Mũramũria* – ũrĩa ũhingũraga maitho ta hau igũrũ; *Mũramũrio* – mũhingũrwo wa maitho; *Ũramũria* – ũhingũri ũcio wa maitho.

Raha – gĩkeno kĩingĩ gĩtarĩ na gĩtũmi; Ĩranĩra indo nĩũndũ wa gĩkeno ta kĩu.

Ragũra – menya ũhoro na njĩra ya ũgo kana ya gũikia mbũgũ; *Ragũria* – tuĩria ũhoro kũrĩ mũũndũ mũgo na njĩra ĩno; *Ragũrĩra* – ĩka ũguo ũrĩ kana nĩũndũ wa; *Ragũrithia* – tuĩrithia ũhoro na njĩra ĩno; *Mũragũri* – mwĩki ũguo kana mũhoi ũhoro kũrĩ mũũndũ mũgo; *Mũragũrĩrwo* – mũheo wa ũhoro kuuma ũgo-inĩ; *Ũragũri* – ũũgĩ na ũmenyo ũyũ wa kũragũra.

Rami – rangi mũirũ ũrĩa ũhakagwo kana ũgathondekithia njĩra cia mahiga.

Randa – njĩki (macini) ya kũnyorokia mbaũ ĩkoragwo na rũhiũ rũũgĩ gatagatĩ ga cuuma; Njĩki (macini) ĩngĩ ya kuona kũndũ kũraya ĩkoragwo ĩgĩtũmĩrwo meriinĩ kana o ndege-inĩ na ĩkoragwo ĩrĩ ya kuonania mbere kana mwena.

Randũra – ĩtia thiirĩ; *Randũrana* – ĩtania thiirĩ kana ngoombo o mũũndũ na ũrĩa ũngĩ; *Randũrwo* – ĩtio thiirĩ nĩ ũrĩa ũgũkombithĩtie; *Mũrandũri* – mwĩtia wa thiirĩ; *Mũrandũrwo* – mwĩtio wa thiirĩ; *Ũrandũri* – wĩtia wa thiirĩ.

Ranga – kinya na makinya; *Rangana* – o mũũndũ kũranga ũrĩa ũngĩ kana kũmũkinya na makinya; *Rangĩra* – kinya ũrĩ handũ hana; *Rangaranga* – kinya maita maingĩ; *Rangithia* – tũma makinya marange handũ maita maingĩ; *Kĩrangi* – ikinya rĩrĩa rĩrangaga, irũngo rĩa mũrangi; *Mũrangi* – ũrĩa ũrangaga handũ; *Mũrangĩrwo* – ũrĩa ũrangagĩrwo na makinya; *Mũrangano* – makinya maingĩ ma andũ kana nyamũ iratindania; *Mũrangĩre* – mũkinyĩre; *Rangĩra* – gitĩra kana ũrange nĩũndũ wa; *Rangĩrwo* – gitĩrwo ũgwatiinĩ; *Rangĩrithia* – tũma ũrangĩri woneke; *Mũrangĩri* – ũrĩa ũrangĩraga na akagitĩra thayũ, ũndũ mũna kana o hitho ndĩkone ũgwati; *Mũrangĩrwo* – ũrĩa ũheagwo ũrangĩri; *Ũrangĩri* – wĩra ũyũ wa kũgitĩra na kũrangĩra na kũiga thaayũ na njĩra njagĩrĩru.

Rambia – tanuka kana ũrĩe ũkĩrutaga mũgambo na kanua na ũnine biũ; *Mũrambĩrie* – ũrĩa mũtanukĩre ũhana.

Rangi – kĩgemia, kĩrĩa gĩothe kĩongagĩrĩrwo igũrũ wa kĩrĩa kĩngĩ gĩa kũgarũrĩra muonekere hatarĩ kũgarũrĩra mũhianĩre.

Ranji - irio cia mĩaraho.

Rara – aga kũhiũha kana kũhora, gĩa na ũrugarĩ o

mũnini; *Raria* – iga na njĩra ĩno ya kuongerera ũrugarĩ hanini; Hũthia ũndũ wene na ũũtue ta ũtarĩ na bata kana kũũhũthia mũno; *Rarĩria* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Kũraria* – gĩĩko kĩo kĩene; *Mũraria* – mwĩki ta hau igũrũ; *Ũraria* – wĩra ũcio wa kũiganania ũrugarĩ na makĩria kũwongerera; Ũraru – gũkorwo na njĩra ĩno ya ũrugarĩ ũtarĩ mũingĩ.

Raara – koma toro kana gũkomera tĩĩri kana o kĩndũ kĩigananĩirie; *Raaria* – koma na ũkĩre thuutha wa ũtukũ gũthira; *Raarĩrĩria* – he kĩraro handũ ha ihinda itare; *Raarĩria* – tũma kĩndũ gĩkome gĩtarĩte irio kana kĩraare na ng'aragu; *Raarĩrĩra* – koma kĩraro kĩene o ũgĩthiaga na mbere na rũgendo rwaku; *Raarania* – komania hamwe; *Raarĩrĩria* – he mũũndũ, nyamũ kwa ihinda inini; *Kũraara* – gũkoma toro kwa ihinda; *Kũraaria* – gũkoma na thaayũ ũtukũ mũthiru; *Kĩraaro* – harĩa hakomagwo ta ũrĩrĩ kana harĩa hatũũragwo; Kwĩraaria – kũgĩa na hinya wa gũkoma ũrĩ wiiki.

Rarama – ruta mũgambo mũnene ta ũrĩa ũrutagwo nĩ mũrũthi; *Raramĩra* – rarama nĩũndũ wa, ũrĩ; *Kũrarama* – ruta mũgambo ta ũyũ; *Mũraramo* – mũgambo ũyũ; *Mũraramĩre* – njĩra ya kũruta mũgambo ũyũ; *Ndarami* – nyamũ ĩrĩa ĩraramaga.

Rata – ĩkĩra kĩraka na ũtume na uthi na cindano; *Ratĩra* – tuma nĩũndũ wa; *Mũrati* – mwĩkĩri wa iraka; *Mũratĩrwo* – mwĩkĩrĩrwo wa iraka; *Mũratĩre* – mũtumĩre ũyũ; *Ũrati* – ũtumi.

Ratia – thĩĩ ũgĩire; *Ratĩria* –

gĩĩra nĩũndũ wa; *Mũratĩrio* – mũgĩĩrĩrwo; *Mũratia* – mũgĩĩri; *Ũratia* – mũtugo ũyũ wa kũgĩĩra.

Ratiri – kĩgeri, gĩthimi kĩa ũritũ; Ĩmwe ĩkoragwo na onjethi ikũmi na ithathatũ nacio igĩrĩ gaturumo igĩrĩ igathondeka kiro ĩmwe ĩrĩa ĩkoragwo na tũthimi tũnini ngiri ĩmwe(1000gm). Ithimo ici nĩ cia gĩthũngũ tondũ nĩo mokire nacio.

Ratha[1] – tũmĩra indo cia gũikia nĩguo ithiĩ ikore ingĩ: iria ciikagio nĩ indo ta mũguĩ, rithathi nacio iria ciikagia nĩ ta mũcinga, mĩguĩ; *Rathana* – tũmĩra indo cia haaro iria ciikagio na ingĩ kũrathana kana o gũtihania na kũragana; Matharaita; *Rathanĩra* - o mũũndũ arathe ũrĩa ũngĩ; *Rathanga* – ĩka ũguo na ihenya; *Rathananga* – o ũmwe arathe ũrĩa ũngĩ na ihenya; *Rathĩra* – ũrĩ, handũ ha; *Rathĩrwo* – mũũndũ kũratha handũ haaku; *Rathithia* – tũma ũrathi ta ũyũ woneke; *Mũrathi*(ũnini) *arathi*(ũingĩ) ũrĩa ũrathaga; *Mũrathĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kũrathwo; *Mũrathĩre* – njĩra ya kũratha; *Mũrathwo* – ũrĩa ũrathagwo; *Ndatha* – ikia matharaita maya ũngũthe namo; *Ndathano* – njũragano, ndihanio ya indo iria ciikagio na iria ingĩ cierekeirio harĩ thũ; *Ndatho* – njũragano na njĩra ya ũrathi; *Ũrathi* – ũikia na waara wa matharaita maya.

Ratha[2] – heana ũhoro ũrĩa ũgoka matukũ ma thuutha na njĩra ya cioneki; *Rathĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Rathanĩra* – o ũmwe arathĩre ũrĩa ũngĩ kana arĩa angĩ; *Rathĩrwo* – heo ũrathi nĩ mũrathi; *Mũrathi* (ũnini), *Arathi* – ũingĩ) - mũheani wa ũrathi; *Mũrathĩre* – njĩra

ĩrĩa ũrathi ũheanagwo kana ũkamenyithanio nayo; *Mũrathĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũrathi wonekane; *Ũrathi* – maũndũ macio magooka matukũ ma thuutha.

Ratha[3] – nyitithania mũitĩrĩro nĩguo mwako ũgitĩke; *Rathanĩra* – o mũũndũ arathĩre ũrĩa ũngĩ; *Rathĩra* – ratha nĩũndũ wa, ũrĩ; *Kũratha* – wĩra ũyũ; *Mũrathi* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũratho* – mũtĩ ũmwe wa ĩrĩa ĩrathaga; *Mũrathĩre* – ũmenyo wa kũratha; *Ũrathi* – mũrutĩre wa wĩra ũyũ.

Raũra – tuĩria wega mũno; *Thũrima* – rora na kinyi; *Mũraũri* – mũtuĩria njorua; *Ũraũri* – ũtuĩria wa kĩhooto na mũgacĩru.

Rega – aga kũiguithania na mũthiire kana mũhanĩre wa ũndũ; *Regana* – tũmĩra hinya, kĩhooto kana njĩra o ciothe nĩguo ndũkaiguithanie na mawoni kana mwĩkĩre wa maũndũ ma arĩa angĩ; *Regera* – nĩũndũ wa, handũ hana; *Regithia* – tũma ũregi ũgĩe; *Regarega* – rega hanini hanini; *Regwo* – aga gwĩtĩkĩrwo nĩ; *Regerwo* – ũngĩ kwaga gwĩtĩkĩra wendi, mawoni maku; *Iregi* – riika rĩmwe rĩa agĩkũyũ rĩũũkaine mũno nĩũndũ wa kũregana na mwathanĩre wa aka tene mũno; *Mũregi* – ũnini; *Aregi* – ũingĩ – ũrĩa ũregaga; *Mũregwo* – ũrĩa ũtetĩkagĩrwo kaimana; *Ũregani* – ũmenyo na ciiko cia kũrega; *Ũregi* – mũtugo ũyũ wa kũrega.

Regera – nyita o hanini; *Regeria* – nyitia hanini kana wohohore mũnyitĩrie; *Regereria* – ĩka ũguo ũrĩ, handũ hana; *Regaregeria* – nyitanyitũra, ohora o hanini; *Iregeria* – gĩiko kĩu; *Mũregeria* – ũrĩa ũregeragia kana

akohora hanini hanini.

Rehe – gĩĩra kĩndũ; Iyĩra ũhoro kana ndũmĩrĩri kuuma harĩ ũngĩ kana o kĩndũ ũtwarĩre mũgũtũmi; *Rehere* – ũrĩ kana ũrĩ na; *Rehithia* – kuua ũrehe kana ũtware harĩa ũrenderwo; *Rehanĩre* – o ũmwe gũtwarĩre ũrĩa ũngĩ; *Mũrehere* – njĩra ya kũrehe kana gũkuua nayo; *Mũrehi* – ũrĩa ũrehaga; *Mũreherwo* – ũrĩa ũtwaragĩrwo; *Ũrehi* – njĩra ya mũkuuĩre na ũtwari wa.

Reke – heana mwanya, neana kamweke ga gwĩka ũndũ; *Rekereria* – heana mwanya, eheria ihĩngĩca cia mwĩkĩre; *Rekanĩrĩria* – heanai mweke wa gwĩka.

Rekera – tigana na marĩa mathiru na makũhĩtĩirie nĩguo ũgĩe na muoyo mwerũ ngoro-inĩ ĩtarĩ na thiirĩ; *Rekera* – o mũũndũ arekere ũrĩa ũngĩ; *Ũrekanĩri* – muoyo wa kuohanĩra ciĩko, ciugo thĩinĩ wa ngoro; *Mũrekanĩri* – ũrĩa wĩkaga ũguo; *Mũrekerwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo kana akoherwo mahĩtia make na agatuĩka ta atarĩ ameka.

Rekia – gũithia kuuma igũrũ ohora wohi kana o ũnyitanu, heana wĩathi wa gwĩka; *Rekarekia* – gũithia kahora kahora; *Rekeria* – tigĩra ũrĩa ũngĩ ũnyiti kana ũnyitanĩru, rekia ũrĩ hana; ruta itumbĩ mwĩrĩ ta ũrĩa nyoni ciĩkaga rĩrĩa igũciara; *Rekerio* – gwĩrwo nĩ kĩndũ kiumĩte na igũrũ; tũmĩrwo ndũmĩrĩri; Tigĩrwo kĩndũ hĩndĩ ya ngucanio; *Mũrekia* – ũrĩa ũrekagia; *Marekio* – mũkuui wa ndũmĩrĩri; *Mũrekerio* – mũtũmĩrwo wa ndũmĩrĩri; *Irekia* – igũithia kana itũmana; *Marekia* – ũingĩ.

Rema – gĩa na mĩtugo ĩtarĩ mĩega na mĩagĩrĩru; gĩa na hinya wa mũkuuĩre; *Remania* – o ũmwe kũremia ũrĩa ũngĩ; *Remia* – kũria mĩtugo mĩũru thĩinĩ wa mũũndũ ũngĩ na atuĩke wa kũrega gwathĩka;

Reri

Remera – ĩka ũguo ũrĩ, regera handũ; *Remithia* – ĩkĩra kĩremithia; *Remwo* – aga hinya wa gwĩka kana kuuga; *Kĩremithia* – kĩrĩa gĩtũmaga ũndũ ũreme gwĩkĩka nĩũndũ wa itũmi na; Kwĩremwo – korwo ndũrĩ na atĩa ũngĩhota kwĩĩra nĩũndũ wa ũgũta; *Mũremi* – ũrĩa ũkoragwo atakũiguana na ũrĩa mwĩtĩkĩrĩku kĩmũtũrĩre; *Mũremwo* – ũrĩa ũtahotaga gwĩka; *Ũremi* – mũtugo ũyũ wa ũremi.

Rendi – airĩtu a rĩika rĩmwe na agima.

Renga – tinia, tema, gayania na kĩndũ kĩũgĩ; *Rengania* – tinania hĩndĩ ĩmwe; *Rengera* – tinĩria harĩa harĩ na njano, renga ũheane; *Rengeka* – tinĩka, temeka; *Renderera* – tinia na mwena ũigananie; *Rengithia* – tũma ũrengeku woneke; *Mũrengi* – ũrĩa ũtinagia; *Mũrengere* – ũũgĩ na wara wa gũtinia; *Kĩrenga* – kĩrĩa gĩtinagia; *Ũrengeku* – mũtugo ũyũ wa kũrenga; *Irenga* – gũtinio kũu.

Renja – Ibuku rĩa mathabu na maũndũ o mothe megĩi wĩra.

Renjarenja - endia indo kĩmwe gwa kĩmwe.

Renji – njĩra ya kũhakania icunjĩ cia tĩĩri.

Rera[1] – gera igũrũ wa maaĩ kana rĩera-inĩ; *Reria* – tũma kĩndũ kĩgere igũrũ wa maaĩ; *Nderia* – indo iria ireraga igũrũ wa maaĩ; *Mũrerere* – ũrĩa nderia ireraga maaĩ-inĩ; *Ũreri* – mũtugo ũyũ wa gũkorwo maaĩ igũrũ.

Rera[2] – kũmenyerera kĩndũ kĩnini kana gĩthĩ nĩguo gĩkũre na gĩtuike gĩa kwĩrũgamĩrĩra; *Rerana* – menyanĩrĩrana thĩinĩ wa mĩkũrĩre; *Reranĩra* – rera indo nyingi hamwe hĩndĩ ĩmwe; *Rerera* – rera ũrĩ, igũrũ rĩa, handũ ha; *Rerithia* – tũma indo ta ici irerwo; *Rerwo* – neo ũreri ta ũyũ nĩ mũũndũ ũngĩ; *Mũreri* – mũmenyereri wa indo ici nini nĩguo ikũre; *Mũrerwo* – mũmenyererwo nĩguo akũre; *Mũrerere* – ũrĩa ũreri wonekaga kana ũgĩthiĩ na mbere; *Mũrererwo* – ũrĩa ũreragwo handũ hana; *Kũrera* – gĩĩko gĩa kũmenyerera indo njĩthĩ nĩguo ikũre na ciĩrũgamĩrĩre; *Ũreri* – wĩra ũyũ.

Rerema – inaina na ũkĩĩgu o hamwe na guoya, ririma, kĩĩga.

Reri – cuuma igĩrĩ ciganaĩirie iria igeragĩrwo nĩ ngaari ya mwaki.

Rethi – mũgambo ũrĩa ũrutarwo nĩ ngaari yaheo maguta.

Riba – inainia kĩndũ ũnyitĩte na kanua kana moko; *Ribariba* – ĩka ũguo maita maingĩ; *Ribanĩra* – gĩa na ngarari na mũũndũ ũngĩ; rega kũiguithanĩria ũndũ; *Mũriba* – ũrĩa ũribaga; *Mũribĩre* – njĩra ya kũriba nayo.

Rica – thira biũ, toma, ninũka, aga biũ; *Ricĩra* – thiriĩkĩra kana ũninũke biũ; *Kũrica* – gũthira biũ; *Mũricĩrĩrwo* – ũrĩa ũthiragĩrwo nĩ indo ciothe; *Mũricithia* – ũrĩa ũtũmaga ithire.

Riga[1] – cina na mwaki nĩguo ũhare kĩndũ ta mũtĩ, eheria guoya na mwaki; *Mũrigi* – mwĩki ũguo.

Riga[2] – aga kũmenyeka; *Rigwo* – aga ũmenyo wa ũndũ kana kĩndũ; *Kĩrigwo* – ũrĩa ũtamenyaga; *Kĩriga* – kĩndũ gĩtaramenyeka; *Mũrigwo* – ũrĩa ũtemenyagĩra; *Rigithia* – hĩtithia njĩra kana ũgirie ũmenyo; *Riganĩra* – aga kũririkana ũrĩa ũũĩ kana ũkwenda; *Riganĩria* - gĩa na itũmi cia gwĩkĩra kĩriganĩro; *Kĩriganĩro* – kĩrĩa gĩtũmaga mũũndũ aage ũmenyo wa ũndũ kana o ciiko makĩria ũrĩa angĩkorwo ooĩ na hau kabere; *Kũriganĩrithia* – kĩrĩa gĩtũmaga kĩriganĩro kĩoneke; *Mũriganĩrwo* – ũrĩa ũrigaragĩrwo; *Rigithia* – ĩkĩra itũmi cia kũgiria mũũndũ amenye ũrĩa ooĩ; *Rigithania* – tigithũkania ũmenyo.

Riigĩ – mũrango mwake na mĩtĩ wa kweherio kana gũtindĩkwo.

Riha – tinia ũnyihanyihie mũigana na ũrũngarie; *Rihariha* – tinia maita maingĩ; *Rihĩrĩra* – tinia maita maingĩ maingĩ; *Mũrihi* – mũruti wĩra wa ũrihi; *Ũrihi* – ũũgĩ na wara wa kũriha; *Rihana* – gũithanĩria kĩrĩa kĩrihe.

Rika[1] – tũmĩra magũrũ kũingĩra handũ, maaĩ-inĩ; *Rikanĩra* – inganĩrĩra hĩndĩ ĩmwe; *Rikithia* – ingĩrithia na hinya; *Rikithania* – teithanĩrĩria kũrika; *Mũriki* – ũrĩa ũrikaga; *Ũriki* – mũtugo ũyũ wa kũrika.

Rika[2] – gĩa na ũraihu wa gũthiĩ na thĩ kana kũingĩra makĩria; *Rikia* – enjenja na thĩ; *Mũrikia* – mwenji wa irima iriku; *Mũriki* – mũingĩri wa irima ta rĩu; *Ũriku* – ũraihu wa na thĩ wa irima ta rĩu.

Rika[3] – horera gĩtina makĩria maaĩ marĩa marĩ na gĩko hĩndĩ ĩrĩa gĩatiga kũrũra maaĩ-inĩ na gĩakira gĩtina.

Riika – nyamũ kana indo ciothe irakũra irĩ na ũkũrũ ũmwe; *Mũriika* – arĩa maruĩte hamwe.

Riiko – harĩa hakagio mwaki kana o harĩa hoothe hathondeke nĩũndũ wa kũrutĩra wĩra wa mwaki ta gũcina, gũtherũkia na mangĩ megiĩ mwaki.

Rimũtha – ũrũra, cangacanga, ceera, cangira.

Rinda – ĩkĩra kĩndũ handũ nĩguo kĩgĩe na mũgagato, kĩrue kana kĩgarũrũke kĩgĩe na mũcamo ũngĩ; *Rindũria* – ruta thuutha wa kwĩrua kana kũgagata; *Mũrindi* – mũruti wa wĩra wa kũrinda; *Mũrindo* – ihinda rĩrĩa rĩkoragwo rĩrĩ rĩa kũrinda; *Mũrindũria* – mũruti wĩra wa kũrindũria; *Ũrindi* - wĩra ũyũ wa kũrinda.

Ringa[1] – kĩra maaĩ, thiĩ na magũrũ kuuma mwena ũmwe kinya ũrĩa ũngĩ ũhĩtũkĩire maaĩ-inĩ; *Ringĩra* – gera maaĩ-inĩ handũ hana; *Ringania* – twaranai mũrĩ hamwe mũgereire maaĩ-inĩ kana o mũkuru-inĩ; *Mũringo* – hĩndĩ ĩyo kana maaĩ marĩ maingĩ mũno ta hĩndĩ ya mbura ya kĩboboto; *Mũũringi* – mwĩki ũguo.

Ringa[2] – gĩa na mĩtugo ya mĩĩtĩyo, mĩyono ĩrĩa ĩtakoragwo na gĩtũmi; *Maringo* – mĩtũgo ta ĩno; *Ringĩra* – ĩka

ũguo nĩũndũ wa; *Ringĩra* – ĩkĩra itũmi itarĩ na kĩhooto kũgiria ũndũ mũna wĩkwo; *Kĩringĩri* – mwene mĩtugo ĩno ya gwĩkĩra itũmi ta ici; *Mũringĩri* – mwĩki ũguo; *Mũringĩrwo* – ũrĩa wĩkagĩrĩirwo itũmi ta icio; *Ũringĩri* – wĩra ũcio ũtarĩ na itũmi njiganu.

Ringa[3] – gũtha na hinya waku kana o ũngĩ; *Ringana* – gũthana kana ũgũthithanie indo nyingĩ hamwe; *Ringwo* – gũthwo kana ũkorwo mwena ũrĩa ũraigua ruo; *Iringa* – igũtha ta rĩu rĩrĩ rĩega kana rĩtarĩ, igai rĩa mũũndũ; *Mũringani* – mũgũthani; *Mũringwo* – ũrĩa ũgũthagwo kana o akaringwo; *Ringithania* – iganania bata kana ũheane magai; *Ringithĩria* – inaina o hanini, ũmbũrĩra hitho.

Ringĩrĩra – nga kuonania cioneki cia gũciara thuutha wa kahinda gatarĩ cĩĩhĩ.

Rira – giria nyamũ na nyoni kũrĩa na kwananga irio nĩme; *Iranĩra* – o mũũndũ ateithie ũrĩa ũngĩ kũrira; *Rirĩra* – ĩka ũguo handũ ha, ũrĩ handũ hana; *Rirĩrwo* – rutĩrwo wĩra ũyũ nĩ mũũndũ ũngĩ; *Mũriri* (ũnini) - mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũrirĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũriri* – ũũgĩ na wara wa kũrira.

Riiri – mũmbĩre ũrĩa ũthiũrũrũkĩirie ũndũ mũna makĩria wa gũkenia, kĩrĩa gĩtũmaga kĩũmbe kĩna kĩonekane wega wakĩo; *Ũriri* – wonekanu ta ũcio.

Ririma[1] – ikara ta kĩrimũ gĩtarĩ na ũũgĩ, gĩa na meciria matareciria, rimũha; *Ũririmu* – ũrimũ, ũkĩĩgu.

Ririma[2] – rũgama ta maaĩ kana mahuti marĩa makoragwo maaĩ-inĩ na mon-

ekaga ta marathiĩ ona matagũthiĩ, gĩtomboya kana maaĩ marũgamu.

Rigia – korwo thuutha wa, nyiita mũting'oe thiĩnĩ wa mũtaratara mũna; *Riganĩria* – korwo thuutha na; *Rigĩrĩria* – ĩkĩra ihingo nĩguo hagĩe na mũthia na ũthii wa na mbere ũreme; *Kĩrigia* – kĩrĩa gĩkoragwo kĩrĩ kĩa mũthia kana mũico; *Mũrigia* – ũrĩa ũkoragwo thuutha wa othe; *Mũrigĩrĩria* – ũrĩa ũkoragwo arigĩtie mũthia-inĩ wa na thuutha kana agakorwo na mũthia wa kĩndũ; *Mũrigio* – ũkorwo ũcio wa thuutha.

Rigania – korwo ũrĩ mũthia-inĩ na ũrĩa ũngĩ; *Mũriganio* – gũkorwo atĩ we na ũcio ũngĩ nĩ inyuĩ mũkuhanĩrĩirie mũno, ikarania na ũcio ũngĩ.

Ria – mĩmera o yothe ĩrĩa ĩkũraga harĩa ĩtekwendekana; *Ũũria* – njĩra ĩyo ya gũkorwo na ria harĩa rĩtekendwo.

Riita[1] – kĩndũ o kĩmwe kĩrũgamĩrĩire na maũndũ makĩo moothe; *Maita* - kĩndũ kĩmwe kĩmwe gĩciarithanĩtio na kĩngĩ rĩngĩ na rĩngĩ.

Riita[2] – kĩĩga, rimũha, aga meciria marĩa marutaga wĩra na njĩra njega; *Riitia* – tũma ũrimũ woneke; *Riitĩra* – gĩa na wendo mũnene wa kĩndũ kinya wage ũũru wakĩo; *Riitĩrĩra* – wendo ũcio ũtũmaga wĩke ũndũ ũcio maita maingĩ ũtakuona ũũru waguo; *Riitũra* – niina ũrimũ;

Riitania – tukania ũritu hamwe; *Kũriita* – gĩa na ũmenyo ũtarĩ mũkinyanĩru kũringana na ũrĩa ũrendeka; *Mũriitu* – kĩrimũ kana o mũkĩĩgu; *Ũriitu* – ũmenyo ũyũ ũtarĩ mũkinyanĩru.

Riitũ – kĩrĩa tũrĩ na ũgĩ wakĩo: *Kĩonereria* – iria riitũ, itimũ riitũ; indo iria ciambĩrĩirio nĩ 'I'; *Ciitũ* – no ta riitũ tiga atĩ gĩĩkĩ gĩtũmagĩrwo harĩa harĩ na ciugo cia indo iria ingĩtarĩka ta ng'ondu, ikwa na ciambĩrĩirio nĩ "*n,i,m,na,h*" na ingĩ nyingĩ; *Iitũ* – nota hau igũrũ ona gũtuĩka atĩ ĩno yonanagia kĩndũ kĩrĩ na eene aingĩ; *Wiitũ* – kĩonanagia indo iria itangĩnyitĩka kana ihutĩke irĩ cia mũingĩ ta wĩra, ũũgĩ wiitũ, ũthakame wa ũũmũũndũ, guuka wiitũ atũũraga gĩthũnũ-inĩ.

Ritũha – gĩa na ũritũ mũkĩru; *Ritũhia* – ongerera ũritũ; *Ritaritũha* – gĩa na ũritũ ũngĩ mũnini mũnini; *Ritũhĩra* – gĩa na ũritũ makĩria; *Ritũhithia* – ongerera ũritũ igũrũ wa ũrĩa ũngĩ; *Mũritũhĩre* – njĩra ĩrĩa ũritũ ũyũ wonekaga nayo; *Mũritũhia* – mwongereri wa ũritũ; *Ũritũ* – mũigana wa muoere wa kĩndũ, hinya ũrĩa ũthondekete kĩndũ ta kĩu kũringana na ũhihinyanu wakĩo, bata wa ũndũ kana mũgerere waguo.

Rithathi – rora bũrũbũrũ, kĩgera kĩa rĩũmba kĩrĩa gĩkagio na mũcinga.

Riitho – kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo ũthiũ na gĩtũmaga kĩũmbe kĩone ũtheri, mũmera wa mbere ũrĩa umaga waru-inĩ; *Maitho* (ũingĩ). Nyamũ ciothe ikoragwo na maitho meeri otiga

nĩ kũrĩ tũngĩ tũnini tũkoragwo na maitho maingĩ.

Riĩra – ñĩthia, barĩrĩra, cokanĩrĩria hamwe; *Rĩrana* – ñĩthania, rorana na hitho kĩũtuĩria; *Mũrĩri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũrĩrwo* – ũrĩa ũrĩithagio; *Ũrĩri* – ũrangĩri wa indo.

Riũa – ĩno nĩ njata ĩmwe nene mũno ĩrĩ mwaki na ũtheri mũingĩ. Nĩyo ĩthiũrũrũkagwo nĩ thĩ na yonekaga o mũthenya ĩkĩratha na itherero na ĩgathũa na rũgũrũ. Rĩrĩa yathikwo nĩ thĩ ĩgĩthiũrũrũka, mwena ũcio ũkoragwo na nduma na ũrĩa rĩmũrĩkĩte gũgakorwo na ũtheri kana mũthenya naguo mwena ũcio ũngĩ ũgakorwo na ũtukũ.

Riũka – coka muoyo thuutha wa gũkua; *Riũkia*- cokia muoyo kana ũhe hinya mwerũ; *Riũkĩra* – cooka muoyo nĩũndũ wa; *Riũkania* – o kĩndũ kũriũkia kĩrĩa kĩngĩ; *Kũriũka* – gĩa na muoyo thuutha wa gũkua; *Mũriũki, Kariũki* – ũrĩa ũriũkaga; *Mũriũkania* – mũheani wa muoyo; *Mũriũkĩre* – njĩra ya kũriũka nayo.

Riũngũra – tuĩria na ũhaare makĩria ũũru.

Robo - gĩcunjĩ kĩa inya; *Kĩrobo* – gĩcunjĩ ta kĩu.

Roga – he ndawa kana mĩthaiga, ũrogi nĩguo wanange muoyo, ũraga na kwagithia hinya ũndũ ũrĩa ũrĩ thĩĩnĩ wa mũtaratara na njĩra ya kwaria ũũru wĩgĩĩ ũndũ ũcio; *Rogana* – heana ndawa ta icio; *Roganĩra* – ĩka ũguo hĩndĩ ĩmwe; *Rogithia* – tũma ndawa itũmĩrwo kũnina muoyo; *Roganĩria* – roga o hĩndĩ ĩmwe indo nyingĩ;

Rogithia – tũma ndawa itũmĩrwo kũnina muoyo; *Rogithania* – o mũũndũ gũtũmĩra mawara ta maya kũroga ũrĩa ũngĩ; *Rogora* – he ndawa ya kũnina iria ingĩ hinya; *Rogorera* – rogora nĩũndũ wa; *Mũrogi , Mũrogani* – mũtũmĩri wa ndawa cia kwananga muoyo; *Mũrogori* – mũniini wa hinya wa ũrogi; *Mũrogwo*- mũheo wa ndawa icio kana wanangi; *Mũrogere* – njĩra na wara wa kũroga; *Ũrogi* – ndawa icio kana o ciugo njũru.

Rooka – thĩi rũciinĩ tene; *Rokera* – thĩi rũciinĩ tene, gera handũ hana tene; *Rokanĩra* – ũka rũciinĩ tene, thĩi hamwe ngware-inĩ; *Rokeria* - twarĩra rũciinĩ tene; *Rokania* – ĩka ũguo mũrĩ aingĩ; *Kĩroko* – ihinda rĩrĩa ũtheri ũingataga ndu-ma nĩguo mũthenya ũingĩre. Naguo ũgayanĩtio na mahin-da ta ũũ:-

Mũthenya:

Ruoro rũgĩtema

Riũa rĩkĩratha

Rũciinĩ

Mĩaraho

Mĩarahũko

Mĩrũri ya riũa

Makenga arĩithi

Mĩrũgia aka

Riũa rĩgĩthũa

Ũtukũ:

Kĩhwaĩ-inĩ

Hwaĩ-inĩ

Ũtukũ

Ikiria nyoni

Igũrũ rĩehiũria

Ngware-inĩ

Rĩrĩa maara ateire nyina

Ruoro rũgĩtema

Mamithimithi

Gatuma gakĩinia kĩrigwa

Menya wega:- *mahinda ma Agĩkũyũ matiganaga na kahinda kanini ota ithaa.*

Mũroki – ũrĩa ũrokaga; *Mũrokerwo* – ũrĩa ũrokagĩrwo rũciinĩ tene; *Mũroko* – mũthiire ũyũ wa tene; *Mũrokere* - ũrĩa mũroko wonekaga.

Rora – tũmĩra maitho kuona nĩguo ũgĩe na ũmenyo meciiria-inĩ, baara, cũthĩrĩria, cũthia; *Rorana* – tũngania maitho kwa maitho, ng'ethanĩra; *Rorania* – tũmĩra maitho gwĩkĩra ngũrani wĩra-inĩ; *Rorera* – ona ũrĩ kana nĩũndũ wa; *Roria* – ĩka ũndũ wa kũgeria; *Rorithia* – tũma ũndũ mwĩke woneke; *Kĩrorerwa* – kĩndũ kĩega gĩkĩoneka; *Mũrori* – ũrĩa ũroraga; *Ũrori* – mũtugo ũcio wa gũtũmĩra maitho kũbaara; *Roora* – tũmĩra maitho kuona mũikarĩire wa kana ũndũ mũna; *Rorera* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, handũ ha , tondũ wa; *Mũroori* – mwĩki ũguo; *Mũrorerwo* - ũrĩa wĩkagĩrwo ũguo; *Mũrorano* – mũtugo wa gũikara ũkĩbaaraga mĩtugo na ciiko cia aria angĩ, ũtuĩrania; *Mũroorithia* – ũrĩa ũrutithagia wĩra ũyũ; *Mũroorere* – mũrutĩre wa wĩra ũyũ; *Ũroori* – mwĩkĩre ũyũ.

Rori[1] – ngaari nene ya gũkuua mĩrigo ĩkoragwo ĩrĩ humbĩre ona kana ĩtarĩ humbĩre na taama kana hema.

Rori[2] – mũhari wa kũgayania njuĩrĩ ya mũũndũ

kĩongo ĩrĩ njanũre.

Rooro – aga kũmenya ũrĩa ũreka ta kĩrimũ; *Kĩrooro* – mũũndũ mũkĩĩgu, kĩrimũ.

Roota – rora kĩroto.

Rua – tinia rũũa rũrĩa rũhumbĩrĩte kĩongo gĩa gĩthita kĩa mũũndũ mũrũme, rũgego rũrĩa rũhaana riigĩ wa kĩino (*njĩra ya ũciarĩ*). Kũmunya magego na njĩra o ciothe cia kũgayania ciana na andũ agima kana ciĩko o ciothe cia kũingĩria gĩkundi kĩna thĩinĩ wa kĩngĩ kĩrĩa kĩrĩ na ũhoti makĩria; *Ruithia* – ĩka ũguo nĩguo ũhe hinya mwerũ; *Rũĩra* – rua ũrĩ handũ hana, nĩũndũ wa; *Rũĩrĩra* – rua thuutha wa; *Ruanĩra* – rua hĩndĩ ĩmwe; *Irua* – gĩĩko gĩkĩ gĩa kũgimaria kana kũnyuithia muuma wa ũgima; *Irui* – (*Kĩrui* – ũnini) arĩa maruĩte ihinda-inĩ rĩu; *Iruĩro* – itĩĩri kana harĩa haruagĩrwo; *Kũrua* – gwĩka ũguo; *Mũruithia, Mũruithania* – ũrĩa ũruithagia; *Mũrui* – ũrĩa ũruaga kana kiumĩri; *Mũruĩre* – ũrĩa irua rĩkoragwo rĩhaana; *Mũruithĩrie* – njĩra ĩrĩa mũruithia atũmagĩra kũruithia nayo; *Ũruu* – kĩĩga kĩa njamba kĩrĩa kĩruaga.

Ruguta – huuha mwaki na muura; *Mũruguti* – mũhuuhi wa mwaki na muura.

Rukaruka – rutũrũra kana ũingate na mĩtũkĩ.

Ruruma[1] – kũra rĩngĩ, ringũra, gĩa na muoyo o ũcio rĩngĩ.

Ruruma[2] – ruta mũgambo, mũnene ũtekũgweta ciugo; *Rurumia* – ambĩrĩrĩria mũgambo mwerũ wa kũhe muoyo kana hinya wa

gwĩka; *Rurumĩra* – ruta mũgambo wa gũthaitha kana o na wa kũrakaria na ũtarĩ mwega harĩ mũũndũ na ciiko ciake; *Rurumũka* – ũkĩra kuuma kũrĩ toro mũraihu, korwo o ho rĩngĩ; *Irurumĩ* – mũgambo ũrĩa wonekaga kana ũiguĩkaga hĩndĩ ya mbura nene na thuutha wa heni; *Kĩrurumo* – harĩa hoimaga mũgambo ta ũcio; *Mũrurumo* – mũgambo mũnene ũtarĩ na ciugo; *Ndurumo* – harĩa maaĩ maitĩkaga na makaruta mũgambo mũnene, kĩbororoko.

Ruma[1] – ruta mũgambo mũnene ta wa ndegwa; *Mũrumĩre* – mwanĩrie ta ũyũ.

Ruma[2] – uga, ĩra ciugo njũru itarĩ cia kũrathima na cia marakara; *Rumana* – ĩrana ciugo ta icio; *Rumanĩra* – ruma nĩũndũ wa, ũrĩ handũ, kanania ũndũ kana kĩndũ gĩtigatũmĩrwo; *Rumithia* – ĩkĩra itũmi cia ũũru; *Rumwo* – ĩrwo ciugo ta ici; *Kĩrumi* – ciugo ta icio itarĩ na bata na cia marakara, mwĩhĩtwa wa kũgiria ũndũ mũna wĩkwo; *Mũrumani* – ũrĩa ũrumanaga; *Mũrumwo* – mwĩrwo wa ciugo ici; *Rumĩka* – meneka, nyararĩka kana ũkorwo ũtekwendeka nĩ arĩa angĩ; *Ũrumani* – mũtugo ũyũ.

Rumania – gũithia o rĩmwe, rekania ona ihenya.

Rumia – gũthana na ihenya; *Irumania* – igũthana ta rĩu.

Rura – gĩa na rangi ta wa mahuti kana mathangũ marĩa monekaga magĩkengakenga; *Ruria* – ĩkĩra rangi ta ũyũ kana ũtũme ũgĩe, nina huunyũ; *Rurĩria* – ongerera ũruru, ruria handũ ha, nĩũndũ wa;

Ruranĩra – rura hĩndĩ ĩmwe; *Rurĩra* – kũria rangi ũyũ nĩguo woneke ũrĩ mũnyitu mũno; *Kũrura* – gĩa na rangi ũyũ; *Mũruria* – mũruti wa wĩra ũyũ wa kũruria; *Mũrurĩrio* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũrurĩrie* – mũtukanĩrie wa marangi maya; *Mũrurĩre* - mũtugo ũyũ wa kũgĩa na rangi ũyũ wa mathangũ; *Ũrurũ* – rangi ũyũ.

Ruria – tukania mbakĩ thĩe na maguta nĩguo ĩtuĩke ya kũnyuo.

Runya – anganga nĩũndũ wa ruo, aga gũkindĩria hamwe ũtarĩ na gĩtũmi; *Arunya* - ĩka ũguo nĩũndũ wa gĩtũmi hatarĩ; *Mwarunyo* – mũtugo ũyũ; *Mwarunyi* – ũrĩa warunyaga; *Mwarunyĩre* – ũrĩa mũtugo ũyũ ũkoragwo ũhaana.

Ruai – werũ ũtarĩ na bata, gĩthaka gĩtarĩ kinya mahuti mangĩteithia aikari akuo; *Rware* - werũ ũtarĩ mũico na ũkoragwo na nyeki na mahuti na mĩtĩ mĩnini.

Ruga – tũmĩra mwaki na maaĩ nĩguo ũthondeke irio njĩthĩ nĩguo irĩke; *Ruganĩra* – o mũũndũ gũteithia ũrĩa ũngĩ kũruga kana gũthondeka iruga; *Rugania* – tukania mĩthemba ya irio hĩndĩ ĩmwe; *Rugĩra* – ruga nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Rugithia* – tũma iruga rĩoneke kana rĩgĩe; *Iruga* – gĩĩko kĩu gĩa gũthondeka irio kana ndĩa nene ya andũ aingĩ; *Kĩrugo* – iruga na mũtabarĩre warĩo; *Kĩrugũ* – iruga inene rĩa aanake rĩrĩa makoragwo narĩo rĩa kũrĩa nyama marĩ gĩthakainĩ na makĩruta ũũgĩ wa haaro; *Mũrugi* – ũrĩa ũrugaga, mwene iruga; *Mũrugithia* – mũrũgamĩrĩri wa iruga; *Mũrugĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga

kũgĩe na iruga; *Ũrugi* – ũũgĩ na wara wakũruga.

Rũbũũwa – ikoro rĩa kĩgwa kana cuuma ĩrĩa ĩteithagĩrĩria gũcina iria ingĩ nĩguo inyite mwaki; *Mbũũwa* - ũingĩ

Rũbũũwa *(rũbora)* - mũguĩ wa njũkĩ kana igi ũrĩa ũrathaga.

Ruo – kĩũndũ kĩrĩa kĩũmbe kĩrĩ muoyo kĩiguaga kĩagũthwo, kĩarwara na gĩtũmaga kĩende kwĩrĩhĩria, kũgera ngero kana ona kũrĩra, gũkaya tondũ gĩkoragwo kĩhutĩtie meciria handũ hatangĩkirĩrĩka; *Ruo-inĩ* – korwo ũrĩ mathĩna-inĩ ma mũthemba mwanya mwanya.

Ruoho – mũtĩ mũceke wohanagio na ikĩngĩ nĩguo mwako ũrũme; *Njoho* - ũingĩ.

Ruoya – guoya wa nyoni ũrĩa ũkoragwo wĩnyitĩrĩire kamũtĩ-inĩ mĩena yerĩ na tũrĩ tũingĩ tũgathondeka ithagu rĩayo rĩrĩa rĩmĩteithagia kũmbũka; *Njoya* – ũingĩ.

Ruototia – gatagatĩ ka igoti na ũthiũ.

Rũa – hũrana, komorania, rumania kana ũtũmĩre matharaita kũiguithania ruo kana o kũnyarirana, geria kũhotanĩra kĩhooto kĩna nĩguo ũgĩe na thaayũ ũrĩa ũrenda; *Rũithia* – tongoria, tũma haaro yoneke; *Mũrũithia* – mũtongoria wa haaro; *Mũrũĩre* – njĩra na wara wa haaro; *Mũrũi* – ũrĩa ũkoragwo akĩrũa; *Ũrũi* – wara ũcio wa haaro.

Rwara[1] – mwĩrĩ kwaga hinya waguo wa ũndũire nĩũndũ wa gũtharĩkĩrwo nĩ

mũrimũ; *Rwaria* – gĩa na mũũndũ mũrwaru kana o nyamũ; *Rwaranĩra* – rwara hĩndĩ ĩmwe; *Mũrwaru* – mũũndũ ũrĩa ũkoragwo na mũrimũ; *Mũrwarĩre* – njĩra ĩrĩa mũrimũ ũikaraga thĩinĩ wa mwĩrĩ; *Ũrwaru* – mũtugo ũcio wa mũrimũ gũkorwo thĩinĩ wa mwĩrĩ.

Rwara[2] – ũnini, *ndwara* – ũingĩ – ihĩndĩ rĩkũraga mũthia-inĩ wa ciara cia moko na magũrũ.

Rũũa[1] – mwĩrĩ ũrĩa ũthiũrũrũkĩirie mwĩrĩ wa kĩũmbe kĩrĩ muoyo na kaingĩ nĩruo rũheaga nyamũ muonekere; *Njũa* – ũingĩ.

Rũũa[2] – mahuti marĩa matigaraga mwere, mũkombi, mũhĩa ciagethwo.

Rwariũngũ – kĩĩga gĩkoragwo thĩinĩ wa nda ya nyamũ kĩrĩa kĩrutaga maaĩ ma gũthĩa irio iria nyamũ irĩaga.

Rwathatha – rũthĩa rwa nyamũ.

Rũcamiũ – gaaka nĩ kamũtĩ kanini kana o karũthanju; *Camũra* – gũtha na rũcamiũ; *Camũrana* – gũthana na rũcamiũ.

Rũcii – mbura itarĩ nyingĩ na yuraga na heho kinya thaatũ o kahora; *Ciciba* – ura o kahora kahora; *Cicihĩra* – urĩra o kahora; *Rũcicihũ* – mbura ta ĩno hĩndĩ ĩrĩa ĩrathĩi na mbere.

Rũcobe – mũtĩ mwacũhie mũthia ũmwe wa kũnyita irio ta nyama; *Njobe* - ũingĩ.

Rũciinĩ – ihinda rĩrĩa rĩkoragwo gatagatĩ-inĩ ka riũa rĩkĩratha na mĩaraho.

Rũciũ – mũthenya wa keerĩ kuuma ũyũ tũrĩ naguo; Ũmũthĩ nĩ Njumaine (wa kerĩ) wa mũgaa mũthenya wa ikũmi na mũganja mwaka wa ngiri ĩmwe na magana kenda na mĩrongo kenda na ithano naguo rũciũ nĩwagatatũ mũthenya wa ikũmi na ĩnana mweri wa mũgaa mwaka wa ngiri ĩmwe na Magana kenda ma mĩrongo kenda na ithano.

Rũga – gacunjĩ gaceke karaihu gakaĩtwo kuuma nyama-inĩ, rũrigi rwa nyama kana o nga.

Rũũga – oya magũrũ na igũrũ ũkoiwo ũrĩ rĩera-inĩ; *Rũgarũga* – ĩka ũguo maita maingĩ; *Rũganĩra* – ĩka ũguo mahinda mamwe, rũga handũ ha; *Rũganĩrĩra* – o kĩndũ kũrũgĩrĩra kĩrĩa kĩngĩ; *Rũũgia* – eheria na hitho, hĩtũkia makinya maiga-na ũna mbere; he hinya wa kũrũga.

Rũgĩra – menya ũndũ, oya na igũrũ nĩguo ũkinyĩre kĩndũ kĩrĩ handũ igũrũ; *Rũgĩrĩra* – rũga ũthiĩ igũrũ wa kĩndũ, tiga makinya mamwe gatagatĩ-inĩ; *Irũga* – gĩiko gĩkĩ kana gũkinyũkia ikinya rĩmwe inene; *Kĩrũgi* – kĩrĩa kĩrũgaga; *Kĩrũgio* – kĩrĩa kĩrũgagio; *Kũrũga* – gĩiko

Mũrũgi – ũrĩa ũrũgaga; *Mũrũgarũgo* – gũikara ũkĩrũgaga maita maingĩ; *Mũrũgarũgi* – mwĩki ta hau igũrũ; *Mũrũgarũgo* – ũrĩa mũrũgĩre ũyũ wonekaga; *Mũrũgithia* – ũrĩa ũtũmaga mũrũgarũgo woneke; *Mũrũgithio* – ũrĩa ũheagwo wĩra wa kũrũga; *Ndũũgo* – rwĩmbo rwa muumo rwa kũrũga.

Rũgama – tithia, wĩnyitĩrĩre na hinya waku;

wĩrute mbere ya mũingĩ kũhũranĩra ũtongoria ũtarĩ mũtindĩkĩrĩrie nĩ andũ kana gĩkundi; *Rũgamia* – nina mũthiĩre, nyitĩrĩra; *Rũgamĩra* – tiga ũrĩa ũgwĩkaga o kwa ihinda inini nĩguo ũcoke ũthiĩ na mbere; *Rũgamĩrĩra* – ona atĩ ũndũ mũna nĩ wekwo, oneka handũ ha mũũndũ ũngĩ; *Rũgamana* – nge'thanĩra, rũgama na hinya mbere ya ũrĩa ũngĩ; *Irũgama* – kwĩrũgamia na magũrũ, gũtithia kwa ihinda; *Kĩrũgamo* – mũigana wa mũrũgamĩre; *Mũrũgamo* – ũrĩa kĩndũ kĩrũgamĩte, ndigi cia gũtuma kĩondo iria ikoragwo irũgamĩte; *Mũrũgami* – ũrĩa ũrũgamaga; *Mũrũgamĩrĩri* – ũrĩa wĩkaga handũ ha mũũndũ ũngĩ; *Mũrũgamĩrĩre* – ũrĩa ũrũgamĩrĩri ũhaana; *Ũrũgamĩrĩri* – ũũgĩ wa ũrũgamĩrĩri.

Rũgambi – kĩrĩa kĩgũthagwo nĩguo kĩrute mũgambo.

Rũgara – ũnini – itara rĩa rũri; gĩtara gĩake na mĩtĩ mĩceke gĩa gũkuua nyoni; *Ngara* – ũingĩ.

Rũgego – nyama yumĩte kĩnena-inĩ na ĩkahumbĩra njĩra ya ũciari ya mũũndũ wa nja na noyo ĩtinagio hĩndĩ ĩrĩa aka makũruithio; (*Ngego* - ũingĩ)

Rũgiki – ũnini, rora ngũũka

Rũgiri – ũnini, *Ngiri* – ũingĩ, mĩtĩ mĩhande kana mwako wa kũgayania tĩĩri maita meerĩ ũthiũ-inĩ waguo; *Iriga* – aka kana ũhande rũgiri; *Irigĩra* – tharia rũgiri; *Irigithia* – teithia kũiriga; *Kũiriga* – gwaka kana kũhanda rũgiri; *Mũirigo* – njĩra ĩtarĩ na

kĩhĩngĩca; *Mũirigi* – mũthondeki wa rũgiri; *Mũirigũri* – mũtharia wa rũgiri; *Mũirigĩrwo* – mwakĩrwo kana mũhandĩrwo wa ruo; *Ũirigi* – wĩra wa gũthondeka; *Ũirigũri* – ũtharia wa rũgiri.

Rũgongo – gĩcunjĩ kĩa bũrũri kĩgayanĩtio nĩ mũkuru kana rũũĩ; Rũgongo rwa Njũmbĩ rũgayanĩtio na rwa Iyĩgo nĩ rũũĩ rwa Mathioya; *Ng'ongo* – ũingĩ.

Rũgĩrĩ - mũkĩgamo wa mũthia-inĩ ũrĩa wonekaga ngobia-inĩ ũkĩgamĩte kuuma mũikũrũko-inĩ wayo.

Rũgĩo – gĩcunjĩ kĩa nyũngũ nguũ; *Ngĩo* – ũingĩ. Kĩndũ gĩtarĩ bata.

Rũgucio – mũthemba wa cuuma njeke ĩhaana rũrigi; *Ngucio* – ũingĩ.

Rũgũrũ – kũrĩa riũa rĩerekagĩra rĩaratha kana kũrĩa rĩthũagĩra ithũĩro.

Rũhengere – rũbaũ rwacũhie na rũkagĩa na kĩmanda; *Hengero* – rũbaũ ta rũu rwa kũhinga mwatũ.

Rũharo – mai matweku; *Harwo* – ruta mai ta maya; *Harĩrwo* – harwo ũrĩ, mĩĩrwo mai ta maya; *Haranĩra* – mĩanĩra mai maya; *Harithia* – kĩrĩa gĩtũmaga rũharo ruoneke; *Mũharwo* – mũmĩi wa mai maya.

Rũhonge – ũnini, rũciaro rwa mũtĩ rũrĩa rũkoragwo rwĩnyitĩrĩire mũtĩ-inĩ na rũgaciara matunda kana mahuti; *Honge* – ũingĩ, gĩcunjĩ kĩamũre kuuma harĩ

nyina.

Rũhoora – mũtĩ mũceke na mũraihu ũrĩ na kahonge gaacoku na thuutha ga kũgucia; *Hoora* – ũingĩ.

Rũhuho – rĩera rĩrĩa rĩkoragwo rĩgĩthiĩ na mĩena yothe rũgĩĩka na kũiguĩka ona gũtuĩka rũtionekaga; *Huuho* – ũingĩ kana o ngoma njũru; *Huuha* – ruta mĩrukĩ na kanua kana o kĩndũ kĩngĩ kĩrĩa gĩtũmaga rĩera rĩambĩrĩrie gwĩka; *Huuhana* – huuho ciumĩte mĩena ngũrani gũcamania; *Huuhi* – ĩrĩa ĩhuuhaga; *Huuhĩra* – ongerera rĩera thĩinĩ wa kĩndũ; *Huuhũra* – ruta rĩera rĩrĩa rĩrĩ thĩinĩ wa kĩndu; *Hurutana* – hinya wa rũhuuho hĩndĩ ĩrĩa rũkũruta wĩra; *Huurufĩra* – ongerera rĩera na kĩndũ gĩa gũtũma rĩambĩrĩrie gwĩka.

Rũheni – ũtheri mũnene ũrĩ na mwaki wonekaga hĩndĩ ĩrĩa matu ma mbura magũthana na kũruta thandĩ; *Heni* – ũingĩ ; *Henia* – ruta ũtheri ũcio gwa kahinda kanini; *Henithia* – henia ũrĩ kana handũ ha; *Henithia* – tũma rũheni ruoneke, ũtheri wa ihinda; *Henũka* – ruta ũtheri o rĩmwe kana karuo ka na ihenya; *Henahenia* – rutaruta ũtheri kana ũtheru kwa ihinda; *Mũhenerie* – ũrĩa rũheni rũhenũkaga; *Heneria* – ĩta na ciiko.

Rũhĩ - kĩĩga kĩa mwĩrĩ kĩrĩa kiumaga mũthia-inĩ wa guoko na gĩkoragwo na ciara ithano iria ikoragwo na ndwara; *Rũhĩ* – ũnini.

Rũhĩa – ihĩndĩ rĩũmũ rĩkoragwo kĩongo-inĩ kĩa ndĩa nyama riumaga igũrũ wa maitho na gĩteithagia kwĩgitĩra. Hakuhĩ ciothe irĩ

hĩa igĩrĩ tiga huria ĩrĩ ithatũ.

Rũhia – kenerera wega kana ũũru; *Ndũhiũ* – gĩkeno kĩu gĩtarĩ mũthia; *Rũhanĩria* – o mũũndũ gũkenerera ũrĩa ũngĩ.

Rũhiũ – cuuma ndaya kana o nguhĩ ĩthondeketwo ĩrĩ na ũũgĩ wa gũtema kana gũtinia; *Hiũ* – ũingĩ; *Rũhiũ rwa njora* – rũhiũ rũũgĩ mĩena yeerĩ makĩria rũtũmagĩrwo na haaro.

Rũgia – hang'ia - ruta mawĩra maingĩ matarĩ na bata; *Mĩrũgia Aka* – riũa rĩgĩthũa rĩrĩa aka makoragwo na mĩhang'o mĩingĩ ĩtarĩ gĩthia kana gĩthethwa.

Rũitho – ũiru wa indo ciene.

Rũka - uma harĩa ũrĩ, nyitĩro kwehera rũhiũinĩ kana o harĩa ĩngĩkorwo ĩrĩ; *Rũkia* – ruta nyitĩro hangĩro-inĩ yayo; *Rũkĩria* – rũkia nĩũndũ wa, Ũrĩ; *Mũrũkia* – mũhangũri; *Mũrũkĩre* – ũrĩa kĩrĩa kĩhangĩre kĩrũkĩte; *Mũrũkithia* - ũrĩa ũtũmaga kĩndũ kĩrũkio.

Rũkereri - maguta marĩa mareraga igũrũ wa irio kana thaathi.

Rũkũngũ – tĩĩri mũhinyu mũno na ũngĩũmbũka o hĩndĩ o yothe.

Rũkwaro – gacunjĩ kanini gakae kuuma rũũa-inĩ; *Ngwaro* – ũingĩ.

Rũma – nyita mũno, tũmĩra kanua kũhihinya na magego; taha na kĩndũ makĩria indo iria irĩ hamwe inyitanĩte ta maaĩ kana o irekanĩtie ta mbeembe; *Rũmia* – nyitia, rega na indo

ciaku, oya ũnengere; *Rũmĩra* – rũma handũ ha, nĩũndũ wa; *Rũmania* – o mũũndũ kũrũmia ũrĩa ũngĩ; *Rũmĩra* – oya ũnengere ũngĩ kana handũ ha; *Mũrũmi* – ũrĩa ũrũmaga; *Mũrũmĩrwo* – ũrĩa ũneagwo ciarũmwo; *Ũrũmi* – mũtugo wa kũrũma; *Rũmana* – o kĩndũ kũrũma kĩrĩa kĩngĩ; *Rũmwo* – tinio na magego, ruo rwa gũciara rwa mũtumia e hakuhĩ gũciara; *Rũmũra* – tiga kũrũma, rũmũkia.

Rũnago – rora naga, indo iria ikoragwo irĩ cia kũnaga.

Rũnda – iga thĩ na hinya thuutha wa kũgiana; *Rũndana* – igana thĩ na hinya wa mwĩrĩ; *Rũndania* – iga thĩ na hinya ũtakũmenyerera; *Rũndithia* – tũma mũrũndĩre woneke; *Rũndĩra* – rũnda ũrĩ handũ, nĩũndũ wa; *Irũndana* – gĩĩko gĩkĩ gĩa kũgiana na kũigana thĩ; *Kĩrũndo* – kĩrĩa kĩrũndĩtwo na gĩkaigwo hamwe; *Kũrũndana* – kũgiana nĩguo ũmwe arũndwo; *Mũrũndani* – mwĩki ũguo; *Mũrũndwo* – nĩ ũrĩa ũrũndagwo; *Mũrũndithania* – ũrĩa mũrũgamĩrĩri wa nũndano; *Nũndano* – gĩĩko kĩo kĩene; *Rũndĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, handũ ha.

Rũnga – nina ithioro, thondeka na wagĩrie mĩtugo; *Rũngaria* – thondeka ithioro ciothe na njĩra ya gũciniina; *Rũngara* – thirwo nĩ ithioro kana ũgĩe na mĩtugo mĩega; *Rũngĩrĩria* – thĩi na mbere ũtekwahũka; *Irũngo* – kĩu kĩrũngarũ biũ, ũtiganu wa mũkũrĩre wa nyeki kuuma ihuti kinya rĩrĩa rĩngĩ; *Irũngũ* – mũrũngi kana ũrĩa ũrũngaga; *Mũrũngani* – ũrĩa ũrũngaga mĩtugo ĩkagĩra biũ; *Mũrũngarĩre* – ũrĩa ũrũngarũ ũkoragwo ũhaana;

Mũrũngarithia – mũniini wa ithioro, igoci; *Mũrũngarũ* - korwo ũtarĩ na ithioro kana mĩtugo mĩũru.

Rũngũ - rora mĩtĩ.

Rũng'athio – rora ng'athia.

Rũng'ũrũ - handũ hahĩnju hatangĩmera kĩndũ.

Rũra[1] – ũtugi, ũgeni ũrĩa ũheagwo Mũgeni akinya iceera-inĩ rĩake.

Rũra[2] – gĩa na mũcamo ũtarĩ na cama na ũracinacina kanua ta biribiri, thũũka mũno makĩria; *Rũria* – ongerera mũcamo ta ũyũ; *Rũrĩra* - gĩa na mũcamo ta ũcio thĩĩnĩ wa kanua; *Rũrĩrwo* – igua mũcamo ũcio ũrĩ mũkĩru thĩĩnĩ wa kanua; *Mũrũria* – ũrĩa ũrũragia; *Mũrũrĩrwo* – ũrĩa ũiguaga ũrũrũ ta ũcio; *Ũrũrũ* – mũcamo ũcio ũrarakaga kanua.

Rũrĩra – kĩrĩa gĩothe kĩnyitithanĩtio na thakame

Rũrĩrĩ – ikundi cia mĩhĩrĩga iria ciikaraga thĩĩnĩ wa bũrũri ũmwe na mũthamaki ũmwe na maũndũ mao mothe makoragwo makĩrũmbũyanio namo nĩ thirikari ĩmwe ĩrĩa ĩkorago ĩkĩiga thaayũ harĩ rũrĩrĩ rũu. Ngũrani ciao cia ũteti kana mwathanĩre itigiragia matuĩke rũrĩrĩ.

Rũrigi – Ikoni rĩa mũtĩ kana mbuthi njeke na ndaihu iria ingĩhota kuoha kana o kũigĩka irĩ hamwe; *Ndigi* – ũingĩ.

Rũrĩnga – rũrigi rwa cuuma.

Rũrĩmĩ – kĩiga kĩa

mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ka magego thĩinĩ wa kanua gĩteithagia kũruta mĩgambo na gũcama. Gĩkoragwo kĩrĩ gĩceke na kĩraihu; *Nĩmĩ* – ũingĩ.

Rũrĩrĩmbĩ - rũrĩmĩ rũtuune rũrĩa ruonekaga thuutha wa mwaki gwakana rũrorete na igũrũ, kaingĩ rĩrĩa harĩ na rũrĩrĩmbĩ hatikoragwo na ndoogo

Rũnyanjara – gĩcigo kĩnene kĩa ihiga rĩmwe; *Nyanjara* - ũingĩ

Rũri – gĩcigo kĩa nyũmba kĩrĩa gĩkoragwo gatagatĩ ka nja na nyũmba.

Rũũri – kĩonereria kĩa ũndũ mũna.

Rũriri – tũcuuma tũceke tũrĩa tũthondeketwo ta rũrenda rwa mbũmbũĩ.

Rũrenda[1] – ndigi njeke iria mbũmbũĩ irutaga na itina cia kũmĩteithia gũtamba na gũthondeka gĩtara kana gĩturenge gĩa gũtega nakĩo.

Rũrenda[2] – maaĩ marĩa monekaga igũrũ wa irio thuutha wa kũganda na mahumbĩrĩte irio ta icio na no makoragwo makĩgucũka.

Rũrũngana – cokanĩrĩria hamwe nĩũndũ wa gĩtũmi gĩtarĩ kĩega kana o kĩega; *Warũrũngana* - arĩa makoragwo na kĩũngano ta gĩkĩ; *Kĩrũrũngano* - kĩgomano ta kĩu.

Rũrua – mai matukanĩte na mathugumo marĩ matondoru ma mbũri.

Rũthanju – mũtĩ mũthondeke wega mũceke na ũigana ta nuthu ya mwĩrĩ wa mwene kaingĩ ũtũmagĩr-

wo na kũriĩra kana kũrĩithia; *Thanju* – Ũingĩ.

Rũthario – ici nĩ ciũma cia mũgathĩ ũrĩa ũteithagĩrĩria arũmĩrĩri a ndini kuuga mahoya na makĩria a ndini ya Gatoreki.

Rũthiri – nyũũngũ nini, makĩria ya kũruga irio.

Rũthwago – rũthingo rwa mĩtĩ na mahuti.

Rũthĩrĩria – cũthĩrĩria, cũthia, rora na maitho ũtagwĩka atĩa kana atĩa; *Mũrũthĩrĩria* – mwĩki ta haaha.

Rũthuku – cuuma nduune ĩtathangaga kana ĩkagaca.

Rũthĩa – kĩĩga kĩrĩa kĩrigicĩirie kanua na kĩmeraga magego; *Thĩa* – ũingĩ.

Rĩgarĩga – ĩka ũndũ na ihenya ta ũteng'erete.

Rĩha – ruta mbeeca, indo ũnengere, ũcokerie ũrĩa ũrakũne kĩrĩa ũtarĩ kana ũrenda kuongerera kana o kũneana indo iria ciganĩire ũtungatĩri ũrĩa ũheetwo nĩ mũũndũ ũngĩ; *Rĩhia* – ĩtia mbeece iria irakũrania indo nacio kana o ũndũ mũna; *Rĩhana* – o mũũndũ arĩhe ũrĩa ũngĩ; *Rĩhithia* – teithĩrĩria kũrĩha; *Rĩhĩra* – rĩha nĩũndũ wa, handũ ha; *Irĩhi* – kĩrĩa gĩothe kĩneanagwo gĩkũũre kana o kĩgũre indo na; *Mũrĩhi* – mũruti wa irĩhi; *Mũrĩhia* - mwĩtia wa irĩhi; *Mũrĩhio* – ũrĩa wĩtagio irĩhi; *Mũrĩhĩrwo* – mũrutĩrwo wa irĩhi; *Mũrĩhĩre* – njĩra na mũtugo ũyũ wa kũrĩha; *Ũrĩhi* – ũrĩa marĩhi (ũingĩ) marutagwo.

Rĩma – urugucania tĩĩri

nĩguo ũhande irio, ruta irio tĩĩri-inĩ; *Mũrĩmi* – ũrĩa ũtũraga muoyo nĩũndũ wa ũrĩmi wa mĩtĩ na nyamũ; *Rĩmia* – ruta wĩra nĩguo wone ũboco na njĩra ya kũrĩhwo; *Rĩmithia* – teithĩrĩria kũrĩma; *Mũrĩmia* – mũruti wa wĩra wa mũcaara; *Mũrĩmĩre* – njĩra ya gũcaria indo nayo kana o ũrĩa kũrarĩmwo; *Rĩmĩra* – ruta ria irio-inĩ, tuĩria wega ; *Irĩma* – kũruta wĩra wa tĩĩri; *Ũrĩmi* – ũũgĩ, waara na ũmenyo wa kũrĩma na kũruta ũteithio tĩĩri-inĩ.

Rĩngĩ – ihinda rĩa keerĩ ũgĩĩka o ũrĩa ũgwĩkĩte hau kabere.

Rĩra – ruta mũgambo wa kĩeha na kanua ũgĩitaga maithori ma gĩkeno kana o ma kĩeha; *Rĩrania* – o ũmwe gũtũma ũrĩa ũngĩ arĩre; *Rĩria* – tũma kĩrĩro kĩoneke; *Rĩrithia* – teithĩrĩria kĩrĩro; *Rĩrĩra* –nĩũndũ wa, handũ ha; *Kĩrĩro* – njĩra ĩyo ya kũrĩra; *Mũrĩri* – ũrĩa ũrĩraga; *Mũrĩrĩrwo* – ũrĩa ũrĩragĩrwo.

Rĩa – tũmĩra kanua gwĩkĩra irio thĩĩnĩ wa mwĩrĩ; *Rĩarĩa* – rĩa na ihenya maita maingĩ; *Rĩĩra* – rĩa nĩũndũ wa, handũ ha; *Rĩanĩra* – kũrĩa hamwe hĩndĩ ĩmwe; *Kũrĩa* – kũniina na mawaara, gwĩkĩra irio nda; *Kĩrĩi* – kĩrĩa kĩrĩaga kana o mũrĩi; *Mũrĩo* – mũninwo na mawara; *Mũrĩano* – o ũmwe kũniina ũrĩa ũngĩ na mawara; *Kĩonereria* - harĩa tũrĩ rĩu, no mũrĩano mũtheri; *Mũrĩanĩrio* – rĩa indo nyũmũ ũtukanĩtie na maaĩ kana o indo njororo; *Mũrĩre* – njĩra ya kũrĩa; *Mwĩrĩyanĩrio* – gwĩka maũndũ ma thaahu marĩa macokaga kũrĩa mũmeki thuutha-inĩ mahaana ta kĩrumi.

Rĩrĩ – kĩonereria kĩa ũndũ

mũna, gĩĩko kana o kĩrĩa worotete; itimũ rĩrĩ, ibuku rĩrĩ, ciugo ici no mũhaka ikorwo ciambĩrĩirio nĩ "i" na inĩ mwena wa mũũndũ wa mbere.

Rĩu – kahinda gaaka, kĩndũ ta kĩu kĩrĩ hau igũrũ na kĩrĩ haraihu na mũũndũ wa mbere; Ibuku rĩu nĩ rĩake; na ũingĩ wacio nĩ *"ma"*.

Rwamba – guoya ũrĩa ũmeraga mĩtĩ-inĩ na ũkoragwo na mũrarako wahutio.

Rwambo – mũtĩ wacũhĩtio mĩena yeerĩ ũmwe wa gũthecerera thĩ na ũrĩa ũngĩ ũgakorwo ũrorete na igũrũ wa gũtheca; *Nyambo* – ũingĩ; *Mambo* – marima ma kwamba rũũa.

Rwaru – ihĩndĩ iceke riumĩte mũnyiginyigi-inĩ wa nyamũ rĩa kũgitĩra nda.

(*Mbaru* - Ũingĩ) ikoragwo gĩthũri-inĩ na inyitagĩrĩra nyama iria igitagĩra ciĩga ta ngoro.

Rwathatha – rũthĩa rwa nyamũ ndĩani.

Rwembea – gĩcunjĩ kĩa nyũmba harĩa mũitĩrĩro ĩcamanagĩria na rũthingo nakĩo gĩgakorwo mwena wa na nja.

Rwere – mwena ũmwe wĩrigĩirie; *Karwere* – kanyamũ gatambi karĩ na nda nene kendete gũtũũra ndoro-inĩ na gatiihutagĩrĩirio nĩ ndoro.

Rutia – ambĩrĩria kuuma mwena ũmwe, rutithia, thondekithia indo, ũndũ ũtwarithĩtie kuuma mwena ũmwe ũtarĩ handũ ũgũtiga.

Rĩgarĩga – rimũtha, ũrũra hatarĩ na gĩtũmi kĩiganu; *Mũrĩgarĩgo* – mũrũrĩre ta ũcio; *Mũrĩgarĩgi* – mũrũri.

Ringĩra – giria na njĩra ya ũiru, gerera rũũĩ-inĩ ũthiĩ mũrĩmo ũcio ũngĩ; *Ringia* – twara mũrĩmo ũcio ũngĩ, tukania maaĩ na indo ingĩ ũthondeke indo njerũ kumana na mũtukanio ũcio; *Mũringia* – mwĩki ũguo.

Ririĩria – gĩa na wendi na mwĩhoko mũnene wa ũndũ; *Meririĩria* – wendo ũcio ũtarĩ gĩthimi.

Ririmba – gĩthii kĩa mũthuuri, irĩbĩ.

Rũma – erekera handũ hana, rĩa na kanua, nyita ũndũ mũno.

Rũmia – nyitia; *Mũrũmia* – mwĩki ũguo; *Mũrũmĩre* – ũrĩa ũnyitanu ũcio ũhaana; *Ũrũmia* – hinya wa ũnyitanĩri ũndũ-inĩ.

Ringa – tũngia riitho kwa riitho; *Ringania* – rorana, tũngania maiitho.

Rũkobe – rũbutu, aga thoni.

Rerũka – mena kĩwendo; *Mũrerũki* – mũmenani kĩwendo; *Mũrerũkwo* - mũmenwo.

Rĩta – nyiiha, agĩra bata.

Rwagĩria – kiugo kĩega ũhoro-inĩ; *Agĩria* – ongerera wega harĩa harĩ ũngĩ kana ona hatarĩ.

Rũthwago – mĩtĩ ya gũthinĩkĩra mwako-inĩ wa gĩthũnũ.

Raca – aga bata; *Racithia* – agithia bata kana kĩene; *Mũrace* – mũũndũ ũtarĩ kĩene.

Rũkia – ruta kuuma harĩ nyina makĩria kĩndũ gĩtarĩ muoyo.

Rĩetu – indo nene ta iguku rĩa ndegwa.

Raba – mwengũ, kahĩtĩrĩri kana itonyo rĩrĩ na mũrehũ rĩekĩragwo gatagatĩ ka mũthuru na mwĩrĩ wa andũ a nja.

Runye – hitho ĩrĩa ĩkoragwo ĩrĩ hinya wa mũũndũ thĩĩnĩ wa mũtũrĩre wake.

Rwĩga – irio hĩu iria iheagwo mũũndũ, igai rĩa mũũndũ.

Rũragara – mahuti moomũ marĩa maitĩkaga kuuma mũtĩ-inĩ na magakorwo o hau tĩĩri-inĩ na rĩrĩa mahutio nĩ marutaga kamũgambo.

Rwĩmbo – ciugo ciinagwo na mũgambo mũhoreru irũmanĩrĩire kuuma kanua kana o indo cia kũina. Maya nĩ ta marebereta na nyĩmbo (ũingĩ) na ikoragwo na itũmi mwanya mwanya ta wendo, kĩeha, ũmĩrĩru, kana o marĩa mangĩkorwo kuo, kũgooca Ngai. Naruo rũrĩrĩ rwa Agĩkũyũ nĩ rũkoragwo na nyĩmbo ciao kũringana na mũtũrĩre wao ta *Ngũitha*, *Mũthuũ na rĩũtha* (*ihĩ*); *gĩcukia, rĩũtha, nduumo, mũgoiyo, kamanũ, mũthuũ* (*Airĩtu*); *Gĩtiiro nduumo* (*Atumia*); *Mũthũngũci, Gĩcandĩ* (*Athuuri*) nao anake nĩ *Mũmbũro, Rĩũtha, Kamanũ, Mũgoiyo, na kĩbaata*. Nacio mainaga magĩtũmĩra indo ta ici irĩ haaha mũhuro nĩguo rwĩmbo rũmate na rũgĩe cama; nacio nĩ *coro, Mbugi,*

Kĩgamba kana kĩbege, Kĩheembe, Mũtũrirũ, Rũgambi, Thũngũri, Njingiri na ingĩ nyingĩ.

T t

Tt – ndemwa ya mĩrongo ĩĩrĩ na ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka s na ũ r,s, **(t),**ũ,v…

Ta – cũtha hanini hanini na hinya ũtarĩ mũingĩ, itĩka hanini hanini ũrĩa maaĩ matarĩ maingĩ magũaga kuuma igũrũ, nyitithania tũũhoro ngũrani tũrĩ na ndũmĩrĩri ngũrani, ambĩrĩrĩria gwĩka.

Taara – heana ciugo cia gũteithia na irĩ na ũguni; *Taarana* – o mũũndũ ahe ũrĩa ũngĩ ciugo cia ũguni; *Taarĩria* –he mũũndũ ũhoro atoĩ nĩguo aũmenye wega; *Taaranĩria* – heana ũhoro kahora na kinyi; *Mataaro* – ũhoro ũcio wa kuongerera ũũgĩ na ũmenyo; *Mũtaarani* - mũheani wa kĩrĩra kĩrĩ na ũguni; *Ataarani* (ũingĩ); *Mũtaarwo* – mũheo wa kĩrĩra; *Ataarwo* – aheo a kĩrĩra ta gĩkĩ; *Ũtaaro* – ũũgĩ na ũmenyo ũrĩa ũheagwo mũtaarwo.

Tai – mũthemba wa rũrigi rwa gĩtambaya kĩohagwo ngingo na gĩgacuha gĩthũri-inĩ.

Taha[1] – tũmĩra kĩndũ kĩnini kuoya kana kũruta thĩinĩ kĩndũ kĩnene kĩrĩa kĩrĩ na cio. Taha gĩtheri na kameni kau kuuma njuuri-inĩ ĩyo ndeng'ũre; *Tahĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa; *Itaha* – irio iria irũmĩkaga o rĩmwe, kĩrĩa gĩtunyanĩtwo o hĩndĩ ĩmwe; *Mũtahi* – ũrĩa ũtahaga kana

akaruta na ndahi; *Mũtahĩrwo* – mũheo ciaatahwo; *Ndahi* – kĩrĩa gĩtũmagĩrwo gũtaha; *Ũtahi* – wĩra ũyũ wa gũtaha.

Taha² – tunyana na hinya; *Tahana* – gũtunyana indo na hinya, itaha itunyana rĩu kana kĩrĩa gĩtahagwo; *Mũtahi* – ũrĩa ũtahaga; *Mũtahwo* – mũtunywo na hinya; *Ndaho* – indo iria ndahe; Ũtahi – wĩra ũyũ wa gũtaha.

Taaha – nyiita tũnyamũ tũnini tũnini na kũruta indo hũthũ maaĩ-inĩ; *Mũtaahi* – mũnyiiti kana mũruti indo hũthũ irerete maaĩ-inĩ.

Take – oya kĩndũ kuuma harĩ mũũndũ ta arĩ gũthaithwo ũrathaithwo.

Tako – kanyamũ kanini kahanaine na kangĩ; *Tatuo* – tũingĩ tũhanaine na tũngĩ.

Takĩ – mũhanĩre wa kĩndũ gĩtoĩkaine; *Takũ* – ũrĩa gĩcunjĩ gĩa thĩ kĩhaana.

Taama – cuka kana gĩcunjĩ kĩa nguo gĩtarĩ gĩtume mũthia-inĩ.

Tamũra – gũtha na rũthanju.

Tamba – thiĩ kahora kahora na hinya waku, kuruma, therema; *Tambia* – reke kĩrĩa kĩratamba kĩrũmĩrĩre mũthiire wakĩo. Kũringana na wendi waku; *Tambatamba* – therema o kahora kahora; *Tambithia* – teithĩrĩria gũtamba; *Tambararia* – ĩkĩra hinya wa gwĩtheremia kana gũtamba; *Mũtambo* – mũtheremere kana o mũhaicĩre ũcio; *Mũtambia* – mũruti wĩra wa ũtambia; *Ũtambia* – ũtheremi kana wĩra ũyũ wa gũtamba; *Mũtambo* – njĩki (macini) ya kũhũthia wĩra kana o gũthondeka indo.

Tambũthũka – tarũka, tuĩkana.

Taganũra – emũria, tandamũra; *Taganũka* - emũka; *Mũtaganũri* – mũruti wa wĩra ũyũ wa gũtaganũra kana kwemũria.

Taana – Thagana – rũũĩ rũrĩa rũnene thĩinĩ wa Kenya. Rumĩte irĩma-inĩ cia Nyandarwa na rũkongania njũũĩ ciothe cia Kenya ya gatagatĩ na rũgacierekeria iria-inĩ inene (*Indian Ocean - rĩrĩa rĩkoragwo mwena wa irathĩro wa bũrũri*).

Tanaha – gĩa ngoro ya kwenda kũheana; *Mũtana* – mũheani wa kwĩyendera; *Mũtanahĩre* – njĩra ya kũheana nayo; *Mũtanahĩrwo* – mũheo; *Ũtana* – ũtugi ũyũ wa ngoro ũrĩ na wendi.

Tani - ũritũ wa ratiri 2240 kana kiro 1000.

Tanimboi – mũteithĩrĩria wa gũkuua ũritũ ũyũ.

Tanda – tinia ũhũthĩtie na ũcekehetie warĩĩ nĩguo kĩndũ kĩũme na ihenya, aragania; *Tandĩka* – ara ũrĩrĩ kana o indo ingĩ, harĩria handũ ha gũkoma.

Tanga[1] – thĩnia na njĩra ĩtarĩ ya kĩhooto, mata kũhĩngĩcana na rĩera mũmero-inĩ, mũtugo ũyũ; *Mũtangi* - ũrĩa ũrehage thĩĩna ũyũ; *Mũtangwo* – mũheo wa thĩĩna ũyũ.

Tanga[2] – ikia moko matarĩ metĩkĩrie irio-inĩ nĩguo igande.

Tangatanga – ũrũra ũtarĩ na muoroto, cangacanga, ceracera o ũguo.

Tangĩra[1] – teithĩrĩria.

Tangĩra[2] – tanga ũrĩ, handũ ha; *Tangithia* – tũma ũtangi woneke; *Mũtangi* – ũrĩa ũtangaga, mũheani wa thĩĩna; *Mũtangwo* – ũrĩa ũheagwo thĩĩna ũyũ.

Tangĩra[3] – teithĩrĩria kuuma thĩĩna-inĩ mũna; *Tanganĩra* – teithanĩrĩria kuuma thĩĩna-inĩ; *Mũtangĩre* – mũtugo wa kũrutana thĩĩna-inĩ; *Mũtangĩrĩre* – maũũgĩ na mawara ma kũrutana thĩĩna-inĩ; *Mũtanganĩre* – kũheana ũteithio ũcio rĩrĩa ũbataranĩtie; *Ũtangĩri* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũtangĩra.

Tang'a – geria gũthiĩ na magũrũ matarĩ na hinya ta ma kaana kanini; *Tang'atang'a* – thiĩ ta kaana kanini; *Mũtang'atango* – mũthiĩre ũcio; *Tang'a tang'a* – thiĩ kahora ũtarĩ na muoroto; *Tang'atang'ithia* – teithĩrĩria Mũtang'atang'o; *Mũtang'atang'i* – mũthii ũguo; *Mũtang'atang'io* – mũteithĩrĩrio gũtang'atang'a.

Tanya – gĩa na muoroto wa gwĩka ũndũ, harĩria mũtaratara na gwĩcũrania kĩmeciria ũrĩa ũngĩka mwerekero-inĩ ũcio; *Matanya* (Ũingĩ); *Mũtanyĩre* – ũrĩa mũtanyi akoragwo akĩharĩria matanya make; Gũkũria mwĩhoko wa ngoro na ciiko; Itanya rĩakwa inene nĩ atĩ, mũthenya ũmwe ibuku rĩrĩ nĩrĩkarĩka na rĩthoomwo nĩ andũ.

Tara – (+) ongerera harĩ kĩrĩa kĩrĩ ho kana ũnyititithanie indo nyingĩ hamwe nĩguo ciingĩhe; *Tarana* – o ũmwe gũtara ũrĩa ũngĩ; *Tarania* – onganĩrĩria maũndũ maingĩ hamwe meciria-inĩ; *Taranĩria* – onganĩrĩria indo nyingĩ ham-

we; *Tarithia* – tũma ũtari woneke; *Tarĩka* – tũma ũtari ũhoteke; *Mũtari* – ũrĩa ũtaraga kana ageka mathabu; *Mũtarĩrwo* – mwĩkĩrwo wa mathabu; *Mũtarĩre* – njĩra na ũũgĩ wa gũtara; *Ndari* – ndemwa iria itũmagĩrwo thĩinĩ wa ũtari :- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 ciothe ikoragwo irĩ ikũmi; *Ũtari* - ũmenyo wa ndari.

Tararĩka – mũnungo mwega; *Tararĩkia* – ĩkĩra mũnungo ta ũcio; *Tararĩkĩra* – mũnungo ũyũ umĩte handũ hamwe; *Mũtararĩko* – mũnungo ta ũyũ; *Mũtararĩkia* – mwĩkĩri wa mũtararĩko; *Mũtararĩkĩre* – ũrĩa mũnungo ta ũyũ wonekaga; *Ũtararĩki* – mũnungĩre ũcio.

Tarĩkia – gũtha na hinya na marakara.

Tarũra - tigithũkania indo ta nguo, rũũa na ingĩ nyingĩ iria ikoragwo na ndigi; *Mũtarũkĩre* – ũrĩa ũtiganu ũyũ wa matonyo wonekete; *Mũtarũrĩre* – ũrĩa ũtarũku ũkoragwo ũhaana ; *Mũtarũri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Ũtarũri* – wĩra ũyũ wa gũterũra.

Tararia – tinia rũũa ũthĩnje; *Tarario* – tinio rũũa ũthĩnjwo; *Mũtararia* – mũtinia wa rũũa kana mũthĩnji; *Ũtararia* – ũthĩnji;

Taata[1] – mwarĩ wa nyina na ithe kana na nyina wa mũũndũ; *Wataata* – mwana wa taataguo.

Taata[2] – maaĩ gũtĩka o itaata hanini hanini; *Taatĩra* - maaĩ ta maya gũtĩkĩra handũ; *Taatia* – ita maaĩ maya itaata itaata; *Itaata* – maaĩ marĩa manini mũno mangĩhota gũkorwo marĩ hamwe; *Mũtatĩre* - ũrĩa maaĩ

maya maitĩkaga; *Mũtaatia* – mũiti wa maaĩ maya; *Ũtaata* – maaĩ macio marĩ mataatainĩ.

Tata – geria gwĩka na hinya mũno, ũmĩrĩria.

Tatha – gũtha na mũgucũki (*Mũbiira*) kana mũtĩ wĩkonjete ta mũtego.

Tathana – gũthana kana ũrathane ta hau igũrũ; *Mũtathi* – ũrĩa ũtathaga; *Mũtathwo* – mũgũthwo; Ũtathi – wĩra ũyũ wa kũgũtha.

Taatha – irio iria ikoragwo nda ya nyamũ; *Taathũra* – ruta taatha.

Tathũra – tumũra ũrute kĩrĩa kĩrĩ thĩinĩ.

Taurũ – taama ũrĩ na tũmaguoya ta kũnyua maaĩ na ũthondeketwo na ndigi ta cia mbaamba.

Taũra – heana ũhoro na njĩra ĩkũiguĩkana kuuma harĩ rũthiomi kinya harĩ rũrĩa rũngĩ kana o kuuma hithoinĩ ya rũthiomi; *Taũrĩra* – teithia kũheana ũhoro ũkũiguĩkana na rũthiomi rwega kana o hitho ĩkũmenyeka na ĩkũiguĩkana wega; *Taũrania* – umbũrania hitho ya rũthiomi kana o ũndũ mũna; *Mũtaũri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũtaũrĩrwo* – mũheo wa ũhoro ũyũ; *Ũtaũri* – mũtugo ũyũ wa gũtaũra; *Gĩtaũri* – kĩrĩa gĩtaũraga thiomi

Tawa – njĩki (macini) ya kũruta ũtheri thuutha wa gwĩkĩrwo maguta marĩa makanaga kana o indo ingĩ cia kũruta ũtheri ta thitima.

Te – eheria kĩndũ harĩa kĩrĩ ũikie handũ hangĩ harĩa gĩtagĩrĩire ihinda rĩrĩa rĩagĩrĩire, aga mwerekeo;

Mũtei – ũrĩa ũteaga; *Mũteerwo* – ũrĩa ũteagĩrwo kĩndũ; *Gĩtei* – kĩrĩa gĩteaga kana gĩgatũma kĩndũ kĩũre; *Te* – kĩrĩ mbere ya gĩĩko kĩonanagia ũndũ wagĩrĩirwo nĩ gwĩkwo; *Te* – ecokere; *Teana* – o mũũndũ gũte ũrĩa ũngĩ kana gũthiĩ njĩra ciake; *Teithia* – tũma gĩĩko gĩĩkĩ gĩa gũteana kĩoneke; *Teera* – tũma kĩndũ kĩa mũũndũ ũngĩ kĩũre kĩrĩ moko-inĩ maku.

Teba – heha na hinya ũrĩ na guoya; *Tebeba* – igua guoya, ngunyĩrĩrĩ kana kĩũndũ gĩtarĩ kĩega na gĩa gwĩkĩra guoya na gwĩkĩra kĩeha ngoroinĩ; *Gũtebeba* – kũigua, kũgĩa na kĩguoya; *Mũtebebere* – mũiguĩre ta ũcio ũrĩ hau igũrũ; *Tebeba* – Igua guoya.

Tega - tũmĩra ũũgĩ kana o indo ingĩ kũhenereria nĩguo ũnyite kĩndũ kana ũndũ, wĩhithĩre ũrĩa ũngĩ kana kĩndũ; *Tegana* – ikundi ngũrani kwĩhithanĩra; *Tegũra* – ohora mũtego kana kĩrĩa gĩothe gĩtege nĩguo kĩrekio; *Tegwo* – nyitwo nĩ mũtego; *Mũtego* – kĩrĩa gĩothe kĩhithe na mawara na gĩtakuoneka gĩa kũhenereria nĩguo kĩnyite kĩrĩa kĩngĩkuhĩrĩria; *Mũtegi* – ũrĩa ũtegaga; *Mũtegere* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũtega; *Mũtegũri* – mũrekereria wa mũtego kana kĩrĩa kĩnyite; *Mũtegithia* – mũruti wa watho ũtegi ũgĩe; *Ũtegi* – wara na ũmenyo wa gũtega; *Ũtegũri* – wara na ũmenyo wa gũtegũra.

Teha – huhia na hinya ta ũkũruta kĩndũ iniũrũ; *Tehateha* – huhia ũguo maita maingĩ.

Teka - onania kĩrĩa ũhithĩte; *Mwarĩ teka* – mũirĩtu ũrĩ mĩtugo mĩaganu

ya ũmaraya, ũmaramari.

Teke – igũtha rĩa kũgũrũ; *Mateke* - ũingĩ.

Tema – tũmĩra kĩndũ kĩũgĩ kũgayania kĩndũ, indo, andĩka na karamu; *Temana* – tũmĩra indo njũgĩ gũtemana; *Temera* – tema nĩũndũ wa, handũ ha; *Temangana* – o mũũndũ ateme ũrĩa ũngĩ; *Teme (a) nga* - tinia maita maingĩ na kĩndũ kĩũgĩ; *Temerera* – tinia kahora ũmenyereire; *Mũtemere* – njĩra ĩrĩa ĩtũmagĩrwo gũtema; *Mũtemani* – ũrĩa ũtemanĩte; *Mũtemerwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũtemwo* - ũrĩa mũteme; *Mwĩtemengeri* – mwanangi wa indo ciake; *Temanĩra* – rutai wĩra wa gũtema hamwe; Ũtemi – ũũgĩ na wara wa gũtema.

Tenda – mena, thũũra, Nyarara.

Tene – ihinda ithiru, mbere; *Tenetene* – ihinda iraya ithiru.

Teni – ikũmi, mbeeca ĩgayanĩtio na tũcunjĩ twa ikũmi; *Tũciri ikũmi* – kĩng'otore na mang'otore ikũmi nĩmo ciringi ĩmwe.

Tera – he mũũndũ ũhoro nĩguo akinyĩrie arĩa, ũrĩa ũngĩ; *Teranĩra* - heana ũhoro harĩa kĩndũ kĩrĩ.

Teera – thondeka gĩtete na mĩtĩ ya kĩndũire; *Mũteero* – mũtĩ ũrĩa ũtũmagĩrwo kũruta wĩra ũyũ; *Mũteeri* – mũruti wa wĩra ũyũ.

Terereka – thiĩ oro ũguo ũtarĩ na mĩbango, te mahinda tũhũ na kũrũra; *Mũtererekere* – mũthiire ũcio ũtarĩ na bata; *Mũtererek*i – mũthii ũyũ; *Itererek*a – ithiĩ rĩrĩ; *Mũtererek*o – mũthiire

ũyũ.

Terema - ranga handũ maita maingĩ; *Teremithia* – tũma handũ ta hau harangwo; *Gĩteremo* – harĩa harangagwo kana harange; *Mũteremere* – ũrĩa gĩtindo ta gĩkĩ kĩrangagwo; *Mũteremi* – mũrangi wa gĩteremo.

Teta – aria na inegene ũkiumbũraga maũndũ mahithe na mama nĩguo marũngwo; haro ya kanua ya gwetha ũma; *Tetania* – negenania ta harĩ na haaro; *Tetera* – arĩrĩria ũndũ mũna nĩguo mahĩtia marĩa marĩ ho moneke na marũngwo; Rũgamĩrĩra gĩcunjĩ, gĩkundi kĩna kĩũteti nĩguo kĩone wĩathi wakĩo; *Gũteta* - kwarĩrĩria ũndũ, andũ harĩa mahĩtĩirio nĩguo maũndũ mamenyeke kĩmeciria na ũhoro wa ma ũgĩe; *Kĩũteti* – gwĩka maũndũ na njĩra ya ũteti; *Mũteti* – ũrĩa ũtetaga; *Mũteterwo* – ũrĩa ũtetagĩrwo kana akarĩrĩirio; *Ũteti* - ũũgĩ, wara na ũmenyo wa Ũteti; *Tetia* – negenia, ũria gĩtũmi kĩa ũũru; *Tetithia* – kĩrĩa gĩtũmaga ũteti woneke kana inegene nĩgĩe.

Tetema – inaina nĩ guoya.

Tetenga – kuua mĩrigo yaku na ũritũ wayo ũtegũteithio.

Tii[1] – rigia thuutha wa indo ciothe, Korwo mũthia-inĩ wa indo irĩa ingĩ ciothe itongoretie.

Tii[2] – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ njũkĩ.

Tibĩrĩ – ũgacĩru, Ĩka maũndũ marĩa ũrenda ũrĩ na ũma waguo.

Tica – makia, ĩkĩra guoya wa mũthemba; *Tickĩka* – ĩtĩkĩra kũgĩa na guoya; *Mũticanĩre* - njĩra ĩrĩa guoya won-

ekaga nayo.

Tiga[1] – rũgamia kũgĩa na ũndũ, nina, rĩkia, kinyia, mũthia wa gĩĩko kana wa andũ.

Tiga[2] – reke o hanini; *Tigana* – o mũũndũ kana kĩndũ kwĩikaria kana kwehera kũrĩ gĩkundi kĩna kĩrĩa akoretwo arĩ; *Tigania* – tiga gwĩka marĩa ũgwĩkaga; *Tigatiga* – nina kinya mũthia wa gĩĩko o kahora; *Tigithia* – reke ũndũ ũcio ũgũthiaga na mbere ũkinye mũthia; *Tigithũkana* – eherania kũrĩ ũnyitanu ũrĩa ũngĩkorwo ũrĩ ho; *Tigĩra* – he mũũndũ, ũndũ mwanya wa gũtwarithia na mbere, rekera mũũndũ athĩi na mbere; *Tigĩrĩra* – ona atĩ ũrĩa ũgũthiaga na mbere no ũrathĩi hatarĩ na kĩgiria; *Mũtiga* – ũrĩa ũtigaga; *Mũtigairĩ* – mwĩki wega rĩrĩa arĩ muoyo arĩkĩtie gũkua na agatiga mawega na thuutha; *Mũtiganĩri* – mũtigi wa indo; Ũndũ ũgĩtigĩra ũrĩa ũngĩ; *Mũtigano* – mwamũkano, mwehanĩrĩro kana o kĩndũ kĩrũgamĩrĩire na njĩra yakĩo; *Ũtiganu* – ngũrani thĩinĩ wa ũndũ kana o cĩĩko.

Tiiha[1] – ruta mĩrukĩ na maniũrũ nĩũndũ wa marakara; *Tiihanĩra* – o ũmwe kũrutĩra ũrĩa ũngĩ mũgambo ũyũ na marakara maingĩ; *Tiihĩra* – ĩka ũguo na marakara marĩ na ũrũme mũingĩ; *Mũtiiho* – gĩĩko kĩu.

Tiiha[2] – itwo thakame na njĩra ya kũhingũra rũũa na kĩndũ kĩũgĩ; *Tiihia* – guraria kana ũite thakame, uga ciugo cia kũrakaria; *Tiihio* – ĩkwo ta hau igũrũ; *Mũtiihanio* – mũtemere, mũgurarĩre, kana o ũrĩa rũũa rũngĩkorwo rũhumbũrĩtio; *Ndihanio* - gĩĩko kĩo kĩene; *Ũtiihu* – mũtihanio ũyũ.

Tiira – rũgamia na igũrũ, nyitĩrĩra kĩndũ, ũndũ nĩguo wĩrũgamie; *Tiirania* – rũgamia na; *Tiirana* – o kĩndũ kũnyitĩrĩra kĩrĩa kĩngĩ; *Tiirĩrĩra* – nyitĩrĩra kĩndũ, ũndũ ndũkagwe na kuongerera hinya; *Mũtiiri* – mũnyiti wa ũndũ, kĩndũ nĩguo kĩrũgamie, rũgamĩrĩra; Mũnyiiti mbaru wa ũndũ mũna; *Ũtiin*i – ũũgĩ na ũmenyo wa kũnyitĩrĩra ũndũ kana kĩndũ.

Tiiria – hiinga mũrango, cokia riigĩ kana kĩhingo nĩguo mwanya ũcio ũikare ũrĩ mũhinge; *Tirĩria* – hinga nĩũndũ wa, ũrĩ; *Ndirio* – Kĩhingi; *Mũtiria* – ũrĩa ũhingaga; *Mũtirio* – mũhingo.

Tinia – renga, gaya na njĩra ya kweheranĩria indo icio wagayania kuuma harĩ nyina; *Tinania* – gayania maita meerĩ; *Tinĩria* – tema, eheria gĩcunjĩ; *Tinĩka* – hinya wa gwĩtinia kuuma harĩ nyina, nina hĩndĩ ĩtarĩ nginyu; *Mũtinia* – ũrĩa ũtinagia; *Mũtinĩrio* – mũheo wa kĩrĩa gĩatinio; *Mũtinĩrie* – njĩra ya gũtinia nayo; *Ndinano* – ngayano na njĩra ya gũtinania; *Ũtinania* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũtinia.

Tiniĩ – mũgarũ wa niĩ, kĩonanagia mũkanĩre mũũndũ akĩrega; *Tio* – onakĩo gĩkanagĩra andũ aingĩ atĩ matiikĩte ũndũ ũcio; *ithuĩ* (ũingĩ) wa niĩ; *Tiwe* – no gĩa kũgiria gĩĩko kĩrĩa kĩrekwo nĩ mũũndũ wa keerĩ; Kĩonereria - tiwe ũgũthiĩ.

Tinda – ikara handũ mũno makĩria mũthenya; *Tindania* – ikarania mũthenya wothe; *Tindanĩrĩra* – ĩka ũndũ ũmwe maita maingĩ hatarĩ bata; *Tindia* – tũma mũũndũ aikare handũ mathaa maingĩ etereire tũhũ, tũmĩra mahinda ma mũthenya wega kana ũũru; *Tindithia* – teithĩrĩria gũikara handũ mũthenya, Ikarithia; *Tindĩra* – ikara o hau, ikara mũthenya ũtarĩte irio; *Gĩtindo* – harĩa mũũndũ atindaga kaingĩ; *Mũtindĩre* – njĩra ĩrĩa mũũndũ atindaga nayo; *Ũtindo* – ũtũũro kana kũrĩa mũũndũ, kĩũmbe gĩtindaga gĩgĩcarĩria irio ciakĩo.

Tindima – inaina; *Mũtindimo* – mũinaino.

Tindĩka – tũmĩra hinya ũngĩ gũtwara ũritũ na mbere; *Tindĩkithania* – rutithania wĩra wa gũtindĩka mbere indo nyingĩ hamwe; *Tindĩkĩrĩria* – hinyĩrĩria kĩndũ thĩinĩ wa kĩngĩ kana gatagatĩ ka ingĩ; *Tindĩkithia* – teithĩrĩria gũtindĩka; *Tindirũra* – eheria kĩndũ harĩa kĩrĩ ũikaikũrũkie hanini; *Ndindĩko* – kĩrĩa gĩtindĩkagwo, kĩrimũ; *Mũtindĩki* – mwĩki wa gĩĩko gĩĩkĩ; *Mũtindĩkwo* – ũrĩa wongagĩrĩrwo hinya nĩguo athiĩ na mbeere; *Mũtindĩkĩre* – njĩra ya gũtindĩka; *Mũtindĩkano* – mũikaikanio wa andũ aingĩ ũtarĩ na mũbango.

Tingatinga, Karagita - ngaari ĩrĩ hinya na ĩrutaga mawĩra maritũ mũno ta kwenja, kũrĩma kana o kuoya.

Ting'a – tinia na kĩndũ gĩtuuhu; *Ting'ating'a* – tinia maita maingĩ; *Mũting'ating'o* – mũtinĩrie ũcio.

Tira – tiñĩrĩria mũtĩ ũrakũra hakuhĩ na gĩthukĩ; *Tirĩrĩra* – ĩka ũguo ũmenyereire; *Gĩtira* – kĩrĩa gĩtinagio na gĩgatigwo gĩgĩkũra, gĩthukĩ kĩrakũra; *Mũtiri* – ũrĩa ũtinagia; *Mũtirĩre* – ũrĩa kĩndũ ta kĩu gĩtinagio.

Tiri – rũgarũga o kahora kahora ũrĩ igũrũ wa kĩndũ kĩrakururio, thĩĩ o kahora kahora; *Tirithia* – thĩĩ o kahora kahora ũtarĩ na ihenya; *Tirithania* – twarana o kahora kahora ũkĩmenyagĩrĩra ũrĩa ũngĩ rũgendo-inĩ kana ciĩko-inĩ; *Tiritiri* – mũthiĩre ũyũ; *Mũtirithia* – mũtwarani o kahora ; *Mũtirithio* – mũtwarwo wa kahora; *Mũtirithanio* – mũtwaranĩre ũyũ.

Tiriha – rĩkia, nina, kinyia mũthia o ũmenyereire; *Tirihĩra* – ruta wĩra ũyũ nĩũndũ wa; *Tirihũra* – tharia harĩa hatirihe; *Tirihanĩra* – o ũmwe ũtirihĩre ũrĩa ũngĩ; *Tirihũka* – wĩra ũyũ kwĩruta guo mwene na kwĩyambũra, ũra na ihenya wĩrute ũgwati-inĩ; *Mũtirihi* – mũruti wa wĩra ũyũ wa gũtiriha; *Mũtirihĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Ũtirihi* – wĩra guo mwene.

Titi – kamũgambo gaceke ga kĩndũ gĩkĩgũtha thĩ.

Titika – kuua mĩrigo yaku yothe o hamwe; *Titikania* – kuuania mĩrigo hamwe; *Titikana* - thĩĩ hamwe na mĩrigo yaku na maũndũ marĩ moothe; *Titikĩra* – kuua nĩũndũ wa; handũ ha; *Mũtitiki* – mũkuui wa mĩrigo; *Mũtitikĩrwo* – mũkuuĩrwo; *Nditikano* – mĩkuuanĩrie ĩno ĩtarĩ na mũtaratara; *Nditikanio* – indo iria nguue ciothe hamwe.

Titimũra – tindĩka na hinya waku wothe; *Titimũrĩra* – tindĩka nĩũndũ wa handũ ha; *Mũtitimũrani* – ũrĩa ũtindĩkanaga na hinya wake wothe; *Mũtitimũrwo* – mũtindĩkwo; *Nditimũrano* – ndindĩkano ta ĩno ĩtarĩ thaayũ.

To – harĩ njĩra ĩngĩ tiga ĩno; *Kĩon - to* nii ingĩtuĩra ng'ombe na Cikũ aikarĩte tũhũ.

Toci – gĩcinga gĩtũmagĩra hinya wa thitima kũruta ũtheri.

Tooga – ruta ndoogo; *Toogatooga* – ruta ndoogo o kahora; *Toogerera* – ndoogo gũthiĩ na mwena mũna ũrĩa ũrĩ na; *Toogithia* – rutithia ndoogo na njĩra ya kuongerera indo ingĩ, tũma ndoogo yoneke; *Mũtoogere* – ũrĩa ndoogo yonekaga; *Ndoogo* – rĩera rĩa handũ harĩ na mwaki kana ũrugarĩ, ũigũ ũrĩa ũratukana na ũrugarĩ ũracina na ũkoneka kuuma mwaki-inĩ.

Tokoma – ũrimũ mũmatu, na ũrathiĩ ũkĩongererekaga.

Toma – thirĩrĩkĩra; *Mũtomere* – mũthiro ũyũ; *Ũtomu* – mũthirĩrĩkĩre kana mũthiro ũyũ.

Toombo – mũthemba wa nyama ũhaana ta maguta marĩa makoragwo kĩongo-inĩ gĩa kĩũmbe oro gĩothe ũrĩa ũteithagĩrĩria gũtua na kwamũrania ciĩko ona mwĩkĩre na njĩra ya gwĩciiria; Tuohanĩtio nĩ tũuthi tũceke mũno na nĩtuo tũteithagia maũndũ-inĩ moothe megiĩ mũtũrĩre wa kĩũmbe o gĩothe.

Tobora – tũrĩkia, rĩkania

na ũndũ, gera thĩinĩ kinya umĩre mwena ũrĩa ũngĩ; *Toborera* – enja irima riumanĩre na mwena ũrĩa ũngĩ; *Toboranĩra* – o ũmwe enje nĩguo marima macemanie; *Mũtobori* – ũrĩa ũtũrĩkanagia kinya mwena ũrĩa ũngĩ; *Mũtoborerwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũtoborere* – njĩra ya gũtobora nayo; *Ndobori* – kĩrĩa gĩtoboraga kana kĩenjaga irima; Ũtobori – ũũgĩ na ũmenyo na wara wa gũtobora.

Tondora – korwo maaĩ marĩ maingĩ matukanĩte na indo ta tĩĩri kana o mũtu; *Tondoria* – tukania maaĩ na indo ta icio; *Mũtondo* – mũtukanio ũcio; *Mũtondoria* – mũtukania wa indo ta ici na maaĩ; *Mũtondorere* – ũrĩa mũtukanio ũcio ũhaana; *Ũtondoru* – mũikarĩre wa mũtondo ũyũ; *Tendera* – mũnyororoko wa mũtondo kana wagi wa kĩgiriĩrĩria mũthĩire-inĩ; *Tenderũka* – thĩi ũnyorokete na ũtakũgiriĩrĩrio nĩkĩĩ kana kĩĩ; *Ũtenderũ* – ũrĩa mũtondo ũyũ ũnyorokete.

Tong'a – hutia irio na mooko marĩ na gĩko.

Toonga – gĩa na indo nyingĩ mũno cia thakame na mbeeca; *Toongia* – tũma mũũndũ ũngĩ agĩe na ũtonga; *Toongera* – gĩa na ũtonga ũrĩ, nĩũndũ wa; *Toonganĩra* – toonga hĩndĩ ĩmwe na; *Toongithia* – tũma mũũndũ atoonge; *Gĩtoonga* – ũrĩa ũrĩ na ũtoonga;
Gĩtoonga kĩa muumo – mũũndũ mũnini arĩ mũtoongu; Gĩa kĩmera - gĩtoonga gĩa kahinda o kanini; *Ũtoonga* – ũgĩi wa indo ta ici irĩ ciaku; *Mũtongere* – mũgĩire wa indo ta ici; *Gĩtang'a* – gĩtonga kĩa mahiũ.

Toonya – ingĩra thĩinĩ wa; *Tonyia* – ingĩria thĩinĩ wa; *Tonyania* – ingĩrania indo thĩinĩ wacio; *Tonyera* – ingĩrĩra, gerera handũ; *Tonyerera* – ingĩra thĩinĩ na njĩra ĩtarĩ njega; Ingĩrĩra maũndũ matarĩ maaku; *Tonyeria* – gereria handũ hana na makĩria njĩra ĩhaana ta ĩrĩ hinge; *Tonyithia* – ingĩrithia thĩinĩ na hinya kana wara; *Tonywo* – ingĩrwo thĩinĩ; *Mũtonyi* – ũrĩa ũtonyaga; *Ndonyi* – handũ hatonyete na thĩinĩ makĩria ikaiinĩ rĩa mũirĩtu; *Ũtonyi* – wara wa gũtonya.

Toro – korwo ta wĩ mũkuũ ũtarĩ mũrwaru na ũhurũkĩte wega ũtekwĩigua kana ũkĩigua o hanini ngoro ĩkĩrutaga wĩra wayo; *Matorotoro* – korwo ta ũrĩ toro na ũkirĩte o hanini; *Watoro* – ũrĩa ũkoragwo toro.

Toria – hotana, cinda thuutha wa kũruta wĩra na wone maciaro marĩa ũkoretwo wĩrirĩirie; *Torio* – hootwo, aga maciaro ma meririria maku; *Mũtoria* – mũhootani ; *Mũtoorio* – ũrĩa ũhootetwo; *Ũtooria* – ũhootani, woni wa maciaro ma wendo waku.

Toroka – ũra kuuma moko-inĩ ma thũ; *Torokanĩra* - ũra hĩndĩ ĩmwe; *Torokia* – teithĩrĩria gũtoroka; *Mũtoroki* – mũũri kuuma moko-inĩ ma thũ; *Ũtoroki* – gĩiko gĩkĩ gĩa gũtoroka; *Tororokia* – mĩa mai matweku matukanĩte na ndore, ĩka ũũru makĩria ma ũrĩa wagĩrĩirwo nĩ gwĩka; *Mũtororokerie* – mwĩkĩre ũyũ; *Ũtororokia* – hinya ũcio wa gwĩka makĩria.

Tota – kuhĩrĩria kwĩrua, irio hakuhĩ kũhĩa nĩguo irĩo

makĩria cia mĩri; *Totia* – rora kana irio nĩhĩu na njĩra ya kũhihinya; *Toteria* – ĩka ũguo handũ ha; *Mũtotia* – mwĩki ũguo; *Mũtoterio* – ũrĩa ũtũmaga ũtotia woneke wa irio cia ndugo ta ndũũma; *Mũtoterie* – njĩra ya gũtotia; *Ũtotia* – mũikarĩre ũyũ wa kũrora irio ninde kana cia ndugo nĩ hĩu.

Tothi – gĩcunjĩ kĩa mũgate ũtinangĩtio tũcunjĩ tũingĩ.

Tothora – hihinya nĩguo kĩrĩa kĩrĩ thĩinĩ kiume na njĩra ya gwĩcarĩria njĩra; *Tothorera* – ruta wĩra ũyũ nĩũndũ wa, handũ ha; *Tothorithia* – tũma ũtothori woneke; *Mũtothori* – mwĩki ũguo; *Ũtothori* – wĩra ũcio.

Totha – riita biũ, kĩĩga makĩria.

Tua[1] – tũmĩra moko gũtigithũkania kĩndũ na nyina; *Tuanĩra* – o mũũndũ atue hĩndĩ yake, marĩ hamwe; *Tuithia* – teithĩrĩria gũtua; *Mũtui* – mwiki ũguo; *Mũtuĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũtui woneke; *Mũtuĩre* – njĩra ya gũtua nayo; *Mũtuanĩri* – ũrĩa ũtuagĩra arĩa angĩ; *Ũtui* – ũũgĩ na wara wa gũtua.

Tua[2] – amũrania thuutha wa gũthikĩrĩria, ruta woni waku thuutha wa gũtuĩria na kinyi kaingĩ haandũ hegĩi ngarari kana o ũndũ ũkwenda kwamũranio gatagatĩ ka mahinya meerĩ marakararania.

Tuuba – inooro rĩa cuuma; *Tuubĩra* – noorera mũũndũ ũngĩ haandũ ha; *Mũtuubi* – mũnoori.

Tubu – riika maaĩ-inĩ o rĩmwe; *Tubĩra* – thambĩra, rika maaĩ-inĩ marathiĩ na mwĩrĩ wothe kana o marũgamĩte; *Mũtubĩri* –

mwĩthambi na maaĩ ta macio.

Tuga – amũkĩra mũgeni na gĩtĩĩyo kĩrĩa kĩagĩrĩru na ũtaana; *Tugana* – heana gĩtĩĩyo ta kĩu; *Mũtugi* – ũrĩa ũtuganaga; *Mũtugwo* – nĩ mũheo wa gĩĩtĩyo gĩkĩ; *Mũtugĩre* – mũtugo na njĩra ya gũtugana; *Ũtugi* – wĩra ũyũ wa kũheana gĩtĩĩyo gĩĩkĩ.

Tugũka - garagara; *Mũtugũko* – mũgaragaro.

Tugutũka – gera igũrũ wa kĩndũ na ihenya; *Mũtugutũko* – mũthiire ũcio wa gũthiĩ ũrangĩte indo ũgereire igũrũ wacio na ihenya.

Tuuha – aga kũhĩga kana kũgĩa na ũũgĩ wa mũthia ũrĩa ũtemaga rũhiũ kana o kĩndũ ta itimũ; *Tuuhia* – niina ũũgĩ wa cuuma kana mũthia wa kĩndũ; *Tuuhĩra* – rega kũũhĩga, gĩa na ũturumbaru wa ũceke ũrĩa ũtemaga; *Mũtuuhia* – ũrĩa ũtuhagia; *Mũtuuhĩre* – njĩra ya ũtuhu; *Ũtuuhu* – ũnyiihu wa ũceke wa gũtema kana gũtheca.

Tuka – *thita* – gĩa na rangi ũirĩrĩire; gũũka kwa nduma; *Tukanĩrithia* – o ũmwe gũcerithĩria ũrĩa ũngĩ nĩguo akorererwo nĩ nduma; *Tukĩrĩrwo* – korererwo nĩ ũtukũ; *Tukithia* – ikara handũ kinya nduma ĩgũkore; *Tukĩrwo* – aga kũmenya wega ũrĩa ũreka, korwo nĩ ũtukũ; *Ũtukũ* – ihinda rĩrĩa rĩkoragwo na nduma, riũa rĩathũa kinya rĩkĩratha; *Itukũ* – ihinda rĩu; *Matukũ* – ũingĩ.

Tuku – thĩĩna ũtarĩ na gĩtũmi, haaro ĩtarĩ na kĩene ya gũthĩnia andũ; *Tukutuku* – nditikano ta ĩno ĩrĩa ĩkoragwo ĩgĩkĩra mũingĩ ihooru rĩtarĩ na gĩtũmi kana kĩĩrĩgĩrĩro.

Tuma – hinga njĩra ũgĩtũmĩra ndigi kana o indo ingĩ cia gũthinga mwanya; *Tumĩra* – ĩka ũguo ũrĩ, nĩũndũ wa, handũ ha; *Tumũra* – tharia harĩa hatume; *Mũtumi* – ũrĩa ũtumaga; *Mũtumũri* – mũtharia wa harĩa hatume; *Mũtumĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũtumi woneke; *Ndumo* – ũũgĩ na wara wa ũtumi; *Ũtumi* – ũmenyo wa gũtuma; Ndumi – njĩki (macini) ya gũtuma; *Rũtumo* – harĩa njĩra ya gũtuma ĩgereire; *Tumania* – nyitithania icunjĩ nyingĩ hamwe; *Tumĩrĩra* – ongerera rũtumo.

Tumbũra – ũraga biũ umĩte ho na ũnine muoyo ũndũ ũtakoneka rĩngĩ; *Tumbũka* – kua biũ, hĩa ũmotoke na waage hinya wa kĩambĩrĩria rĩngĩ; *Tumbũrĩra* – ũragĩra hana, nĩũndũ wa, handũ ha; *Tumbũrania* – ũraga harĩa hatigaru; *Mũtumbũri* – mũragi kana mũniini wa muoyo; *Mũtumbũrũ* – kĩimba kĩu gĩkuũ; *Ũtumbũri* – ũragi ũcio.

Tũme – gĩkundi kĩa andũ marĩ hamwe na marĩ na muoroto ũmwe.

Tumu - mũhaka wa mũgũnda kana o handũ mwanya.

Tunga – nyitithania ciugo kana indo nyingĩ nĩguo ithondeke kĩndũ kĩmwe; *Tungĩra* – tunga nĩũndũ wa handũ ha; *Mũtungo* – kĩrĩa gĩtunge; mbeembe irĩ therũkie na maaĩ; *Mũtungi* – mũruti wa wĩra wa ũtungi; *Mũtungĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mũtungĩre* – ũrĩa ũtungi ũkoragwo ũgĩthiĩ na mbere; *Ũtungi* – wĩra ũyũ.

Tungata – rutĩra wĩra nĩũndũ wa kwenda kana o irĩhi; *Tungatĩra* – ihinda rĩrĩa ũkoragwo ũkĩruta wĩra ta ũyũ; *Tungatanĩra* – o mũũndũ gũtungatĩra ũrĩa ũngĩ; *Mũtungati* – ndungata, ngoombo; *Mũtungatĩri* – mũhunjia wa ũhoro wa Ngai; *Mũtungatĩre* – njĩra ya ũtungati; *Mũtungatĩrwo* – ũrĩa ũheagwo ũtungati; *Ũtungati* – wĩra ũyũ wa kũheana ũteithio na njĩra ya kũruta wĩra; *Ũtungatĩri* – wĩrutĩri wa gũtungata.

Turama – tagania magũrũ makĩria mũũndũ wa nja nĩguo kĩĩga gĩake kĩa ũciari kĩoneke; *Turamia* – ĩka mũũndũ wa nja ũguo; *Turamĩra* – ĩka ũguo nĩũndũ wa, ũrĩ handũ hana; *Turamĩrwo* – ĩkwo ũguo nĩ mũũndũ wa nja tondũ wa; *Mũturami* – mwĩki ũguo; *Mũturamĩrwo* – mwĩkĩrwo ũguo; *Ũturami* – cĩĩko ta ici.

Tuunya – oya kĩndũ na hinya kuuma kũrĩ mwene ũrĩa ũrĩ nakĩo; *Tuunyana* – gucanĩria kĩndũ o ũrĩa ũrĩkĩria ũrĩa ũngĩ hinya; *Tuunyanĩra* – tuunya nĩũndũ wa, handũ ha; *Tuunyĩka* – hotwo na indo ciaku ithĩĩ na mũũndũ ũngĩ na hinya; *Mũtuunyani* – mũici wa gũtũmĩra hinya na mawara; *Mũtuunyanĩre* – ũũgĩ wa ũtuunyani; *Ũtuunyani* – ũmenyo wa gũtuunyana.

Tuka – gũtha na ngundi; *Mũtukano* – haaro ya ngundi.

Tura[1] – tũmĩra indo ngũrani gũthondeka kĩndũ kĩngĩ ngũrani kuuma kũrĩ iria ũgũtũmagĩra; *Turanĩra* – o ũmwe akĩre, aturĩre ũrĩa ũngĩ, ruta wĩra wa ũturi hĩndĩ ĩmwe; *Turatura* – tura maita maingĩ; *Turĩra* – ĩka

ũguo ũrĩ, handũ ha, nĩũndũ wa; *Iturĩro* – kĩganda kana harĩa harutagĩrwo wĩra wa ũturi; *Mũturi* – mũruti wa wĩra wa ũturi; *Mũturĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũturi ũgĩe; *Mũturithia* – mũguĩki wa ũturi; *Nduro* – indo iria ndure, thondeke; *Ũturi* – wĩra ũyũ.

Tura[2] – kinya mũico, mũthia wa ũndũ kana njĩra; *Turanĩra* – cokanĩrĩria indo ciothe hamwe; *Mũturanĩri* – mũcokanĩrĩria wa indo ciothe; *Ũturanĩri* – ũcokanĩrĩria ũyũ; *Nduri* – mũthia, mũico.

Tuura – igua ruo, rũrarako thĩinĩ wa mwĩrĩ; *Tuurĩra* – harĩa haratuura; *Tuurithia* – kĩrĩa kĩratũma gũtuurwo kuo kwene mwĩrĩ-inĩ kana o ngoro-inĩ; *Tuurwo* – korwo na ruo; *Mũtuurwo* – ũrĩa ũrĩ na ruo; *Mũtuurĩre* – ũrĩa ruo rũkoragwo rũhaana mwĩrĩ kana ngoro.

Turu – mũgambo wa rũhiũ rũtuuhu rũgĩtinia kĩndũ; *Turuturu* – mũgambo ũcio maita maingĩ.

Turungi – cai wa macani ũtarĩ na iria

Tururа – aga njĩra kana muoroto ũrĩ na mwerekero; *Tururanga* – aga njĩra mahinda maingĩ; *Mũtururi* – ũrĩa ũtururaga; *Ũtururi* – wagi wa njĩra.

Turia – una iru, hutia tĩĩri na iru; *Turĩria* – turia nĩũndũ wa; Thaithana; *Turithia* – tũma maru maturio; *Mũturia* – ũrĩa ũturagia maru.

Turũ – niina biũ, enja njuĩrĩ yothe kĩongo; *Turũra* – gũithia biũ hatarĩ kĩndũ, ũndũ ũrũgamĩte; *Mũturũrĩre* – mũgũithĩrie ta ũyũ; *Ũturũri* – wĩra ũyũ; *Turũkia* – thĩ biũ, iriria,

buĩria, thiĩ wagĩtwo kahora kahora; *Mũturũkia* – mũthii ta ũyũ.

Turunga – inainia nĩguo matigi marĩa marĩ gĩtina moime mothe; *Turungithia* – gũthithia indo nyingĩ hamwe nĩguo iribaribĩke; *Turungĩra* – ĩkĩra matigari macio handũ; *Mũturungi* – mũruti wa wĩra ũcio; *Mũturungĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kĩndũ gĩturungwo; *Mũturungĩre* – njĩra iria ũturungi wonekaga nayo; *Ndurungo* – matigari macio makoragwo gĩtina; *Ũturungi* – wĩra ũcio wa gũturunga.

Tuta – ranga na gũtuanga nyeki na marakara; *Gĩtuto* – handũ ta hau harangĩtwo ũguo na makinya; *Mũtuti* – mũrangi waho.

Tutu – kũra na ihenya ta kĩgũa kana marũngo ma mũrangi.

Tutua – rwara mũrimũ wa na ihenya na ũcoke ũhone o rĩo.

Tututu – mũgambo wa marurumĩ

Tutha – tua, tinia na hinya nĩguo hagĩe mwanya; *Tuthũka* – umĩra na ihenya ũndũ ũterĩgĩrĩirwo; *Mũtuthi* – mũtui; *Ndutho* – wĩra ũyũ wa gũtutha kana kĩrĩa gĩtuĩtwo; *Ũtuthi* – wĩra ũcio.

Tua – tinia, renga, gucia hagĩe na mwanya; *Tuanĩra* – tuai hĩndĩ ĩmwe na o ũmwe agĩe na itua rĩake; *Tuĩka* – korwo ũrekanĩtie kana ũtinĩkĩte; *Tuĩkĩria* – tua na ndũkaniine gĩtina; *Tuĩkana* – kua, rengeka gĩcunjĩ mwanya mwanya; *Gĩtuĩku* – kĩrĩa gĩtuĩkĩte; *Mũtuĩre* – ũrĩa ũtuĩku ũyũ wonekaga; *Mũtui* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Nduĩkano* – o gĩcunjĩ gwĩtin-

ia kuuma harĩ kĩrĩa kĩngĩ na kĩgĩe na hinya wa kwĩikaria na muoyo mwerũ; *Ũtuĩku* – gũkorwo na njĩra ĩyo ya gũtuĩkana; *Ituĩka* – nduĩkano ĩno, ngayũkano ta ĩno.

Tuuka – rĩanga ũkĩmeragia na ihenya.

Tuuma- thĩĩ ũgĩcokaga na thuutha maita maingĩ nĩũndũ wa marakara kana gĩkeno; *Tũmĩra* – nogera ũndũ na wendo mũnene; *Mũtuumi* – mwĩki ũguo.

Tuĩria – caria ũhoro wa ma na kĩambĩrĩria kinya o gĩtũmi gĩa gũtũma ũhoro ũcio woneke; *Tuĩrania* – o mũũndũ atuĩrie ũrĩa ũngĩ nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Tuĩrĩria* – ĩka ũguo ũrĩ, handũ ha; *Mũtuĩria* – mwĩki ũguo; *Mũtuĩria wa mwanya* – mũthigani kana ũrĩa ũtuĩragia maũndũ mene na hitho ate-kũmenyeka; *Mũtuĩrĩrie* – wara na ũmenyo wa ũtuĩria; *Mũtuĩrĩrio* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra ũyũ wa ũtuĩria. *Mũtuĩrio* – ũrĩa ũhoro na ciĩko ciake ikoragwo igĩtuĩrio; *Ũtuĩria* – ũũgĩ, ũmenyo kinya wara wa gũcaria maũndũ marĩa matoĩkaine na ma marendeka kũmenyeka.

Tĩĩa – he gĩtĩĩyo kĩa ũmũtugo kana wĩtigĩre ũndũ mũna nĩũndũ wa kwenda kana kwendithio; *Tĩĩana* – o ũmwe kũhe ũrĩa ũngĩ gĩtĩĩo; *Tĩĩka* – heka gĩtĩo; *Tĩĩithia* – kĩrĩa gĩtũmaga gĩtĩĩyo kĩoneke; *Gĩtĩĩyo* – weega na ciĩko horeru cia mũũndũ; *Gwĩtĩĩithia* – gwĩka, kwaria kũrĩa gũtarĩ na kwĩyendithĩrĩria harĩ arĩa angĩ tũhũ; *Mwĩtĩĩi* – mwĩki ta haaha igũrũ; *Mwĩtĩĩyo* – mũtugo ũyũ wa gwĩka maũndũ ta macio, kuuga maũndũ matarĩ ho nĩguo

woneke ta ũũĩ kinya ona ũrĩa ũtoĩ, kwĩgathĩrĩria tũhũ; *Mũtĩĩani* – mũheani gĩtĩĩyo; *Mwĩtĩĩre* – ũrĩa mũũndũ etĩĩaga naguo; *Mwĩgatho* – mwĩyono.

Tĩna – ikara o harĩa wakinya ũiganĩire na ũtarĩ na ũndũ ũreka; *Tĩnĩka* – ikara ũguo; *Mũtĩnĩki* – mũikari ũcio; *Mũtĩnĩko* – mũikarĩre ũyũ.

Tĩtĩria – ĩkĩra ũira atĩ ũguo nĩguo na hatirĩ nganja, mathangania kana ũcuke; *Mũtĩtĩria, Mũtĩtĩrithia* – mwĩkĩri wa ũira biũ; *Ũtĩtĩria* – ũniini wa nganja iria ingĩkorwo ho.

Tĩĩra – rega gũũka kana gũthiĩ harĩa hagĩrĩirwo ihinda ina na rĩamũre; *Tĩĩria* – tũma ũndũ wage gwĩkwo kũringana na ihinda rĩrĩa rĩrĩ thĩĩnĩ wa mũtaratara; *Tĩĩrĩra* – rekera; *Tĩĩra* – nĩũndũ wa; *Tĩĩranĩra* – rekeranai - rega gũthiĩ hĩndĩ ĩmwe; *Mũtĩĩri* – mũregi gũthiĩ harĩa haiguithanĩrie; *Mũtĩĩrio* – ũrĩa ũgiragio gũthiĩ ho kana kĩrĩkanĩroinĩ; *Mũtĩĩro* – hĩndĩ ĩyo gũtĩrĩtwo na hatarĩ wendi wa gwĩkinyia; Kũhurũka thuutha wa mathiko kana ngero nene; *Mũtĩĩria* – ũrĩa ũtũmaga mũtĩĩro woneke; *Mũtĩĩrĩrwo* – ũrĩa ũrekagĩrwo kana agatigĩrwo kĩrĩa kĩragucanĩrio.

Tĩĩri – thĩ, mwena wa na igũrũ wa thĩ ĩno tũikaraga, mũtutu mũhinyu ũrĩa ũkũragia mĩtĩ igũrũ; *Gĩtĩĩri* – rangi ũrĩa ũhaana ta tĩĩri ũkĩoneka.

Tiririka - *thĩrĩrĩka* - itĩka ta maaĩ makĩgũa kuuma handũ igũrũ; *Mũtiririko* – mũitĩkĩre ũcio; *Mũtiririkĩre* – mũitĩkĩre

ũcio.

Tũgũga – thiĩ na magũrũ matarĩ na hinya nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna, thiĩ ũkĩgũaga o ũgĩũkagĩra; *Tũgũgĩra* – thiĩ na njĩra ũgĩtũgũgaga; *Tũgũgia* – agithia muoroto kana wĩkĩre mũtũgũgo; *Mũtũgũgi* – ũcio ũkoragwo ahana ũguo; *Mũtũgũgĩre* – ũrĩa wonekaga; *Ũtũgũgi* – mũtugo ũyũ ũtarĩ na muoroto, mũhũgũyo.

Tũũha – rũgarũga na gĩkeno, tũmbũta, thiĩ na mĩena yothe ũkĩrũgarũgaga nĩ gĩkeno; *Tũũhatũũha* – cokera gũtũũha maita maingĩ; *Tũũhania* – tũũha hamwe; *Tũũhĩrĩra* – thiĩ na ndũgarũgo ya gĩkeno harĩ; *Itũũha* – gĩĩko gĩĩkĩ gĩa gũkorwo ũgĩtũũha; *Mũtũũhi* – mwĩki ũguo; *Mũtũũhĩre* – mwĩkĩre ũyũ; *Ndũũhi* – ĩrĩa ĩtũũhaga; *Ndũũho* – mũtugo ũyũ wa gũtũũha na gĩkeno; *Ndũũhiũ* – gĩkeno kĩa ndũgarũgo gĩtarĩ gĩthimo; *Ũtũũhi* – ũmenyo wa gũtũũha.

Tũhũ – kĩndũ hatarĩ kana gĩtarĩ na bata ona atĩa; *Matũhũhũ* – maũndũ marĩa maragio matarĩ na bata ona ũrĩkũ.

Tũma – ĩkĩra hinya nĩguo ũndũ wĩkĩke, ũria na gĩtĩĩyo ũteithio wĩra ũtarĩ na marĩhi; *Tũmana* – heana hinya wa gwĩka handũ haku; *Tũmanĩra* – tũma mũũndũ ere, rekanĩria ũngĩ ooke harĩa ũrĩ kana akwenderwo; *Mũtũmani* – ũrĩa ũtũmanaga; *Mũtũmwo* – mũrekio, mũheo wa ndũmĩrĩri atware handũ hangĩ; *Mũtũmĩrwo* – mũheo kana mũnyiiti wa ndũmĩrĩri; *Ndũmĩrĩri* – ũhoro, iheo iria ineanagwo nĩ mũtũmani ikinyĩre mũtũmĩrwo; *Ũtũmani* – wĩra ũyũ wa

gũtũmana.

Tũũnda - imba mwĩrĩ, gĩa na mbarara nĩũndũ wa mũrimũ; *Tũũndia* – tũma haimbe kana hatũnde; *Tũũndũra* – niina ũtũũndu ũcio; *Ndũũndio* – imbithia macigo macigo; *Ũtũũndũ* – ũimbu ũcio kana kũimba kĩĩga kĩa nga kĩa ũciari rĩrĩa ĩrĩ na mũrukĩ.

Tũũnga – thĩĩ ũcemanie na; *Tũũngana* – cemania kuuma mĩena yerekanĩire; *Tũũngania* – tũma njĩra, indo icamanie; *Tũũngia* – twarĩra nĩguo ũcemanie na ũcio, kĩrĩa kiumĩte mwena ũcio ũngĩ; *Tũũngania* – tũma mũtũngano ũgĩe; *Mũtũngano* – magomano ma njũũĩ; *Ũtũngi* – wĩra ũyũ wa gũtũnga.

Tũra – ĩkĩra irima kinya mwena ũrĩa ũngĩ, thegetha; *Tũranĩra* – ĩkanĩrĩra marima hamwe; *Mũtũri* – mũruti wa wĩra wa gũtũra; *Mũtũro* – gĩĩko kĩu hĩndĩ ya mbere gũtarĩ kĩngĩ takĩo gĩĩke hĩndĩ ĩyo; *Ndũri* – gĩtũri irima; *Ũtũri* – ũmenyo wa gũtũra marima.

Tũrĩka – gĩa na mĩtugo ya ũũra thoni, agana, maramara; *Tũrĩkia* – tũma waganu woneke na mĩtugo ĩtarĩ mĩega; *Mũtũrĩko* – mũtugo ũyũ wa gwĩka ũũru; *Ndũrĩka* – kĩnanirĩ kana mwĩki ũũru na maũndũ marĩa mataringanĩte na mĩtugo ya ũndũire; *Ũtũrĩka* – mũtũrĩire ũyũ wa waganu.

Tũũra – ikara handũ, gĩa na ũtũũro thĩĩnĩ wa handũ; *Tũũrania* – ikarania na; *Itũũra* – mĩcii mĩingĩ hamwe; *Mũtũranĩrie* – ũrĩa indo ciothe cikaranagia; *Mũtũũri* – ũrĩa ũikaraga muoyo arĩ handũ; *Mũtũũria* – ũrĩa

ũheaga ũngĩ indo cia kũhũthĩra rĩrĩa arĩ muoyo; *Mũtũũrĩre* – mũtugo wa mũikarĩre kana o ũrĩa muoyo ũtũũraga na ũkuruhanu kana na ũnyitanĩri na ĩrĩa ĩngĩ yoothe ĩratũũra; *Mwĩtũũria* – mwendi gũikara arĩ wiki; *Ũndũire* – mĩtugo na mĩikarĩre ya andũ nyamũ kuuma njiarwa na njiarwa, mĩtugo ĩno ĩthiaga ĩgĩtigagĩrwo njiarwa nĩ iria ciathira; *Ũtũũro* – kũrĩa ciũmbe itũũranagia hamwe.

Tũrũ – mũgambo ũrĩa ũrutagwo nĩ mũcinga kana mbeembe ĩkĩhĩhio; *Tũrĩkia* – rutithia mĩgambo ta ĩyo; *Itũrĩkia* – iruta rĩa mũgambo ta ũcio; *Mũtũrĩkia* – mũruti wa mũgambo ta ũyũ; *Ũtũrĩkia* – ũruti wa mĩgambo ta ĩyo.

Twana – ũingĩ; *Kaana* – ũnini, maciaro na nyamũ; *Wana* – matumbĩ ma njamba, kũgĩa na mĩtugo na mĩikarĩre ta ya mwana.

Twara – oya kĩndũ ũthamĩrie handũ hangĩ; *Twarana* – thĩĩ hamwe na; *Twarĩra* – oya ũtwarĩre mũũndũ ũngĩ kana handũ hangĩ; *Twarithia* – tũma kĩndũ ta gĩĩkĩ gĩthĩĩ handũ hangĩ gĩtwarĩte kana gĩtwarĩtwo; *Mũtwari* – ũrĩa ũtwaraga; *Mũtwarĩrwo* – ũrĩa ũtwaragĩrwo; *Ũtwarithia* – njĩra ya ũkuui ũyũ.

Tha – igua kĩũndũ gĩa kĩeha kĩrĩa gĩtũmaga mũũndũ ende gũteithia na kũruta ũrĩa ũngĩ, kĩndũ thĩĩna-inĩ ũrĩa angĩkorwo arĩ naguo.

Thaa – kĩgeri kĩa mahinda. Kĩgayanĩtio na njano cia ikũmi ikũmi iria ciigĩtwo na mĩrongo ĩtandatũ, *Ndagĩka* nacio ikagayanio na tũcunjĩ

o tatuo tũniinanini tũrĩa tũthoondekaga ndagĩka twĩtagwo *Cekendi.* Ndagĩka mĩrongo ĩtandatũ ituĩkaga *Ithaa* rĩmwe na marĩ mĩrongo ĩĩrĩ na mana, magathondeka *Mũthenya* ũmwe.

Thabaita – harĩria ita nĩguo rĩkorwo rĩrĩ na maũndũ moothe magũthiĩ haaro-inĩ atĩ gũtirĩ kĩndũ mangĩrira kana mende gũcokera na thuutha hĩndĩ ĩyo ya gũthiĩ ita.

Thabarĩ – rora rũgendo.

Thabuni – mũthemba wa indo ũrutaga mũhũyũ rĩrĩa ũratukanio na maaĩ.

Thabina – ngaari ya maaĩ -inĩ.

Thaitĩra – he ũteithio hĩndĩ ĩrĩa ũbataranĩtie makĩria, teithĩrĩria; *Mũthaitĩri* – mũheani wa ũteithio ũcio; *Mũthaitĩrwo* – mũheo wa ũteithio; *Ũthaitĩri* – kũheana ũteithio ta ũyũ.

Thaca[1] – haca, cokia na thĩinĩ na ũnyihie mũigana ta ũrĩa mũũndũ kana nyamũ ĩkaga akĩhuhia rĩera na nja.

Thaca[2] - cacia, atũranga tũcunjĩ tũceke tũceke; *Mũthaci* – ũrĩa ũthacaga; *Mũthacĩrie* – ũrĩa watũrangi ta ũyũ ũkoragwo ũhaana.

Thaga[1] – gĩa na mahũa mathaka matukanĩte marangi mĩthemba mĩingĩ; *Ithaga* – kĩrĩa gĩothe kĩongagĩrĩra ũthaka mwĩrĩ-inĩ; ũnini; *Mathaga* – Ũingĩ. Mamwe ma marĩa makoragwo na Agĩkũyũ nĩ ta maya. *Hang'i* – ciikĩragwo matũ nĩ atumia; *Ikenye* – rĩcuragio ngingo nĩ atumia na rĩkagwa gatagatĩ-inĩ ka nyondo; *Kĩnyaata* – ndoho,

mũcibi wa ciũma wo-hagwo njohero makĩria nĩ arũme; *Kĩrago* – mũtĩ mũnungi wega wekĩragwo kana ũgacurio ngingo; *Kĩũma* – ũniini; *Ciũma* – ũingĩ- tũnyamũ tũũmũ twĩkĩrĩtwo ndigi kana tũkanyi tithanio gũthondeka mũgathĩ kana o mĩgathĩ ĩrĩa ĩkĩragwo ngingo kana ĩkohwo njohero; *Magoiya* – mindira cia matũ cia aanake; *Mbũthũ* – kĩnya kĩgemie gĩa kũina gĩcandĩ; *Mũgathĩ* – rora kĩũma ya andũ anja; *Mũcangi* – kĩnya kĩraihu na gĩceke gĩekĩragwo ũcũrũ nĩ athuuri hĩndĩ ĩrĩa marĩ rũgendo-inĩ; *Mũkũnũngũ* – mũgathĩ mũtungu; *Mĩnaĩ* – mĩgathĩ mĩtuune; *Mĩthanga* – icango cia athuuri cia mooko; *Mũrumbo* – gĩtĩ kĩhũthũ kĩa magũrũ matatũ gĩkuuagwo nĩ athuuri magĩthiĩ na nokĩo maikara-gĩra; *Mũnyoro* – ndoho ĩge-metio na ciũma; *Ndebe* – mĩtĩ ya matũ ya airĩtu na ahiki; *Ndorogonye* – icango cia magũrũ cia airĩtu; *Ngaguana* – mĩgathĩ ya mooko ya airĩtu; *Ngiciri* – gacuuma gatheru gekĩragwo nĩ aanake matũ; ngunyei – ngiciri ya athuuri; *Ngome* – icũhĩ cia mooko cia athuuri; *Nyarũrũng'a* – mĩrĩnga ya magũrũ ya aka; *Thira* – ndoho ya njohero hĩndĩ ya irua rĩa aka; *Rũkwa* – nguo ya ciũma; na mangĩ maingĩ.

Thaga[2] – harĩria na njĩra ya gwĩkĩra mathaga; *Thagathaga* – harangĩria na ihenya ũgĩkĩraga mathaga.

Thagiri – rora nũgĩ, riiko rĩa makara rĩkoragwo na gĩcungi gĩa gũcunga mũhu, no rĩtũmĩragwo na ngũ kana makara na muura.

Thaaha – mũrukĩ ũrĩa ũrutagwo nĩ kĩũmbe,

mũmera o guo mwene.

Thahia – niina thaha, agithia riri kana gĩtũmi.

Thahu – mũgiro ũrĩa ũrehagwo nĩ maũndũ mooru ma kĩmũtugo kana ma kĩndũire; *Thahũra* – niina thahu ũcio na njĩra ya ig-ongona rĩrĩa rĩagĩrĩire; *Thahithia* – ĩkĩra thahu kana kĩrumi.

Thahabu – mahiga ma bata na ma goro nĩũndũ wa ũthaka wa mo.

Thaii – gatha, goca thaitha, kumia, Ngai na gĩtĩĩyo na ũhoreri mũnene; *Thaaitha* – hoya na gĩtĩĩyo na wĩnyihĩtie mũno nĩguo ũndũ mũna ũkinye; *Thaaithana* – ĩka ũguo; *Thaaithĩra* – ĩka ũguo handũ ha, nĩũndũ wa; *Mũthaaithani* – mwĩki ũguo; *Mũthaaithwo* – ũrĩa ũragĩrio wĩtĩkĩri; *Mũthaaithire* – njĩra ĩno ya gũthaaithana; *Ũthaaithi* – wĩra ũyũ.

Thaka – kĩndũ kĩega gĩa gũkenia maitho, mũirĩtu mũthaka akarĩkia; *Thakara* – gĩa na ũthaka na wega wa gũkenia maitho; *Thakaria* – ĩkĩra ũthaka, gemia, ĩkĩra mathaga; *Thakarĩra* – gĩa na ũthaka nĩũndũ wa, handũ ha; *Mũthaka* – ũrĩa ũrĩ na ũthaka kana kĩrĩa kĩrakenia maitho; *Mũthakario* – mwĩkĩrwo wa ũthaka *Mũthakarĩre* – mũikarĩre wa ũthaka; *Mũthakario* – mwĩkĩrwo wa ũthaka; *Ũthaka* – njĩra ĩyo ya gũkorwo na kĩrĩa kĩrakenia maitho.

Thakame – mũthemba wa maaĩ matuune marĩa makoragwo thĩĩnĩ wa mĩkiha ya ciũmbe ciothe iria irĩ muoyo; *Ũthakame* –

mũhutanio wa thakame na ũrĩa ũhurunjũkaga kũrĩ ciũmbe ici, ũrĩa thakame ikuhanĩrĩirie nĩguo irĩ na rũrĩra rũrũmu makĩria ta mwana na nyina.

Thaaka – ĩka maũndũ maingĩ maingĩ matarĩ na bata ũkĩmacokagĩra nĩũndũ wa gĩkeno na thaayũ wa ngoro; *Thaakania* – thaka hamwe; *Thaakia* – rutĩra angĩ wĩra wa gũthaaka nĩguo makene ona matagũthaaka; *Thaakĩra* – thaaka handũ ha, nĩũndũ wa; *Thaakithia* – rũgamĩrĩra mathaako, tũma ithaako rĩgĩe; *Ithaako* – ũnini. *Mũthaako* – ũingĩ – gĩĩko gĩkĩ gĩa gũthaaka; *Mũthaaki* – ũrĩa ũthaakaga; *Mũthaako* – rĩrĩa gĩĩko gĩkĩ kĩrathĩi na mbere; *Ũthaaki* – wĩra ũyũ.

Thaama – oya indo ciaku ciothe na ũgarũrĩre ũikaro, mbĩgĩga ya indo icio; *Thaamania* – ruta watho wa gũthama, teithĩrĩria gũthama; *Thaamathama* – ikara ũgĩthaamaga; *Thaamithia* – tũma thama yoneke kana ĩgĩe; *Thaamĩra* – thiĩ ũikaro mwerũ; *Mũthaami* – mwĩki ũguo; *Mũthaamio* – ũrĩa ũthamagio; *Mũthaamania* – ũrĩa ũthaamanagia kana agateithĩrĩria ũthaami; *Mũthaamĩre* – ũrĩa ũthaami wonekaga; *Ithamĩrio* – kũrĩa gũthamagĩrwo; *Ũthaami* – mũtugo ũyũ wa gũthama.

Thamara – ruta mũgambo ũrĩ na mũraramo mũnene na kanua ũũhatithĩtie mũmero-inĩ. *Thamaranĩra* – ĩka ũguo hĩndĩ ĩmwe; *Ithamara* – kũruta mũgambo ta ũcio; *Mũthamarĩre* – mũrutĩre wa mũgambo ũcio; *Ithamara* – kũruta mũgambo ũyũ.

Thambia – ruta gĩko na maaĩ; *Thambĩra* – tubĩra, rera

maaĩ-inĩ

Thambĩri - nyoni ĩrĩa ĩikaraga maaĩ-inĩ, kĩrĩa gĩothe kĩgeraga maaĩ-inĩ; *Thambania* – o ũmwe gũthambia ũrĩa ũngĩ; *Gwĩthamba* – kwĩruta gĩko na maaĩ; *Ithambia* – ruta gĩko na maaĩ; *Ithambĩra* – ihinda rĩa gũkorwo maaĩinĩ; *Mũthambia* – ũrĩa ũrutaga gĩko na maaĩ; *Mũthambania* – mũũndũ mũrũme ũrĩa ũcokaga mũciĩ wene mwene guo akua na akaũtua wake na akahikia mũtumia ũcio aikarĩte o kwa mũthuuri mwene; *Mũthambĩri* – mũtubĩri; *Ũthambĩri* – ũmenyo wa gũkorwo maaĩ-inĩ.

Thambu – ng'ombe ĩrĩ na marangi mairũ na matune matukanĩte na gĩtũĩri.

Thambutha – mũthemba wa mũhuko mũtume ta rũhĩa na wĩkĩragwo irio thĩinĩ.

Thamiri – ngunyĩrĩrĩ ciumaga na nja ya mwĩrĩ nĩũndũ wa itũmi na iria iheaga mũũndũ ũndũ mũgeni ũrĩa ũrenda kuoneka.

Thamuri – maguta marĩa marutagwo iriainĩ.

Thana – hitha, nyamũ kũrega na iria nĩũndũ wa mwana wayo; *Gĩthana* – iria rĩa hĩndĩ ya mbere nga yaciara.

Thani[1] – kĩihũri gĩtarĩ kĩriku

Thani[2] - mũthemba mwaraganu wa thani ya gĩthiũrũrĩ wĩkĩragwo nyĩmbo ciinagio na kĩnanda.

Thaano – ngundi, kũnja ciara ũcoketie na thĩinĩ

rũhĩinĩ, rũũri rwa ngeithi rwa kĩama kĩa (DP)

Thanũ – mbeembe ngũrũ na nyũmũ irĩ mĩcakwe-inĩ

Thanda[1] - mbegũ cia hĩndĩ iria ikoragwo ciĩnyitĩrĩire mũcakwe-inĩ kana o itunda-inĩ; *Thandũra* – ruta thanda ici harĩa ciĩnyitĩrĩire o ĩmwe ĩmwe; *Mũthandũri* – mũruti wacio.

Thanda[1] – gũthana na hinya mũingĩ ũtarĩ kĩgeri; *Thandĩ* – mwaki ũrathũkaga gatagatĩ-inĩ ka indo nyũmũ ta mahiga, ikama ciagũthana na hinya, tũmwaki tũnini tũnini tumaga mwaki-inĩ rĩrĩa ũgwakana.

Thandamũirũ – magego marĩa makoragwo gatagatĩ ka magego ma mũtheko na makamburu marĩa matũmagĩrwo na gũtembũra.

Thaanga – gĩa na gutu, kũgĩa na rangi wa mwanya makĩria rĩrĩa Cuuma ciagĩa na maaĩ; *Thangania* – gwatania mũthango; *Mũthango* – mũikarĩre ũcio wa gũthanga.

Thangania – gĩa na wagi wa ũma atĩ ndũũĩ nĩguo kana tiguo, aga ũira wa gũtua ciira; *Mathangania* – rigwo nĩ ũrĩa ũrenda.

Thang'a – thĩ kahora kahora ũtarĩ na ihenya ta ũrĩa kaana gathiaga gakĩambĩrĩria gũthĩ.

Thang'i – mĩthirimo mĩũmũ kũrĩ ĩrĩa ĩngĩ.

Thang'ata – thĩ na njĩra ĩrĩ na mathĩĩna ũrĩ wiki; *Mũthang'ati* – mũthii wa rũgendo ta rũrũ.

Thara – huria na kũrĩa ũrĩ na ihenya ũrute harĩ indo

nyingĩ; *Tharano* – o ũmwe kũhuria na hake; *Tharĩra* – thara nĩũndũ wa; Handũ ha; *Ithara* – ihuria rĩa o mũũndũ na hake; *Mũthari* – ũrĩa ũhuragia; *Mũtharwo* – ũrĩa ũtunyagwo kana indo ciake ikahurio; *Ithari* – gĩiko gĩkĩ gĩa gũthara.

Thaara[1] – mũthemba wa nyeki nene irĩ marũngo na iriagwo nĩ ndĩa nyeki.

Thaara[2] – ibuku rĩa mahoya rĩa ndini ya gĩkiricitũ.

Tharia[1] – eheria kĩndũ kĩmwe igũrũ wa kĩrĩa gĩake; *Tharania* – o kĩndũ gũtharia kĩrĩa kĩngĩ, indo gũtharania ikĩgũa.

Tharia[2] – thiĩ na atumia eene handũ ha mũkaguo, onana kĩmwĩrĩ na atumia arĩa ahiku; *Gĩtharia* – ũrĩa wĩkaga ũguo nja ya mũciĩ wake kana na mũthuuri, mũtumia ũtarĩ wake, mũici wa wendo wene kana wa arĩa mahikanĩtie; *Mũtharia* – mũtharia wa mwako kana o mũciĩ; *Ũtharia* – wonani wa kĩmwĩrĩ wa arĩa mahikanĩtie nja ya ũhiki wao; Ũmbani wa arĩa mahikanĩtie.

Tharara – aga hinya wa mũkũrĩre, garũrĩra rangi wongerere ũhunyũku.

Thari[1] – ikia magũrũ ũgĩtũmĩra hinya wa mũico ũtanakua.

Thari[2] **–** ngũ njeke cia mũthia wa honge kaingĩ itũmagĩrwo na kũgwatia iria ingĩ nĩguo ciakane.

Tharĩka – ingĩrĩra o rĩmwe na haaro; *Tharĩkanĩro* – ita kũgomana haaro-inĩ na ĩthiĩ na mbere; *Tharĩkĩra* – ambĩrĩrĩria haaro na ihenya

acio angĩ matarĩ na ũmenyo wayo; *Tharĩko* – haaro ĩyo ĩgĩthiĩ na mbere; *Tharĩkĩrwo* – korwo na iyũ nĩ haaro ũterĩgĩrĩire; *Mũtharĩko* – haaro ta ĩyo ya matharaita; *Mũtharĩko* – maũgĩ, mawara na ũmenyo wa tharĩko; *Ũtharĩki* – mũtugo ũyũ wa gũtharĩkanĩra.

Thaata– aga maciaro, aga kũhĩa wega; *Thaatia* – tũma ũthata woneke; *Thaatũra* – niina ũthaata; *Thaatĩra* – thaata nĩũndũ wa, handũ ha; *Ũthaatu* – waagi wa mbeũ cia ũciari kana o kwaga kũhĩa, kũruga wega.

Thathaya – hutia kahora kahora na mĩthia ya twara, thũa hanini hanini. *Mũthathayi* – ũrĩa ũthathayaga; *Mũthathaĩre* – njĩra ya gũthathaya; *Thathaywo* – ĩrĩa ĩthathayagwo; *Ũthathai* – ũhutania ta ũcio.

Thaatũ[1] – nduma ya mũthenya na makĩria rĩrĩa kũrĩ na mbura.

Thaatũ[2] – kĩgunyũ kĩnene kĩrĩ marangi maingĩ kĩonekaga nyũmba-inĩ ngite na nyeki.

Thaathi – thubu, maaĩ marĩa matherũkĩtio na nyama, kana o irio o ciothe.

Thaitĩra – teithĩrĩria, he ũteithio wa na ihenya; *Mũthaitĩri* – mũheani ũteithio ta ũcio; *Ũthaitĩri* – ũteithio ta ũyũ.

Thaya – oha na ndigi na ũrũmie mũno; *Thayana* – ohana na ndigi, kundĩkana; *Thaithia* – teithĩrĩria kuoha; *Thaũra* – ohora, hurũkia mũkuui wa mũrigo na kũiga thĩ; *Thaũrana* – ohorana nĩguo o mũũndũ ahũthĩrwo; *Mũthaũri* – ũrĩa ũthaũraga;

Mũthaũrwo – muohorwo kana mũteithio wa mũrigo; *Ũthaũrani* – ũrutani kana ũteithania wa mũrigo ta ũyũ.

Thaayũ – andũ othe, a nyina ũmwe, nyũmba, mũhĩrĩga, iruka na ndũrĩrĩ ngũrani ngũrani maikaranagia makenanĩire matakũrũa kana kũgitana, kũmenana na matakũiguanĩra ũiru ona atĩa na maikaranĩtie na wendo, kira, horera thuutha wa haaro kana mwĩhũgo wa mũthemba o wothe na makĩgayana indo ciothe iria ibataranagia thĩinĩ wa mũtũrĩre.

Thea – ongerereka kuuma harĩ kĩndũ kĩnini, neneha, therema na warame wambĩrĩirie handũ o hanini, thegea.

Thebũ – mwatũ mwake na hinya mũingĩ mũno wa kũiga indo cia bata.

Theca – tũmĩra kĩndũ kĩũgĩ mũthia kũingĩria thĩinĩ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Thecana* – kĩndũ gĩthece kĩrĩa kĩngĩ, ingĩria ndawa thĩinĩ wa mwĩrĩ na cindano; *Theci* – kĩrĩa gĩthecaga; *Thecithia* – tũma theco yoneke; *Theco* – njĩra ĩno ya gũthecana; *Thecwo* – ĩkĩrwo theco na hinya kana wendi waku; *Mũthece* – ũrĩa ũthecetwo, mũkanyi wa nyoni wa gũtheca naguo; *Mũtheci* – ũrĩa ũthecaga; *Ũtheci* – ũũgĩ na ũmenyo wa gũtheca.

Thica – rora guĩka, njamba kũingĩria kĩĩga kĩayo kĩa ũciari thĩinĩ wa kĩa nga; *Thicana* – ruta wĩra ũyũ wa kũingĩrania ciĩga cia ũciari maita maingĩ; *Thico* – wĩra ũyũ wa gũthicana; *Thicwo* – rĩrĩa nga ĩkũrutĩrwo wĩra ũyũ nĩ njamba; *Thicĩra* – harĩa njamba ĩkoragwo rĩrĩa

ĩkũruta wĩra ũyũ; *Mathi-co , Mathicĩro* – Mũhũyũ ũrĩa wonekaga hĩndĩ ya nguĩko; *Mũthicĩre* – njĩra ya gũthica; *Mũthicwo* – nga ĩrĩa ĩkoragwo ĩgĩthicwo; *Ũthicani* – wĩra ũyũ wa nguĩko.

Thegetha – tũma irima rĩoneke thuutha wa gũtũrwo; *Thegetha* – tũra, thondeka irima rĩtarĩ itũrĩkanu; *Thegethithia* – tũma irima ta rĩrĩ rĩkorwo kana rĩgĩe rĩrĩ itũre; *Thegethi* – kĩrĩa gĩthegethaga; *Mũthegethi* – ũrĩa ũthegethaga; *Mũthegethere* – njĩra ya gũthegetha; *Ũthegegethi* – njĩra na ũũgĩ wa gũthegetha.

Thegenya – rĩa kahora kahora na maũgĩ ũtakũniina; *Thegenyerera* – rĩa na njĩra ĩno ya gũtigia manuthu ma-nuthu; *Gĩthegenywa* – matigi ta macio; *Githegenye* – kĩrĩa kĩrĩtwo na gĩgatigio ma-nuthu macio; *Mũthegenyi* – mwĩki ũguo; *Mũthegenyere* – njĩra ĩrĩa ĩtũmagĩrwo.

Thegi – ikũmbĩ kana handũ ha kũiga irio hĩu thĩĩnĩ wa nyũmba ya mũũgĩkũyũ.

Thegũ – gĩtete kĩa maaĩ.

Theka – ruta mũgambo na kanua kuonania gĩkeno kĩa ngoro; kĩonereria Ha ha haa uu o; *Thekatheka* – theka hanini ũkĩrutaga mũgambo ũtakũruta ũthiũ ũgĩkengakengaga; *Thekerera* – theka nĩ ũrimũ wa gĩĩko gĩke nĩ mũũndũ ũngĩ; *Thekia* – tũma andũ matheke kana makene tondũ wa ciugo kana o ciĩko ciaku; *Thekania* – o mũũndũ athekie ũrĩa ũngĩ; *Itheko* – gĩĩko kĩa ũrimũ kĩrĩa gĩtũmaga mũũndũ athekererwo nĩ arĩa angĩ; *Gũtheka* – gĩĩko kĩo kĩene; *Mathekania* – maũndũ marĩa matũmaga mĩtheko

yoneke; *Mũtheki* – ũrĩa ũthekaga; *Mĩtheko* – gũtheka gũũkũ; *Mũthekani* – ũrĩa ũthekaga nĩũndũ wa maũndũ marĩa andũ mekĩte; *Mũthekania* – ũrĩa wĩkaga maũndũ ma gũtũma andũ matheke; *Mũthekwo* – ũrĩa ũthekagĩrĩrwo nĩũndũ wa cĩko kana o mĩario yake; *Mwĩthekia* – ũrĩa ũthekaga tũhũ nĩ ũndũ wa maũndũ make ma tũhũ; *Mũthekere* – ũrĩa mĩtheko ĩkoragwo ĩtarĩĩ.

Theema – eherera ũndũ kwa ihinda iniini, tiganĩria ũndũ kwa ihinda; *Gwĩtheema* – geria kweherera mũũndũ. Kĩndũ, ũndũ nĩ gũkorwo hatirĩ na itũmi njega cia gũkorwo ho; *Mwĩthemere* – ũrĩa mwĩthemo wonekaga wa
ũndũ.

Themere – kĩrĩa gĩtarakũra na njĩra njega ya ũndũire, kĩĩndũ kĩhomu na gĩtarakũra ũrĩa kwagĩrĩire.

Themenga – ratha ũndũ ũtarĩ mwega kũrĩ andũ ona gũtuĩka no mũhaka ũndũ ta ũcio ũkinye; *Gĩthemengũ* – mũrimũ wa ciana ũrehagwo nĩ wĩtĩkio mũũru kana umanĩte na ciugo cia mũũndũ wĩkũagĩrwo gũkorwo arĩ na mata moru kana ũrogi wa kanua.

Thende – nyama iria ikoragwo igũrũ wa itina kana o mwena-inĩ.

Thendi – gacunjĩ kamwe ka igana, gatũmagĩrwo kĩ mbeeca; Thendi ĩmwe - *kahera*, thendi ithano – *ndururu*, ikũmi- *kĩng'otore*, mĩrongo ĩrĩ na ithano – *mbeeca inyanya*, mĩrongo ĩtano – *thumuni, igana rĩmwe – ciringi*.

Thendũ – icunjĩ ninininī ciumaga ngũinĩ igĩatũrwo; *Thendũra* – ruta icunjĩ ta icio ngũinĩ; *Thendũka* – gĩcunjĩ ta gĩĩkĩ kuuma ngũinĩ. *Gĩthendũ* – gĩcunjĩ kĩu; *Mũthendũri* – mũruti wa ithendũ; *Ũthendũri* – ũruti wa ithendũ ici.

Thenga – uma handũ ũthiĩ hangĩ, ehera ,ehuta, thaama; *Thenga* – thonga-ehera o hanini; *Thengathengia* – oya na weherie kahora; *thengia* – oya weherie; *Thengithia* – eherithia, tũma kĩndũ kĩeherio harĩa kĩrĩ kĩigwo hangĩ; *Thengeria* – ehereria mũũndũ kĩndũ nĩũndũ wa; *Mũthengia* – ũrĩa weheragia; *Mũthengio* – mweherio; *Ũthengia* – weheria ta ũyũ.

Theenge – njaamba ya mbũri.

Thenya[1] – tũũha na mĩena ũkĩrũgarũgaga; *Thenyathenya* – ĩka ta hau maita maingĩ; *Mũthenyi* – ũrĩa ũthenyaga; *Mũthenyere* – njĩra ya gũthenya nayo.

Thenya[2] – njarũmi, wehe, mwanya ũrĩa ũkoragwo gatagatĩ ka magego ma mũtheko; *Itheri* – handũ hatheri gatagatĩ ka indo nyingĩ.

Thera – gĩa na ũtheru wa gũthambio na maaĩ, tuĩka mwega ngoro-inĩ; *Theria* – eheria gĩko na maaĩ kana kĩhaato, heana ũhoro ũtarĩ na nganja kana kĩhĩngĩca; *Thereria* - niina nganja, gĩko kĩrĩa kĩrĩ ho; *Thererwo* – korwo ũtarĩ na gĩko kana nganja ũhoro-inĩ; *Theranĩra* – thera hĩndĩ ĩmwe, niinanĩra nganja; *Therithia* – tũma gũthere na njĩra ĩrĩa ũkwenda; *Mũtheru* – ũrĩa ũtarĩ na

gĩko mwĩrĩ kana ngoro-inĩ; *Mũtheru* – (*Baaba*) mũtongoria wa ndini ya gatoreki ũrĩa ũikaraga Batikani, Rũmu bũrũri wa Itarĩ; *Mũtheria* – mũruti wa wĩra wa gũtheria; *Ũtheru* – wĩra ũyũ wa gũikara ũtarĩ na ũcuke kana gĩko o gĩothe. *Therera* - ikũrũka kahora kahora ta kĩndũ gĩkuue nĩ maaĩ matarahiũha;

Thereria - ikũrũkia o kahora kahora; *Mũthereria* - mũtũmi ũthereria ũgĩe; *Mũtherero*-mũthiire ũyũ.

Theri - kĩndũ gĩtanyitanĩte na kĩngĩ gĩkoneka ; *Ũtheri* - ũndũire ũrĩa ũtũmaga kĩndũ kĩoneke (*Kĩonereria;hinga maitho..kĩu uma nakĩo nĩ nduma..hingũra maitho.kĩu ũrona nĩkĩo ũtheri*) na maitho na gĩkamenyeka ũrĩa kĩhaana; *Theria* – ikĩra ũtheri ,niina nduma ; *Itheri* - handũ hatarĩ na kĩndũ gatagatĩ ka indo; *Matheri* –mĩanya.

Thetera - ageni a gĩthũũngũ arĩa mookĩte Kenya na makĩambĩrĩrĩria kũrĩma mĩgũnda ĩrĩa mĩnoru irima-inĩ na kũrĩa guothe kwaarĩ kwega hĩndĩ ya mwathanĩre wa ngeretha arĩa matuĩte bũrũri ũyũ ta koroni yao.

Theetha - uga, ĩka ũndũ,ũrĩa ũngĩtũma mũũndũ ũngĩ oone ũũru na njĩra ya wĩtĩkio ũtarĩ mũkinyanĩru; *Gĩtheetha* - mũrĩri tũhũ hatarĩ na gĩtũmi; *Ũtheethi* – wĩtĩkio ũyũ ta ũrĩa andũ metĩkĩtie atĩ nduundu ĩngĩrĩra hakuhĩ na mũcii nĩ kũgĩaga mũtino kana gĩkuũ.

Thiia - cuuma, kĩgera, kĩmande na kĩrĩ na mũthia mũũgĩ na nyitĩro nguhĩ kĩhũthagĩrwo na kwega kana kwenja marima thĩinĩ wa

mĩtĩ.

Thiari - ngeithi cia andũ arĩa maruĩte hamwe na a riika rĩmwe; *Nyoni* – yumaga mahiũ thuutha ĩkĩmakũraga ngũha nĩguo ĩrĩe.

Thiba - atumia a maraya matũragio nĩ kwenderia arũme mĩĩrĩ yao.

Thiga - kumutha, hihinyania indo ta hĩndĩ irĩ na maaĩ-inĩ nĩguo makore kana magira ciume; *Thigo* - kĩrĩa gĩtigaraga makore moima; *Mũthigi* - ũrĩa ũrutaga wĩra wa gũthiga; *Mũthigĩre* - njĩra ya gũthiga; *Ũthigi* - wĩra wa gũthiga.

Thiigana – gĩa na ũũgĩ wa hitho kuuma kũrĩ thũ nĩguo wĩteithie naguo matoĩ kana ũtũmĩre ũrĩa ũkwenda, caria ũũgĩ wa thũ.

Thiganithia - tũma ũthigani woneke; *Mũthigani* - mũtuĩria wa hitho cia thũ nĩũndũ wa itũmi ngũrani; *Mũthiganĩre* - mawara na maũgĩ ma kũmenya hitho cia thũ ona arata nĩũndũ wa itũmi mwanya mwanya; *Mũthiganwo* - ũrĩa hitho ciake imenyekaga atoĩ ; *Ũthigani* - ũmenyi wa hitho ici. *Mũthigani* - ngerewani.

Thigara - mbakĩ ya mahuti ĩrĩa ĩnyuagwo na njĩra ya gũtũmĩra mwaki nĩguo ihĩe na ĩtuĩke ndoogo ĩrĩa ĩgucagio ĩingĩre mahũriinĩ na ndoogo o ĩyo ĩgacoka ĩkoima na maniũrũ kana kanua. yaingĩra mwĩrĩ, nĩĩtigaga mũthaiga wa ũrĩu mwĩrĩ-inĩ.

Thigari- Ikundi cia andũ irĩ na matharaita iria ingĩtũmĩrwo nĩ mwendi kũringana na hinya wake na

wendi. No igitĩre itharĩkĩre kana irangĩre na ikoragwo irĩ cia thĩ nyũmũ, rĩera-inĩ na maaĩ-inĩ. Ikoragwo ikĩranĩte na njano cia ũnene; *Ũthigari* – wĩra ũyũ na ũmenyo waguo.

Thigira – kĩĩga kĩrĩa gĩkoragwo gĩthiũrũrũkĩirie nyũngũ ya mwana hĩndĩ ĩrĩa nga ĩrĩ na ihu na nokĩo kĩheaga mwana irio arĩ nda na gĩteithagĩrĩria rĩrĩa ĩgũciara.

Thigitha – gereria mooko, kĩndũ igũrũ wa indo nĩguo ũthũkie mũtaratara; *Thigithania* – niina mũtaratara, agithia njĩra ya ma; *Mũthigithi* – Ũrĩa ũthũkagia kana akananga mũtaratara ũrĩa ũrĩ ho; *Mũthigithanĩrie* – ũrĩa mũtaratara wagĩte kana mũbango ũgathũka.

Thika – humbĩra na tĩĩri; *Thikania* – hithania na tĩĩri, tukania na tĩĩri; *Thikĩrĩra* – humbĩra na tĩĩri, o hanini na ũtige gĩcunjĩ kĩmwe na igũrũ; *Thikũria* – humbũrĩa tĩĩri, eheria tĩĩri; *Thikũrĩria* – humbũria nĩũndũ wa, handũ ha; *Mathiko* – wĩra wa gũthika na tĩĩri; *Mũthiki* – ũrĩa ũthikaga, mũcokia wa tĩĩri irima; *Mũthikwo* – ũrĩa ũthikagwo na tĩĩri; *Mũthikũria* – mweheria wa tĩĩri; *Mũthikĩrĩri* – mũcokia wa tĩĩri; *Mũthikũrĩria* – mweheria wa tĩĩri; *Ũthiki* – ũhumbĩri na tĩĩri; *Ũthikũria* – weheria ũyũ wa tĩĩri.

Thikĩrĩria – tũmĩra matũ kũigua ona indo ingĩ iria inyitaga mĩgambo; *Thikĩrĩrio* – gatagatĩ ka matũ na hĩa kana o igũrũ wa matũ hanini; *Thikanĩrĩria* – o ũmwe gũthikĩrĩria ũrĩa ũngĩ; *Gũthikĩrĩria* – kũruta wĩra ũyũ wa kũigua; *Mũthikĩrĩria* – ũrĩa ũtũmagĩra matũ

kũigua; *Mũthikanĩrĩria* – ũrĩa ũthikagĩrĩria handũ, nĩũndũ wa; *Ũthikĩrĩria* – wĩra ũyũ wa gũthikĩrĩria.

Thima – onania mũigana, gera mũigana; Kana ũiganie; *Thimania* – iganania indo nyingĩ hamwe; *Thimĩra* – thima nĩũndũ wa; *Thimithia* – tũma ũthimi ũgĩe; Erekeria handũ hana; *Gĩthimi* – ũnini. (*Ithimi* - ũingĩ) kĩrĩa gĩthimaga; *Gĩthimo* – kĩrĩa gĩthime; *Gũthima* – kũgera; *Mũthimi* – ũrĩa ũthimaga; *Mũthimĩrwo* – ũrĩa ũgeragĩrwo kana agathimĩrwo; *Mũthimĩre* – njĩra ya gũthima nayo; *Ũthimi* – ũũgĩ na wara wa gũthima.

Thimba - tuka, onania marakara ũthiũ-inĩ; *Thimbũka* – gĩa na ũthiũ mũkengu, matu ma mbura kũnyihanyiha, kana gũtheũka; *Ũthimbu* – mũtugo ũyũ wa gũthimba; *Ũthimbũku* – ũtheũku kana ũkengakengi.

Thimbũ – rora thiarĩ, njũgũma, ndotono, kamũtĩ gatungu mũthia ũmwe na gaceke ũrĩa ũrĩ na nyitĩro njeke, kaingĩ kaigana ta nuthu ya guoko.

Thinga – tũmĩra ndooro, indo ndweku kana o nyũmũ kũhinga marima; *Thingo* – mĩena ĩkĩrĩtwo ndooro, mahiga kana o indo ingĩ itangĩoneka mwena ũrĩa ũngĩ na ciĩrũgamĩtie; *Thingũra* – eheria thingo kana indo iria ithingĩte; *Thingũrĩra* – thingũra nĩũndũ wa, handũ ha; *Thingithia* – teithĩrĩria gũthinga, tũma gũthingwo; *Mũthingi* – mũruti wĩra ũyũ; *Ũthingi* – wĩra ũyũ wa gũthinga.

Thingithia – inainia; *Gĩthingithia* – kĩrĩa kĩinainagia na hinya mũingĩ mũno;

Gũthingitha – kũinaina kũu.

Thingata – rũmĩrĩra, uma thuutha; *Thingatana* – umana thuutha na mũtaratara mũna; *Thingatana* – rũmanĩrĩria kũringana na mũtaratara mũna; *Mũthingatwo* – mũrũmĩrĩrwo; *Mũthingatĩre* – mũrũmanĩrĩro ũrĩ na mũtaratara mwagĩrĩru; *Ũthingati* – ũrũmĩrĩri ũyũ.

Thingira – nyũmba ya mũthuuri kana mwanake (ũnini) *Mathingira* (ũingĩ).

Thing'a[1] – mai ma nyamũ marĩa matuĩkĩte thumu, ongerera hinya wa gũkũra wega.

Thing'a[2] – tũmĩra rũhiũ rũtuhu gũtinia kĩndũ; *Thing'athing'a* – ruta wĩra ũyũ na rũhiũ rũtuhu.

Thinye – bitina, aria maũndũ matagĩrĩire na kũmenereria ũrĩa ũngĩ harĩ ũngĩ.

Thinũria – kũnja karũũa karĩa gakoragwo kahumbĩire kĩongo kĩa ũruu.

Thira[1] – mũcibi ũria wohagwo airĩtu njohero makĩrua; niina biu.

Thira[2] – thakame ĩrĩa ĩitũkaga o mweri ya mũtumia hĩndĩ ĩrĩa itumbĩ rĩake rĩtaigũtĩte, mũirũ.

Thiranĩra – ninũkanĩra hĩndĩ ĩmwe; *Thiria* – niina biũ, tũmĩra kĩndũ ta kĩu gĩothe biũ; *Thirĩra* – kĩndũ kũrĩra thĩinĩ wa kĩrĩa kĩngĩ gĩtonyetio; *Thirĩria* – tonyia gĩothe thĩinĩ wa kĩngĩ; *Thirĩrĩkĩra* – thira o kahora kahora; *Thirĩrwo* – niinũkĩrwo nĩ indo ciaku; *Gũthira* – gũtũmĩka na kwaga kuoneka rĩngĩ;

Mũthiro – gũthira biũ na kwaga kuoneka rĩngĩ; *Mũthiranĩro* – gũthira o hamwe

Thiora – una hanini na ndũgatinie, gonya garũrĩra ũndũire na njĩra ya gũkũnja o hanini hanini; *Thiorana* – ĩka maũndũ mahĩngĩcanĩte na mangĩ; *Thiorania* – hĩngĩcania, tũmĩra ũũgĩ wa kũniina ũrĩa ũngĩ; *Gĩthioro* – harĩa ũrũngarũ wagagĩra na hagakorwo na kona kana kiune-inĩ, kwĩyuna kwa njĩra ta harĩa ĩteagĩra ũrũngarũ wayo; *Mũthiori* – mũthiori mwĩkĩri kona gĩthioro, mũkwa kana mũcibi wohagwo njohero wa kuongerera hinya mwĩrĩ; *Mũthiori* – mũrimũ wa arũme nĩũndũ wa kwaga gũthĩĩ na atumia kana kuonana kĩmwĩrĩ na no ũrehagwo nĩ igunyũ cia maaĩ-inĩ.

Thiri – rora hitho, ũndũ mũhumbĩre na ũtoĩkaine nĩ andũ aingĩ tiga o arĩa etĩkĩrĩku.

Thirikari – hitho ya mwathanĩre yũikaine nĩ gakundi kanini ka andũ karĩa gathanaga na getĩkĩrĩtio hinya wa gwathana na ithurano, ũtunyani wa mwathanĩre kana o wathani wa kwĩgaĩrwo.

Thirima – haka maguta kana maaĩ rũũa-inĩ maigananĩirie wega, mota; *Thirimania* – haka ũtagũthuura kana kwenda harĩa ũrahaka; *Mũthirimi* – mũhaki maguta; *Mũthirimwo* – mũhakwo maguta; *Ũthirimi* – ũhakani maguta.

Thiirĩ – indo iria iheagwo mũũndũ ahũthĩre na mabata make nĩguo acoke arĩhe kana acokie na thogora mũgwete, kĩrĩa mũũndũ erĩgĩrĩire atĩ no akona.

Thirĩka – gĩa na marakara ngoro-inĩ nĩũndũ wa; *Thirĩkia* – tũma mũũndũ arakare nĩũndũ wa, kuuga na gwĩka ciĩko cia ũrimũ ũgĩthekerera ũrĩa ũngĩ; *Thirĩkania* – o ũmwe eke ũguo; *Mũthirĩkania* – ũrĩa wĩkaga ũngĩ ũguo; *Mũthirĩkio* – ũrĩa wĩkagwo ũguo; *Mathirĩ* – marakara maya.

Thiritũ – rora ũrata, kĩrĩa gĩtũmaga andũ, ciũmbe ciiguane na ikorwo irĩ hamwe mũikarĩre-inĩ.

Thita[1] – mũrimũ wa kũimba kaara gatarĩ gatihie.

Thita[2] – ira, tuka, garũrĩra rangi wage ũkengi wa ũndũire nĩũndũ wa mũrimũ kana marakara; *Mũthito* – mũtugo ũyũ wa gũthita kana kuonania ngũrani ya marakara marĩ na guoya.

Thirimũka – garũrĩra o rĩmwe kĩmwĩrĩ.

Thitanga – twara ũũru, inegene rĩaku rĩa ũrĩa wĩkĩtwo ũũru mbere ya athuuri (*aciiri*) nĩguo ũthikĩrĩrio ũrĩa wĩkĩtwo na macarie harĩa kĩhooto kĩrĩ; *Thitango* – rĩrĩa maũndũ macio ũkwenda marĩrĩrio mathondeketwo na maka-menyeka ũrĩa mateta maku mahaana; *Thitangano* – ciĩko ici cia gũtwarana mbere ya athuuri nĩguo mateta mathikĩrĩrio. *Thitangĩra* – thitanga handũ ha, nĩũndũ wa; *Mũthitangi* – ũrĩa ũthitanganaga; *Mũthitangwo* – mwĩteteri kana mwĩgitĩri wa thitango; *Ũthitangani* – wĩra ũyũ wa gũthitangana.

Thiitha – ruta makoro makĩria indo cia mĩri; *Thiithĩra* – thiitha handũ ha, nĩũndũ wa; *Mathiitho* –

makoro macio; *Mũthiithi* – mũruti wa makoro macio; *Mũthiithĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũthiithi woneke; *Ũthiithi* – ũruti wa makoro.

Thiithi – gĩcunjĩ kĩa mwĩrĩ kĩrĩa gĩkoragwo igũrũ wa maitho na iniũrũ na mũhuro wa njuĩrĩ, ũthiũ; *Gĩthiithi* – muonekere wa ũthiũ.

Thithi – ngunyĩrĩrĩ, ũgarũrũku wa mwĩrĩ o rĩmwe ta rĩrĩa mwĩrĩ ũngĩhutio nĩ kĩndũ kĩngĩ kĩrĩ muoyo na gĩtekwĩrĩgĩrĩirwo.

Tibĩri – ũgacĩru; *Tibĩria* – gacĩrithia; *Mũtibĩri* – ũrĩa ũgacĩrithagia.

Tindima – inaina; *Tindimia* – inainia; *Mũtindimo* – mũinaino.

Tinga – tigara wiki; *Tingana* – tindania.

Tomaya – tumberia; *Mũtomaya* – mũtumberia.

Tombotha – thogotha, thombotha.

Tondoroka – tĩĩri kũgĩa na maaĩ maingĩ; *Tondora* – maaĩ kũingĩha makĩria ma tĩĩri ũrĩa ũrĩ na gĩthimo kĩna.

Thinye – bitina, aria ndeto cia kũhatĩrĩria mũũndũ ũngĩ kana ũtũme maũndũ make mathũũkio nĩũndũ wa ũhoro ũtarĩ na ma.

Thiĩ – kuua ũritũ waku kuuma harĩa ũrĩ kinya handũ hangĩ ; genda; *Thiania* – twarana hamwe, gera njĩra ĩmwe na; *Thiĩra* – gera handũ hana; ĩka maũndũ ma ungumania ũhinyĩrĩrie mũũndũ ũngĩ; *Thiathia* – thiĩ o kahora kahora ume harĩa harĩ kĩndũ na ũkĩraihĩrĩrie; *Gũthiĩ* – gwĩka ũguo; *Mũthii* – mũgendi, ũrĩa ũkoragwo

agĩthiĩ; *Mũthĩrwo* – mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ wa gũthiĩ kana ũrĩa wĩhithagĩrwo nĩ mungumania; *Ũthii* – wĩra ũyũ wa gũthiĩ, ũgendi.

Thitũra – he hinya wa gwĩka, eheria thitango, makia na ihenya; *Thitũka* – ĩka ũndũ ũtakwĩharĩirie gwĩka o rĩmwe; *Mũthitũki* – mwĩki ũguo; *Mũthitũrwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo atekũmenya na ihenya.

Thiũrũra

– ĩka ũndũ wa gĩthiũrũrĩ kana wa gwĩcokacokera na ũtarĩ na bata, mũrimũ wa kwaga thakame meciriainĩ ũtũmaga mũũndũ athiũrũrũke na agũe thĩ; *Thiũrũrũka* – thiĩ na mwena ũmwe nĩguo ũthondeke gĩthiũrũrĩ; *Thiũrũrũkia* – ĩkĩra hinya wa gũthiũrũrũka, twara na njĩra cia gĩthiũrũri na itararĩka; *Mũthiũrũrũkanio* – mũtwarano ta ũyũ; *Thiũrũrũkĩria* – iriga gĩthiũrũrĩ; *Gĩthiũrũrĩ* – mũirigo ũtarĩ na koine ũnyitanĩte na mĩthia ĩĩrĩ; *Mũthiũrũrũki* – mũruti wa wĩra wa tũhũ kana mũrũmĩrĩri gĩthiũrũrĩ; *Mũthiũrũrũko* – njĩra ya gĩthiũrũrĩ; *Mũthiũrũrũkĩria* – mũruti wĩra wa gũthiũrũra; *Mũthiũrũrũkanio* – gũkunganĩra na gũtwarana ithioro ithioro.

Thogonda – thombocania, tukania indo nyingĩ hamwe itarĩ cia mũhĩrĩga ũmwe, thoronja, thogonya; *Mũthogondere* – ũrĩa ũthogondania ũkoragwo ũhaana; *Ũthogandania* – mũtukanio ũcio.

Thogothogo – inegene rĩrĩ na ngarari cia haaro; *Thoga* – ũgita; uruga;

Mũthogothi – mũgiti; *Ũthogothi* – rũgiti, ũcogothi.

Thothera – aria ndeto cia tũhũ na itarĩ na mũthia kana gĩthethwa; *Mũthotheri* – mwaria wa ndeto ta ici itarĩ kĩambĩrĩria kana gĩthia; *Ũthotheri* – waria wa mũcene, mũhuhu, mũhahĩ ta ũyũ; *Ũthothori* – ũhunjia ũyũ wa mũhahĩ.

Thoo – rũhiũ rũrĩ na mageca maingĩ manene magũtinia kana o gwatũra; *Thooya* – atũra na thoo; *Mũthooyi* – mwatũri na thoo.

Tho – ngeithi cia andũ a riika rĩmwe makĩria airĩtu.

Thoga – ũgita, caria gĩtũmi kĩa haaro; *Mũthoga* – mũgiti; *Ũthogi* – rũgiti rũtarĩ na gĩtũmi.

Thogathoga – ikara ũkĩũgitaga maita maingĩ; *Mũthogere* – njĩra ya kũgita kana o itũmi cia rũgiti.

Thogora – gĩthimi kĩa irĩhi thĩinĩ wa wendia na ũgũri; *Thogorana* – arĩrĩria irĩhi; *Thogorothia* – teithĩrĩria kwarĩrĩria irĩhi; *Mũthogori* – mũgũri; *Mũthogorithia* nĩ mwendia kana mũheani wa thogora; *Mũthogorerwo* – mũgũrĩrwo wa indo; *Mũthogorithania* – mũrũgamĩrĩri wa mathogora; *Ũthogori* – ũgũri na wendia wa indo.

Thogotha – rora thombotha, ikia kĩndũ thĩinĩ wa mũhunguru nĩguo kĩrĩa kĩrĩ thĩinĩ kiume; *Mũthogothi* – mwĩki ũguo.

Thooko – ũndũ mũhithe.

Thoko – gĩathĩ, kĩng'aang'a kana kũrĩa wendia na ũgũri wa mũingĩ

ũkoragwo ona gũtuĩka thoko rĩu ĩtuĩkĩte njĩra ya kũhoya ũteithio kũrĩ mũingĩ nĩguo mũũndũ, gĩkundi gĩteithie.

Thooma – menya gũtũmĩra ndari *1 2 3 4 5 6 7 8 9 0* ici ikũmi na ndemwa iria ciandĩkaga mĩrongo ĩrĩ na inyanya nacio nĩ *a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z (ĩ ũ)* ici cieri itũmagĩrwo thĩinĩ wa rũthiomi rwa Bantu Agĩkũyũ marĩ amwe ao; nĩ harĩ marũũri matũmagĩrwo nĩguo rũthiomi rwagĩre na rũthomeke, namo nĩ maya:- **+** - *rũũri rwa gũtara*; **-** *rũũri rwa kũruta*; **x** *rũũri rwa gũciarithania*; **-:-** *rũũri rwa kũgaya*; **=** *kũiganania maciaro*; na maya mahũthĩkaga mũno ndariinĩ. Thĩinĩ wa ndemwa nĩ :- **.** - gaturumo kana karĩkĩro; **,** - koma kana gatithio; **;** - gathithio kanini karĩ gatagatĩ ka ,na, ; **()** kĩhingo na kĩonanagia atĩ bata mũnene wa kĩrĩa kĩhingĩre ũrĩ handũ hangĩ ona gũtuĩka nĩ ũrĩ na bata haaha; *Thoomithia* – heana ũteithio wa gĩthoomo kĩũgĩ kana kĩindo, ruta andũ ũũgĩ wa gĩthoomo; *Thoomera* – thooma handũ ha, ũrĩ, onia mahĩtia na njĩra ya inegene; *Thoomanĩra* – thooma hamwe, onania mahĩtia na inegene; *Mũthoomi* – ũrĩa ũũĩ gũthooma; *Ũthoomi* – wara na ũũgĩ wa gĩthoomo o hamwe na ũmenyo wakĩo; *Gĩthoomo* – ũũgĩ na ũmenyo wa ndemwa na ndari na maũgĩ macio; *Ithoomo* – gĩcunjĩ kĩa ũũgĩ ũrĩa ũrarutwo mabuku-inĩ ũcoke ũheanwo; *Mũthoomithia* – mũrutani, mwarimũ kana mũheani wa ũũgĩ; *Mũthoomere* – njĩra ĩrĩa ĩthoomagwo nayo; *Mũthoomerwo* – ũrĩa ũheagwo ũũgĩ na njĩra ya gĩthoomo.

Thoome – boi kana mũrango wa kũingĩra mũciĩ na kuuma, boi nĩ kĩhurũko kĩa athuuri magĩota mwaki thoome-inĩ.

Thoni – kũgĩa na kĩguoya gĩa kũrorana na maitho kwa maitho kana gũconoka ũrorete mũũndũ ũngĩ; *Mũthoni* – nyina kana ithe wa mũirĩtu ũrĩa ũhikĩte kũndũ kana akagũrwo nĩ mbarĩ ĩngĩ ĩtarĩ yake; *Ũthoni* – ũnyitanu ũyũ wa mũirĩtu na mwanake ta mũthuuri na mũtumia ũrĩa ũnyitanagia aciari aao na makagĩa na ngwatanĩro ya ũthakame.

Thonda[1] – hĩĩnja, moca, konda, rega kũnora nĩũndũ wa kwaga irio kana mũrimũ; *Thondia* – ima irio, hĩĩnjia, mocia, hinyaria kana ũtũme ũthondu woneke; *Thondu* – ĩrĩa thondu; *Mũthondu* – ũrĩa mũthondu.

Thonda[2] – maaĩ mekĩre cama na marangi ma mĩcamĩre ma kũnyua.

Thongo – gĩa na rĩitho rĩmwe rĩtarĩ rĩega thuutha wa gũthũũka.

Thonja – uga maũndũ matarĩ na njĩra na matakũiguĩka wega, inegene; *Thonjania* – negenania hatarĩ gĩtũmi; *Thonjo* – nyoni negeni rĩrĩa ĩrĩ hakuhĩ gũciara ĩgĩakaga na ndumi gĩtara mũno na njĩra ya kũhĩngĩcania nyeki.

Thoora – ruta nyama mahĩndĩ-inĩ, thũgũna; *Mũthoori* – mũruti wĩra ũyũ.

Thua – rũgarũga na kũgũrũ kũmwe; *Thuathua* – thĩĩ na kũgũrũ kũmwe ũkĩrũgarũgaga; *Thuĩrĩra* – thĩĩ kahora kahora o ũgĩthuaga; *Thuithia* – teithia gũthua; *Gĩthua* – mũthui, ũrĩa ũthua-

ga; *Mũthuĩre* – njĩra ya gũthua nayo.

Thubu – thaathi, maaĩ matherũkĩtio na nyama kana irio cia ngarango; *Thubania* – tukania irio nyũmũ na indo ta maaĩ irĩ kanua nĩguo irĩke; *Mũthubanĩrie* – njĩra ya kũrĩanĩria nayo; *Mũthubania* – mũthondeki wa irio ta ici.

Thuka – inainia kĩndũ gĩtweku kĩrĩ handũ hakunĩke, twekũra na njĩra ya kũinainia; *Thukathuka* – thuka kahora kahora; *Thukĩra* – thuka ũrĩ, handũ ha, nĩũndũ wa; *Mathuko* – matigari ma kĩrĩa kĩrathukwo matukanĩtio na maaĩ; *Mũthuki* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũthukĩre* – njĩra ya gũthuka nayo; *Ũthuki* – wĩra ũyũ wa gũthuka.

Thukia – geria kuoya na igũrũ ũrore kana no ũhote; *Thukania* – thimana hinya; *Thukĩria* – thukia nĩũndũ wa, handũ ha; *Mũthukia* –ũrĩa ũthukagia; *Mũthukĩrio* – ũrĩa ũtũmaga ũthukia woneke; *Ũthukia* - wĩra ũyũ wa gũthukia.

Thuga[1] – ikia nyuguto; *Mũthugi* – mũũkia; *Thugi* – kĩrĩa gĩikagio; *Ũthugi* – ũikia wa nyuguto; *Thugo* – ikia nyuguto.

Thuga[2] – inainia, thukathuka, thuura na kinyi.

Thumbũra – thĩnia hatarĩ gĩtũmi; *Thumbũrana* – thĩnania hatarĩ gĩtũmi; *Thumbũka* – thĩĩna nĩũndũ wa, handũ ha; *Thumbũkĩra* – thĩĩna nĩũndũ wa; *Thumbũrithia* – thĩĩnithia nĩũndũ wa itũmi mwanya makĩria cia ũiru.

Thumu – rora thing'a; rora ũrogi kana mũthaiga mũũru wa kwananga

Thuna – kũnja, cokanĩrĩĩria hamwe na ũnyihie mũigana, heta; *Thunĩra* – kũnja nĩũndũ wa, handũ ha; *Thunwo* – hetwo, kũnjwo nĩũndũ wa, tunywo wĩathi; *Mũthuni* – mwĩki ũguo; *Mũthunwo* – mwĩkwo ũguo; *Ũthuni* – wĩra wa gũthuna.

Thuuna – ongerera kĩ maciaro, therema; *Thuuna* – maciaro marĩa mongagĩrĩrĩkaga kuuma harĩ nyina; *Mũthuunĩre* – njĩra ya gũtherema nayo; *Mũthunithia* – mũciarithania wa thuuna; *Ũthuuni* – wongerereku wa thuuna.

Thungana – tumana ta ũrĩa nduma ĩtumanaga;

Thura – mai matarĩ mahinyu na marĩ na ngorogoca; *Thurathura* – mai ta maya mahurunjũkĩte.

Thuura – thũngũrũma, cunga, oya indo ũci-tigithanũkie kũringana na mwendere waku; *Thuurania* – cagũrania, cungania, eheranĩrĩĩria indo na ũciige mwanya mwanya kũringana na wendo waku. *Thuurania* – tigithũkania; *Thuurĩra* – thuura handũ ha, nĩũndũ wa; *Thuurana* – ikia mĩtĩ nĩguo ũrĩa wendi wa andũ ũkwenda ũkinye, ruta aton-goria kũrĩ mũingĩ na njĩra ya gĩthuurano, amũrania ngarari na njĩra ya ũingĩ wa wendi; *Gĩthuurano* – ihinda rĩu andũ marathuurana; *Ma-thuuro* – indo iria thuure kuuma harĩ iria ingĩ makĩria iria itarĩ njega; *Mũthuuranĩre* – njĩra ya gũthuurana; *Mũthuurani* – mũikia wa kura kana mũthuurani; *Mũthuurwo* – ũrĩa ũkoragwo akĩenda gũthuurwo kana o ũrĩa mũthuure; *Ũthuurani* – wĩra ũyũ.

Thuti – wendi mũkĩru wa irio kana indo ciene.

Thuuti – nguo ihanaine kuuma cia gĩthũri kinya cia magũrũ-inĩ; gwĩkĩra nguo ta ici makĩria igooti na thuruarĩ.

Thutha – tuanga, unanga kĩndũ na njĩra ya kwananga; *Thuthana* – titimũrana, geria o mũũndũ kũũra na njĩra yake eteithie harĩ na mũingĩ; *Mũthuthani* – mũthuthi kana munangi; *Ũthuthi* – wanangi ũyũ; *Mũthuthano* – mũtindĩkano ta ũyũ; *Mũthuthĩkĩre* – ũrĩa mũthuthano ta ũyũ wonekaga.

Thuutha – korwo ũtarĩ mbere, rigia, kahinda kanini gagũka, rũmĩrĩra bata ũngĩ ũrĩa ũrĩ na bata makĩria.

Thuura – cagũra na kĩhooto kĩrĩa kĩega, cũcũria, menya wega, thuuthuria; *Thuurĩra* – thuura nĩũndũ wa handũ ha, igũrũ rĩa; *Ũthuuri* – ciiko ici cia gũcagũrania na gũthuurania wega.

Thuuma – kama, ruta iria nyondo-inĩ cia nyamũ, nyua thakame ya andũ na njĩra ya kũrĩa matunda ma wĩra wao matagũteithĩka; *Mũthuumi* – mũkami kana mũruti iria rĩu; *Mũthuumĩre* – njĩra cia gũkama nacio; *Ũthuumi* – ũkami.

Thuuthĩra – aria, ina na mũgambo mũhoreru wa kũhoreria ngoro na kũingata mathĩna, rurumĩra mwana akĩrĩra nĩguo akire kana mahiũ; *Mũthuuthĩri* – mwĩki ũguo; *Mũthuuthĩrwo* – ũrĩa wĩkagwo ta ũguo; *Ũthuuthĩri* – ũhoreria ũyũ wa ngoro.

Thuya – kombũki kanini karĩ mathagu karĩa gatuĩkaga

ndutu kana ngage na karũmaga gakĩrũgarũga-ga na karĩ magũrũ matandatũ mathuutha marĩa maraihu na mathagu mana; Kanyamũ kanini.

Thĩ – tĩiri, rungu rwa, njata nene ĩheagwo ũtheri nĩ riũa na nĩkuo nĩĩ nawe tũtũraga, mĩtĩ ĩkamera na njũũĩ ona maria irĩ. *Ũthĩ* – mũhuanĩre wa kĩndũ kana maũndũ ma thĩ, muonekere wa mũmbĩre; *Maũthĩ* – ũrĩa mũmbĩre wonekaga ũikarĩte.

Thĩa[1] – ũingĩ, *rũthĩa* – ũnini mwena ũmwe wa ũthiũ kana harĩa magego makoragwo menyitĩrĩire.

Thĩa[2] – nyihia hĩndĩ na njĩra ya kũhihinya na gĩthĩi kana thĩo; *Thĩo* - kahiga kanini, Cuuma ĩtũmagĩrwo kũhihinya indo iria ingĩ nĩguo ithĩike; *Thĩithia* – rũtithia wĩra wa ithĩa; *Gĩthĩi* – kĩrĩa gĩthĩaga; *Mũthĩi* – ũrĩa ũthĩaga; *Mũthĩire* – njĩra ya gũthĩa nayo; *Mũthĩirwo* – ũrĩa ũthĩagĩrwo; *Mũthĩithia* – mũthĩi kana ũrĩa ũtũmaga gũthĩo; *Ũthĩi* – wĩra ũcio wa gũthĩa.

Thĩgia – geria gwĩka ũndũ mũritũ ũrĩa ũtangĩhotekeka ũgĩciriirio, ota; *Thĩgĩrĩria* – ambĩrĩria gwĩka ũndũ ta ũcio; *Mũthĩgia* – ũrĩa ũthĩgagia; *Ũthĩgia* – wĩki ũcio.

Thĩnja – ruta rũũa, tũma mũũndũ arute nyamũ nĩguo ĩthĩnjwo nĩ gĩtũmi kĩna; *Thĩnjana* – ũragana kana o mũũndũ arute thĩnjo; *Thĩnjo* – nyamũ ciothe iria ithĩnjagwo nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna kana irĩhi o rĩothe; *Thĩnjĩra* – ruta wĩra ũyũ ũrĩ, thĩnja nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna; *Gĩthĩnjĩro* – harĩa hathĩnjagĩrwo; *Mũthĩnji* – ũrĩa uthĩnjaga; *Mũthĩnjĩrwo*

– ũrĩa ũtũmaga gũthĩnjwo; *Mũthĩnjwo* – ũrĩa ũrutaga nyamũ ya gũthĩnja kana ũrĩa ũngĩkorwo oragĩtwo na rũhiũ; *Mũthĩnjĩri* – mũthĩnji nĩũndũ wa, mũrutĩri Ngai igongona rĩa thĩnjo; *Ũthĩnji* – ũmenyo na wara wa gũthĩnja.

Thĩrĩga – mũthemba wa tĩĩri ũhaana ta ũrĩ mũtuune.

Thĩiya – gĩthere kana nguo ya kũhumbĩra itina hĩndĩ ĩrĩa gathitĩri kahumbagĩra na mbere.

Thĩrĩma – tinia wega ũniine; *Ũthĩrĩmi* – ũtinĩrĩria ũcio.

Thĩrĩmai – mũũndũ mũũru ũtarĩ mĩbango kana maciara, njũgũ nema kũhĩa.

Thũ – mũmaitha, mũũndũ ũtarĩ mũrata kana ũrĩa ũmenete; *Thũũra* – mena; *Thũũrana* – ĩkĩra rũmena gatagatĩ-inĩ gaku na ũngĩ; *Thũũrithia* – ĩkĩra rũmena gatagatĩ ka; *Mũthũũri* – mũmeni kana ũrĩa ũtendaga ũndũ kana mũũndũ ũngĩ; *Mũthũũrwo* – mũmenwo kana ũrĩa ũtendagwo; *Mũthũũrĩre* – ũrĩa rũthũũro ruonekanaga; *Rũthũũro* – ũthũ, mũtugo ũyũ wa kũmenana.

Thũa[1] – riũa kũingatwo nĩ nduma, gũtuka na nduma ĩkaingĩra.

Thũa[2] – hambata kahora kahora, thathaya, arara; *Thũathũa* – thayathaya o kahora kahora; *Mũthũi* – ũrĩa ũthũaga; *Mũthũwo* mũrutĩrwo wa wĩra ũyũ; *Mwĩthũwa* – mũrarako wa mwĩrĩ ũrĩa ũtũmaga mwĩrĩ wende kũhutio nĩ ũngĩ kana o kĩndũ gĩothe.

Thũmba – hoya; *Gĩthũmbi*

– ũrĩa ũikaraga akĩhoyaga na ciĩko cia kwĩyendithia.

Thũmbĩ – mũthia wa itimũ ũrĩa ũthecaga.

Thũnũ – rũcuthĩ kana itina-inĩ.

Thũngũrũra – tig-ithũkania makore na njĩra ya kũinainia, thuura , cagũra.

Thũngĩra – oneka hĩndĩ ya mbere ũgacĩrĩku-inĩ kana na ũkinyanĩru mwega.

Thũi – ihiga, ngomongo.

Thũca – ragũra, ikia mbũgũ.

Thũci – rora njũgũma, thiarĩ, thimbũ.

Thũgũra – gĩĩra irio kũndũ kũrĩa kũrĩ na bũũthi; *Thũgũrĩ* – irio ta icio ngĩĩre kana kĩrĩa mũũndũ ainũka-gia; *Thũgũrĩra* – caria irio nĩũndũ wa, handũ ha; *Mũthũgũri* – mũcaria wa irio ta ici; *Mũthũgũrĩrwo* – mũcarĩrio wa irio; *Mũthũgũrĩre* – njĩra ya gũcaria nayo; *Ũthũgũri* – mũtugo ũyũ wa gũcaria.

Thũũka – korwo ũtarĩ mwega kana gĩtarĩ kĩega; *Thũũkia* – ĩkĩra ũũru harĩ ũndũ, kĩndũ; *Thũkana* – thũũka oro ũguo hatarĩ gĩtũmi; *Thũũkania* – ĩkai ciĩko kana ciugo cia gwĩkĩra ũũru kana kwananga; *Thũũkĩria* – ananga handũ ha, ũrĩ; *Thũũkithia* – tũma hagĩe na ũũru; *Mũthũkia* – mwĩki ũũru kana mwanangi; *Mũthũũkio* – ũrĩa wĩkagwo ũũru nĩ ũngĩ; *Mũthũũkĩrie* – njĩra ya gũthũũkia; *Gwĩthũũkia* – ĩka maũndũ ma kwĩyananga we mwene; *Ũthũũku* – kwaga wega kana gũkorwo na ũũru; *Ũthũũkia* – ciĩko, ciugo cia wanangi.

Thũnũ – matina matarĩ mahumbĩre nĩ kĩndũ; *Thũnũka* – ĩka mĩtugo mĩũru, naana, tũrĩka, gera ngero cia ũũra thoni; *Mwĩthũnũri* – mwĩki ciĩko ta ici; *Mũthũnũko* – mĩtugo ĩyo, rũcuthĩ na noruo thũnũ.

Thũũmba – ruta wĩra, thaithana nĩguo ũheo; *Gĩthũmba* – mũũndũ ũrĩa ũtuĩtwo kwa a mamawe; *Mũthũũmbwo* – mũheani; *Mũthũmbĩre* – njĩra ya kũhoya nayo; *Ũthũmbi* – mũtugo ũyũ wa gũthũmba.

Thũũmbĩ – kĩraũni, ruoya rũthaka rwĩkĩragwo ngobia-inĩ, gĩtukũ-inĩ, mũnyeni-inĩ rwa kuonania thaayũ kana ũnene. Ici ciĩkĩragwo kĩongo.

Thũngo – kĩnya kĩnene kĩa ũcũrũ.

Thũndia – umĩra na woneke hĩndĩ ya mbere; *Gũthũndia* – kuoneka kũu; *Mũthũndĩrie* – mumĩro ũcio hĩndĩ ya mbere.

Thũngũ – ũimbo wa ũthiũ nĩũndũ wa kũgũthwo kana kũimba o ũguo.

Thũngũri - kĩrĩma kĩnini, kĩhumbu kana gĩcigo gĩa tĩĩri kĩrĩa kĩambatĩrĩte na igũrũ gũkĩra kũrĩa kũngĩ; *Gĩthũngũri* – kĩrĩma ta gĩkĩ kĩrĩa kĩigananu mwena wa igũrũ kana gacũmbĩrĩ.

Thũngĩ – kĩĩga kĩa nyamũ kĩhaana ta mũhuko kĩrĩa gĩteithagia wĩra wa ma-thugumo na kũmatwarithia ũrĩa kwagĩrĩire.

Thũngĩra – kinyanĩra wega; *Ũthũngĩru* – ũkinyanĩru wa maũndũ na njĩra ĩrĩa ya-gĩrĩire.

Thũngũrũra – thuura wega, cagũra.

Thũng'wa – ihĩndĩ rĩrĩa rĩnyitithanagia nyarĩrĩ na gĩkere kũgũrũ-inĩ kwa mũũndũ.

Thũtĩ – itina na thĩĩnĩ.

Thũrima – tuĩria o kahora mĩtugo na mĩtũrĩre ya kĩndũ kana ũndũ; *Thũrimĩra* – thũrima nĩũndũ wa, handũ ha; *Thũrimo* – mĩtugo na njĩra ya ũthũrimi; *Mũthũrimi* – mwĩki ũguo; *Mũthũrimĩre* – mũrutĩre wa wĩra ũyũ.

Thũũya – ruta ũũkĩ thĩĩnĩ wa mwatũ; *Mũthũũyi* – mũruti ũũkĩ njũkĩĩnĩ; *Mũthũĩre* – mũrutĩre wa ũũkĩ.

Tongoria – gĩa mbere wonanie njĩra, onia arĩa angĩ ũrĩa magwĩka ũgĩtũmĩra ũũgĩ, wara kinya cĩĩko; *Tongorania* – o ũmwe ataare ũngĩ kũringana na wara, ũũgĩ na ũmenyo ũrĩa arĩ naguo ũtarĩ na acio angĩ; *Tongorio* – onererio njĩra nĩ hinya wa Ngai kana ũũgĩ wa mũũndũ; *Gũtongoria* – gĩĩko kĩu gĩa kũgĩa mbere; *Mũtongoria* – ũrĩa ũtongoragia arĩa angĩ na cĩĩko na ũũgĩ kinya ũmenyo wa mwanya ũrĩa matarĩ naguo; *Mũtongorio* – mũrũmĩrĩri wa mũtongoria na cĩĩko kinya meciria; *Mũtongoro* – o ũmwe kuuma ũrĩa, kĩrĩa kĩngĩ thuutha kĩrũmanĩrĩire; *Mũtongorerie* – ũrĩa ũtongoria ũhaana; *Ndongoria* – ũrĩa, kĩrĩa, ũrĩa ũtongoragia; *Ũtongorania* – o ũmwe kuonereria arĩa angĩ ũrĩa ũtongoria wake ũhaana; *Ũtongoria* – ũũgĩ ũyũ wa gũtũma andũ makuume thuutha na meke wendi waku na metĩkanie na muoroto waku o hamwe na itua rĩrĩ na ũũgĩ na ũkiriĩrĩria

mũkinyanĩru na kĩhooto kĩrĩ na ũteithio ũtongoria-inĩ.

Tumia – kira ki, hitha mũgambo, rega kwaria.

Tunga – ohania na ndigi kana o meciria; *Tungũra* – tharia kĩrĩa kĩohe; *Mũtungi* – ũrĩa ũtungaga; *Mũtungũri* – muohori; *Mũtungo* – kĩrĩa gĩtunge; *Mũtungo* – mbeembe therũkie na mĩcakwe; *Mũtungĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũtungi woneke; *Ũtungi* – wĩra ũcio.

Tugutũkĩra – ranga na magũrũ ũkinyĩrĩrie thĩ; *Mũtugutũkĩri* – mũrangĩrĩria.

Tugũka – garagara; *Mũtugutĩko* – mũgaragaro ũcio.

Tugurania – kurumania kana ũinamie.

Tuta – rakara; *Mũtuti* – mũrakari.

Tutia – ranga nyeki na marakara.

Tuthũrũka – tathũka kana tothoka orĩmwe nĩguo kĩrĩa kĩrĩ thĩĩnĩ kiume.

Tuuka – gũtha na hinya mũno ũgĩtũmĩra ngundi; *Mũtuukwo* – mũgũthwo; *Mũtuukani* – mũgũthani.

Tũmbatũmbũta – tũhatũha, thenya thenya; *Mũtũmbatũmbũto* – mũtũhatũho.

Tũnia – ĩka maũndũ marĩa maronania wendo mũnene wa mwana; *Mũtũnio* – mwana ũcio kana itote.

Thabaita – harĩria ita.

Thegũ – gĩtete gĩa gũkuua maaĩ.

Thegethege – tĩĩri mũũmũ na ũrekanĩtie.

Tũũnga – cemania na, eterera mũũki ũmũnyite ũgeni; *Tũngana* – gomana, cemania; *Tũngania* – tũma mũcemanio kana mũgomano ũgĩe; *Mũtũngani* – ũrĩa ũtũngaga ũngĩ; *Mũtũngwo* – ũrĩa ũtũngagwo; *Ũtũngani* – mũtugo ũyũ wa gũcemania.

Tũngũtũka – ũrũra tũhũ; *Mũtũngũtĩko* – mũrũro ũyũ; *Ũtũngũtũki* – mũtugo ũyũ wa kũrũra tũhũ na ũtarĩ na gĩtũmi kĩrĩkũ.

Tacũka – kinya makinya manene ma na ihenya; *Mũtacũ* – gatagatĩ ka magũrũ kuuma ikinya kinya rĩrĩa rĩngĩ; *Mũtacũki* – mũkinyi wa makinya ta macio; *Mũtacũkĩre* – mũthiire ũyũ wa gũkinya makinya manene.

Tawa – kanyũngũ gekĩragwo maguta ma taawa nĩguo kagwatio, maguta macio magakana nĩguo hagĩe ũtheri, harĩ mangĩ (*ma*) tawa mekĩragwo indo nyũmũ nĩguo onamo makane.

Tuuma – ikara ũgĩthiathiaga ũgĩcokaga na thuutha nĩũndũ wa marakara; *Mũtuumĩre* – mũikarĩire ũcio.

Thothora – tothora, ruta kĩrĩa ũrĩ nakĩo ngoro ũtahithanĩtie nĩũndũ wa marakara.

Thoora – ũgita, cogotha; *Rũthorio* – rũgiti.

Thũngũtha –inaina o kahora kahora na mũtaratara mũna; *Mũthũngũtho* –

mũinanĩre ũcio.

Thigĩria – oya na igũrũ ũige wega makĩria kĩndũ gĩkuue.

Thiũkũra – eheria nduma kana kĩrĩa gĩothe kĩngĩgiria ũtheri woneke.

Thuga – ikia, thuka.

Thingata – rũmĩrĩra na kĩhooto.

Thũma – mũirĩtũ nyarari ũrĩ mĩtugo mĩega.

Thinwa – ndũti ya mũũndũ mũrũme.

Thũng'a – ringĩrĩria maita maingĩ.

Tĩtĩrithia – caria itũmi cia kũgĩa na ũira mũiganu.

Thahũka – garũra uuge na ũnine thaahu.

Thinĩka – kua, tuĩka kĩimba.

Thuga – uha na ũhoreri na mathaga.

Tata – geria.

Thanũka – garũrũka.

Tuga – he gĩtĩo na ũnyite ũgeni na njĩra njega.

Tingitũ – gĩthaka gĩtumanu na kĩrĩ na ihinga haha na harĩa.

Thũiya – thenya, thiĩ mwena na mwena ũkenete ta rwĩmbo-inĩ.

Thũgũta – rakara mũno; *Mathũgũta* – marakara makĩru.

Tũmithi – tũiria, ihinda rĩrĩ nduma ĩkuhĩrĩirie kũingĩra.

Thetheria – hutia ũkuhĩrĩirie.

Tururia – hĩtithia njĩra na wara.

Thagira – he ithagiro rĩa kũrĩa.

Ticũka – guthũka na ihenya wĩthare.

Thuunda – gũtha, hũũra, riha.

Thang'athang'ia – geria kweheria na hinya.

Tũmba – ikara haraya na, iga keheri-inĩ kuuma harĩ.

Thuthĩra – goca na nyĩmbo na gĩcacĩ; *Mũthuthĩri* – mũruti wa wĩra ũyũ; *Mũthuthĩrwo* – ũrĩa ũgocagwo nĩguo athaithĩke; *Mũthuthĩrĩre* – njĩra ya kũruta wĩra ũyũ nayo; *Ũthuthĩri* – hĩndĩ ya wĩra ũyũ.

Tĩmĩra – rũgama kwa ihinda tiga gwĩka ũndũ kwa ihinda inini ũcoke ũthiĩ na mbere na ũndũ oro ũcio ihinda-inĩ o rĩu.

Thetia – thiĩ na ngungo wĩhithĩte ũtakwenda kũmenyeka.

Tumũka – aria thuutha wa kahinda thuutha wa gũkira kwa ihinda tondũ wa itũmi mwanya.

Tota – gĩa na mwanya wa; *Totia* – tũma hagĩe na mwanya wa;

Tomoya – gũkenia na mathekania.

Thuthia – cera na, gĩa thiritũ na.

Thengenera – kuhĩrĩria.

Thũthũma – iga keheri-inĩ nĩũndũ wa.

U u

U – ndemwa ya mĩrongo ĩĩrĩ na ĩmwe ĩkoragwo gatagatĩ ga t na v:-

A b c d e f g h I j k l m n o p q r s t ***(u)*** *v w……..*

Uu – mũgambo ũrutagwo kaingĩ nĩ andũ anja wa kuonania ũgwati; Mbu.

Uga – ruta mũgambo na kanua ũkĩheana ũhoro; *Uga-ga* – ikara ũkiugaga kana uge maita maingĩ ; *Uganĩrĩrĩria* – o mũũndũ arute mũgambo wa kwarĩria ũrĩa ũngĩ na hinya hatarĩ na mũbango; *Ugĩrĩria* – makia na kanua; *Uganĩra* – aria hĩndĩ ĩmwe na arĩa angĩ kana uge handũ ha; *Uge* – mwario ũcio kana o mĩario; *Ugi* – njĩra ya kwaria nayo; *Ugĩra* – aria handũ ha, menereria; *Ugũkwo* – regana na mĩario yaku; kuuga – kũruta mĩario na kanua; *Njugĩra* – heana ũhoro handũ hakwa; *Muugi* – ũrĩa ugaga; *Muugĩre* – njĩra ĩrĩa mũũndũ oigaga nayo; *Mugĩrĩria* – mũkaĩrĩria kana ũrĩa ugaga handũ ha; *Muugĩrĩrio* – ũrĩa wanagĩrĩrwo nĩũndũ wa ciĩko ciake itarĩ njega, kana akarĩrĩrio nĩguo endeke.

Uha – thaitha, hoya na gĩtĩyo wĩnyihĩtie; *Uhana* – hoya ta haaha; *Uhani* – ũũgĩ na wara wa kuhana; *Uhanĩra* – thaithana nĩũndũ wa, handũ ha; *Uhithia* – teithĩrĩria kuha; *Uhwo* – thaithwo na gĩtĩyo wĩtĩkĩre; *Muhani* – mũruti wĩra wa kuhana; *Muhwo* – ũrĩa ũkoragwo agĩthaithwo nĩguo etĩkĩre.

Ui – hui, mũkayo rĩrĩa mũũndũ araigua ruo na akĩenda ũteithio.

Uma – ehera gĩkundi-inĩ, nyũmba kana o handũ hairige na ũkorwo nja; *Umia* – ruta na nja, ciarithia, ongerera ũingĩ; *Umania* – rutania o kĩmwe kĩrũgamĩrĩre, uma hamwe na; *Umĩra* – wĩyonanie kuma harĩa ũrĩ; *Umĩria* – ruta kĩndu harĩa kĩigĩtwo na ũige ũtheri-inĩ kana harĩa gĩkuoneka wega; *Kĩumĩri* – mũũndũ arua o ũguo mahinda-inĩ marĩa akoragwo akiumĩra kũrĩ arĩa aruu; *Umĩrĩra* – onekana handu hĩndĩ ĩrĩa we ũtoĩ kana ũterĩgĩrĩire.

Umbũra - heana hitho nĩguo ĩmenyeke; *Umbũrania* – rehe hitho ũtheri-inĩ kana ũhumbũrie kĩrĩa kĩhumbĩre; *Umbũri* – njĩra ĩno ya kũruta hitho nja; *Umbũrĩra* – ruta hitho; *Umbũrĩria* – ehereria tĩĩri kana o kĩrĩa kĩhithe; *Mumbũri* – mũruti wa hitho kana icio hithe; *Mumbũrĩrwo* – mũheo wa hitho; *Mumbũria* - ũrĩa ũtũmaga hitho yumbũke; *Umbĩka* – hitha na tĩĩri; *Umbĩkĩra* – hithĩra kĩndũ kana hitho; *Mumbĩki* – ũrĩa umbĩkaga; *Mumbĩkĩre* – wara wa kumbĩka; *Mumbĩkĩrwo* – mwĩhithĩrwo; *Umbĩki* – wĩra ũyũ wa kwĩhithanĩra kana kumbĩkanĩra.

Umũkania – ĩka ũtakũhitha ũndũ ona atĩa; *Mumũkania* – mwĩki ũguo; *Mumũkanĩrie* – njĩra ya kumũkania o rĩmwe.

Una - tinania na moko, ũngania ngũ; *Unania* – tinania maita meerĩ; *Uni* – wĩra ũcio wa kuna; *Unanĩra* – kũnja maita maingĩ , una hĩndĩ ĩmwe na; *Unithia* – tũma uni

woneke, hingũrĩra maaĩ mathiĩ thuutha wa kũhingĩrĩrio; *Unĩra* – una nĩũndũ wa; *Muni* – ũrĩa unaga; *Munĩrwo* – ũrĩa unagĩrwo.

Unga – mũtu mũthĩe kana hĩndĩ ithiĩtwo na ikahinyio.

Ura – maaĩ kuuma na igũrũ ta mbura, thakame kuuma mwĩrĩ; *Uria* – tũma mbura kana thakame yure; *Urĩrwo* – itĩkĩrwo nĩ maaĩ ma mbura kana kĩndũ kĩa mũthemba wa maaĩ; *Urĩria* – tũma mbura yurĩre; *Muria* – ũrĩa ũtũmaga kuure; *Murĩre* – ũrĩa mbura yuraga.

Uruga – tũma mũthiĩre woneke harĩ indo ndweku; *Murugi* – ũrĩa urugaga; *Rurugĩ* – rũgiti kana o gũthĩnia thaayũ; *Murugĩre* – njĩra ya gũthĩnia na kwagagia ũkindĩrĩku; *Urugi* – wanangi wa ũkindĩrĩku.

Urugunyĩka – aga gũkindĩria hamwe; *Murugunyĩko* – mũrũro ũtarĩ na bata.

Ururia – caria kĩndũ ũtoĩ harĩa kĩrĩ na kĩyo na kinyi, wĩra ũyũ; *Ururania* – carania indo iria mũkwenda kuuma harĩ ũrĩa ũngĩ; *Mururia* – ũrĩa ururagia; *Mururio* – ũrĩa ũcaragio, wĩra ũcio; *Mururĩrie* – njĩra ya kururia kana gũcaria nayo.

Uthi – rũrigi rũceke rũtũmagĩrwo na kũnyitithania indo ta nguo, mũhari mũceke wa gũcaria ũiganu na njĩra ĩrĩa yagĩrĩire.

Ungumania – ũhinga, tũmĩra njĩra cia ngungo nĩguo ũhinyĩrĩrie kĩhooto na wĩkĩrwo kana wĩke ũrĩa gũtagĩrĩire na njĩra ĩrĩa ya

ma; *Mungumania* – ũrĩa wĩkaga ta haaha; *Ungumania* – mũtugo ũyũ wa kũhinyĩrĩria kĩhooto.

Ĩĩ

Ĩ – ndemwa ya mĩrongo ĩĩrĩ na igĩrĩ ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka u na ũ ……..t u **(ĩ)** ũ v……; ĩrĩ iiki yonanagia harĩa kĩndũ kĩrĩ makĩria iria ciambĩrĩirio nĩ ndemwa n na m.

Ĩo – onania harĩa kĩndũ kĩrĩ na njĩra ya kuorota.

Ĩĩ – ĩtĩkĩra, ĩtĩka makĩria mũũndũ mũrũme.

Ĩbĩgĩ – gĩthũnũ kana nyũmba ĩtagũtũũra mũno.

Ĩga – ambĩrĩria gwĩka ũndũ mũgeni na ũtarĩ wageria rĩngĩ; *Mwĩgi* – mwĩki hĩndĩ ya mbere; *Njĩga* – mwĩki rĩrĩa ambĩrĩria gwĩka ta hau; *Njĩgo* – ũndũ ũcio ũrekwo.

Ĩha – gĩa na ũũru wa ngoro kana ũthũke mũno; *Ĩhanĩra* - o ũmwe gũthũkĩra ũrĩa ũngĩ; *Ĩhia* – ĩka ũũru kana ũndũ ũtagũkenia arĩa angĩ na ũramarakaria; *Ĩhĩra* – ruta ũũru; Onania ũũru nĩũndũ wa, handũ ha, thũkĩra; *Ĩhĩria* – thũkia, ananga nĩguo ũngĩ ndagateithĩke ona gũtuĩka atĩ o nawe ndũrĩ na wendi wa gwĩteithia na kĩu ũrananga; *Ĩhĩrwo* – thũkĩrwo nĩ maũndũ kana wone ũũru; *Kĩhia* – mwĩhia kana mwananga na mwĩki ũũru; *Njĩhia* – njĩka ũũru ũkĩendaga; *Mehia* – mahĩtia, mawaganu marĩa mataringanĩte na ũndũire wa mũtũrĩre; *Wĩhia* – gũkorwo na mehia; *Mwĩhĩrie* – njĩra ĩrĩa mehia monekaga nayo; *Mwĩhia* – kĩhia; *Mwĩhĩrio* – ũrĩa wĩkagwo ũũru.

Ĩhoo – ĩtĩkia ũrĩ na ma atĩ ũguo nĩguo.

Ĩka – tũmĩra hinya kũruta wĩra, onania kĩrĩa ũhithĩte; *Ĩkania* – rutania wĩra o ũguo ũtarĩ na mũbango; *Ĩkanĩra* – o ũmwe eke handũ ha; *Ĩkithia* – tũmira hinya wene kũruta wĩra, rutithia; *Ĩkĩra* – ruta wĩra ũrĩ, handũ ha; *Gwĩka* – kũruta wĩra; *Mwĩki* – mũruti wĩra; *Mwĩkĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra.

Ĩkĩra – ingĩria kĩndũ thĩinĩ wa kĩrĩa kĩngĩ; *Ĩkanĩrĩra* – o ũmwe ekĩrĩre ũrĩa ũngĩ; *Ĩkĩrĩrwo* – tũma kĩndũ gĩkĩrwo handũ nĩũndũ wa; *Mwĩkĩri* – ũrĩa wĩkĩraga; *Mwĩkĩrĩrwo* – ũrĩa wĩkagĩrĩrwo; *Njĩkĩrĩra* – ĩkĩra nĩũndũ wakwa; *Wĩkĩri* – mũtugo ũyũ wa gwĩkĩra.

Ĩmwe – ndari ya mbere kana ĩrĩa yambagia (*1 2 3 4 5 6 7 8 9 0*); *Amwe* – gakundi ka andũ marĩ hamwe; *Ĩmwe* – indo gakundi itangĩtarĩka; *Ũmwe* – kĩndũ kĩrĩ giki na gĩtangĩgayanĩka; *Rĩmwe* – ihinda kĩndũ kĩrĩa kĩambĩrĩirio nĩ "1" na gĩtangĩgaĩka makĩria ma ũguo. *Ũrĩmwe* – ngwatanĩro ĩtangĩenyenyeka.

Ĩna – rora inya, ĩtũmagĩrwo na ndari ya kana kuonania mũigana wa "mĩ"; *Ana* – kĩonanagia andũ; *Ĩna* – gĩa na.

Ĩno – harĩa kĩndũ kĩrĩa kĩambĩrĩirio nĩ *n, m*, gĩkĩonanĩrĩirio kana kuonania ũnini wa indo iria ciambĩrĩirio nĩ *mb, ng, ngw, n* and *nj, th*…

Ĩyo – nota hau igũrũ ona gũtuĩka atĩ gĩkĩ kĩonanagia kĩrĩa kĩrĩ haraya kĩa mũhĩrĩga ũyũ na irĩ kwa ũnini; ĩyo nĩ thũ yaku.

Ĩndĩ – gĩa na nganja ũkiuga ũndũ mũna kana mathangania ũkĩheana ũhoro.

Ĩngĩ – harĩ kĩndũ kĩagĩrĩirwo kuongererwo harĩ kĩrĩa, iria irĩho. Kĩrĩa kĩrongererwo no mũhaka gĩkorwo kĩrĩ kĩmwe; *Ingĩ* – gĩtũmagĩrwo na ũingĩ.

Ĩra – atha, tũmĩra hinya kuuga, heana ũhoro na makĩria ũkĩhe andũ angĩ; *Ĩrana* – o ũmwe ahe ũrĩa ũngĩ ũhoro; *Ĩranĩra* – heana ũhoro wa kuonania harĩa kĩndũ kĩrĩ, heana mwĩhoko nĩguo kũgĩe na wetereri; *Ĩrĩra* – heana wega harĩa kĩndũ kĩrĩ kana ũheane ũhoro wa kũiga mwĩhoko; *Mwĩranĩri* – mugi harĩa kĩndũ kĩrĩ kana mũheani wa mwĩhoko; *Mwĩrwo* – ũrĩa ũheagwo ũhoro; *Mwĩĩri* – mwĩhei ũhoro; *Mwĩrwo* – mũheo wa ũhoro; *Eĩri* – arĩa meheaga ũhoro.

Ĩrĩ – kĩonanagia harĩa indo iria ciambĩrĩirio nĩ *nd, ng, nj, mb* irĩ na njĩra ya ũniini; *Irĩ* – ũingĩ wa ĩrĩ.

Iria – kĩonanagia harĩa indo ngwete irĩ; Ndũrũme iria irĩ gĩcegũ.

Ĩrĩa – nota hau igũrũ na ĩkorwo kwa ũnini.

Ĩĩrĩ – rora ndari 2, ũingĩ wa indo ngwete igĩrĩ wa iria ciambĩrĩirio nĩ "*mĩ*"

Ĩta – tũmĩra kanua kũruta mũgambo nĩguo mũũndũ kana nyamũ ĩgũkuhĩrĩrie kana ĩmenye ndũmĩrĩri na ĩke ũrĩa kwagĩrĩire; *Ĩtana* – ruta wĩra ta hau igũrũ; *Ĩtanĩra* – ĩtana nĩũndũ wa,handũ ha; *Ĩtĩra* – ĩtana igũrũ rĩa; *Ĩtwo* – heo ndũmĩrĩri nĩguo wĩtĩkĩre gwĩka kana gũthiĩ kũrĩa ũrerwo; *Gwĩtana* – kũheana

ndũmĩrĩri nĩguo ĩkinyĩre etwo; *Rĩtana* – ndũmĩrĩri ici; *Mwĩtani* – ũrĩa wĩtanaga; *Mwĩtanĩre* – njĩra ya gwĩtana; *Mwĩtwo* - ũrĩa wĩtagwo; *Mwĩtanĩri* – ũrĩa wĩtanaga handũ ha ũngĩ; *Mwĩtĩrwo* – ũrĩa ũrutagĩrwo wĩra wa gwĩtana; *Rĩtwa* – kĩmenyithia, rũũri rwa mwanya rũrĩa ruonanagia na rũgakũrana kĩndũ kuuma kũrĩ iria ingĩ; *Wĩtani* – mũtugo na wara wa gwĩtana.

Ĩtha – ĩtĩkĩra atĩ nĩwĩharĩirie gũthikĩrĩria na makĩria hĩndĩ ya ng'ano hĩndĩ ĩrĩa ũhoro mũgima warĩka thĩinĩ wa rũgano rũu.

Ĩthĩha – coka wĩthĩ, korwo indo ta matunda itarĩ njĩru wega; *Ĩthĩhia* – cokia wĩthĩ, nyihia ũkũrũ; *Njĩthĩ* – kĩndũ gĩtarĩ gĩkũrũ wega makĩria mũthemba wa matunda kana o nyamũ niini ũkũrũinĩ; *Njamba njĩthĩ* – muumo, arĩa marĩ gatagatĩ-inĩ ga ciana na njamba kana ũkũrũ wa gatagatĩ-inĩ wa mĩaka ikũmi na ĩnana kinya mĩrongo ĩtatũ na kenda; *Wĩthĩ* – gĩcunjĩ gĩkĩ kĩa ũkũrũ mũniini ta hau igũrũ.

Ĩrĩga – kuhĩrĩria gwĩka ũndũ kana gwĩka kahinda kaniini gathiru; *Ĩrĩgĩrĩra* – gĩa na mwĩhoko atĩ ũndũ mũna nĩ ũgwĩkĩka na ihenya; *Ĩrĩgĩrĩrithia* – tũma kũgĩe na mwĩhoko atĩ ũndũ mũna wĩ hakuhĩ gwĩkĩka; *Kĩrĩgĩrĩro* – mwĩhoko wa ũhotani ihinda rĩũku kana wendi ũcio wa kũhingia ũndũ; *Mwĩrĩgĩrĩri* – ũrĩa ũrĩ na ma atĩ wendi wake no ũgakinya; *Mwĩrĩgĩrĩro* – mwĩhoko atĩ wendi waku no nginya ũhinge; *Wĩrĩgĩrĩri* – wetereri wa ma.

Ĩtia – ũria, hoya na gĩtĩyo nĩguo, kĩrĩa ũtarĩ nakĩo gĩtuike gĩaku; *Ĩtania* – o

ũmwe etie kĩrĩa kĩrĩ gĩake; *Ĩtĩria* – ĩtia handũ ha; *Ĩtio* – ũrio, tunywo na hinya kĩrĩa kĩrĩ gĩaku nĩguo gĩtuĩke kĩa ũngĩ; *Mwĩtia* – ũrĩa wĩtagia; *Mwĩtio* – ũrĩa wĩtagio; *Mwĩtĩrie* – njĩra ya gwĩtia nayo; *Wĩtia* – wendi, wara na ũũgĩ wa gwĩtia.

Ĩtĩka – ĩtĩkĩra na ngoro, mũgambo ũrĩa ũrerwo, ũrendwo wĩke; *Ĩtĩkia* – gĩa na ũmĩrĩru na ũira mũkinyanĩru atĩ ũguo ũũĩ nĩguo kũrĩ na gũtirĩ ũgarũrũku ũngĩoneka hau gatagatĩ-inĩ; *Ĩtĩkania* – o ũmwe akorwo na wĩtĩkio mũiganu harĩ ũrĩa ũngĩ; *Ĩtĩkanĩria* – andũ, ciũmbe kũnyitanĩra na gũtua ciira hamwe; *Ĩtĩkanĩra* – ringĩrĩria ũmwe etĩkĩre ũrĩa ũngĩ; *Ĩtĩkĩria* – heana rũtha, re-kereria wendi mũna nĩguo gĩko gĩkĩke; *Ĩtĩkĩrĩra* – ĩtĩkĩra nĩũndũ wa, handũ ha; *Gwĩtĩkia* – gĩa na ũmĩrĩru wa ngoro atĩ ũguo nĩguo kũrĩ; *Mwĩtĩkia* – ũrĩa wĩtĩkagia; *Mwĩtĩkio* – ũrĩa ũheanaga ũhoro na kĩhooto gĩake gĩgetĩkĩrĩka; *Wĩtĩkio* – aga nganja atĩ na ũgĩe na ũma atĩ ũguo ũũĩ nĩguo kũrĩ na hatingĩgĩa na ũgarũrũku ona atĩa.

Ĩbĩgĩ – thingira wa anaake kana nyũmba ya kĩgĩgĩ kana o gĩthũnũ.

Ĩyo – yonanagia kĩndũ ta nyamũ ĩrĩ handũ kana iria ciambĩrĩirio nĩ "*ny, mb, na, nd*" ũngĩ wacio nĩ icio, ici.

Ũ ũ

Ũ – ĩno nĩ ndemwa ya mĩrongo ĩĩrĩ na ithatũ ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka ĩ na v : - …….. t ũ ĩ **(ũ)** v w …… ĩtũmagĩrwo kuonania ũrĩa ũbataranĩtie harĩ andũ angĩ rĩrĩa akũrio nĩguo amenyeke wega na

akũrĩkane; *Nũũ* – rĩrĩa mũũndũ arenda kũmenya mwĩki wa ũndũ mwĩke kana ũrenda gwĩkwo; *Ũcio* – kĩonanagia indo iria ciambĩrĩirio nĩ mũ, mw rĩrĩa atarĩ gĩkundi-inĩ; *Ũyũ* – kuonania rĩrĩa indo ta icio irĩ hakuhĩ.

Ũ – yongererwo mbere ya gĩĩko nĩ mũũndũ wa kerĩ ũreka gĩĩko kĩu; *ũthoome*, *ũcimbe*; kũhingia watho kana wendi wa mũũndũ wa mbere:- ũka haaha, ũndehere mbũri; *ũũ* – rora wega ũrĩa ndĩrenda wĩke, mũgambo ũcio ũcokeretwo ũkoragwo ũgĩta ng'ombe.

Ũa – ruta makoro mĩri-inĩ kana matunda-inĩ, tig-ithũkania na makoro; *Ũanĩra* – o ũmwe kũũa nĩũndũ wa ũrĩa ũngĩ; *Ũi* – njĩra ĩno ya kũruta makoro,mũgambo wa kũrekereria ruo ũrutag-wo nĩ ũrĩa ũraigua ruo; *Ũithia* – tũma makoro marutwo; *Ũĩra* – ũa nĩũndũ wa, ũrĩ, handũ ha; *Ũĩrwo* – rutĩrwo makoro; *Mũi* – mũruti wa makoro; *Mũĩre* – njĩra ya kũũa nayo; *Mũĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga kũũwo; *Njũĩra* – ũa nĩũndũ wakwa.

Ũcũkũ – ciana cia ciana, rũciaro rwa gatatũ kuuma harĩ mũũndũ; *Ũcũkũrũndũ* – rũciaro rwa kana, ciana cia ciana cia ciana.

Ũcũrũ – mũtukanio mũtweku wa maaĩ na mũtu.

Ũira – aria ma ĩrĩa ũũĩ na wonete kana ũhutĩtie kũnyita mbaru ma ĩngĩ; *Mũira* – mwaria wa ciugo ici na kũnyita mbaru.

Ũirũ – mũtugo wa kũgĩa na nduma kana gũthita; *Mũirũ* – rangi ũcio ũhaana nduma ndumanu; *Kĩirũ* – kĩrĩa kĩrĩ na rangi ũyũ.

Ũgita – ĩka, uga maũndũ ma kũrakaria ũngĩ na mangĩrehe haaro kana njũkanĩrĩrio; *Ũgitana* – ciiko cia kwenda kũrutithia haaro; *Ũgitithania* – tũma rũgiti ruoneke; *Ũgitithia* – rũgamĩrĩra rũgiti, ũcogothi kana rurugĩ; *Mũgiti* – ũnini, *ogiti* - ũingĩ – mwĩki ciiko ici cia kũrakaria; *Mũgitwo* – mwĩkwo wacio; *Ogitwo* – ekwo acio; *Rũgiti* – gĩiko kĩu.

Ũcũkũrũ – njũkũrũ, rũciaro rwa keerĩ.

Ũbai– ũrogi ũrĩa wĩkĩragwo mũguĩ-inĩ.

Ũgo – ũũgĩ wara o hamwe na ũmenyo wa gũtũmĩra mĩano, mbũgũ na indo cia kũragũra nĩguo iheane ũhoro kana kĩoneki kĩrĩa kĩrĩ kuo kana gĩgũka; *Ũgoinĩ* – kũrĩa kũragũragĩrwo, maũndũ moimanĩte na ũgo; *Mũũndũ mũgo* – mwene ũgo kana ũmenyo ũcio.

Ũũgĩ – hinya wa ũmenyo ũrĩa ũciaragwo na kĩũmbe kana ũrĩa kĩo kĩene gĩcaragĩria wa kwagĩria mũtũrĩre wakĩo, ũceke wa mũthia wa indo cia gũtheca kana gũtema; *Ũhĩga* – gĩa na ũũgĩ; *Ũhĩgĩrĩra* – gĩa na ũũgĩ wa mwanya harĩ wara mũna; *Ũhĩgania* – noorana, teithanĩrĩria kuongerera ũũgĩ; *Kũũhĩga* – ũũgĩ ũrĩa ũrĩ na kĩũmbe kana o kĩndũ kĩũhĩgaga; *Maũũgĩ* – mawara na maũmenyo ma mĩthemba mĩingĩ; *Mũũgĩ* – mũgĩi na ũũgĩ.

Ũgũta – kũigua mwĩrĩ ũtekwenda kũruta wĩra ona hanini, kũhũthĩrĩria kũruta wĩra; *Gũtara* – aga wendi wa wĩra ona ũtarĩ mũrwaru; *Kĩgũta* – ũrĩa ũkoragwo na ũgũta; *Kũgũtaria* – kwĩhe itũmi itarĩ nginyanĩru cia kũrega kũruta wĩra.

Ũgwati – ũũru mũnene na ũrĩ na mathĩna maingĩ; *Mogwati* – mathĩna macio.

Ũgũ – wonje, cĩĩga ĩmwe kũhoma kana kwagithio rĩĩri wacio nĩguo iremwo nĩ kũruta wĩra wacio ta mũtugo; *Kĩũgũ* – ũrĩa ũkoragwo na wonje.

Ũka- tũmĩra hinya waku gũkuhĩrĩria harĩa ndĩ, kuhĩrĩria kĩambĩrĩria kĩa mwĩtani; *Ũkai* – ũingĩ wa eetwo; *Ũkania* – ũka hamwe na; *Ũkanĩria*- andamana na rĩrĩa aroka; *Ũki* – gĩko kĩu gĩa gũkuhĩrĩria kĩambĩrĩria gĩa gwĩtana; *Mũũki* – ũrĩa ũkaga; *Mũũkano* – kĩrĩa gĩũkaga o rĩmwe; *Mũũkĩre* – ũrĩa mũthiire ũyũ ũkoragwo ũhana; *Njũka* – ũrĩa ũkaga thuutha.

Ũkia- gĩa na wendo wa nguĩko, wĩrirĩrie gwĩka ũguo; *Mũũkio* – wendi ũcio wa nguĩko kana kwĩrirĩria kũnene kwa ũndũ.

Ũkĩ – irio igucũkaga iria ithondekagwo kuuma mahũa-inĩ nĩ njũkĩ, kĩndũ kĩrĩ mũrĩo na kĩega kĩna bata mũkĩru.

Ũkĩa – aga kĩĩ kana kĩĩ ũngĩta gĩaku; *Kĩara* – tũũra ũtarĩ kĩndũ, thĩnĩka; *Mũkĩa* – mũthĩni, ngĩa, mũũndũ ũtarĩ indo ciake.

Ũkũmũ – ũrũme, ũcamba; *Mũkũmũ* – njamba ĩrĩ ũrũme, mũkaburũ; *Kũũma* - he mũũndũ ũhoro na hinya ũtarĩ na bata na wa kũmwagagia tũhũ; *Kũũmana* – ĩkana ũguo; *Mũũkũũmani* – mwĩkani ũguo; *Mũkũũmwo* – ũrĩa wĩkagwo ũguo; *Mũkũũmĩre* – njĩra ya gũkũũmana nayo kana o kũrumana hatarĩ gĩtũmi.

Ũma – niina maaĩ, ũigũ kana ũgunyu ũrĩa ũkoragwo thĩĩnĩ wa kĩndũ; *Ũmia* – tũma ũmaaĩ ũcio ũthire; *Ũmithia*- niina ũmaaĩ na njĩra ya kuongerera ũrugarĩ, nyitia na ndigi; *Mĩrĩria* – ũmithia na ũhe hinya wa kũnyitana; *Kĩũmũ* – kĩrĩa gĩtarĩ na ũigũ; *Kĩũmia* – kĩrĩa kĩũmithagia; *Mũmithia* – ũrĩa ũmithagia; *Mũmĩre* – ũrĩa indo ta icio iteaga ũgunyu; *Mũmũ* – ũtarĩ na maaĩ kana ũigũ, ũmĩrĩru na wagi wa guoya.

Ũmaramari – ũgĩi wa mĩtugo mĩaganu naya ũtũrĩka na ũgeri ngero; *Kĩmaramari* – mwene mĩtugo ĩno mĩũru na mĩaganu; *Imaramari* - ũingĩ; *Maramara* – gĩa na mĩtugo ĩtarakenia andũ mũtũrĩre-inĩ; *Maramaria* – agania, ĩka ũũru.

Ũme – mũrimũ wa nyeki kaingĩ ũrehagwo nĩ mbaa na wonekaga ũirĩrĩire mathangũ -inĩ.

Ũmba – nyitithania hamwe ũgĩe na kĩũmbe ngũrani kuuma kũrĩ indo iria ũgũtũmĩrĩte, he muoyo mwerũ; *Ũmbania* – nyitithania oro ũguo ũtarĩ na mũbango mwega; *Ũmbũra* – tharia kĩrĩa kĩũmbe,haragania; *Ũmbũri* – ũmenyo wa kũmbũra kana kũharagania; *Kĩũmbani* – ũrĩa ũmbanaga kana mũũndũ mũrũme wendete andũ anja makĩria; *Kũũmbũra* – tharia kĩrĩa kĩũmbe; *Mũũmbi* – ũrĩa ũmbaga, kana mũheani wa muoyo na nĩwe Ngai mũũmbi; *Mbarĩ ya mũũmbi* – mũhĩrĩga wa Agĩkũyũ tondũ o metĩkĩtie atĩ nĩ ngai wamombire na nĩkĩo meeĩtanagia na Ngai wao; *Mũũmbwo* – mũũndũ mũka ũrĩa ũmbĩtwo nĩ kĩũmbani; *Mũũmbĩre* – njĩra ya kũũmba;

Ũũmbi – wĩra ũyũ wa kũũmba.

Ũmbĩria - rega na indo cianyu na ũcitue ciaku ũcicokanĩrĩrie hamwe; *Mũmbĩrio* – mũtunywo wa indo ta ici; *Mũmbanĩria* – mũtunyani wa indo ici; *Ũmbĩria* – mũtugo ũyũ wa ũtunyani na njĩra ya kũhĩmbĩria indo ciene.

Ũmbũka – tũmĩra mathagu kuuma tĩĩri-inĩ na gũthiĩ rĩera-inĩ; *Ũmbũkania* – ũmbũkanĩra na ũgere njĩra ĩmwe; *Ũmbũkia* - tũma ũmbũki ũgĩe; *Ũmbũkĩria* – gereria rĩera-inĩ; *Nyũmbũki* – ĩrĩa ĩrĩ mathagu ta nyoni na tũnyamũ tũmbũki o hamwe na iria ithondeketwo nĩ andũ ta ndege; *Mũmbũri* – ũrĩa ũtũmaga indo ta ndege ciũmbũke, mũtwari wa ndege; *Mũmbũkĩre* – wara wa kũmbũka; *Ũmbũri* – ũmenyo ũyũ.

Ũna - ũndũ ũũkaine nĩ gakundi ka arĩa matakwenda ũmenyeke nĩ angĩ; *Mũna* – o ũguo tiga atĩ haaha gĩtũmagĩrwo na ciugo cia *"mũ"*.

Ũni – mũtĩ gatagatĩ kana kĩambĩrĩrĩria kĩa honge cia mũtĩ ũcio; *Kĩũni* – ũndũ ũhutanĩtie na kĩhumo kĩaguo.

Ũnda – rĩa irio na ihenya ta ũrathara; *Ũndĩria* – iyũria irio makai na njĩra ya ũkoroku; *Ũndi* – mũrĩre ũcio; *Mũndĩrĩrie* – mũrĩre ũcio; *Mũndia* – mũrĩi ta ũyũ.

Ũndi – ĩmwe kana ndari ya mbere.

Ũndũ – ũhoro ũroneka kana mũhithe; *Kĩũndũ* – kĩrĩa kĩratũma ũndũ mũna woneke.

Ũnga - oya ũcokanĩrĩrie hamwe; *Ũngithia* – tũma ũngania ũgĩe; *Ũngania* – oya kĩmwe kĩmwe ũkĩigaga hamwe; *Ũngana* – camania hamwe harĩa indo ici igũkorwo irĩ gakundi; *Kĩũngania* – kĩrĩa kĩũnganagia kana gĩgacokanĩrĩria; *Kĩũngano* – mũcemanio; *Kĩgomano* – *kũũngania* – kuoya na kũiga hamwe wega; *Mũnga* – kĩrĩa, ũrĩa ũnganagia indo ciothe; *Mũũngano* – ikundi ikundi inyitanĩte hamwe na irĩ na muoroto ũmwe; *Mũũngania* – mũruti wĩra wa kũngania; *Mũngĩre* – njĩra ya kũngania nayo; *Mũngĩrwo* – ũrĩa ũngagĩrwo; *Ũngania* – mũtugo ũyũ wa kũngania.

Ũngĩ – mũũndũ ũtarĩ haaha, ũndũ ũtarĩ ho ota ũyũ; *Angĩ* – ũingĩ, *ingĩ* – ũingĩ; *Kĩngĩ* – mwena wĩgĩĩ indo na ũingĩ nĩ ingĩ; *Hangĩ* – ũikaro-inĩ na ũingĩ nĩ kũngĩ.

Ũngũrũria – kuua indo ciothe kanini na kanene; *Ũngũrũrio* – kuuo na hinya ũtwarwo handũ ũtekwenda; *Kĩũngũrũria* – kĩrĩa gĩkuuaga indo ciothe hatarĩ gũthuura; *Mũngũrũrio* - mũnyitanĩre ta ũyũ wa hinya na gũtunya andũ wĩathi na kũmaiga hamwe matarĩ na wĩathi wao; *Mũngũrũria* – mũruti wĩra ũyũ wa kũngũrũria; *Mũngũrũrĩrie* – ũrĩa mũngũrũrio wonekaga.

Ũnũra – ruta kĩrĩa kĩhumbĩrĩte mwĩrĩ wa kĩndũ nĩguo kĩrĩa kĩonũrwo kĩrekanie na mwĩrĩ, ũa; *Ũnũrĩra* – ũnũra nĩũndũ wa, handũ ha; *Ũnũri* – wĩra ũyũ wa kũnũra; *Mũnũri* – mũruti wĩra ũyũ; *Mũnũrĩrwo* – ũrĩa ũtũmaga ũnũri woneke; *Mũnũranĩri* – mũruti wĩra

ũyũ handũ ha.

Ũra – teng'era ume thĩna-inĩ nĩguo wĩteithie; *Ũrĩra* – eherera gĩtũmi kĩrĩa kĩngĩtũma wone ũũru na ihenya ikĩru; *Ũrania* – ũra hamwe; *Mũri* (ũnini) – *Ori* (ũingĩ) mwehereri thĩna ateithĩtio nĩ magũrũ make; *Mũrĩre* – njĩra ya kũũra nayo.

Ũraga – niina muoyo, mũmbĩre kana mũtaratara; *Ũragana* – rutana muoyo; kana rĩũmba kũgũthana na rĩngĩ na makoragana; *Ũragana* – ũraga nĩũndũ wa gĩtũmi kĩna, ũrĩ; *Ũragani* – ũniinani muoyo; *Mũragi* – ũrĩa ũragaga; *Mũragwo* – ũrĩa ũrutagwo muoyo; *Mũragĩre* – njĩra ya kũragana nayo.

Ũrata – igua wendo mũnene makĩria wamũũndũ ũngĩ ũrĩa ũtũmaga mũkorwo mũrĩ hamwe mĩikarĩre-inĩ na mĩtũrĩre-inĩ; *Mũrata* – ũniini, *Arata* – ũingĩ – ũrĩa ũkwendete nawe ũkamwenda tondũ ciiko cianyu nake nĩ ciguithanĩtie; *Mũratawe* – mũrata wa mũũndũ ũngĩ; *Mũrataguo* – mũrata waku.

Ũũru – igua, ona, aga wega ona ũmwe tiga rũmena rwa ũndũ o wothe, thũũka makĩria; *Kĩũũru* – kĩndũ gĩtarĩ kĩega ona atĩa; *Mũũru* – mũũndũ ũtarĩ mwega; *Njũru* – nyamũ ĩtarĩ njega kana kĩrĩa gĩothe kĩũru na kĩambĩrĩirio nĩ *n, m, h* gĩkĩonanio ũũru kana ũthũku wakĩo.

Ũruu – gĩthita makĩria kĩa mũũndũ, kĩũga kĩa ũciari kĩa mũũndũ mũrũme; *Ruithia* – eheria gĩkonde kĩrĩa kĩhumbĩrĩte kĩongo kĩa ũruu na kĩndũ kĩũgĩ ta rwenji, tinia rũgego rwa mũũndũ mũka nĩguo agimare

kũringana na wĩtĩkio wa Agĩkũyũ; *Mũruithia* – ũrĩa ũruithagia; *Kĩrui* – ũrĩa ũkoragwo aruĩte na atahonete kana arĩ ihinda-inĩ rĩu, kiumĩri; *Ruĩrĩra* – rua thuutha wa; *Ruithania* – o ũmwe kũruithia ũrĩa ũngĩ; *Irua* – gĩĩko gĩkĩ gĩa kũrua; *Iruĩro* – itĩĩri, harĩa haruagĩrwo.

Ũrugarĩ[1] – mũgarũ wa heho, korwo ũtarĩ na heho, mwaki ũrĩa umaga riũainĩ na ũkaniina heho.

Ũrugarĩ[2] – mũũkio wa nga wakũigua ĩkĩenda njamba, mũrukĩ; *Kĩũrugarĩ* – kĩũndũ kĩrĩa nga ĩigũaga ĩkĩenda njamba, kĩmwĩrĩ ũrĩa mũũndũ aiguaga aikarĩte riũa-inĩ ihiũ.

Ũrĩrĩ – handũ hathondeke ha gũkoma, gĩtanda, gĩthagĩ; *Kĩrĩrĩ* – ũrĩrĩ wa airĩtu nyũmba yao ya toro.

Ũria – enda kũmenya ũndũ kuuma harĩ mũũndũ ũngĩ; *Ũrania* – o mũũndũ orie ũrĩa ũngĩ; *Ũranĩria* – ũria handũ ha mũũndũ ũngĩ, teithĩrĩria mũũndũ ũngĩ akĩhũũrwo nĩ ũngĩ ũrĩ na hinya kũmũkĩra; *Ũrĩrĩria* – ũria ũrĩa ũtoĩ nĩguo ũmenye; *Kĩũria(?)* - rũũri rũrĩa rũtũmagĩrwo rĩrĩa mũũndũ akwenda kũmenya, gĩko kĩo kĩene; *Mũria* – ũrĩa ũragia kĩũria; *Mũrio* – ũrĩa ũragio ciũria; *Mũrĩrie* – njĩra ya kũria ciũria nayo; Nacio nĩ – *nĩkĩ, nĩkĩĩ, nũũ, ha, rĩ, arĩa, irĩkũ?*

Ũrirũ - ũndũ mũgeni na wa magegania ũtonekete mbere ĩyo nĩ arĩa oni.

Rirũka – gĩa na riiri mũno na wĩkĩre ũrirũ harĩa hatoima o ũndũ ũmwe na

magegania; *Marirũ* – kĩndũ kĩega mũno na gĩa gũkenia ngoro.

Ũrũra – uma handũ ũthiĩ harĩa hangĩ, cangacanga, riũnga, anganga, cũacũa; *Ũrũria* – twara haaha na harĩa maita maingĩ; *Ũrũrania* – cangacanga hamwe mũtarĩ na gĩtũmi; *Mũrũri* – mũcangacangi; *Mũrũro* – ũthii ũyũ ũtarĩ na muoroto; *Mũrũrĩre* – mũthiĩre ũyũ; *Njũrũri* – kĩrĩa kĩũrũraga, kanyamũ kanini kairũ na kombũki gatakindagĩria hamwe maaĩ-inĩ; *Mbũrũrũ* – mũthiĩre ũyũ wa kũrũra; *Kũrũra* – gĩĩko kĩu.

Ũrũme – aga guoya, ũcamba, kĩrĩa gĩtũmaga njamba ĩkorwo ĩrĩ njamba; *Mũrũme* – mũthuuri, mwanake, kahĩĩ kana mũgarũ wa atumia; *Mũũndũmũrũme* – njamba ya mũũndũ.

Ũrũrũ – ũcũngũ, kĩndũ gĩtarĩ na mũcamo mwega kũringana na rũrĩmĩ na ũhaana ta ũraraka; *Mũrũrĩre* – mũcamĩre waguo rĩrĩa ũrĩ kanua; *Mũrũria* – mwĩkĩri mũcamo ũyũ wa ũrũrũ; *Mũrũrĩrio* – mwĩkĩrĩrwo wa mũcamo ũyũ; *Rũria* – ongerera ũrũrũ; *Rũra* – thũũka mũno; *Rũranĩra* – thũkanĩra mũũndũ na ũrĩa ũngĩ.

Ũta – mũtĩ mũkonje nuthu gĩthiũrũrĩ na ũkagatwo na rũrigi nĩguo ũhote gũikia mũguĩ.

Ũtha – thakanĩra, kĩrania ũũgĩ na indo ta ndama cia gũtindĩka; *Ũthi* – wĩra ũyũ wa gũtha; *Ũthithia* – tũma ũthi ũthiĩ na mbere; *Ũthĩra-ũtha* handũ ha, nĩũndũ wa; *Ũthanga* – ũtha na ihenya; *Gĩũthi* – harĩa hothagĩrwo kana kĩrĩa gĩũthagĩrwo; *Mũthi* – ũrĩa ũthaga; *Mũthĩrwo* – ũrĩa ũthagĩrwo nĩ

ũngĩ; *Mũthithia* – mũrũgamĩrĩri gĩũthi; *Mũthĩre* – njĩra ya gũtha; *Ũthithia* – tũma gĩũthi gĩthiĩ na mbere.

Ũthĩ - mũmbĩre na mũhianĩre wa kĩndũ; *Maũthĩ* – ũrĩa kĩndũ ta kĩu kĩonekaga kĩhaana.

Ũcũrũbe – mũũmbĩre mwega wa kĩndũ.

Ũtharia – kuonana kĩmwĩrĩ kwa andũ arĩa mahikanĩtie matarĩ mũthuuri na mũtumia kũringana na watho wa kĩũndũire; *Gĩtharia* – ũrĩa ũtigaga mũka kana mũthuuri wake agathiĩ nguĩko ya nja; *Tharia* – ĩka ũguo. *Ũtharia* – wanangi, ũmomori; *Mũtharia* – ũrĩa wĩkaga ũguo.

Ũthũ – aga wendo ona hanini, rũmena, rũthũũro; *Thũ* – kĩrĩa, ũrĩa ũtarĩ na ũrata nake; *Thũũra* – mena mũno, aga wendo ona ũrĩkũ; *Thũũrana* – menana biũ; *Thũũrithia* – tũma ũthũ woneke, menithia, rumithia.

Ũthũngũ – ũthii wana mbere wa gĩthũngũ; *Mũthũũngũ* – mũtũũri wa mabũrũri ma gĩthũũngũ, rũraya na America; *Thũngũha* – wĩgerekanie na mũthũngũ.

Ũthoni – ũrata wa gĩthakame ũthondekagwo nĩ mũirĩtu ahika kũndũ; *Mũthoni* – ũrĩa ũhikĩirie ũngĩ kana arĩ na rũrĩra rwa ũhiki.

Ũthuri – mĩrukĩ yumaga nda ĩgereire itina; *Gĩthuria* – kĩrĩa gĩthuragia; *Mũthuria* – ũrĩa ũthuragia; *Thuria* – ruta mĩrukĩ ĩyo.

Ũthuuri – mũũndũ mũrũme kũgĩa na mĩaka mĩingĩ ya ũkũrũ; *Mũthuuri* – mũũndũ mũrũme ũrĩ na

ũkũrũ mũnene.

Ũtumia - gĩa na mĩtugo na mĩikarĩre ya mũtumia; *Mũtumia* – mũũndũ wa nja ũrĩ na mĩtugo mĩega na makĩria mũciĩ wake; *Tumia* – hinga iromo, rega kwaria makĩria ndeto njũru, rega kwenga magego; *Tumĩria* – hitha kĩndũ thĩinĩ wa kanua, rega kũruta hitho yaku.

Ũyũ – ũrĩa ũrĩ ho; ũhoro ũyũ mũhiũ woka na hiũhu wa ikorwo ho. Gĩtũmagĩrwo kuonania harĩa mũũndũ kĩndũ kĩrĩ iria ciambĩrĩirio nĩ mũ na ũingĩ nĩ aya mwena wĩgiĩ andũ, ĩno; mwena wĩgiĩ indo na nyamũ; indo irĩ haraya; ũyũ ĩtuĩkaga ũrĩa (*andũ*), ĩyo, ĩrĩa(*indo*).

Ũthaka – kĩrĩa gĩkenagia maitho ma mwĩroreri kana muonekere wa mũmbĩre; *Thakara* – gĩa na ũthaka, endwo nĩ maitho; *Thakaria* – gemia, ĩka ũrĩa ũrakenia maitho; *Mũthaka* – rora nyarari; ũrĩa ũrĩ na ũthaka biũ; *Mũthakarĩre* – ũrĩa ũthaka ũhaana; *Mũthakarĩrwo* – mũkenio nĩ ũthaka.

Ũhoro – ndũmĩrĩri, ndeto kana ciugo cia kanua, nyandĩke kana o ciĩko iraheana ũndũ mũgima na ũkũiguĩka na ũkamenyeka; *Mũhoro* – mũũndũ ũtarĩ na maũndũ maingĩ na ũhorerete; *Horania* – tukania ũhoro mũingĩ hamwe wa kuuma mĩena na mĩena.

Ũhere – mũrimũ wa kũnũka rũũa.

Ũmbia – rega irio; *Mũmbia* – mũregi wa irio; *Mũmbio* – ũrĩa irio ciake iregagwo; *Mũmbĩrie* – njĩra ya kũrega irio nayo; *Ũmbĩria* – hĩmbĩria indo ciene na ũrege nacio;

Mwaramĩre – ũrĩa ũraihu wa warĩĩ ũhaana.

thanju.

Waru – ngwacĩ cia gĩthiũrũrĩ na irĩ mũrĩo ikĩrĩo na mahuti macio nĩ mega na nyeni.

Wamũthimo – mũthirimo wa mbũri.

Warũhonge – rũhonge rwa mbũri thĩnje.

Wathe – wonje, kĩĩga kĩa mwĩrĩ gĩtararuta wĩra wega kũringana na ũndũire wa bata wakĩo.

Wakĩawa – atumia makĩgeithia muumo.

Wanyua – athuuri makĩgeithia muumo.

Wathi – ũũgĩ wa ũrathi kana wa ũikia ũtakũhĩtithia harĩa werekeirie; *Mwathi* – mũũndũ mwara na ihĩta mũguĩmi mũhĩti.

Wara – ũmenyo mũkĩru wa maũndũ maingĩ kana ũmwe makĩria ya angĩ; *Mawara* – ũingĩ, kũgĩa na maũmenyo ta maya ngũrani.

Watho – maũndũ marĩa metĩkĩrĩku harĩ ngwatanĩro atĩ kũmeka kana kwaga kũmeka itua rĩrĩ thĩinĩ wamo na nomo matongoragia ngwatanĩro ĩyo kĩmũikarĩre, kũrĩ marĩa wagĩrĩirwo nĩ gwĩka na marĩa ũtagĩrĩirwo; *Wathani* – ũkũria na ũrũmĩrĩri wa watho na mwathanĩre waguo; *Atha* –

Wariĩ – ũraihu ũrĩa mũkuhĩ thĩinĩ wa kĩndũ, ũtungu; *Waramu* – ũraihu ũcio wa mĩena na mĩena; *Waramia* – ũnenehia wa warĩĩ; *Nenehia* – ongerera warĩĩ; *Mwaramia* – mũnenehia wa warĩĩ;

ruta watho ũrĩa wagĩrĩirwo nĩ kũrũmĩrĩrwo; *Athana* – ruta hinya wa mwĩkĩre nĩguo watho ũrũmĩrĩrwo; *Athĩra* – atha handũ ha; *Mathani* – mawatho macio; *Mwathani* – mũruti wa watho; *Mwathanĩre* – njĩra ya gwathana na ũũgĩ wa wathani; *Mwathwo* – mũrũmĩrĩri watho na mwĩki wendo waguo

Waya – rũrigi rwa cuuma, kĩgera.

Wega – ũrĩa ũtũmaga ngoro ĩkene kana ĩgĩe na thaayũ ũtarĩ na ihooru; *Agĩra* – tuĩka mwega wa gũkenia ngoro cia arĩa angĩ; *Agĩria* – ongerera wega; *Agĩrĩra* – korwo na wega; *Kĩega* – kĩrĩa kĩiyũirwo nĩ wega; *Kwĩyagĩrĩra* – korwo na wega waku; *Mwega* – ũtarĩ ũũru

Wehe – thenya, njarũmi, mwanya mũnini ũkoragwo gatagatĩ ka magego ma mũtheko; *Eha* – acũhia magego ũthondeke njarũmi; *Mwehani* – mwĩki ũguo; *Mwehwo* – ũrĩa wacũhagio njarũmi; *Mwehere* – njĩra ya kwehana.

Wei – nyama iria inyitithanagia mara ma nyamũ na ĩkoragwo ĩhaana ta maguta ma rwambũ.

Wembe – rora kanyũi; Kahiũ Ka mĩena yeerĩ.

Wene – kĩrĩa kĩrĩ kĩa mũũndũ ũngĩ; *Mwene* – ũrĩa ũrĩ na kĩhooto gĩa gũkorwo na kĩndũ,ũndũ; *Ene* - marĩ aingĩ; *Nyene* - ĩrĩa ĩkoragwo na; *Kĩene* - kĩrĩa kĩrĩ na,korwo na bata wa.

Wacĩ – rwĩmbo rũrĩ na mwĩhoko wa gĩkeno.

Wenge – kinya na

mwĩtĩo, mwĩyono na mwĩgatho ũkĩĩna kana hĩndĩ o yothe ũkĩigua na mwĩcaro wa mwanya; *Enga* – caria mwanya wa gwĩka.

Wei – nyama njerũ ĩrĩa ĩnyitithanagio mĩkũnjo ya mara ma nyamũ.

Wandimbe – kũndũ kwĩhithĩte makĩria gĩthaka-inĩ.

Wika – korwo ũrĩ ũmwe maũndũ-inĩ kana mũtũũrĩre-inĩ; *Nyika* – ĩka ta haaha ũtagũtukana na mũingĩ.

Woe – kĩrĩa kĩngĩoywo kuuma harĩ; *Mũoere* – ũrĩa muoi oyaga; *Muoi* – ũrĩa woyaga; *Oya* – nyiita, kuua, eheria kuuma harĩ iria ingĩ.

Womboku – gĩa na ũcũnũku wa mwĩrĩ, rũũa, kũnũka macigo; *Omboka* – ũnũka rũũa; *Ombora* – tũma womboku ũgĩe; *Mwomboko* – mũtugo ũrĩa ũkoragwo na rũũa rũkĩomboka macigo.

Wororo – ũnoru wa kũrĩo, matunda ma wĩra thuutha wa gũkiriĩrĩria wega; *Ororoa* – aga ũmũ, gĩa na ũnoru ũyũ; *Ororoiya* – ĩkĩra wororo.

Wĩhũge – ikara na thĩĩna ũrĩ na guoya atĩ hĩndĩ o yothe ũũru no ũcomoke na ũgerie gwĩteithia na njĩra ciaku; *Mwĩhũgo* – mũikarĩre ũyũ; *Mwĩhũgi* – ũrĩa ũikaraga ũguo; *Mwĩhũgĩre* – mũikarĩre ya ihinda ta rĩrĩ; *Mwĩhũgwo* – mũrehi wa ũũru ũyũ.

Wĩra – tũmĩra hinya gwĩka, kuoya kana kũgucia na gũtindĩka, maciaro ma ciiko; *Mũruti wĩra* – mwĩki ũguo nĩũndũ wake kana ũngĩ; *Mawĩra* – ũingĩ kana maciaro ma ciiko o ciothe.

Wĩrire – menya mahĩtia maku na ũhere kana ũrie ũrekerwo nĩ ũrĩa ũkũhĩtĩirie; *Mwĩriri* – ũrĩa wĩriraga; *Kwĩrirĩria* – gĩa na wendo wa kwenda kĩrĩa ũtarĩ; *Merirĩria* – matanya ma ngoro.

Wĩthĩ – korwo gatagatĩ-inĩ ka ũkũrũ ta mwanake kana mũirĩtu.

Y y

Y – ndemwa ya mĩrongo ĩĩrĩ na mũgwanja ĩrĩa ĩkoragwo gatagatĩ ka x na z, …w x **(y)** z, na nĩyo ya mũthia harĩ ndemwa cia Gĩkũyũ.

Ya – kĩnyitithanagia kĩndũ na mwene, mĩtugo, kana wĩra ũrĩa kĩrutaga, kana kĩngĩrutĩrwo.

Yandi – gĩthimo kĩa ũrai-hu ta mũtacũ ũmwe kana inji mĩrongo ĩtatũ na ithathatũ buti ithatũ. Inji nĩ ta irũngo rĩmwe rĩa kĩara.

Yandui – nyondo cia mũirĩtu itarĩ nyonge; (*Nyandui* – ũingĩ).

Menya wega:-

Ndari cia Gĩkũyũ:

1 – ĩmwe, ũndi

2 – igĩrĩ

3 – ithatũ.

4 – inya.

5 – ithano.

6 – ithathatũ

7 – mũgwanja

8 – inyanya

9 – kenda

10 – ikũmi

11 – ikũmi na ĩmwe
12 – ikũmi na igĩrĩ

13 – ikũmi na ithatũ

14 – ikũmi na inya

15 – ikũmi na ithano

16 – ikũmi na ithathatũ.

17 – ikũmi na mũgwanja

18 – ikũmi na inyanya

19 – ikũmi na kenda

20 – mĩrongo ĩrĩ

21 – mĩrongo ĩrĩ na ĩmwe

30 – mĩrongo ĩtatũ

33 – mĩrongo ĩtatũ na ithatũ

40 – mĩrongo ĩna

44 – mĩrongo ĩna na inya

50 - mĩrongo ĩtano

55 – mĩrongo ĩtano na ithano

60 – mĩrongo ĩtandatũ

66 - mĩrongo ĩtandatũ na ithathatũ

70 – mĩrongo mũgwanja

77 – mĩrongo mũgwanja na mũgwanja

80 – mĩrongo ĩnana

88 – mĩrongo ĩnana na inyanya

90 – mĩrongo kenda

99 – mĩrongo kenda na kenda

100 – igana rĩmwe

101 – igana rĩmwe na ĩmwe

155 – igana rĩmwe na mĩrongo ĩtano na ithano

200 – magana meerĩ

202 – magana meerĩ na igĩrĩ

222 – magana meerĩ na mĩrongo ĩrĩ na igĩrĩ.

300 – magana matatũ

303 – magana matatũ na ithatũ.

333 – magana matatũ na mĩrongo ĩtatũ na ithatũ.

400 – magana mana

404 – magana mana na inya.

444 – magana mana na mĩrongo ĩna na inya

500 – magana matano

505 – magana matano na ithano

555 – magana matano na mĩrongo ĩtano na ithano.

600 – magana matandatũ

606 – magana matandatũ na ithathatũ.

666 – magana matandatũ na mĩrongo ĩtandatũ na ithathatũ.

700 – magana mũgwanja

707 – magana mũgwanja na mũgwanja.

777 – magana mũgwanja na mĩrongo mũgwanja na mũgwanja.

800 – magana manana

808 – magana manana na inyanya.

888 – magana manana na mĩrongo ĩnana na inyanya.

900 – magana kenda

909 – magana kenda na kenda.

999 – magana kenda mĩrongo kenda na kenda

1000 – ngiri ĩmwe

1001 - ngiri ĩmwe na ĩmwe

1011 - ngiri ĩmwe na ikũmi na ĩmwe

1111 - ngiri ĩmwe na igana rĩmwe na ikũmi na ĩmwe.

2000 - ngiri igĩrĩ

2002 - ngiri igĩrĩ na igĩrĩ

2222 - ngiri igĩrĩ, magana meerĩ ma mĩrongo ĩĩrĩ na igĩrĩ.

3000 – ngiri ithatũ

3003 - ngiri ithatũ na ithatũ.

3033 - ngiri ithatũ na mĩrongo ĩtatũ na ithatũ.

10000 – ngiri ikũmi

10001 – ngiri ikumi na ĩmwe

10111 – ngiri ikũmi na igana rĩa ikũmi na ĩmwe.

11111 – ngiri ikũmi na ĩmwe na igana na ikũmi na ĩmwe.

100,000 – ngiri igana rĩmwe.

100,001 – ngiri igana rĩmwe na ĩmwe.

111,111 – ngiri igana rĩmwe na ikũmi na ĩmwe na igana na ikũmi na ĩmwe.

999,999 – ngiri magana kenda ma mĩrongo kenda na kenda, magana kenda na mĩrongo kenda na kenda.

1,000,000 – Mirioni ĩmwe.

1,000, 001 – mirioni ĩmwe na ĩmwe.

111,111,111 – Mirioni igana rĩmwe ikumi na ĩmwe, ngiri igana rĩmwe na ikũmi na ĩmwe, igana na ikũmi na ĩmwe.

999,999,999 – Mirioni magana kenda na mĩrongo kenda na kenda, ngiri magana kenda na mĩrongo kenda na kenda na magana kenda na mĩrongo kenda na kenda.

1,000,000,000 – mbirioni ĩmwe.

1,111,111,111 – mbirioni ĩmwe, mirioni igana na ikũmi na ĩmwe ngiri igana rĩmwe na ikũmi na ĩmwe, igana rĩmwe na ikũmi na ĩmwe.

999,999,999,999 – mbirioni

magana kenda na mĩrongo kenda na kenda, mirioni magana kenda na mĩrongo kenda na kenda, ngiri magana kenda na mĩrongo kenda na kenda, magana kenda na mĩrongo kenda na kenda.

Nyongerera :

Ndemwa cia Gĩkũyũ.

Aa Bb Cc Dd Ee Gg Hh Ii Jj Kk Mm Nn Oo Rr Tt Uu Ĩĩ Ũũ Ww Yy.

Ndari - :- 1 2 3 4 5 6 8 9 0.

Ciugo iria nyihie:-

Kĩon - kĩonereria;

Nin….. na ingĩ nyingĩ;

M.w. … menya wega;

Ror…… rora;

Ũni ….ũnini;

Ũin…..... Ũingĩ

Mĩgambo na mĩtũmĩrĩre yayo - (*ciugo cia kũrũngaria rũthiomi*)

A – ĩthondekaga ũingĩ wa *"mũ"* harĩa hegĩĩ andũ; ĩtongororetie gĩĩko, yonanagia mũũndũ wa gatatũ agĩka gĩko; Ĩrĩ iiki nĩ kuorota yorotaga andũ; ĩrĩ thuutha wa gĩĩko nĩkĩo kĩrathĩĩ na mbere; *aa* – harĩa mwaria atatuĩte ciira kinya meciria-inĩ.

E – ĩrĩ iiki yonanagia harĩa mũũndũ arĩ; ĩrĩ mũico nĩ andũ magĩika; Ĩtongoretie gĩĩko nĩ ũrĩa mũũndũ angĩhota kwĩĩkĩra; *ee* – gwĩtĩkĩra ũrĩa ũrerwo.

Ga – kĩambĩrĩirie harĩ rĩĩtwa nĩ kũnyihia ĩnyihagia mũigana warĩo makĩria iria ciambĩrĩirio nĩ *gĩ, nd, nj*; Kũnyitithania marĩtwa na mwene; Kĩrĩkĩtie thuutha wa gĩĩko, no kĩrathĩĩ na mbere;

Gĩ – gĩtongoretie gĩĩko nĩ kuonania atĩ mũũndũ wa kerĩ no arathiĩ na mbere gwĩka ũnene wa *"ga"*.

Gũ – kĩrĩ mbere ya gĩĩko nĩkuonania atĩ gĩĩko no kĩrathiĩ na mbere

Ha – kĩnyitithanagia handũ na gĩĩko

Ka – rora kũnyihia mũigana wa *"mũ"*, *'kĩ'* gĩtakũnyihia bata na gĩkoragwo mbere ya rĩtwa; ũnini wa *tũ*.

Ici, irĩ – harĩa indo cii-gĩtwo

I – yongereirwo thuutha wa gĩĩko yonanagia eki aingĩ ũndũ ũcio ũgĩthiaga na mbere; ũingĩ nĩ *'ma'* rĩrĩa yambĩrĩirie rĩtwa rĩa 'gĩ' nĩ ĩtuĩkaga ũingĩ.

Ia – kĩrĩ thuutha wa gĩĩko kĩonanagia mũteithĩrĩria wa gĩĩko kana rĩngĩ mwĩki wakĩo.

Ma – ũingĩ wa *'i'* ũ, gĩĩko na maũndũ makĩo; Ma – hoya, ma- rũ ga.

Mi – mũthia wa gĩĩko kĩonanagia mwĩki wa gĩĩko kĩu; mũkami na kĩagĩrĩirwo nĩ gĩĩko gĩkorwo kĩambĩrĩirio nĩ *"mũ"*, gĩĩko nĩ gĩcenjagia mũgwetere na aya mũthia ĩgatuĩka *i* na gĩkarĩkio na "*mi*"

Mũ – ĩrũmĩrĩirwo nĩ rĩtwa rĩa ũmũũndũ rĩonanagia ũnini na ũingĩ wakĩo nĩ *" a "*

Mĩ – ũingĩ wa *Mũ*; Gĩton-goretie gĩĩko kĩonanagia mwĩkĩre wa gĩĩko ta kĩu.

Na – kĩrĩ mũthia wa gĩĩko kĩonanagia ngwatanĩro ya eki:- *Endana*; ũrĩa mũũndũ ahaana ciĩko-inĩ :- *Agana* – Kũnyitithania marĩtwa makĩria ma rĩmwe :- *Mũgũ na ũta*.

Ni – thuutha wa gĩĩko kĩonanagia mwĩki wa gĩĩko na gĩĩko kĩu kĩambĩrĩĩrio nĩ Mũ :- *thika – mũthikani*

No – kuonania nganja; gwĩkĩra ũndũ hinya; no mũhaka wĩke ũguo; ũrĩa mũũndũ marekanĩrwo – *hũrano*, *njimbano*.

Nĩ – kuonania ũnyitanu wa marĩtwa hamwe na ciĩko :- Maina na Irũngũ nĩ arĩmi; Kuorota kĩrĩa kĩo :- Ĩno nĩ ngui.

Nda – kĩrĩ mbere ya gĩĩko kĩonanagia mũũndũ wa mbere akĩrutĩra wa kerĩ, gatatũ mũkaana wa kũrega :- *Ndathũ ndagũthĩĩ*; Kĩrũmĩrĩĩrwo nĩ gĩĩko kĩa mũũndũ wa mbere nĩ ihinda rĩa gwĩka :- *Ndandĩka ibuku rĩĩrĩ no ngahotana.*

Ndũ , Nũ – kuonania wendi wa mũũndũ wa keerĩ harĩ wa mbere :- Kĩgwa-inĩ ndũma ngĩĩre kĩgwa, Kĩgwa-inĩ nũmia kĩgwa.

Ndu – no tahaaha igũrũ ona gũtuĩka (mũũndũ wa keerĩ) arekĩrwo gĩĩko gĩa kwĩguna we mwene :- *Cũũcũ ndugĩra ũcũrũ wa mũhĩa.*

Ngi – ũingi wa *"Rũ"* :- *Rũgiri – ngiri.*

Ndi - akĩrega gwĩka :- *Ndirathooma rĩngĩ.*

Ngu – mbere ya gĩĩko nĩ agĩĩtia ũteithio :- *Nguuithia gĩĩ gĩĩkĩ.*

Ngũ – kĩrũmĩrĩĩrwo nĩ gĩĩko kĩonanagia atĩ mũũndũ no ahote gwĩka atarĩ na ũteithio kuuma na nja :- *Ngũũka oro rĩu.*

O – kuorota kĩrĩa kĩo :- Ndĩrenda o Mũmbutu wiiki ; ĩrĩ mũthia wa gĩĩko yonanagia gĩĩko kĩo kĩene; - Gĩthoomo, nũndano; ĩrĩ

mũthia wa gĩĩko mwĩkĩrwo wa gĩĩko kĩu : wo.

ĩrũmĩrĩire yonanagia - Mũrũndwo, mũcind-

Re – mũthia wa gĩĩko nĩ kĩonanagia atĩ gĩĩko kĩu nĩ gĩthiru kana gĩkarĩka gwĩkĩka;- Nĩatũmire ũngĩ, Gũteithĩrĩria kũũria kana gĩĩko nĩ gĩĩke:- *nĩathomire?*

Rĩ – rĩrĩa kĩrũmĩrĩire rĩtwa gĩteithagia kũũria kĩndũ kĩu:- itimũ rĩ ha? Mũthia wa gĩĩko kĩũragia ihinda :- Thĩ ĩgathira rĩ? Ciugo imwe nĩ igarũrũkaga na igatuĩka Wĩ; - Tawa wĩha? Na ingĩ igatuĩka rwĩ kũringana na mũtũmĩrĩre:- Rwĩmbo rwĩ ha?

Ũ – yongereirwo mbere ya gĩĩko yonanagia mũtugo wa gwĩka; ũrĩmi, ũrĩithi ĩrĩ mbere ya gĩĩko yonanagia atĩ mũũndũ no eke gĩĩko handũ ha mũũndũ ũngĩ kana gĩĩko kĩngĩ; Ũkũrĩma handũ hake; Cirũ ũgũthiĩ rũũĩ handũ ha kũrĩithia; Yorotaga mũũndũ:- *Woiga ĩ oke?*

Ũrĩ – mbere ya gĩĩko yonanagia atĩ gĩĩko kĩna kĩrekwo nĩ ng'ania; *Ũrĩ gũũka*;

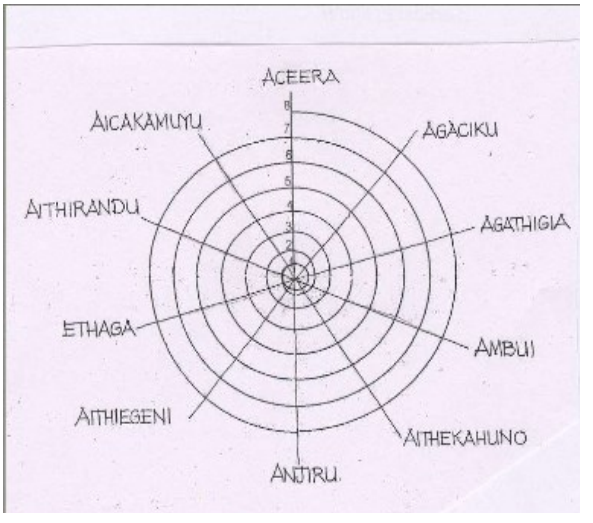
Rĩa – kĩnyitithanagia rĩtwa na gĩĩko :- *itimũ rĩa kũrũa*.

Wa – ĩrũmĩrĩire rĩtwa yonanagia bata wa rĩo harĩ rĩu rĩngĩ; *Mũthuuri wa kĩama*; Gatagatĩ ka rĩtwa rĩu na gĩĩko nĩ rĩtwa

rĩu rĩgĩĩka gĩĩko :- *Mũro wa irĩma.*

Ya – kĩnyitithanagia marĩtwa marĩa mambĩrĩirio nĩ *nd, ng, nj, ny, th,* nĩguo mathondeke ũhoro mwagĩrĩru; Njaũ ya mbogo, nyũngũ ya ũcũrũ, thiarĩ ya haaro;

ũnini wa *"cia"*

Mũigana:-

Ũniini ……ũingĩ

Mũ …..*A (andũ) mĩ (indo na nyamũ)*

I……*Ma*

N, nd, ng, nj, ny …..*itirĩ ũgarũrũku harĩ ũniini na ũingĩ*

Ũ… ……*ũ* , *mo*

Wa …… *Ma*

Menya Wega : Bata wa rũthiomi nĩ gũkinyanĩria ndũmĩrĩri ĩrĩa ĩbataranĩtie na njĩra ĩrĩa ĩgwete.

Mũtaratara wa mũigana no woneke Ibuku-inĩ rĩa *Wĩrute Gikũyũ Kĩagĩrĩru* na mwandĩki o ũyũ.

Mĩhĩrĩga ya Aagĩkũyũ:

Atũũri a Kenya:

Rũteere rwa iria-inĩ (*Coast Province*):

Ndigo, Miji Kenda, Pokomo, Duruma, Ngiriama, Taita, Bajuni, Rabai, Wangunya, Wasagara.

Rũgongo rwa Itherero (*Eastern Province*):

Ikamba, Meru, Embu, Mbeere, Borana, Somali, Tharaka, Redille,

Itherero rĩa Naigũrũ (*North Eastern*): Borana, Somali, Degodia.

Rũgongo rwa gatagatĩ (*Central Province*): Gĩkũyũ.

Rwa mũkuru (*Rift Valley*): Maathai, Samburu, Nandĩ, Dorobo, Elmolo, Turkana, Pokot, Sebei, Kipsigis, Tugen, Keiyo, Marakwet, Kalenjin.

Rwa rũgũrũ (*Western Province*): Baluhya, Njemps, Teso, Bukusu, Tachoni, Maragũri, Kisa Malachi.

Rũgongo rwa Nyanza (*Nyanza Province*): Njaluo, Kisii, Sumba, Kuria,

Rũgongo rwa Nairobi(*Nairobi Province*): Andũ a ndũrĩrĩ ciothe kinya ageni.

Rũgongo rwa iria-inĩ (***Coast Province***)**:** Mijikenda, Giriama, Ndigo, Taita.

Menya wega: Kinya hĩndĩ ya kwandĩka Gĩtaũri Gĩkũyũ gĩĩkĩ mweri-inĩ wa Gatumu mwaka wa 2010, itarũ ici mũgwanja nĩciagayaniirio hĩndĩ ya gũikia kura ya wendi wa mũingĩ mweri inya wa Mworia Nyoni mwaka wa 2010 na igĩtuĩka ng'ongo mĩrongo ĩna na mũgwanja (47).

Mĩciĩ mĩnene :

Coast - Mombasa City; **Eastern** - Embu; **North Eastern** – Garissa; **Central** – Nyeri; **Rift Valley** – Nakuru; **Western province** – Kakamega; **Nyanza province** – Kisumu City; **Nairobi** – Nairobi City.

Irĩma iria nene:

Kĩrĩnyaga (*Mt. Kenya*) - 5199 M; **Nyandarwa Ranges** - 3999M; **Elgon** - 4321M; **Marsabit Mt.** - 1705 M

Njũĩ iria Nene:

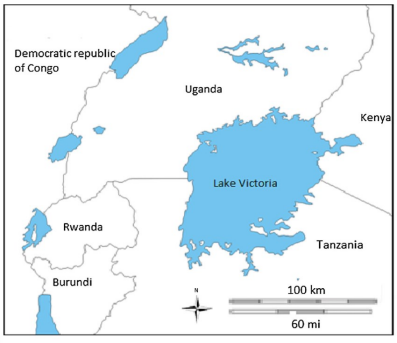
Tana River, Athi river, Nzoia river, Uaso nyiro river, Nyando river,

Ndia iria neene:

Masinga, Gĩtarũ, Kamburu, Ndaka-inĩ

Maria marĩa manene:

Nyanza (Lake Victoria), Turkana, Nakuru, Naivasha, Na iria inene rĩa Mombasa(Indian Ocean)

Lake Victoria

Kenya:

1895 AD – Gũtuĩka ya mũthamaki wa Ngeretha.

1920 AD – Gũtuĩka koroni ya Ngeretha na ĩgĩtuĩka ya gwathwo nĩ athuure a Ngeretha kinya 1962. Athuure acio nĩo metagwo Governors.

1962 - ĩkĩgĩa na thirikari ya thĩinĩ nĩyo Internal Government. Atongoria arĩa matongoretie kuuma hĩndĩ ĩyo.

1962 – 3 – Mzee Jomo Kenyatta Prime Minister KANU Party

1964 – 1978, 22 Aug. - Jomo Kenyatta President KANUParty

1978 – 2002, 30th Dec. - Daniel Arap Moi President KANU Party

2001 – 2007 - Mwai Kibaki President Narc Party.

2007 – 2012 - Mwai Kibaki President PNU

2013 - 2017 - Uhuru Muigai Kenyatta - Jubilee Alliance

2017 - 2022 - Uhuru Muigai Kenyatta - Jubilee Alliance

2022 - 2027 - William Samoei Ruto - UDA

Nĩũĩ atĩ :

Mĩthemba ya mĩtĩ nĩ makĩria ma ngiri magana meerĩ na mĩrongo ĩtano. Makĩria ma ngiri magana meerĩ na mĩrongo ĩtatũ nĩyo ĩtũmagĩrwo na irio na mĩthaiga na ĩyo ĩngĩ ndĩrĩ ya menyeka ũrĩa ĩngĩtũmĩrwo.

Nacio nyamũ nĩ makĩria ma ngiri mĩrongo ĩnana. Nyamũ ngumĩ (*ndamathia*) nĩyo nene kũrĩ ciothe na ĩikaraga maaĩinĩ ona gũtuĩka ĩrĩ thakame hiũ na ĩciaraga ciana na ĩkongithia. Ngui nayo nĩ ĩhotaga kũmenya meciria na mũthiĩre wa mwene rĩrĩa nyau ĩmenyaga thũ na maitho.

Kenya ĩkoragwo na ndũrĩrĩ mĩrongo ĩna na igĩrĩ. Rũrĩa rũnene nĩ rwa agĩkũyũ. Mwanake wao akĩrua, mamawe aheagwo mbũri ithathatũ na ngoima ĩmwe. Mwanake o ũyũ ndangĩatũrire matũ atakinyĩtie mĩaka ikũmi na ĩnana.

Bũrũri ũyũ ũkĩrũĩra wĩyathi ndwakinyĩtie andũ mirioni

mũgwanja iria warĩ nacio ũkĩheo wĩyathi mwaka wa 1963.

Atĩ magegania ma thĩ ma tene maarĩ mũgwanja. Mamwe mamo nĩ maya:

- Mĩako ya hĩa ithatũ, ya bũrũri wa Misri, ĩrĩa yakĩtwo mwaka-inĩ wa 2560 B.C. irĩ ta mbĩrĩra cĩa gũthika athamaki ao a tene.

- Rũthingo rũnene rwa bũrũri wa China rũrĩa rwakirwo mwaka-inĩ wa 220–206 BC nĩũndũ wa kũgitĩra ũthamaki wa China kuuma kũrĩ thũ ciao cia kuuma na mwena wa na igũrũ.

Thĩinĩ wa bũrũri wa Kenya nĩ kũrĩ na ithima cia maaĩ mahiũ. Imwe ciacio nĩ iria ikoragwo iria-inĩ rĩa Mbogoria na Ol Karia.

Kĩrĩma gĩa Kĩrĩnyaga nokĩo kĩrĩ hakuhĩ na gatagatĩ ga thĩ mwena wa na ĩgũrũ na wa mũhũro na no kĩo gĩkoragwo na mbarabu.

Kiugũ kĩa nyamũ gĩa kĩ mabũrũri kĩrĩa kĩhakanĩte na mũcĩĩ mũnene wa bũrũri nĩ kĩa Nairobi.

Ũtheri wa riũa ũgĩthiĩ na mũthiĩre wa kiromita ngiri magana matatũ harĩ o cekendi, ũtũmagĩra ndagĩka inyanya na nuthu gũkinya gũkũ thĩ. Riũa no rĩkoragwo na marima manene mũno mangĩganĩra ta thĩ ĩno inyanya.

Mweri naguo nĩ wa wariĩ wa kiromita ngiri ithatũ, magana mana ma mĩrongo mũgwanja na ithathatũ na ũkoragwo kiromita ngiri magana matatũ na mĩrongo ĩnana

na inya magana matandatũ mĩrongo ĩrĩ na ithatũ kuuma thĩ.

Mũthenya wa kiumia watũmagĩrwo kũhoya Ngai cia mĩhianano nĩ aroma a tene (*alatini*) rĩrĩa maathaga thĩ. Mĩthenya ona mĩeri ĩhetwo marĩtwa na ngai icio ciao o hamwe na anene ao. Kiumia warĩ wa kũhoya Ngai ya riũa.

Ũhoro wa Ngai nĩũkoretwo ũkĩheanwo makĩria ma mĩaka ngiri ithatũ, magana matandatũ na Mĩrongo ĩtano na ĩrĩ kinya 2000 A.D.

Kuuma Adam kinya Nuhu nĩ mĩaka 1,665

Kuuma Nuhu kinya Ibrahim nĩ mĩaka 352

Kuuma Ibrahim kinya Joseph nĩ mĩaka 290

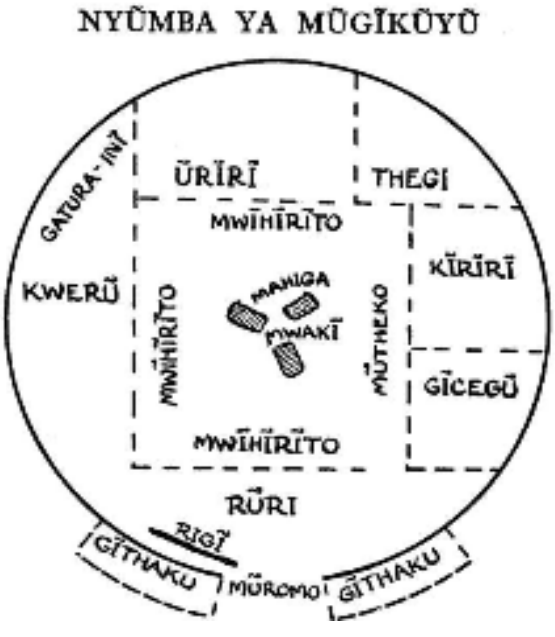
Kuuma Joseph kinya kuuma misiri nĩ mĩaka 215

Werũ-inĩ maikarire mĩaka 40

Haaro ya kanani nĩ mĩaka 6

Haaro kinya atiriĩriri bũrũri nĩ mĩaka 356

Saul kinya ithamĩrioinĩ nĩ mĩaka 510

Ithamĩrio kinya rũthingo rwa Jerusalem nĩ mĩaka 152

Jesũ atũrire thĩ mĩaka 34

Kuuma gĩkuũ gĩake nginya Paul nĩ mĩaka 32

Nakĩo kĩrĩkanĩro kĩrĩa kĩerũ kĩrĩ na icunjĩ magana meerĩ ma mĩrongo ĩtandatũ na mĩhari ngiri mũgwanja, magana kenda na mĩrongo kenda na ĩna. Nako gatagatĩ ga kĩrĩkanĩro gĩothe nĩ thimo ikũmi na inyanya kamũhari ga ikũmi na inyanya.

Abirika nĩyo ĩkoragwo na kĩrĩma gĩa keerĩ, kĩrĩmanjaro kũneneha thĩinĩ wa thĩ, o hamwe na werũ ũrĩa mũnene wa mũthanga wĩtagwo Sahara.

Naruo rũũĩ rwa Nile nĩruo rũraihu mũno, rũitagĩrĩra maaĩ maruo iriainĩ rĩa Menditiriria, rĩrĩa rũũĩ rwa Congo rũitagĩrĩra maaĩ marĩa maĩngĩ iriainĩ rĩa Pacific.

Thĩinĩ wa thĩ gũkoragwo na ndini mũgwanja, nacio nĩ:

Akiricitũ

Aithĩramu

Anjani

Abuutha

Akonibiuciaci

Ahindu

Anjabani

Ũngiuga kenda maita na ndari o yothe kuuma ĩmwe kinya mĩrongo ĩtano, maciaro mayo matuĩkaga o kenda.

Ningĩ ũngĩciarithania kenda na ndari kuuma mĩrongo ĩtano na ĩmwe kinya mĩrongo kenda na kenda, ũtare ithabu rĩa maciaro na ũgae na igĩrĩ, rĩũkaga o kenda.

Atongoria a bũrũri wa Kenya kuuma mwaka-inĩ wa 1964

Mzee Jomo Kenyatta

Daniel Toroitich Arap Moi

Mwai Kibaki

Uhuru Kenyatta

William Ruto